

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000334270

BK
K337a

Αριθ. 139071

† ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
Μητροπολίτου Κορνηθῶν

δερματινὸ βιβλίον

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Α. ΠΑΪΣΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ Ο ΜΙΚΡΟΣ
Β. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν γραμμάτων
καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἠπειρῷ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΩΝ Γ. Δ. Ε. ΤΟΜΩΝ ΤΗΣ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ»
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1956

ΠΑΪΣΙΟΣ ΜΙΚΡΟΣ Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βίος και έργα, ανέκδοτον κατά καπνιστῶν ποίημα, δριμύ κατά τοῦ κλήρου κατηγορητήριον. Σύγχρονοι κληρικοί γνωμικοί καὶ ιστορικοί ποιηταί, πρόδρομοι τῶν ἐν Ἑπιείρῳ μεγάλων ποιητῶν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δύο ἄνδρας συναντῶμεν εἰς τὴν ἱστορίαν μας μὲ τὸ ὄνομα Μικρός. ἀμφότεροι θὰ ἔμενον ἀγνωστοί, ἐὰν δὲν συνέβαινον τυχαία τινα περιστασιακά. Ὁ μὲν Διονύσιος, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, (250) ὁ Μικρός, ἀναφέρεται, διότι αὐτὸς καθώρισεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μας τὴν ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογίαν, ἀντὶ τῆς ἀπὸ κοσμογονίας, ἥτις ὅμως, ἐπειδὴ τὸ ἀνάστημά του δὲν ἦτο μέγα νὰ ἐπιβληθῇ, ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ἐπίσημα ἐκκλησιᾶ. ἔγγραφον μέχρι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρειου Πατριάρχου ΚΠόλεως (1620) ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ Μικρός εἶναι γνωστός, διότι ἦτο υἱὸς τοῦ Μεγάλου. ἀλλὰ, καίτοι πρίγκηψ γεννηθεὶς πορφυρογέννητος καὶ ἐβασίλευσε σχεδὸν ἡμισυ αἰῶνα, οὐδέποτε κατὰ τὸν Gelzer ἐγένετο ἐνήλικος.

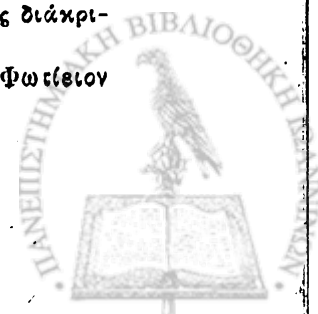
Διὰ τὸν Ἰωαννίνην ἱερομόναχον δὲν συνέπεσε κανὲν ἔκτακτον γεγονός νὰ τὸν ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς ἀσημότητος τοῦ ἐπωνυμίου του. Τὸν μικρὸν λοιπὸν Παῖσιον οὐδεὶς ἀνέλαβε τὸν κόπον νὰ βιογραφήσῃ. καὶ «τὸν πῆρε στὸ λαιμὸ» ὁ βαπτίσας αὐτὸν Μικρὸν, διότι κατ' ἀλήθειαν δὲν ἦτο τυχαῖος ὁ ἀνὴρ. Ἀλλ' ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, λιλλιπυρῆτος, ὅπως οἱ Ἀγγελοὶ λέγουσι δὲν τὸ πιστεύω διότι ὁ μικρὸς εἰς τὴν Ἑπιείρον λέγεται μικρούλης¹. Ὑποθέτω, ὅτι ὁ Παῖσιος ὡς μοναχὸς εἶχεν ἠγούμενον Παῖσιον καὶ ὁ ὑποτακτικὸς ἐν τῇ μονῇ λαμβάνων τὸ ὄνομα τοῦ γέροντος ἐπονομάζεται Παῖσιος ὁ Μικρός (ἐν χρήσει νῦν ἐν Ἀθῆναις εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων).² Τὸν Μικρὸν τοῦτον ἠδὲ κημένον Παῖσιον ὑπὸ τῆς μικρολογίας ταφέντα ἔλαχεν εἰς ἐμὲ νὰ τὸν ἐξαγάγω ἐκ τῆς λήθης τῶν αἰῶνων, νὰ τοῦ κάμω τὴν νεκρανάστασιν, καὶ ἡ φιλόπατρις διεύθυνσις τῆς «Ἑπιρωτικῆς Ἑστίας», ἥτις ἐκίνησε τὴν γηραιάν χεῖρά μου.

Τὸν Παῖσιον γνωρίζει ἕως τὴν σήμερον ὁ φιλολογικὸς κόσμος ἐξ ἐνὸς διδύλου

1. Ἐν Φιλιππῶνι ὑπάρχει οἰκογένεια μὲ τὸ ἐπωνύμιον Μικρούλης, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ μακ. πρ. Σωζοῦπόλεως Κωνσταντῖνος, ἀναξιοπαθῆσας συμπαθέστατος καὶ καλὸς τῆς ἑλλ. γλώσσας χειριστὴς ἱεράρχης.

2. Ἐν Λαύρῳ κρατεῖ τὸ Πατριαρχ. οὐστῆμα, καθ' ὃ Παρθένιος Β' ὁ διάδοχος τοῦ Α', ὀνομάζεται Παρθενάκης (1644—1646) * (Α' καὶ Β' ἦσαν τότε ἀγνωστοί. ὅθεν καὶ Ἀνδρονίκος ὁ γέρον λέγεται ὁ Α' πρὸς διάκρισιν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου, Ὁ προῖστάμενός μου Γαβριὴλ Ἰμβριος ἔχων γέροντα Γαβριὴλ, ὀνομάσθη Γαβριὴλ, ἀλλὰ πρὸς διάκρισιν ἐλέγετο Γαβριλάκης.

* Εἶναι ὁ ἀπὸ Ἰωαννίνων Παρθένιος, ὁ «ἀρβανίτης» (1639—1644) κατὰ τὴν «Φωτεινὸν βιβλιοθήκην» Α', σ, 99,

και μόνον έκτυπωθέντος έν Βενετία παρά τῷ Νικ. Γλυκεῖ τῷ 1778, και εἶναι τὸ ἐξῆς:

• Γνωμαι ἠθικαὶ και πολιτικαί, ἐτι δὲ συμβουλαὶ και προστάγματα θεῖα τε και πνευματικά, αἰνίγματα τινα και στίχοι κερκινικοὶ και ἕτεροι στίχοι περιέχοντες τὰ εἰκοσιτέσσαρα γράμματα, τὰ μηνολόγια. ἄλλοι στίχοι εἰς ἀρετὰς και κακίας. Πρὸς τοῖς δε δέπαινος Ἰωαννίνων, και ἡ τοῦ Πιλάτου θεοστυγῆς ἀπόφασις. Ἡ ὑπερβολικὴ ψυχρότης γε νομένης ἐν τῇ τῶν Ἰωαννίνων λίμνῃ, συντεθεῖσαι παρά τοῦ ἐν ἱερομονάχοις και πνευματικοῖς πατράσι σοφωτάτου κύρ Παΐσιου τοῦ μικροῦ, (1) ἐκ τῆς τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ πικλήν Βησσαρίωνος ἱερᾶς μονῆς, πρὸς ὠφέλειαν τῶν μετιόντων νουνεχῶς. Νῦν τὸ πρῶτον τυπωθεῖσαι και ἐπιμελῶς τε διορθωθεῖσαι. Ἐνετίησιν...» 4ον σ. 72.

Πρὸς ἐξήγησιν τῶν τίτλων, οὗς ὁ ἐκδότης ἀπονέμει εἰς τὸ συγγραφέα, ὁ ἀναγνώστης ἄς γνωρίζῃ, ὅτι τὸ βιβλίον ἐγράφη τὸ 1638 και ἐτυπώθη μετὰ 76 ἔτη, δε δὲν ἐξῆ πλέον ὁ Παῖσιος

Γνωρίζομεν και δεῦτερον βιβλίον τετυπωμένον ὑπὸ τὸ ὄνομα Παῖσιος, ἀλλ' οὐδεὶς ἀναφέρει αὐτὸ πλὴν τοῦ βιβλιογράφου Legrand ὅστις ἐκ τῶν ἠκρωτηριαζομένων στίχων παραπλανᾷ τὸν ἀναγνώστην.

«Πρόχειρος περιγραφή τοῦ ἀγίου και θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ δι' ὁμοιοκταλήκτων πολιτικῶν στίχων, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Ἐνετίησιν 1773,»

εἰς τὸν Πρόλογον στίχοι τοῦ ἐκδότου:

«Κύριος κύρ Παῖσιος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων,
κατὰ χριστιανικὴν προαίρεσιν και κατὰ θεῖον ζῆλον,
ἠθέλησα μετὰ σπουδῆς διὰ νὰ τὴν τυπώσω,
μὲ ἰδικὰ μου ἔξοδα εἰς φῶς νὰ τὴν ἐδώσω.»

Εὐτυχῶς τῆς πλάνης μᾶς ἀπήλλαξεν ὁ ὀρθρὸς ἀναδιφητῆς τοῦ βενετικοῦ ἀρχεῖου ἐλλόγιμος κ. Κ. Μέρτζιος, ὅστις ἔγων ὑπ' ὄψιν τὸν Legrand προσέθηκε και 4 ἐν ἀρχῇ στίχους τοῦς ἐξῆς πλήρως διαφωτίζοντας τὰ κατὰ τὸν συγγραφέα:

«Ὅθεν καγὼ εὕρισκοντας αὐτὴν τὴν ἱστορίαν
ἀγωνύμου Ὁρους Σινᾶ θεῖαν και θαυμασίαν,
ὅπου τὴν ἐστιχούργησεν ὁ πολὺς εἰς τὰ θεῖα
ἀρχιερεὺς ὁ ἅγιος πρῶην Παραμυθίας»

(Ἡπειρ. Χρον. Γ', 1935, σ.95).

Εἶναι ὁ ἐπιλεγόμενος Δημάρος, διδάσκαλος χρηματῖσα; ἐν Ἰωαννίνοις και Σιατιστῆ τῆς γραμματικῆς και φιλοσοφίας, ὅστις τῷ 1750 χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος παρητήθη μετὰ τετραετίαν, ἀπῆλθεν εἰς Μολδαυίαν, Αὐστρίαν και Οὐγγαρίαν. και ἀπέθανεν ἐν Κερκύρα. Συνέγραψε πλὴν τῆς ὡς ἄνω ἐμμέτρου περιγραφῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ και τὴν τῆς εἰκόνης τῆς Χρυσοβίτης και ἐπιτομὴν τῆς Λογικῆς τοῦ Κορυδαλλέως.¹

Αἱ «Γνωμαι» τοῦ Μικροῦ μᾶς ὑπενθυμίζουσι ἕτερον σχεδὸν σύγχρονον Ἰωαννίτην, ὡς γράφεται, τὸν Μετσοβίτην ἱερομόναχον Παρθένιον Κατζιούλην. Τὸ βιβλίον του, ὅπερ δὲν ὑπάρχει παρά Legrand ἀνεκάλυψα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασαφαίων ἀγιογράφων ἐν τῇ σκῆτῃ τῆς Λαύρας Κουσοκαλύδια και περιέγραψα εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν μου (σ. 19—20) ἔχει δὲ οὕτω:

1. Σημειωτέον, ὅτι ἐσφαλμένως ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν Πανδῶρα τομ. ΓΓ' σ. 185 γράφει: «Παρθένιος Μικρός». ὑπῆρχε σύγχρονος Παρθένιος ὁ Πωγωνιανῆς περὶ οὗ ἀμέσως.

2. Legrand, Bibliographie hellénique... des ouvrages publiés par les grecs au dix-huitième siècle... par L. Petit et H. Pernot, tome II, Paris 1928, σ. 183.

3. Βλ. ἡμετέραν «Βιβλιογραφίαν Ἡπειροῦ και Ἀλβανίας» σ. 159 ἐτ. 1791, και σ. 183. ἐτ. 1909 ἀνατύπωσιν τοῦ Σπ. Λάμπρου, ὅστις ἀντιγράψας αὐτὴν ἐν Ἀθῶν ἔπειτα ἔμαθε τὴν ἐκδοσιν. Ἐν κώδικι 844 τῆς Μεγίστης. περιέχοντι ἔργα Παρθένιου Πωγωνιανῆτος, ὑπάρχει κατὰ στίχον περιγραφή τῶν Ἱεροσολύμων και τοῦ Σινᾶ.

«Ἀποφθεγμάτων ἀπκνήσιματα ἀγίων πατέρων καὶ φιλοσόφων, συλλεχθέντα παρὰ τοῦ ἐν ἱεροδιδασκάλου λογιωτάτου κυρίου Παρθενίου Κατζίουλη, προσφωνηθέντα δὲ τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ χρησιμωτάτοις αὐταδέλφοις κυρίῳ Ζαχαρία καὶ κυρίῳ Νικολάφ Σαλέχη τοῖς ἐξ Ἰωαννίνων, τανῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέντα. Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1728,» 16ον σ. 316.

Ἐν ἀρχῇ:

«Τῷ ἀναγινώσκοντι Παρθένιος ἱερομόναχος ὁ καὶ Κατζίουλης, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων».

Ἄλλὰ τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ Κατζίουλη εἶναι αἱ παροιμίαι, δι' ἧς καὶ μόνον δύναται νὰ ὀνομασθῆ δευτερος Ζηνοβίος.

«Παροιμίαι συλλεγεῖσθαι ἀπὸ διαφόρων βιβλίων ὑπὸ Παρθενίου ἱερομονάχου Κατζίουλη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν φιλοπόγων σπουδαίων καὶ ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφῶν.»¹

Ἡ ἀγραφόμενα ἐν κώδικι 85 τοῦ Μεγ. Σπηλαίου (Κατάλ. Ν. Βέη, Ἀθῆναι 1915 σ. 86) εἶναι πλαστογραφία, ἣτις θέλει νὰ παρουσιάσῃ τὸν Παρθένιον Πελοποννήσιον!

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἡμετέρου κώδικος ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἀρχαῖον ἐπίγραμμα:

«Οἶμον ἀνακτορίων διζήμενος, ὃ τὰν, Ἀθήνης,
οἶμον ἄθρει πυκνῶς τὴν δὲ παροιμιῶν.
ἔμφρονα γὰρ ψυχὴν κἀστεῖν ἔξοχα δείξεις,
Παρθενίῳ εἰδῶς καὶ χάριν θάνατον.»

«Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βελλᾶς Ἰωαννίνιος ὁ καὶ Χατζῆς.»

Τὰς παροιμίας ὀρθῶς ὁ Παρθένιος καταλέγει μετὰ τῶν «γνωμῶν»: «ἀδελφὰ γὰρ κατὰ τὸν εἰπόμενον παροιμίαι καὶ ἀποφθέγματα» καὶ συνετάξατο τὰς παροιμίας νὰ ἐκδώσῃ πρῶτον (ταῦτα γράφει ἐν τῷ προλόγῳ αὐτῶν).

Παρενείρω ἐνταῦθα καὶ τὸν Κατζίουλην πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ Γνωμολόγιον τοῦ Μικροῦ δὲν εἶναι ἔργον τυχαῖον οὔτε μεμονωμένον— ἡδυνάμην καὶ ἄλλα σύγχρονα τοιαῦτα ν' ἀναφέρω πονήματα— ὑπῆρχε πρὸς παντὸς ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ σχολῆ τοῦ εἶδους τούτου τῆς λογοτεχνίας, ἣτις σκοπὸν εἶχε τὴν ἠθικοποίησιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἀρχαίας προγονικῆς κληρονομίας. Αἱ μὲν «ἐγκυκλοπαιδεῖαι» τοῦ Πατούτσα καὶ Κομμητᾶ, αἵτινες προηγήθησαν τῶν «Χρηστομαθειῶν» εἰχον ἀποσπάσματα καὶ ἐκτεταμένα μέρη τῶν κλασσικῶν συγγραφέων μὲ ὀλίγας σημειώσεις διὰ τὰ σχολεῖα. ἄλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἐστερεῖτο ὁ πολὺς λαός, ὅστις τὸ γραμματοδιδασκαλεῖον καὶ μόνον εἶχεν ἀποπερατώσει. Περὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης εἶχον προνοήσει καὶ οἱ ἀρχαῖοι. ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος—Στόβοι ἐνδοξος πόλις τῆς Μακεδονίας παρὰ τὰ Σκόπια—ἐταχυολόγησεν ὅλους τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἀπετέλεσε τειρὰν τόμων, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ νῦν ὑπὸ τὰ «Ἀνθολόγιον»² καὶ «Ἐκλογαὶ ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ». Τὴν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πολύτιμον ταύτην ἐργασίαν συνέχισεν καὶ εἰς ἓνα τόμον συνώψισεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν «Μέλισσαν» καὶ περιέλαβεν «Ἀπομνημονεύματα» ἐκ διαφόρων, τῶν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῶν θύραθεν βιβλίων» (ἡ τελευταία ἐκδοσις ἐν Βενετίᾳ 1680 4ον παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ) Νέαν

1. Ὁ κώδιξ οὗτος εὕρισκεται παρ' ἐμοὶ ἀγορασθεὶς ἐν Ἀθῆναις τῷ 1933 παρὰ τοῦ παιδοβιβλιοπώλου Ζαμπάκη. ὁ τότε Ἰωαννίνων (νῦν Ἀθηνῶν ἀρχιεπίσκοπος) δὲν τὸν ἠθέλησεν. Εἶναι ἰδιοχείριος τοῦ συγγραφέως. Δὲν ἔχει μόνον τὰς 700 δημόδιαι παροιμίας, ἄς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν Πανδώρα II', 1863, σ. 181, ὅστις κατεχώρισε καὶ τὸν πρόλογον. Αἴται ὑπῆρχον καὶ ἐν κώδικι Λαύρας I, 41, φ. 133—149 καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ πρ. Δεντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου, ὅστις ἐκράτησε καὶ τὸν κώδικα (βλ. Ἐδλογίου Κουρίλα «Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν», Λαογράφ. Ε', 1916, σ. 560).

2. Ὁ ὄριος αὐτὸς τίτλος μετὰ τὴν ἄλωσιν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν λειτουργ. βιβλίων ἀπεδόθη εἰς περιληπτικὸν καὶ ὀγκώδη τόμον τῆς καθημερινῆς ἀκολουθίας.

ἐκδοσιν ἐπιτομωτέραν εἰς 8ον ἐξέδωκεν ὁ Ὀλύμπιος Χριστόδουλος Εὐθυμιάδης:

«Ἡ Μέλισσα, ἦτοι χρυσοῦν ἀπάνθισμα, περιέχουσα... ἀποφθέγματα... ἐκ τῆς Παλαιᾶς γραφῆς καὶ τῆς Νέας καὶ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων λογογράφων καὶ ποιητῶν, φιλοπόνως μὲν ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἐρανισθεῖσα ἐκ τῆς πρωτοτύπου «Μελίσσης», ἐκδίδεται τὸ δεύτερον—ἀθῆναι 1840, 8ον σ. δ', 248. Ἄξιον λόγου καὶ τὸ ἐξῆς τοῦ Σ. Νικολαΐδου:

«Τὸ πνεῦμα τῶν ἐξοχωτέρων ἀρχαίων φιλοσόφων, ποιητῶν καὶ ῥητόρων ἦτοι συλλογὴ γνωμῶν κτλ.» Ἐρμούπολις 1841, 10ον σ. 304 καὶ τὸ νεώτερον καὶ πλουσιώτερον:

«Λογίων θησαύρισμα ὑπὸ Νεκταρίου Κεφαλᾶ πρ. Πενταπόλεως. Ἀθῆναι 1895—6 τόμ. Α, σ. ιη' 495. τόμ. Β', ιη', 428, 10ον.

Διὰ τοιούτων βιβλίων μετεδίδετο εἰς τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς ἡ σοφία τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ συντομώτεραι λαϊκαὶ ἐκδόσεις ἐν εἴδει ἐγκολπίων, ὡς ἦτο τὸ:

«Γνωμολογικὸν περιέχον τὰ κατ' ἀλφάβητον γνωμικὰ μονόστιχα τοῦ Χρυσολωρᾶ.. ἐπιστολάς διαφόρων παλαιῶν συγγραφέων καὶ ἀποφθέγματα τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλων φιλοσόφων, τὰ πάντα χρησιμώτατα τοῖς φιλομαθεῖσι τῶν νέων». ἀψογ', Ἐνετ. 1778, παρὰ Δημ. Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 16ον, σ. 159

Ἐπιτομὴ τοῦ φιλοπρόδοτος μάλιστα Νικ. Γλυκὺς περιέλαβεν ἐν τέλει τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κ. Λασκάρους χάριν τῆς ἀποστηθίσεως τῶν νέων τὰ ἐξῆς (Βενετία 1790)

«Τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου, τὰ... Σόλωνος... γνωμικὰ καὶ τὸ τοῦ Φωνωλίδου νουθετικὸν ποίημα»

Τὴν κορωνίδα εἰς τὴν πλειάδα τῶν ὡς ἄνω ἱερωμένων ἔθετο ὁ Ἰωαννίτης, καὶ εἰς τὰς Εὐρώπας διατρίψας μεμουςωμένος Πολυζῶης Κοντὸς διὰ πονήματος ἠθοπλαστικοῦ, οἷον:

«Ἠθικαὶ φαντασίαι διὰ στίχων ὁμοκαταλήκτων περὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος τριῶν ἐφευρημάτων τοῦ διαβόλου πρὸς ὄλεθρον τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ἢ ἀμαθείας στηλίτευσις καὶ ὀλιβερὰ καταπάτησις» (εἰς κώδ. Ἰθῆρ. 1374 ἑλ. παρεπόμενα) ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπογραφείου 1820. Ἡ ἀφιέρωσις πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Διονύσιον:

«Κἂν πρὸς μέγιστον προσφέρω μικρὸν τι καὶ εὐτελές,
δέξαι, δέσποτα, τὸ δῶρον ὡς δοκοῦν ἐπωφελές.
τ' ἀληθῆ δι' οὕτω πρὸ πάντων αὐτῆ εἶην συγγνωστός,
ἐκκλησίᾳ συνεισφέρω τόδε ὡς αὐτῆ πιστός.
Ἐν ἱερεῦσιν ἐλάχιστος Πολυζῶης ὁ Κοντός.»

Πάντες οὗτοι ἦσαν καὶ στιχοῦργοι, ἂν καὶ οὐχὶ τῆς πρώτης σειρᾶς, ἀλλὰ συνέχιζον ἐπιμόνως τὴν ἡπειρωτικὴν παράδοσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐνέτεινε εἰς στίχους τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλ. ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὸν περὶ ἐργον τίτλον «Νεκρικοὶ διάλογοι». Τυπώσας τὸ Α' μέρος ἔγραψεν ἐν τέλει: «εἰς τὸ δεύτερον μέρος θέλομεν ἀκούσει τί θέλει διηγηθῆ ὁ Λουδοβίκος εἰς τὰ ἡλύσια καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τὸν Ἀθῆν...»

Ὁ Παῖσιος ἀναφέρεται ὡς μαθητῆς τοῦ κλεινοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν γραμματικὴν ἢ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἦν τοιοῦτος. Ἐξετάζων τις τὸν βίον τοῦ διδασκάλου ἴσως λύσῃ τὸ πρόβλημα. ὁ Μακρῆς χάριν ἀνωτέρων σπουδῶν τριακοντούτης ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν Μεγ. τοῦ Γένους σχολὴν καὶ ἐπιστρέψας εἰς Ἰωάννινα τῷ 1675 διηύθυνε τὴν σχολὴν τοῦ Μάνου Γκιούμα μέχρι τοῦ 1683¹. Φαίνεται κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχε καὶ τὸν Παῖσιον μαθητὴν, ὅστις

1. Αὐτὸ πρῶτον θεωρεῖ ὁ Παῖσιος εἰς τὸν «ἑπτακτον Ἰωαννίνων» καὶ λύει τὸ ζήτημα γράφων:

ἀφοσιωθείς εἰς αὐτὸν ἠκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν τῷ 1683 μονῆν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Λυγγιάδων ἐν Ζαγορίῳ. Ἡ μονὴ αὕτη ἐλέγετο πλέον «μονὴ Βησσαρίωνος», ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1899. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε καὶ ἐνταῦθα νὰ διδάσκη καὶ μεταξὺ τῶν μαθητῶν του συγκατελέγετο καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης ἐπὶ πενταετίαν διδασκόμενος (Ἀραβάντ. Β, σ. 224) ἐννοεῖται μετὰ τινῶν διακοπῶν. Καρπὸς τῆς μοναχ. ζωῆς τοῦ Μακρῆ εἶναι ἡ «εἰσαγωγικὴ ἐκθεσις περὶ τῶν τριῶν μεγίστων ἀρετῶν, πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης», τυπωθεῖσα ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1699.

Μετὰ τὸν θάνατον, ὅτε καὶ ὁ Παῖσιος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ διδασκάλου του, ὃν εἶχεν ὁ Ἀραβαντινὸς (Πανδ. ΙΓ, σ. 185) ἡ μονὴ διελύθη, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Βησσαρίωνος εὗρέθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος. Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδ. Κεραμεὺς εὗρε τὰ βιβλία αὐτοῦ εἰς τὴν κοινότητα Καλλιπόλεως. ταῦτα, λέγει, ἐκληροδότησεν, ὁ ἀποθανὼν Μακρῆς εἰς τὴν Ἀχρίδα καὶ ἐκεῖθεν μετεκόμισεν εἰς τὴν μητρόπολιν του ὁ Πρεσπῶν Καλλίνικος, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν θανόντος τούτου ἐστάλησαν εἰς Καλλιπόλιν. Ὁ εὗρεθὴς ἐκεῖ κατάλογος συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Μακρῆ ἐν Ἰωαννίνοις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1674—1698, περιέχει δὲ οπουδαία βιβλία καὶ τινα ἐκ τῶν χειρογράφων του.¹

Ὁ Παῖσιος Μακρῆς ὀφείλει τὴν ἀθανασία του ὡς συγγραφέως οὐχὶ διὰ τὰ Γνωμικὰ, ὅπερ βεβαίως καὶ ἄλλοι πλεῖστοι ἀναγράφουν, ἀλλ' εἰς τοὺς ὠραίους καὶ ῥέοντας στίχους «περὶ τῆς γενομένης ὑπερβολικῆς ψυχρότητος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων» τῷ 1687. Ἰαν. 15 καὶ τῆς πῆξεως τῆς λίμνης. ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης πλεῖστα ὅσα διδασκόμεθα περὶ τῆς πόλεως τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τῶν συντεχνιῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς ἐν γένει. τοπωνυμιαί, ὀνόματα οἰκογενειῶν, λογίων κληρικῶν καὶ διδασκάλων κ.ἄ.τ. ἀπεθησαυρίσθησαν εἰς τὰς 6 μεγάλας σελίδας τοῦ βιβλίου 6.66—71. Ὁ Legrand τὸτον ἐξετίμησε τοὺς στίχους τρίτους, ὥστε ἀνετύπωσεν ὅλους ἐν σ. 258—267. ἐπίσης καὶ ὁ κ. Μέρτζιος μὲ τινα μεγάλα χάρματα (Ἡπειρ. Χρον. Ι', 6.103—106 ἐν συνεχείᾳ τάξας τοὺς στίχους). ἐν τέλει ἐπισυνάπτει ὁ Παῖσιος καὶ δεῦτερον παγετὸν τῆς λίμνης τὴν 12 Ἰαν. 1700. Στίχους τινὰς τοῦ «Ἐπαίνου Ἰωαννίνων» 57—63 εὗρσκει τις παρὰ Μέρτζιου (102—103), ὧν περίεργοι οἱ ἐκφράζοντες τὸ σχῆμα τῆς πόλεως.

Τοιοῦτος στιχουργὸς κληρικὸς ἦν καὶ ὁ Πωγωνιανίτης πρωτοσύγκελλος εἶτα προχειρισθεὶς καὶ ἐπίσκοπος (τιτουλάριος) Μυρέων Ματθαῖος, ὁ μνήμην ἀληστον ἀφείξ ἐν Ἀθῶνι διὰ τῶν ἀφιερῶτέων του. Ἦτο ὀνομαστός καλλιγράφος καὶ εἰς ἐκάστην σχεδὸν μονῆν καὶ σκήτην ἐδωρήσατο περίκοσμον καὶ χρυσοποικίλον φυλλάδα τῆς θείας λειτουργίας. Οὗτος ἔγραψε κατὰ στίχον ἐκτεταμένης ἱστορίας πολιτικῆς τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἣς ἐδημοσίευσεν ὁ Legrand.

1) «ἑτέρα ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων ἀρξαμένη ἀπὸ Σερμπάνου βοηβόνδα μέχρι Γαβριὴλ βοηβόνδα, τοῦ ἐνεστῶτος δουκός, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῦσι πανιερωτάτου μητροπολίτου Μυρέων κυροῦ Ματθαίου, τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς (sic) καὶ ἀφιερῶθεῖσα τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Κατρίτζῃ». ὁ πρόλογος λήγει ὡδε: «. . καὶ νὰ σὲ κανισκέψω—μὲ ἱστορίας εὐμορ-

«Τὸ μέγα οπουδαστήριον εἶναι τοῦ μακαρίτου
Γκιούμα τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ τοῦ Λεονταρίου.
εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπλούτησε πρῶτος ἐν διδασκάλοις
βάσειν τὸν Βησσαρίωνα πλέον παρὰ τοῖς ἄλλοις».

(Ἡπειρ. χρον. Ι', 1985, σ. 102)

Τελευταῖος ἔγραψε περὶ τοῦ Μακρῆ ὁ Εὐάγγ. Σαβράνης εἰς τὸν Β' τόμον καὶ συνεπλήρωσεν αὐτὸν ὁ κ. Μέρτζιος εἰς τὸν ΙΑ', σ. 106 ἔ. σ. 80—49.

1. Παράρ. τοῦ ΙΖ' τόμου τοῦ ἐν Κ]πόλει ἐλλ' φιλολ. συλλόγου, 1886, σ. 76, πολλὰ ἀνάκτορα ἔργα τοῦ Βησσαρίωνος.

φαις, ἔχει μὲ ἄλλην χάρι—καὶ δέξαι τὸ κἀνίσκι μου σὺν ἀκριβὸν λιθάρι» (γλώσσα γνήσια ἠπειρωτικὴ) ¹. Οὐκλίγον δὲ γνωστὸς ἐγένετο καὶ ἕτερος Ἰωαννίτης, ὁ στιχουργὸς Μάνθος Ἰωάννου, ὁ γράψας τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς κατὰ τὸ 1715 παραδόσεως τῆς Πελοποννήτου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς Τούρκους: «Συμπορᾶν τε ἄλωσιν Μωρέως καὶ ἄλλας ὑποθέσεις ἐπέχουσα σιχολογία, σύθημα Μάνθου Ἰωαννίτου. Ἑνετῆσι. 1800. παρὰ Πάνω Θεοδοσίου. (μετετυπώθη πολλάκις διὰ τὴν φυσικὴν χάριν τῶν 15 συλλάβων ὁμοιοκαταλήκτων στίχων).

Ἄλλ' ἔχομεν εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν στιχουργῶν καὶ ἱεράρχην Δροβιανίτην τὸν ὑπέροχον Ἰωσήφ μητροπολίτην Τυρνόβου, ἀναβάντα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 1714 ². οὗτος μετέτρεψεν εἰς λαμπρὸν μέτρον τὸ ψαλμῶδες τοῦ Δαβὶδ, οὗ ἡ ἀρχὴ:

Μακάριος πᾶς ἀσεβῶν ἐκδρός τρίβους
καὶ τῶν ἀσεβῶν τὰς ὁδοὺς παρεκκλίνας
καὶ ψαλμ. 132 Ἰδοὺ τί καλὸν ἢ βροτῶν τέρπον κέαρ
πλὴν συγγόνους οἰκησιν ἐνδαρθεῖν μίαν.

Ἄλλ' ἔπειτα μετέφρασεν αὐτὸ καὶ εἰς πολιτικούς 15 συλλάβους δημοτικούς στίχους:

Καλύτουχος ποὺ στήν βουλήν τῶν κικῶν δὲν ὑπάγει
μηδὲ τῶν ἀσεβῶν τὴν στράτ' ἀκολουθαίγει.

Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τῶν ἄλλων ἔγραψε καὶ αὐτὸς Γνωμολόγιον ἐπιγραφόμενον «Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων . . τῶν θεοφόρων πατέρων ἀπὸ πάσης θεοπνεύστου Γραφῆς συναθροισθεῖσα. . παρὰ τοῦ εὐτελοῦς πρ. Τυρνόβου Ἰωσήφ τὸν διαυλοῦν τῆς μοιαχικῆς φιλοσοφίας διαύοντος ἐν τῇ τοῦ Ἄθωνος Μονῆ Λαύρα». Χειρογρ. ἐν Λαύρᾳ ἐκ σ. 500 (ὅπως ἔ. Μέλιστα). «Στίχοι θρηνητικὸι ἐπὶ τελευταίῳ Νικολάου ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας» ³ καὶ ἄλλα πολλά, ὧν τὰ πλεῖστα εὐρίσκονται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας.

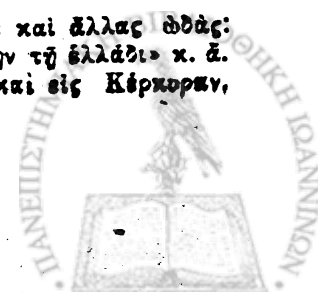
Ἐν Ἡπειρῷ λοιπὸν καὶ οἱ ἱερεῖς εἶναι θεράποντες τῆς Καλλιόπης, ἀφ' ἧς ἔχει τὴν ἀρχὴν ἢ ἐπική ποιήσις. Ἐν Δωδώνῃ αἱ Πελειάδες ἐξηγγελλοῦν τὰς βουλὰς τοῦ Δωδωναίου δι' ἐμμέτρου ρήτρας καὶ οἱ χρησμοὶ ἦσαν τὸ πρωτόλειον τῆς ποιήσεως. Ἡ ποιήσις ἐνταῦθα εἶναι γηγενής. Οἱ ἀθάνατοι Σουλιῶται ποιητικῶς διεσάλπιζον τὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα. Εἰς τὸ Κασσωπαῖον (νῦν Σουλιώτικο) ἔσχον τὴν ἀρχὴν τὰ «κλέφτικα», ἅπερ μέχρι σήμερον συγκινοῦσαι κάθε ψυχήν. ἐκεῖ εἰς τὸ Ζάλογγον αἱ νέαι πελειάδες, αἱ ὀρεσίβιοι νύμφαι, σύρρυσαι τὸν ἐπιθανάτιον χορὸν ἐτραγούδησαν τὸν ἐθνικὸν τῆς ἀθανασίας ὕμνον, ὅστις κατέπειγε τοὺς λόγους τοῦ Ἀχέρωντος καὶ Κωκυτοῦ. ἐκεῖ αἱ ἥρωίδες ἐκείναι περιφρονοῦσαι τὸν θάνατον ἐστησαν ἐνδοξον τρόπαιον αὐταπαρήσεως. Ἐίδον τὸν τόνον εἰς τὸν μετωλόηπτον Παργινὸν ἱερέα, τὸν Ἀνδρέαν, τὸν ἐπιλεγόμενον Παπαῖδρωμένον, νὰ φάλλῃ πρὸς τὸν ἐπιφοιτήσαντα Κορσικανὸν τὴν «Πινδαρικὴν ᾠδὴν» ⁴. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι

1. Bibliotheque grecque, tome deuxieme, Paris 1881, σ. 231—338. Ἡ ἐξιστόρησις συνοδεύεται καὶ μὲ παρεκβάσεις ἠθικολογικάς. ἔγραψεν ἐν Τριγεβίστω 1615 καὶ μετεφράσθη καὶ ρουμανιστὶ καὶ ἐξεδόθη μετὰ τοῦ πρωτοτύπου τῷ 1862 ὑπὸ Papui Hariau ἐν Te aurũ de monumente istorie, τομ. Α' σ. 327—384. Στίχοι διάφοροι τοῦ Ματθαίου ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡγεμόνος Νικ. Μαυρογένους (ὀλ. Legrand Bibl. hellenique II. 1928, σ. 501).

2. Τὸν εἶον τοῦ Ἰωσήφ, ὅστις ἐγκατεβίβωσεν εἰς Ἄθω ἐν τῇ σκῆτῃ ἀγ. Ἀννης καὶ εἶτα ἐντὸς τῆς Λαύρας, ἔγραψε διὰ βραχέων ὁ Ἄλεξ. Δαυριώτης ἐν τῇ Ἐκκλ. ἀληθ. τομ. Δ'. Β' περίοδ. 1887, σ. 207—215. Βλ. καὶ «Δωδώνη» τοῦ Γ. Γάγαρη 1896, σ. 117.

3. Ἐδημοσιεύθησαν ἐν Documente Ruman. Istori. τοῦ Hurmuzaki τομ. XIII, 1909. 4ον σ. 268—271.

4. Πλὴν τῆς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ταύτης ᾠδῆς ὁ Ἰδρωμένος ἐποίησε καὶ ἄλλας ᾠδὰς: «ᾠδὴν εἰς τοὺς ἐν Διβόρνῳ παροικούντας φιλογενεῖς Γραικοὺς» καὶ «ᾠδὴν τῇ ἑλλάδι» κ. ἄ. Ταύτας συνέθεσαν, ὅταν ὁ Ναπολεὼν ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν ἐμελέτα νὰ φθάσῃ καὶ εἰς Κέρκυραν,

εις τα ιερά μαντεία ἐγεννήθη ἡ ποίησις καὶ ἐκφάντορες ἦσαν οἱ ἱερεῖς, καὶ αὐτὸ τὸ προνόμιον ἔπειτα διετήρησαν καὶ Χριστιανοὶ γενόμενοι καλλιεργοῦντες τὴν ἱεράν ποίησιν. ἐν Ἡπειρῷ γίνεται ἐξαιρέσις. οἱ ἱερεῖς θεραπεύουσι καὶ τὴν κοσμικὴν ποίησιν καὶ ψάλλουσι «κλέα ἀνδρῶν». Ἐνταῦθα πίστις καὶ πατρὶς εἶναι Σιαμιαῖται ἀδελφαὶ καὶ κλασσικὸς τύπος εἶναι ὁ «καλόγερος Σαμουήλ», ὁ ἀτρόμητος τοῦ Σουλίου ἥρωας, ὁ τερψικέρανος, ὅστις διὰ τοῦ θανάτου του ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ τοιοῦτος τῶν ἡρώων θάνατος εἶναι πράγματι ζωὴ καὶ ἀνάστασις καὶ ἔχει πολὺν δίκαιον ἢ ἐκκλησία νὰ εορτάζη τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ὡς ἡμέραν γενεθλίων, διότι τότε ἀρχεται ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ὅταν ὁ ἄνθρωπος μεταβαίῃ εἰς τὴν ἀθανασία, εἰς τὴν αἰωνιότητα τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἄρα «ἐκ τοῦ τάφου ἢ ζωῆ», ὡς ψάλλει ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ προφητὰναξ φωνάζει: «Δίκαιοι εἰς αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν». Αὐτὰ ἐβροντοφῶναι ὁ «ψαλμωδὸς τοῦ Σουλίου» κατὰ τὸν Σ. Φῶστρον καὶ ἔκαμνε τοὺς Σουλιώτας νὰ ὀρμῶν πρὸς τὸν θάνατον «σὰν νὰ πᾶν σὲ πανηγῦρι» (1).

Τὸ παράδειγμα τοῦ Σαμουήλ ἀπεμιμήθη καὶ ὁ ἑλληνομαθὴς Δερβίσης Χατζῆ Σεχρέτης καὶ ὡς ἀντίλαλος ἐσύθεσεν εἰς γλαφυροὺς στίχους τὴν «Ἀλιπασιὰδα», ἣτις θὰ ἀποτελέσῃ πάντοτε τὸν ἀνέφικτον τῆς αὐλοκολακειᾶς βαθμὸν, ἀλλ' εὐθαρσῶς ἀντετάχθη καὶ ἀπήντησε ἀποστομωτικῶς με ζωντανὰ σύγχρονα παραδείγματα ὁ Δελβινακιώτης Γεώργιος Γαζῆς διὰ τοῦ ποιήματος «Τρόπαιον Δελβιναιίου». Ὁ φίλος καὶ ἀκούρατος Ἡπειροτολόγος κ. Ν. Πατσέλης ἐπιλοδώρησεν ἡμῖν εἰς τρίτην λαμπρὰν ἐκδόσιν (Ἀθῆναι 1946) τὸ ἐκτενὲς τοῦτο στιχοῦργημα. ὁ Γαζῆς ὅπως ἀπέδειξε ἄναρτον τύραννον τὸν ἥρωα τοῦ αὐλοδοῦχου Χατζῆ Σεχρέτη.

Οἱ τανῦν περιφρονημένοι παπᾶδες ἐν τῇ πατρίδι μας ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῶν μεγάλων ποιητῶν τοῦ Ζαλοκώστα, τοῦ Βηλαρά, τοῦ Βαλαωρίτου, τοῦ Κρυστάλλη καὶ ἄλλων τῶσων δευτέρας τάξεως, οἱ: Ζῶτος ὁ Μολοσσός, ὅστις ξιφουλκεῖ εἰς τὴν «Φερπλον Ἡπειρον, ποίημα ἐθνικὸν ἐνθουσιαστικόν» (Λευκὰς 1867) με μότο: «Ζωὴ δόξα καὶ τιμὴ μου ὁ Σταυρὸς καὶ τὸ σπαθί μου.» ἐν τούτοις ὁ φιλόπατρις Δροβιανίτης ἐκρυψεν ἐνταῦθα ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀωνυμίας. (2) ὁ μετὸ νεανικὸν γηράσας σφριγος, ὁ ἀντιλεγόμενος Χρηστεοβασίλης, ὁ ἀριστος χειριστὴς τῆς ἡπειρωτικῆς διαλέκτου, ὁ συνεχίζων μέχρι σήμερον τὴν ἐξ ὑπογείου ποίησιν, λάλος τῆς Μύσης θεράπων, ὁ Τόσκεισης καὶ ἡ ἀπροσμέτρητος φάλαγξ τῶν ἀωνύμων, εἰς αἴσθημα, ἐνθουσιασμὸν καὶ πρωτοτυπίαν ἀσυναγωνίστων, οὗς θαυμάζει τις εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Φώριελ τοῦ Πατῶδ καὶ Ἀραθαντινοῦ ἀναγινώσκων τὰ κλέφτικα τραγοῦδια.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑ.Γ.ΣΙΟΥ

Τὸ φυτὸν τοῦτο ὡς ξενικὸν δὲν ἔχει παρ' ἡμῖν ἰδιαίτερον ὄνομα. ἔλαθεν αὐ-

ἦσαν τὰ ἐμβυτήρια. Βλ. «Κατάλογον τῶν ἀναγνωσθέντων ὑπομνημάτων εἰς τὴν Ἴονιον Ἀκαδημίαν (ὅπου ἦτο καθηγητὴς) ἀπὸ τοῦ 1808—1812» ἐν Πανδῶρας τομ. Γ', σ. 298.

1. Ὁ Ζαλοκώστας μεταφράσας τὸ θαυμασιὸν τοῦ Ἰταλοῦ ἔργον ἐπέγραψεν εἰς τὸν Σαμουήλ (Ἀθῆναι 1850) ἐκ τοῦ Finlay λαθῶν ἔγραψεν ὁ Γούδας (Παράλλ. βίβλ. σ. 201) ὅτι ὁ Σαμουήλ κατήγετο ἐκ τῶν ἀλβανῶν τῆς Ἀνδρου καὶ ἐπανέλαθε καὶ ὁ Δ. Πασχάλης, Ἡ Ἀνδρος, Β', σ. 158. Ψεῦδος. Ὁ Σαμουήλ ἐκ τοῦ χωρίου Λάμπαβον (ἐγεννήθη τῷ 1760) τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, ἐμόνασεν εἰς τὸ Γηρομέριον ὡς ἀπέδειξεν ὁ Α. Πετρίδης (Πανδ. ΙΗ', σ. 79—80).

2. Διὰ τὴν ἡπειρωτ. καταγωγὴν τοῦ Βαλαωρίτου παραπέμπω εἰς τὸν μνημονευθέντα κ. Πατσέλην «Ὁ Βαλαωρίτης καὶ ἡ Ἡπειρος», Ἀθῆναι 1937, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. «κατάγεται ἀπὸ τὴν Βαλαώρα, πλησίον τοῦ Ἀχελώου, ἀπέναντι τῆς Σιβίότης» γράφει σ. 7.

3. Θὰ ἤρξικουν πολὺ τὸν Μολοσσόν, ὃν γέροντι ἐπεσκεπτόμην εἰς τὸ καλλι (τρώγλην) τῆς Πλάκας, ὅπου ὑπὸ πάντων ἐγκιταλειμμένος ἐν ἄκρα περὶ ἑτερομάτις τὸν βίον. Ἔσωξε παρ' ὀλην τὴν δυστυχίαν τὸ σφρίγος εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν μένος. Θὰ δῶσω μίαν ἐξηγήσιν διὰ τὴν ἀωνυμίαν ἐν γένει τῶν Ἡπειρωτῶν ποιητῶν. ἐθεώρουν τὴν ποίησιν ἔμπνευσιν τοῦ ἔθνους των καὶ δὲν ἐδέχοντο νὰ θέσουν τὸ ὄνομά των καὶ νὰ σφετερισθοῦν μόνοι τὴν δόξαν ἧς αὐτοὶ κήρυκες ἀπλῶς ὑπῆρχον. αὐτὸ ἐγὼ νομίζω, φόβον καὶ θειλίαν δὲν παραδέχομαι. Οἱ ποιηταὶ δὲν εἶναι ὀξύροὶ θνητοὶ καὶ κοινοὶ ἄνδρες.

τὸ ἐκ τῆς χρήσεως, ἐκ τοῦ θεωμένου καπνοῦ, ὃν ἀναδίδει ἢ καύσις τοῦ σιγάρου ἢ μᾶλλον ὁ καίων αὐτό. ὁ συμπατριώτης μας Π. Γεννάδιος ἐν τῷ «φυτολογικῷ λεξικῷ» (Ἀθήναι 1914, σ. 700—13) ὀνομάζει εἰς τὸ διεξοδικόν τοῦτο ἄρθρον *νικοτιανήν* ἀπὸ Νικότου, πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ἐν Πορτογαλίᾳ τῷ 1560. Οὗτος πρῶτος ἐκαλλιέργησεν εἰς τὸν κήπον του τὸ φυτὸν καὶ ἐπεμψε δῶρον εἰς τὴν Αἰκατερίνην τῶν Μεδίκων (ἔθεν τὸ πρῶτον ὄνομα *medicaca* καὶ *herbē à la reine*). ἀλλ' ἢ Εὐρώπῃ, ὅπου ἀμέσως διεδόθη, πρῶτίμησε τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβευτοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ Κολόμβου, ὅστις περιέγραψεν αὐτὸ τῷ 1492 Ἰνακαλύψας εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἐν ἀρχῇ ἐστοίχιζε τόσο ὥστε μόνον οἱ βασιλεῖς ἐποιούνοτο χρῆσιν αὐτοῦ· καὶ ὁμοίως ἀμέσως διεγνώσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως τοῦ φυτοῦ, ὅπερ σήμερον κατακτῆσαν ὅλας τὰς τάξεις καὶ ἡλικίας πλουσίου καὶ πένητας *θεωρεῖται δ' ὑπ' ἀριθμ. 1 (τῶν ναρκωτικῶν) ἐχθρὸς τῆς υἱείας τοῦ ἀνθρώπου!* Εἰς τὰ «Φυτικά μου (Ἀθήναι 1938—1941 τόμος Α'—Β') περιγράφω περὶ τὰς 4 δεκάδας συγγραμμάτων περὶ καπνοῦ. Μεταξὺ τούτων ὁ Ἰερώνυμος Fagon ἔγραψεν, *ὅτι οἱ καπνιστοὶ γίνονται βραχύβιοι* (τομ. Α'. σ. 197). τὸ βιβλίον λατινιστὶ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1699. ὁ δὲ I. M. de la sone καὶ I. Bagnolle (σ. 229, ἐτ. 1751) περιγράφουν τὸν καπνὸν ὡς *δηλητήριον*. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε κατακλύσει τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὥστε εὐρίσκω εἰς τοὺς κώδικας τῶν *Μετεώρων ἔμμετρον δάτυραν κατὰ τῶν καπνιστῶν*, ἀφοῦ αἱ συμβουλαὶ καὶ τὰ προληπτικὰ μέτρα ἦσαν ἀνίσχυρα.

Ἦναρχάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος τὰ λάβη περιοριστικὰ κατὰ τοῦ καπνοῦ μέτρα ἐπιβαλὼν βαρὺν φόρον. Ἐκάλεσε δὲ καὶ τὸν ἐμπιστόν του Νικόλαον Μαυροκορδάτον, τὸν ἡγεμόνα τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἀνδρα ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων τοῦ κράτους διὰ τὴν μεγάλην μέγαν καὶ ἀρετήν. Ἰδιαιτέρως οὗτος διεκρίθη ὡς ἠθικολόγος καὶ ἐθαυμάσθη παρὰ τῶν Εὐρωπαίων διὰ τὸ σοφὸν «Περὶ καθηκόντων» συγγραμμά του, ὅπερ ἐχαρακτηρίσθη ὡς κώδιξ ἠθικῆς. Τότε οὗτος ἔγραψε πραγματεῖαν ὑπὸ τὸν τίτλον:

«*Λόγος κατὰ νηκοτιανῆς (sic) τοῦ αἰοιδίμου καὶ . . . σοφωτάτου ἡγεμόνου Νικολάου ΒΒ. Μαυροκορδάτου ἤδη πρῶτον ἐκδοθέν τύποις ἐν Ἰασίῳ τῆς Μολδαβίας 1786*» (1)

Ὁ Σοφ. Οἰκονόμου ἐκδούς τὸ δεύτερον τῷ 1876 τὴν διατριβὴν ἔχει τὸν ἐξῆς τίτλον: «*λόγος νηκοτιανῆς, ἐπιστολὴ πρὸς Μητροφάνην τὸν διάκον [καὶ ἀπάντησις] μετ' εἰσαγωγῆς παρεκβατικῆς ἐπιστολῆς. Βενετία*» (2)

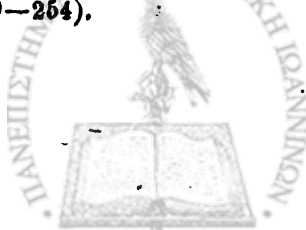
Ὁ Δωδωναῖος Μητροφάνης οὗτος, νέηλος εἰσέτι, ἔνα κολακεύτη τοὺς καπνιστὰς καὶ καπνίζομένους (ἢ λιβανίζομένους) Φαναριώτας, ἔγραψεν, «*ἔπαινον νηκοτιανῆς*» ὡς ἀπάντησιν εἰς τὸν «Ψόγον» τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις, ὡς φαίνεται καὶ ἀνταπήντησεν. Ἡ τολμηρὰ χειρονομία τοῦ Ἠπειρώτου ἐπέτυχε, διότι προήχθη καὶ διωρίσθη πατριαρχικὸς εἰς Μακεδονίαν ἔξαρχος ἀλλὰ συληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐφυλακίσθη εἰς Ζίχναν. ἐλυτρώθη δὲ διὰ θαύματος τοῦ ἀγίου Δημητρίου (3) ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα ἰδίως ἠθικὰ ἐπιγράμματα εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ περὶ ἔρωτος «*δυσκαθέκτου*», ὅστις «*ἀμβλυωπεῖ' ἔτ' ἔρᾳ δυσειθέων*».

Ἄλλ' ἢ ἄμυνα τοῦ Μητροφάνους Γρηγορᾶ εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως, καὶ προσήλθον ἐπίκουροι οἱ Φαναριώται, οἱ πολλὰ τὰ κακὰ εἰς τὸ Γένος κατεργασάμε-

1. Legrand Bibliogr. helenique II, Paris 1928, σ. 458. Τὸ βιβλίον δὲν εἶδον.

2. Ὁ υἱὸς τοῦ Μεγ. Οἰκονόμου δὲν ἐγνώριζε τὴν α' ἐκδοσιν καὶ ἀλλάσσει καὶ τὸν συγγραφεῖα, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον (τὸν νέον δεσπότη), ὅστις εἶναι μόνον ἐκδότης τῆς α' ἐκδόσεως, οὐχὶ δὲ καὶ συγγραφεὺς. Δυστυχῶς τὴν β' ταύτην ἐκδοσιν ἔχω εἰς τὴν ἐν Λαύρᾳ βιβλιοθήκην μου. Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου, δικαίον κατὰ πάντα, βλ. εἰς τὸ ὑπέροχον ἔργον τοῦ Ἀλέξ. Στούρτζα: «L' Europe orientale et le role historique des Mavrocordato 1660—1880 κλπ. Paris 1913, σ. 93—96.

3. Εἰς «Θύραν μετανοίας» δημοσιεύεται ὁ συνταχθεὶς τότε ὑπ' αὐτοῦ παρακλητικὸς εἰς τὸν ἅγιον κανὼν καὶ τὸ ἱστορικὸν τῆς συλλήψεως καὶ ἀπελευθερώσεως (σ. 249—254).

νοι και δὴ συντάξαντες τὸ «πρακτικόν» κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου: «Πρακτικόν τῶν ἐν Φαναρίῳ ἀρχόντων, δι' οὗ ἀπαριθμοῦσι τὰς ὠφελείας τῆς χρήσεως τῆς νικοτιανῆς ἐναντίον τοῦ διώκτου αὐτῆς». (1) Ἡ εὐώδης νικοτιανὴ ἔχει ἄλλας τε ἀρετάς, γράφουσι, «τὸ δὲ μέγιστον καὶ ἐξαιρετικὸν αὐτῆς εἶη ἂν, ὅτι γε τὸν ἡγεμόνα νοῦν θορύβου πάντος καὶ ταραχῆς ἀπάσης ἢ ταύτης πόσις ἀπλλάττει . . τῇ δὲ μνήμη τοσοῦτόν γε παρέχει τὴν ὄνησιν, ὥστε τις τῶν νοῦν ἔχόντων οὐχ ἤμαρτεν, ἂν γεννητικὴν ταύτης κατονομάτῃ . . ἀλλ' οὐ νικοτιανήν». Σημειωτέον, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἠσχολήθη περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου λογίου τῆς Δωδώνης. Εὐτυχῶς δ' ἐκ περιστάσεως τῆς Θράκης ἐν Βουκουρεστίῳ καθηγητῆς Δημοσθ. Ρουῖος ἐδημοσίευσεν αὐτόσε τῷ 1935 τὴν «Ἱστορίαν . . περὶ τῶν ἡγεμόνων Στεφάνου τοῦ Καντακρυζηνοῦ καὶ Νικολάου τοῦ σοφοῦ . . » μετὰ πολλῶν προλεγομένων περὶ τοῦ βίου τοῦ Γρηγοῦ. (2)

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἡμέτερος Παῖσιος, ὁ ἐκ τοῦ κελλίου του παρακολουθῶν τὰ πάντα καὶ νυχθημερὸν ἐργαζόμενος εἰς οἰκοδομὴν τῶν πι-
στῶν. Ἡ χεῖρ τοῦ καπνοῦ ἦν μεγάλως διαδεδομένη εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν ἢ το χωρὰ παραγωγικὴ. ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τῶν παιδικῶν μου χρόνων ὅτι οἱ Μουσουλ-
μάνοι τῆς Παραμυθίας, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μαργαριτίου, ἦσαν ὅλοι «κατσάκιδες» ἢτοι λαθρέμποροι καπνοῦ, ὅστις εἶχε γείνει τότε μονοπώλιον τοῦ κράτους καὶ δὲν ὑπῆρ-
χεν εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον. Ἐφόρτωνε τὸν ἵππον του μετὰ τὸ ὄπλον ὑπὸ μάλης ὁ καπανταῆς καὶ ἀποφασισμένος περιήρχετο τὰ χωρία μετὰ κίνδυνον τῆς ζωῆς του—
ὁ νόμος ἦτο δρακόντειος.—Σεραφεῖμ, ὁ θαυμασίος αὐτὸς μητροπολίτης Ἄρτης, ὁ Βυζάντιος, πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις, ἄπερ περισυνέλεξεν εἰς τὸ βιβλίον του, γράφει καὶ τὴν εἰδήσιν, ὅτι «πρώτης ποιότητος καὶ εὐωδιστάτη νικοτιανὴ ὑπάρχει»
εἰς τὴν ἐπαρχίαν του (3)

Πολὺν λόγον κάμνει περὶ τῶν ὀλεθρίων ἐνεργειῶν τοῦ καπνοῦ ἐπὶ τῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου ὁ γνωστὸς καθηγητῆς τῆς Φαρμακολογίας καὶ Ὑγιεινῆς Ι. Π. Πύρ-
λας, ὁ διὰ τοῦ Φοῖβου, Παραφοῖβου καὶ Ἡλίου, χρησιμωτάτων περιοδικῶν, ἐκλαϊ-
κεύσας τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις. «Ὁ καπνὸς εἶναι δηλητήριον, γράφει, ὁ δὲ κα-
πνίζων κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς χρήσεως . . ἀσθάνεται σκοτοδίνην, θάμβωσιν, ναυτί-
αν, τρέμον καὶ νάρκωσιν καθ' ὅλον τὸ σῶμα» (Φοῖβος Η', 36 καὶ 67 πρὸς γράμματα).
Περὶ τοῦ ταμπάκου, ὑπερ ἀκόμη ἐν τῇ Πατρίδι μας εἶναι λίαν διαδεδομένον, ὁ Παῖ-
σιος γράφει μετὰ μεγαλητέρας ἀυστηρότητος καὶ εἶχε πολὺ δίκαιον· διότι παρηκο-
λοῦθει ὅτι συνέβαινε ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Δανίᾳ ὡς ἀναφέρω ἐν τέλει. ἔλαβε δὲ καὶ
αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Ἰωάννου Νικότου, ὅστις κατήγετο ἐκ Ταμβάκου ἢ μάλλον
ἐκ Ταμπάκου τῆς Ἀμερικῆς ἐπειδὴ ἡ κόνις ἦτο οὐ μόνον ἐπιβλαβής, ἀλλὰ καὶ
βρωμερὰ, κατὰ Παῖσιον, καὶ ἡ ἀυστηρότης τῶν νόμων, οὓς τὸ Κράτος ἐψήφισεν, εἰς
οὐδὲν ἐλογίζετο, ὑπήχθη ἐνωρὶς καὶ αὐτὸ εἰς τὸ μονοπώλιον. «Κατὰ τοῦτον τὸν
τρόπον τὸ ἐμπόριον εἰς καπνοκόνιν ὄντας ἐμποδισμένον, μόνον διὰ κλεισεμπορίου
ἡμπορεῖ νὰ γένη. καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν Τουρκίαν γίνεται ἀρκετὸν καὶ τὸ πε-
ρισσότερον. διότι εἰς τὰ μονοπωλεῖα δὲν εὐρίσκεται καλὴ, τὴν ὁποίαν ὁ κοινὸς λαὸς

1. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀλεξ. Λαυριώτου ἐν τῇ ἐφημερίδι «Κωνσταντινούπολις» τοῦ 1898.

2. Mitrofan Gregoras, Cronica Tsari romanesti (1714—1716). ἀνάτυπον ἐκ τῆς Revista istorica româna 4 (1934) σ. 1—43. μετὰ ρουμ. μεταφράσεως. Νικόλαος «ὁ σοφός» εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Μαυροκορδάτος, καθ' οὗ ἀντεπεξῆλθεν.

3. «Δοκίμιον ἱστορικῆς τιμῆς περιλήψεως τῆς... Ἄρτης καὶ... Πρεβέζης». (Ἀθῆναι 1884) σ. 181 καὶ ὁ Βελεγράδων Ἀνθίμος Ἀλεξούδης εἰς τὴν «Σύντομον ἱστορικὴν περιγραφὴν τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων» (Κέρκυρα 1868) γράφει: «ἐκτὸς τούτων παράγει ὁ τόπος καὶ... νικοτιανὴν (καπνόν)» σ. 155. Οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλοπρόδοι οὗτοι ἀρχιερεῖς, οἵτινες δὲν ἦσαν καὶ Ἡπειρῶται, δὲν εὗρον δυστυχῶς μιμητὰς καίτοι παρήλθον ἑκατονταετία!

καὶ θουρνοῦτι λέγουσιν ἀπὸ τοῦ θουροῦν, ἢ ρίς καὶ ὄτ, τὸ χόρτον, συνθέσαντές τήν, ὡς νὰ ἔλεγον ρινόχορτον». (1)

Τὸ ποίημα, ὅπερ δημοσιεύομεν τὸν πρῶτον ἐνταῦθα εὑρίσκεται εἰς δύο κώδικας τῆς Σκῆης τῶν Καυτοκαλυβίων μονῆς Λαύρας τοῦ Ἱεροσολύμων, εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 3 (200) τῆς καλύβης τοῦ ὁσίου Ἀκικίου φ. 45α—48β τοῦ XVIII, ὅστις ἔχει καλὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 47 (133) τῶν Ἱωχταρῶν φ. 44α—47β, κακὸν ἀντιγραφοῦ τοῦ πρώτου κώδικος. Οὗτος γέγραπται χειρὶ Ἱωνᾶ ἱερομονάχου, ὅστις ἐμύναξεν ἐνταῦθα. (2)

Ὁ στιχουργὸς ἀποτείνεται ἰδίως πρὸς μοναστηριακοὺς καὶ δὴ κοινοβίτας, εἰς οὓς ὑπενηυμίζει τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἔδωκαν κατὰ τὴν κούραν (στ. 35 προβλ. καὶ 41, 56, 103, 121) καὶ τοιοῦτοι μοναχοὶ ζῶντες ἐν κοινοβίῳ μόνον σχεδὸν εἰς τὸν Ἱεροσολύμων ὑπῆρχον τότε, ὅπου καὶ τὸ ποίημα εὑρέθη. Ἄλλ' ἔξῃ σεν εἰς τὸ Ὅρος ὁ Παῖσιος Μίαν ἐνδειξίν μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρω. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 185 Λειτουργικὸν τῆς μονῆς Παντοκράτορος φέρει τὸ ἐξῆς ἐν τέλει σημεῖωμα: «χειρὶ τλήμωνος καὶ ἐλαχίστου Παΐσιου ἱερομονάχου... ἔτος ἀπὸ παρθενικοῦ τοκετοῦ ἀχπῆ' (1688) ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ἰζ' > ὡς καὶ ἕτερον κώδικα ὑπ' ἀριθ. 195 φαλμὸς τοῦ Δαβὶδ καὶ Θηκράς (εὐχαλ) ἐν τέλει: χειρὶ οἰκτροῦ Παΐσιου ἱερομονάχου, ἀχπῆ' (1689). (3) ἀλλὰ τὸ ἔτος 1687, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν πῆξιν τῆς λίμνης ἦτο εἰς Ἱωάννινα. ὡς φαίνεται τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀνεχώρησεν καὶ μετέβη εἰς Ἱεροσολύμους καὶ πρὶν εἶχε μονάσει. Ὅντως ἐκάπνιζον οἱ Ἱεροσολύμων, ὅσοι μάλιστα εἶχον συνειθίσει εἰς τὰ πλούτια τῆς Βλαχίας μετόχια, καὶ ἐν μὲν ταῖς ἰδιορρυθμίαις μοναχῶν καὶ νῦν καπνίζουσι πολλοὶ φανερά, ἐν δὲ ταῖς κοινοβιακαῖς ἱεροκρυφίαις. Τοῦτο εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν. Εἰς τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γρηγορίου, ὅπου κατὰ Σάββατον τελεῖται ἡ θεία λειτουργία, ὑπάρχει τοιχογραφία ἐν τῷ νάρθηκι, ὅπου παρίσταται γέρων μοναχὸς ἐξηπλωμένος, καὶ μακαρίως ροφῶν τὸν ναργίλιν καὶ κάποιος μυχρὸς μὲ κέρατα καὶ οὐρανὸν περιποιεῖται αὐτὸν νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν (ἔν καλῶς ἐνθυμοῦμαι): «ὅποιος κοιμᾶται στὴν λειτουργία τῆς Κυριακῆς τὸν ὑπηρετοῦν. οἱ διαβόλοι». καὶ εἰς ἄλλας θεοβίαις μονᾶς εἶχεν εἰσαχθῆ τὸ κάπνισμα. εἰς σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τῷ 1600, ἐκδοθὲν ὑπὲρ τῆς μονῆς Ζαχαρᾶ παρὰ τὴν Λεβαθεῖαν (νῦν ἐρείπειον), τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀπαγορεύεται «μῆτε ἀναροφεῖν καὶ ἐκτείνειν διὰ καλάμου τὸν καπνόν, ὅπερ ἄσεμνον [οἶμ] ὀλίγον καὶ ἀναισχυντίας ἀνάπλεων καὶ τῆς μοναχικῆς κοσμιότητος ἀλλότριον». (4)

Σὺ δέ, νοῆμον ἀναγνώστα, πρόσχες εἰς ποῖα πλαίσια ἐτοποθέτου τὰ φθροποικῶν πάθη οἱ διδάτκαλοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον, ἣν ἐφήρμοζον πρὸς ἀποτροπὴν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἡδονικῶν καὶ γαργαλιστικῶν μέσων, εἰς & οἱ φιλόσοφοι καὶ ματαιόφρονες, ἐπιδιώκουσι νὰ εὐρωσιν ἀπολαύσεις, ἀντὶ δὲ τούτων τὴν φθορὰν καὶ ἀπώλειαν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐπιφέρουσι ἐαυτοῖς δυνάμεων. ἐδῶ πράγματι ἐφαρμόζεται ἡ λαϊκὴ παροιμία καθ' ἣν ἡ ἀλώπηξ ἐτέρπετο λείχουσα διὰ τῆς γλώσσης τῆς τὴν λίμαν (ἢ ρινί) ἀλλὰ δὲν

3. Νικ. Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ κερδῆος ἦτοι ἐμπορικὴ ἐγκοκλοπαιδεία. Βενετία 1816, τομ. Α', σ. 262.

4. Βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Κατάλογος τῶν κωδίκων... Καυτοκαλυβίων καὶ τῶν Καλυβῶν. Παρίσι 1930' σ. 70, 105. Ὁ Ἱωνᾶς ἦτο Ἀγραφιότης καὶ ἔγραψε εἰς οὓς νέων ὁσίων καὶ νεομαρτύρων.

1. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Ἁγίου ὄρους Ἱεροσολύμων, ὑπὸ Σπ. Λάμπρου τομ. Α', Κανταβριγιὰ 1896, σ. 110.

2. Παρνασσός, περιοδ. τοῦ ἑμωνόμου φιλολ. συλλόγου ὄτ. ΙΒ', σ. 286.

ἤργησε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἔπινε τὸ αἶμα τῆς καὶ ἐφθείρε τὴν γλῶσσαν ἢ τάλαινα. ⁽¹⁾
 Σχόλιον ἀκροτελεύτιον. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθῶσιν οἱ στίχοι 125—126
 περὶ τῆς πρέζας.

«Δανεῖζεις καὶ δανεῖζεσαι ἔνδον τῆς ἐκκλησίας
 ὡ τῆς ἀπανθρωπότητος καὶ φαύλης συνηθείας!»

Ἐξ ἀκοῆς ἔχομεν, ὅτι ἡ κακὴ συνήθεια τῆς «πρέζας», ὡς λέγεται ἢ λῆψις
 διὰ τοῦ ἀντίχειρος καὶ δείκτου ταμπάκου ⁽²⁾, εἶχε προχωρήσει ὄντως μέχρι τοῦ ἱεροῦ
 βήματος καὶ οἱ ταιριακλῆδες ἀρχιερεῖς ἀσυστόλως ἐδγαζον ταῖς χρυσοποίκιλταις
 ταμπακέραις των καὶ ἐλάμβανον καὶ προσέφερον τὴν γαργαλιστικὴν κόνιν ἐν και-
 ρῷ τῆς λειτουργίας, φρονούντες ὅτι αὕτη δὲν διέρχεται διὰ τοῦ λάρυγγος, καὶ ἐ-
 πομένως ἐπετρέπετο χρῆσις καὶ πρὶν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Παρετήρησε τὸ τοι-
 οῦτον ἀπαξ καὶ δις ὁ πολυθρύλητος ἱεροκῆρυξ τοῦ οἴκου. Θρόνου Γεράσιμος Κακα-
 βέλας (=κακὸν βέλος), ὁ δαιμόνιος καὶ εὐφύεστατος αὐτὸς ἀρχιμανδρίτης, ὅστις
 πολλάκις διὰ τῶν εὐφύων τεχνασμάτων του ἔσωσε τὸν Πατριάρχην. Οἱ Σουλτάνοι,
 μὴ δυνάμενοι ἐκ τοῦ συστάδην νὰ πολεμήσουν τὸν Πατριάρχην, ἔστηναν αὐτῷ κα-
 ταχθονίους παγίδας, ἀφορμὴν νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἐκκλησίας. Λοι-
 πὸν εἰς μίαν ἐπίσημον λειτουργίαν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Πατριάρχης εἰς τὸ χερουδι-
 κὸν ἐξήρχετο νὰ θυμιάσῃ, εὐρον εὐκαιρίαν οἱ ἅγιοι συνοδικοὶ καὶ εὐγαλαν ταῖς
 ταμπακιέραις. ὁ Κακαβέλας τί κάμνει; εὐγαλε καὶ αὐτὸς τὸν ναργιλὲν του, ⁽³⁾ τὸν
 ἔστησε ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης καὶ προσεπάθει διὰ τοῦ σαντανίου νὰ τὸν ἀνάψῃ!
 Οἱ συνοδικοὶ ἀνεστατώθησαν. «ταιριακλῆκι σας καὶ ταιριακλῆκι μου, ἅγιοι συνο-
 δικοί,» ἀπήντησεν ἀπαθέστατα. Ἐννοεῖται, ὅτι ἔκτοτε δὲν ἐτόλμησαν οἱ ἅγιοι ἀρ-
 χιερεῖς νὰ ἐπικυβώσῃ τὸ ἄτοπον τοῦτο, ἀλλ' ἔπνεον τὰ μένεα κατὰ τοῦ Κακα-
 βέλα, καὶ, ὡς ἀδεῖται, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ τὸν ὀμιλοῦν πλέον· διότι πολὺ θάρρος τὸν
 εἶχον δώσει. Μετ' ὀλίγον διὰ ζήτημά του παρυσιάσθη ἐπὶ συνόδῳ· ἐχαιρέτησε,
 ἐπανέλαθε, τίποτε, οὔτε φωνὴ οὔτε ἀκρόασις. ἀλλ' ὁ ἐξυπνὸς ἀρχιμανδρίτης «ὥστε
 δὲν ὑπάρχει ψυχὴ ἐδῶ μέσα» εἶπε, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ κάμῃ, ὁπότε ὅλοι μαζῇ
 ἔβγαλαν ταῖς φωναῖς! ὁ Κακαβέλας ἦτο ἀμίμητος καὶ ἀήττητος πάντοτε ἐὰν δένυπῆρ-
 χεν οὗτος ἱσως ὁ καπνὸς νὰ εἶχεν ἀντικαταστήσῃ τὸ θυμίαμα, ὡς ἀπολυμαντικὸς,
 εἰς τοὺς ναοὺς.

1. Τὸ σοβιετικὸν κράτος ἀπὸ τριετίας ἤδη κατήγησε τὸ κάπνισμα. Γνωστὸς δὲ τοῖς πᾶ-
 σιν ὁ ἐξεγερθεὶς ἐν Ἀμερικῇ πόλεμος, ἀφ' οὔτου ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ καρκίνος, ὅστις μαστίζει
 τὴν κοινωνίαν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον, προέρχεται ἐκ τοῦ κάπνου. Νέαν ἀνακάλυψιν ἀνέγρα-
 φαν περίου αἱ ἐφημερίδες (Βραδυνὴ 24—4—53) ὅτι καὶ ἡ στηθάγχη ἢ τὸ ἄσθμα ἐντεῦθεν προ-
 ἔρχεται: «**Ἡ νικοτίνη προκαλεῖ διαταραχὴν τοῦ καρδιακοῦ μυός καὶ τῆς στεφανιαίας**».

2. **καπνοκόνιν** ὠνόμασεν ὁ Παπαδόπουλος εἰς τὴν δίτομον Ἐμπορικὴν ἐγκυκλοπαί-
 δειαν» τὴν καλουμένην «Ἐριθὴς ὁ κερδῆς», βιβλίον χρησιμώτατον, οὗ ὅμοιον δὲν ἀνεφάνη ἄλ-
 λο ἐκδοθὲν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1815. Ὁ πρωτότυπος ἀνὴρ, ὅστις μετέφρασε καὶ τὸν γαλλικὸν ἔμπο-
 ρικὸν κώδικα ἦτο Ζαγορβίος, καὶ ἔζησεν ἐν Κίπολει... Κατὰ τὸν Γεννάδιον λέγεται καὶ ἔρρινον
 εἶσρινον καὶ κοινῶς ταμβάκος (γρ. ταμπάκο), τουρκιστὶ μπουρνούτ καὶ ἔρρινωσις ἢ πρέζα.
 «Εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατασκευάζεται καπνοκόνις (sic), λεπτοτάτη, κοκκινοκίτρινη καὶ ἀγοράζε-
 ται ἀκριβώτατα. Εἰς τὴν Βενετίαν οἱ μοναχοὶ τῆς ἀγίας Ἰουστίνης κατασκευάζουν... μαύρην πο-
 λυζήτητον καπνοκόνιν, τῆς ὁποίας τὸν δευτέρον τόπον ἔχει ἡ γινομένη εἰς τοὺς Κορφοὺς... Εἰς
 τὴν Δρυϊνούπολιν τῆς Θεσπρωτίας κατασκευάζεται τὸ λεγόμενον φοῦλι, ψιλὴ καὶ καστανόχρους
 κόνις καὶ αὕτη ἐγκρινομένη. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ μαύρη χονδροτέρα καὶ λεγομένη ἐψημένη κα-
 θὼς καὶ εἰς τὸ Δυρράχιον τῆς Ἀλβανίας» (Παπαδ. τομ. Α', σ. 263). Νομίζω ὅτι τὸ ἐψημένον
 εἶναι τὸ σιψύ, ὅπερ ἐπ' ἄλλῃς σημασίας ἀναφέρει ὁ Γεννάδιος (σ. 703). τὴν λ. ὁ Κοραῖς παρά-
 γει ἐκ τοῦ οὐντῆφω.

3. ροῖσκον λέγει τὸν ναργιλὲν ὁ Πύργος (Φοῖβος Η', σ. 68),

«ΠΟΙΗΜΑ ΠΑ·Ι·ΣΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΜΑΘΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ»

- φ. 45α «Δύο είναι τὰ αἷτια ὁποῦ μᾶς ξεχωρίζουν
τούς μοναχοὺς καὶ κοσμικοὺς καὶ μᾶς ἀποφασίζουν.
τὸ πρῶτον καὶ ἐξαιρέτον εἶναι ἡ παρθενία,
τὸ δεύτερον καὶ ἀθευμον εἶναι ἡ κρεωφαγία.
- 5 καὶ ὁποιος τῶν μοναχῶν ἐν τῷ παρόντι βίω
ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ ἐνός· δὲν ἔχει καὶ τὰ δύο,
οὔτε τὴν τελειότητα τοῦ ἐπαγγελματός του,
ἀλλ' ἔμεινε δλότυφλος καὶ ἔχασεν τὸ φῶς του.
Νηστεία καὶ ἐγκράτεια ἀγγέλων παρρησία,
10 ἁρώσις καὶ πόσις μάλιστα δαιμόνων συντροφία.
μὴ γίνεσαι ὑποκριτῆς καὶ φαίνεσαι σὺν κόσμῳ
πῶς τάχα εἶσαι νηστευτῆς φυλάττεις καὶ τὸν νόμον.
καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ κριτῆς καὶ σὲ διχοτομήσῃ
καὶ ἀπομένῃς ἔρημος καὶ πάρῃ τὸ ἡμίση,
15 τουτέστι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπαγγέλματός σου,
ἐκεῖνα ὁποῦ ἔταξες εἰς τὸν πνευματικό σου,
τότε ποῦ σὲ ἐρώτησε ἐμπροσθεν τοῦ θεοῦ σου
Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ πλάστου καὶ θεοῦ σου.
καὶ φοβερόν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος,
20 ὅτε κατὰ τὰ ἔργα μᾶς τοῦ καθενός διδόντος (sic).
Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ διάζεται φωνάζει
καὶ ὁποιος διάζεται ἐκεῖνος τὴν ἀρπάζει.
- φ. 45β καὶ βίαζε, ὦ μοναχέ, πάντα ἴην θέλησίν σου,
ἂν θέλῃς νὰ μὴν κολασθῆς καὶ χάσης τὴν ψυχὴν σου.
- 25 Ἄλλος σε κόσμος, ὦ ψυχὴ, ἐκεῖσε ἀναμένει,
καὶ τὰ κρυπτὰ σου καὶ δεινὰ πάντα δημοσιεύει.
ψυχὴ, τὰ ὧδε πρόσκαιρα μικρὰ τε καὶ μεγάλα,
τὰ δὲ ἐκεῖ αἰώνια γινώσκωμεν εὖ μάλα
ἐὰν τὸν κόσμον βούλῃσαι ὅλον νὰ τὸν κερδήσῃς
30 καὶ τὴν ψυχὴν ζημιωθῆς, πές μου, τί ὠφελήθης;
ὁ κόσμος εἶναι πρόσκαιρος καὶ αὖριον πηγαίνει,
ἡ δὲ ψυχὴ αἰώνιος ποτὲ δὲν ἀποθαίνει.
Ἐπιμελήσου μὲν ψυχῆς πράγματος ἀθανάτου,
ὕπερορᾶν δὲ τῆς σαρκὸς οὔσης ἀεὶ ρευστάτου.
- 35 εἶναι φρικτὸν ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγελματός μας,
μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τῶν μοναστηριῶν μας.
καὶ εἶναι τόσον ἀπρεπὸν καὶ κατηγορημένον
καὶ μάλιστα εἰς μοναχὸν καὶ εἰς ἱερωμένον
καὶ εἶναι σὲ κοινόβιον ἐκεῖ προσηλωμένους
40 καὶ γίνεται παρήκορος ἢ γέρων ἢ καὶ νέος,
ὁ τέτοιος καλόγηρος ποῦ πίνει τὸ τουτοῦν (1)
ἀπὸ τοῦ μοναστήριον νὰ γίνεταί σουραῶνι.
ἂν εἶναι καὶ ἡγούμενος καὶ ἔχει αὐτὴν τὴν χάριν,
νὰ τοῦ κουρεύουν τὰ μαλλιά νὰ μένη παλλικάρην.
- 45 ὅτι τὰ μοναστήρια ἔχουσιν ἄλλην τάξιν,

1. τουτοῦν λ. τευρκικῆ, καπνός.

- φ. 46α δὲν ἤμπορεῖ καθέκαστος ποτὲ νὰ τὴν ἀλλάξῃ.
 ἐνῶ ἐκλήθη ἕκαστος ἐκεῖσε καὶ μενέτω,
 καὶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ πέρυσι καὶ ἐφέτω.
 ἂν ἦσουν στὰ ἐγκόσμια καὶ ἀνγκατωμένους
 50 εἰς πόλεις καὶ μὲ κοσμικοὺς ἦσουν συμπαθισμένους.
 ἐσὺ εἰσαι, ταλαίπωρε, ξένος ἀπὸ τὸν κόσμον
 καὶ ἄφησες τὴν στρατάν σου καὶ τὸν δικόν σου νόμον.
 καὶ τί θαρρεῖς, ἐλεεινέ, καὶ τί θελὰ κερδέσης
 ἀπὸ τὸν βρομερὸν καπνὸν ἢ τοῦ θεοῦ ν' ἀρέσης;
 55 εἶναι ὁμολογούμενον ἀπὸ τοῦ πλήθους ὄλου
 πῶς εἶναι τὸ θυμίαμα αὐτὸ τοῦ διαβόλου.
 ὅσοι τὸ ἐπεθύμησαν τοὺς ἔδειξεν ἀχρεῖους,
 εἶναι ἐτοῦτο βέβαιον ἀπὸ πολλοῦς δόσιους.
 δὲν εἶν' θεοῦ θυμίαμα ὡσάν τῆς ἐκκλησίας,
 ἀλλ' εἶναι ἴδιος καπνὸς τῆς εἰδωλοθυσίας.
 ἐκείνος ὅπου ἔσφαζαν οἱ Ἕλληγες τοὺς τράγους
 καὶ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν ἀντάμα μὲ τοὺς μάγους.
 Ἄλλ' ὅμως καλόγερος ποῦναι στὸ μοναστήρι,
 καὶ νὰ καπνίζεται ἐκεῖ καθὼς στὸ ἐργαστήρι,
 εἶναι πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγέλματός του,
 καὶ βλάπτει καὶ τοῦ λόγου του βέβαια μοναχὸς του.
 καὶ ὁ μὴ βλάπτων(1) ἑαυτὸν οὐδεὶς τῶν ἄλλων βλάπτει,
 ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν λάκκον αὐτοῦ σκάπτει.
- φ. 46β καὶ ἔστω εἰς διόρθωσιν ἐκείνου ποῦ τὸ πίνει,
 ἂν θέλῃ νὰ διορθωθῇ πλεον ἄς μὴ τὸ πίνῃ
 καὶ λείπει ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ τὴν ψυχὴν του σώνει,
 [καὶ οὕτως ἢ μετάνοια ὄλα τὰ κατορθώνει](1)
 γίνεται καὶ παράδειγμα καὶ σ' ἄλλους καλογήρους,
 καὶ ἔχει τὸν μισθὸν αὐτοῦ μὲ ἔλους τοὺς ἀγίους.
 Δὲν εἶναι ὁ καπνὸς αὐτὸς ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα,
 οὐδὲ ἀπὸ τὰ χεῖσιμα, οὐδ' ἀπὸ τὰ τερπναῖα,
 ὅπου κανεὶς χωρὶς αὐτὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζήσῃ,
 ἐδῶ ἢ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν νὰ βοηθήσῃ,
 νὰ ἡμερώσῃ τὸν κριτὴν καὶ νὰ μὴ μᾶς ξετάξῃ
 διὰ τὰς ἁμαρτίας μας τότε ποῦ θελὰ κράξῃ.
 Δεῦτε κληρονομήσατε οἱ φίλοι τοῦ πατρός μου
 αὐτὰ ποῦ σᾶς ἐτοίμασα ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου.
 καὶ πάλιν: σύρτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατακαπνισμένοι (2)
 καὶ μάλιστα οἱ μοναχοὶ οἱ χωριστοὶ τοῦ κόσμου,
 ὅτι δὲν εἴσθε ἄξιοι νὰ βλέπετε τὸ φῶς μου.
 ὅτι ἐσεῖς ἐτάξετε νὰ εἴσθε μιμηταὶ μου,
 προθύμως καὶ αὐτοτελῶς μάλιστα ἔμπροσθέν μου.
 καὶ εἰς τὸν κόσμον φαίνεσθε πῶς εἴστε ὅπαδοί μου,
 καὶ εἰς ἐμὲ γεγόνατε παντοτεινοὶ (3) ἐχθροὶ μου.
- φ. 47 καὶ συλλογίσου τὸ πῶς εἶναι ἐντροπή σου,
 60 μεγάλῃ ἄγνωσίᾳ σου εἶναι στήν κεφαλὴ σου,
 ὅτι τὰ δυσκολώτερα πάθη τὰ ὑποφέρεις,

1. καὶ ὁ μὴ βλάπτῃ κῶδ. Ἡ ἔννοια εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου
 «Ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς παραβλάψαι δύναται».

2. ὠραία παρωδία, ἀντὶ οἱ κατηραμένοι.

3. πατρινοὶ κῶδ. ἀλλ' ἐφ' ὅσον γίνεται ἐκ τοῦ πάντοτε δι' εἰ δέον νὰ γράφηται.

- μέ την βοήθειαν Θεοῦ δια τὰ κυριεύεις,
καὶ ὁ καπνὸς ὁ βροχόμενος αὐτὸς τοῦ τουτουνίου (1),
σὲ κάνει ξένον τοῦ Χριστοῦ καὶ δοῦλον τοῦ θηρίου.
- 65 ἐτοῦτο εἶναι ὅμοιον ὡτὰν ἕνας ἀνδρεῖος
νὰ νικηθῆ ὑπὸ παιδός, ἐφάνηκεν ἀχρεῖος.
ἀνίσως καὶ οἱ δύο τοὺς ἦταν πάλιν ἀνδρεῖοι,
ἀμψότεροι εὐρίσκονταν πῶς δὲν εἶναι ἀχρεῖοι,
ἀλλὰ εἶναι καὶ φαίνεται πάλιν ἀνδρειωμένοι (2)
- 70 καὶ δυνατοὶ καὶ ὅμοιοι στὸν κόσμον ἀκρυζόμενοι,
ὅτι δὲν ἐνικήθησαν ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος,
καὶ νὰ φανῆ ἀνόμοιος μικρός τε καὶ μέγας.
καὶ σὺ ἰδοὺ ποῦ φαίνεσαι πῶς εἶσαι νικημένος.
[καὶ ἀπὸ τὸ οὐδὲ τίποτε καὶ καταλαλουμένος]
- 75 Εἰ μὲν καὶ ἤθελες φανῆ δοῦλος ἐνός· μεγάλου
ἀρχοντος ἢ καὶ ἀφεντός ἰνομαιτοῦ καὶ ἄλλου,
εἶχες ἐλπίδα ἀγαθὴ πῶς νὰ σὲ λευθερώσῃ,
καὶ ἀπὸ τὴν σκλαδίαν σου αὐτὴν διὰ νὰ σὲ γλυτώσῃ.
Καὶ σὺ ἂν θέλῃς, φίλτατε, ἔχεις τὴν ἰατρείαν,
80 εὐκόλα νὰ ἰατρευθῆς ἀπὸ τὴν σὴν σκλαδίαν.
- φ. 47β πλέον ἀπὸ τὴν σήμερον ἄρῃσε τὸ τουτουῖν
ἀπὸ τὸ μοναστήριον νὰ μὴν γένῃς σουροῦνι (3)
Ἐγούμενος εὐρίσκεισαι ἢ ἀδελφός ἂν εἶσαι,
ἔχεις τὸ αὐτεξούσιον ἐλεύθερος νὰ εἶσαι.
- 85 εἰ δὲ καὶ θέλεις πάντοτε νὰ εἶσαι δολωμένος,
ἀπὸ τὸ μοναστήριον εἶσαι καὶ διωγμένος
καὶ πῆγαινε εἰς τὸ καλὸν τῶρα αὐτὴν τὴν ὥραν

1. Εἰς τὸ «Ἀπλορωμαϊκόν» Λεξικόν τοῦ K. Weigel (Λειψία 1796) σημαίνει ἡλιθιότητα, ἀνοησίαν, παρ' ἄλλοις ἄγνοιαν.

2. Κωδ. ἀνδρειωμένοι. Λέξις ἀκριτικὴ ἀνδρειώνομαι ἢ ἀντρειώνομαι. ὁ ἔχων δύναμιν ὑπεράνθρωπον: «Βοιθᾶ σε ὁ τόπος. Διγενῆ, καὶ φαίνεσ' ἀντρειωμένος». ἀλλὰ καὶ «Τ' ἀντρειω- νο βοτάνι» (Δέφνερ. Ζιγγήμα Στυριανόν).

3. νὰ μὴν γένῃς ἢ γενῆς εἶναι ἐκ τοῦ τύπου ἔγεινα καὶ οὐχὶ ἔγινα. ὡς συνήθως γράφουν. παράγεται δὲ ἐκ τοῦ ἐγενόμην καὶ ἔγραφα περὶ τοῦ τύπου εἰς τὴν «Δεκεμβριανὴν τραγωδίαν τῶν δμῆρων», (Ἀθῆναι 1953) σ. 406 ἐλέγχων τὸν καθηγητὴν Κουγέαν. ὅστις ἔγραψεν ἔγ.να. ἀκολουθῶν ἴσως τὸν Ζηκίδη. Οὗτος πίσχων τελείαν ἄγνοιαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης γράφει εἰς τὸ «Ὀρθογραφικόν λεξικόν», σ. 318 «ἔγινα καὶ οὐχὶ ἔγεινα». Ἀλλὰ τὰ κείμενα τὸν διαφεύδουν. Καὶ τῶρα δῶσε μου βουλή σὲ τοῦτο πῶς νὰ γένῃ» (Legrand. Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Paris 1877, σ. 66, στ. 501 καὶ 506 «νὰ μὴν γενῆ ἀλ- λάως». Καὶ ἐν Bibliothecque grecque vulgaire II Paris 1881 σ. 139, στ. 383 «ὡς ποῦ ποτὰμ' ἐγείνηκε στή γῆν τὸ τόσον αἶμα» καὶ 397 «καχόν ἐγείνηκε». σ. 140 στ. 420 «καὶ ἀναφεν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἔγεινε σὰν καμῖνι». καὶ οἱ «γείνιμενοι καὶ ἀπογενόμενοι» ἐν χριστ. ἐπιταφίσις ἐπιγραφαῖς=αἱ γεννηθέντες καὶ ἀπελθόντες. πλανᾶται δὲ ὁ μακ. Βισ. Φίβης γράφων εἰς τὴν Μεγ. ἐγκυκλοπ. Η', σελ. 373: «ἰδιωματικῶς ἀντὶ τοῦ γεννῶμαι μόνον εἰς τὸν ἀόριστον: «ὅταν γένῃ τὸ πρῶτο μου παιδί. ἔλειπε ὁ ἀντρας μου» καὶ «σῆκω. γιατί γένη μέρα»=ἔγεινε. δὲν εἶναι ἰδιωματικόν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ γίνομαι ὡς ὑπερκτικόν σημαίνει καὶ γεννῶμαι. προγ. τὸ ἀρχαι- οπινές τῆς Ἀλβανικῆς piell (πέλω) καὶ pela ἢ φορβάς, σημαίνει κατ' ἀρχὴν ὑπάρχω ὡς καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ, ἀλλὰ νῦν πάντοτε γεννῶ (πρβλ. Παλλάς Ἀθῆναι, ὁ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ Διὸς γεννηθεὶς λόγος. ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ· ὅστις ἢ Ἀθηνᾶ εἶναι θεὰ τῆς σοφίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἀν- δρείας διότι ἐβῆλε πῆνοπλος. τὸ σύμβολον τῆς μετὰ συνέσεως ἀνδρείας. Βλ. Ἀλβανικαὶ μελέ- ται. Ἡ μετόφρασις τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. ἦτε τοῦ Γρηγορ. Ἀργυροκαστρί- του καὶ ἡ τοῦ Χριστοφορίδου ἐξεταζομένη ἀπὸ γλωσσικῆς, ἐρμηνευτικῆς καὶ δογματικῆς ἀπόψεως κλπ.» Θεσσαλονίκη 1933, σ. 166 ἑ. Παράκβασις: ἔλωκε δε ἡμῖν ἀφορμὴν ἢ ἀλβ. λέ- ξις fjalë λόγος. κίς τὸν Κουγέαν ἐλέγξαντα ἡμᾶς ἀπηγητήσαμεν περὶ τούτου συντριπτικῶς εἰς τὸ «Κράτος τῆς ἀληθείας τετλ.» Ἀθῆναι 1944, σ. 137—139. Γενικῶς περὶ τοῦ γίνεμαι βλ. Ἀθηνᾶς, τόμος Γ', 316 ἑ.

- νά μὴν κολλήσῃ τοὺς λοιποὺς ἢ ἐδική σου ψώρα,
 (ὅτι τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔλεγχε παρρησία,
 τὸ λέγει ὁ ἀπόστολος ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία),
 ἵνα καὶ οἱ ἐπίλοιποι νὰ ἔχωσι τὸν φόβον,
 ἀκούοντες τὴν ἀπειλὴν καὶ φεύγωσι τὴν λώβην
 αὐτὴν, [ποῦ] κυριεύουσι καὶ σὲ καταδουλώνει,
 καὶ σοῦ κεντρώνει τὴν ψυχὴν ὡσάν με τὸ βελόνι.
- 95 καὶ φαίνεσαι οὐτιδανὸς στὸν κάθε ἀδελφόν σου,
 καὶ μάλιστα εἰς τὸν Χριστὸν τὸν πλάστην καὶ θεόν σου.
 καὶ φαίνεται παράδειγμα εἰς ὅλους τοὺς πατέρας,
 εἰς τὴν παροῦσάν σου ζωὴν καὶ νύκτας καὶ ἡμέρας.
 καὶ εἶναι ἀτιμία σου καὶ ὄνειδος μέγαλον,
- 100 ὅτι σὲ κάμνει μασχαρᾶν καὶ παίγνιον καὶ φαῦλον,
 ἀχρεῖον καὶ οὐτιδανὸν πλέον παρὰ τοὺς ἄλλους,
 φ. 48a γειτόνους σου καὶ μακρυνοὺς μικροὺς τε καὶ μεγάλους.
 καὶ πλέον τὸ χειρότερον καὶ κατηγορημένον,
 ποῦ εἶσαι θεῖον ὄργανον καὶ χειροτονημένον.
- 105 ὄργανον θεῖον, ἱερόν ὡς ἱερεὺς ἐχρίσθης,
 καὶ σὺ μὲ τὸ τουτούνιον ὕστερον ἐκαπνίσθης.
 Ἐπαραίτητος (1) τοῦ καπνοῦ εὐλόγως ὡς ἀχρεῖου,
 καὶ μένε πάντα εὐμενῶς στὸν οἶκον τοῦ Κυρίου.
 ἦγουν στὸ μοναστήριον τοῦ τυχόντος ἀγίου
- 110 καὶ λείψε ἀπὸ τὸν καπνὸν αὐτὸν τοῦ τουτουνίου,
 ὅτ' εἶναι κατασχύνη σου εἶναι καὶ μολυσμὸς σου,
 καὶ μάλιστα ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγελματοῦ σου.
 ἐνῶ εὐρῶ σε, ἄνθρωπε, ἐκεῖ, λέγει κρινῶ σε
 ὁ Κύριος ὁ πλάστης σου τὸν κόπο σου πληρώσει·
- 115 ἕκαστος γὰρ καὶ τὸν μισθὸν τοῦ ἔργου τοῦ ἰδίου
 λήψεται καθὼς γέγραπται, ἐκ πνεύματος ἀγίου.
 Τὸν σπόρον, ὅπου ἐσπειρες, ἐκεῖνον καὶ θερίσεις,
 ἔχεις τὸ αὐτεξούσιον καὶ κάμε ὡς ὀρίσεις.
 ὑπακοή ἐστὶ ζωὴ, λέγει ἡ ἐκκλησία.
- 120 θάνατος ἢ παρακοή, ἄδου ὁδὸς εὐθεΐα.
 Ἔστιν καὶ ἄλλο τέταρτον (;) αὐτὸ ποῦ λὲν μπουρνοστι,(1)
 καὶ θάνουν εἰς τὴν μύτην τους καὶ καίγει σάν μπαροῦτι.
 βαστάζει ὡς ἐγκόλπιον ἢ δεξιὰ σου χεῖρα
 καὶ δείχνεις καὶ εἰς ἀλλουνοὺς τὴν βρομερὰν σαλτέραν (2)

1. Ὁ κῶδ. ἀπαραίτητος καὶ ὁ τῶν Ἰωασ. ἀπχετίσθω.

1. Κατὰ τὸ «Δεξικὸν ἀπλορωμαϊκὸν γερμανικὸν καὶ Ἰταλικὸν» τοῦ Καρ. Weigel Leipzig 1796. σ. 746: μπουρνοτουῖνι (μπουρνοτουτουῖνι) τὸ ταμπάκο (μπουρνοῦ τουρκιστὶ ἢ ρίς). τὸ δὲ «τέταρτον» ὑποθέτω ὅτι θὰ ἦτο τέτοιο· ὁ δὲ περὶ ἄλλων εἰδῶν δὲν γράφει.

2. λέξις ἀθηναϊστικὸς, ἴσως παραφθορὰ τῆς σαλατιέρα· ὅθεν καὶ ἡ ἀλατιέρα. Κατὰ Πύρ-
 λαν ἡ χρῆσις τοῦ ταμπάκου εἶναι μεταγενεστέρα. «Ἐγένετο παρὰ βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ πασοχού-
 σης ὑπὸ ἡμικρανίας. Κατὰ μίμησιν ἢ κολακεία καὶ ἡ ἀυλοδουλωσύνη... ἐπέβαλε τὴν χρῆσιν εἰς
 τοὺς κενοδόξους πλουσίους καὶ τὸ ὁσφραίνεσθαι κόνεως καπνοῦ κατέστη συστατικὸν εὐγενείας
 καὶ πολιτισμοῦ. Οἱ προυνιαζόμενοι ἐνώπιον τῶν βασιλέων Λουδοβίκου ΙΓ' καὶ ΙΔ', ἐπειδὴ οἱ
 βασιλεῖς οὗτοι ἐπρεζήριζον πολὺ καὶ ὁ ταμπάκος ἐμενεν εἰς τοὺς ρήθωνας... ἔφερον ξύστρον
 καὶ θηλάκιον ἐν χειρὶ πλήρες ταμπάκου, τοὺς δὲ ρήθωνας εἶχον γεμάτους ἐκ τῆς πολυτίμου
 αὐτῆς κόνεως καὶ συνίμα ἐχρωμάτιζον ἐκ ταύτης καὶ τὰ μῆλα τοῦ προσώπου, τὰ δὲ ἐνδύματα
 εἶχον ἔζοντα ἐκ ταμπάκου... Ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Δ' (1635) ἀπηγόρευσε ταύτην ἐπὶ ποινῇ
 θανάτου, ὃ δὲ τῆς Περσίας Σάκης ἐπὶ ἀποκοπῇ τῆς ρινός, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ Ἰακώβου
 Α' καὶ ἐν Δανιμαρκίᾳ ἐπὶ Χριστιανοῦ Α' ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ ραβδισμῶν καὶ προστίμων»
 (Φοῖβος Β', σ. 83),

φ. 486 δανείζεις και δανείζοσαι ένδον τής εκκλησίας
 -125 ω τής άπανθρωπότητος και φαύλης συνηθείας
 και γίνεσαι παράδειγμα μάλιστα άπιστίας
 με δλον όποϋ λέγεσαι τέκνον τής εκκλησίας.
 "Οποιος πίνει τό τουτούνη, έχει φίλον τό γουρούνη.
 0ποιος πίνει τό μπουρνούτι, γά τοϋ πελεκούνη τήν μήτη.
 Τέλος και τῷ Θεῷ χάρις»

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ- ΑΝΝΙΤΗΣ & Η ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ

Είναι άξιωμα πλέον τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι οἱ ἱερεῖς ὑπῆρξαν οὐ μόνον οἱ θεσμοθέται καὶ ἱερομνήμονες παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰσηγηταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν καὶ δὴ τῆς ἱατρικῆς καὶ γεωργίας, ὡς βλέπομεν παρὰ τοῖς αἰγυπτίσις καὶ ἄλλοις ἀνατολικῶν λαοῖς. εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς παχυλῆς ἀμαθείας συνίστων οὗτοι τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πνεύματος. Οὕτω καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους τῆς δουλείας εἰς αὐτὰ τὰ καλὰ ἐπρωτοστάτουν οἱ ἱερεῖς, ὡς ποιμένες τῶν λαῶν. αὐτὸ συνέβη πρὸ παντὸς εἰς τὴν Ἡπειρον. οἱ ἱερεῖς εἰς τὰ Ἰωάννισσα, τὴν προνομιοῦχον πόλιν τῶν γραμμάτων, εἶχον τὸ μονοπώλιον τῆς διδασκαλίας εἰς τὰς 2—3 ἰδρυθεῖσας κατὰ τὸν ΙΖ—ΙΗ' αἰῶνα ἐπισήμους σχολάς. Καὶ ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὴν τοῦ Ἐμμ. Γκιούμα (τὸ ἀκριβὲς «Γγιόνμα») συσταθεῖσαν τῷ 1674. εἰς ταύτην ἐδίδασχαν οἱ ἐξῆς ἱερωμένοι: Γ. Σουγδουρῆς, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Παρθένιος Κατσιούλης, Μελέτιος Ἀθηνῶν, Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλος, Μπαλάνος Βασιλόπουλος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κοσμᾶς, Βησσαρίων Μακρῆς, ἕνα περιορισθῶ εἰς τοὺς σπουδαιότερους. εἶναι δὲ λίαν ἐνδεικτικὸν πρὸς τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ Ἀνθρακίτου: «Βοτὰς λογικῶν προβάτων». Δὲν θὰ εἴμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἱερατεῖον ἐν αὐτῶν κατὰ συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον παράδοσιν συνέλιξε τὸ ἔργον τῶν Σελλῶν τῆς Δωδώνης ἐρμηνεύον οὐχὶ πλέον τοὺς χρησμοὺς τοῦ Δωδωναίου, ἀλλὰ τὰ τῆς ἑύραθεν καὶ ἔσω φιλολογίας θέσφατα. ἐκεῖ ὑπὸ τὴν κλαγγὴν τῶν λεβήτων ἀλληγοροῦντο οἱ μουσικαὶ φθόγγοι τῶν Πελειάδων, καὶ ἐδῶ οἱ αἰδέσιμοι διδάσκαλοι ἐξηρεύοντο καὶ ἡρμήνευον τοὺς φθόγγους τῶν θεῶν ρημάτων καὶ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας. Περὶ τοῦ ἐν Κοζάνῃ Ἰωαννίτου «Ἀμφιλοχίῳ τοῦ Παρασκευᾶ», μαθητοῦ τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, σχολάρχῆσαντος τῷ 1783, λέγεται, ὅτι ἀνεκάλυψε μυστικὴν μέθοδον, δι' ἧς ἐξήγγελλε χρησμοὺς περὶ τῶν μελλόντων εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν διὰ συντόμου καὶ ὀλιγοσυλλάβου τρόπου, ὅπως καὶ εἰς ἀρχαῖα μαντεῖα⁽¹⁾, «διὰ μεθόδου.. ἀνταποκρινομένης ὁπωσοῦν εἰς τὰς ἐννοίας τῶν ἐρωτήσεων, ἂν καὶ μὲ τρόπον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβολικὸν καὶ σκοτεινὸν..διὰ τὸν ὁποῖον καὶ ὁ μαντικώτερος τῶν θεῶν Ἀπόλλων Λο-

1. Π. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθῆναι 1924, σέλ. 197 ταῦτα ἐμαρτύρει σύγχρονός του. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐγράφησαν καὶ οἱ γνωστοὶ χρησμοὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου βλ.

ξίας ἐλέγετο καὶ ὁ ἀμφιλόχιος παρουσιάζετο ἐνίοτε καὶ ὡς ἀμφιλόχιος⁽¹⁾. Ὁρθοεπίης εἰς τὰς προρρήσεις ἀπεδείχθη ὁ Ἅγιος Κρομας, ἀληθῆς ὄντως καὶ ἀλάσθατος θεοπρόπος, ὅστις Ἅγιοσείτης ὢν, ἔπως καὶ ὁ Ἀγαθάγγελος, εἶχε διπλὴν τὴν χάριν. Διπλὴν τὴν χάριν εἶχον πάντες σχεδὸν οἱ Ἕπε ρῶται διδάσκαλοι ἦσαν φιλόλογοι καὶ θεολόγοι ἅμα. ὡς σοφοὶ ἐλληνισταὶ ἐφωτίζοντο διαρκῶς καὶ ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. οὐδόλως ἤγεινοντο νὰ εἶναι μόνον φιλόλογοι, ἔπως οἱ σημερινοὶ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, οἵτινες θεωροῦσι ὡς ἐξευτελιστικὸν τὸ νὰ θρησκευῶνται, ἀγνωσῶντες τὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι «πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη τῆς ἀπὸ θεοῦ χωριζομένη σοφίας πανουργία καὶ οὐ σοφία λογίζεται». Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν Ἕπειρῳ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν συνάντησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου μετὰ τῆς τοῦ Ἐπικτήτου, ιδρυσαίτου τῷ 94 μ.Χ. σχολῆν εἰς Νικόπολιν. Ὁ Παῦλος γράφει «κέκρικα παραχειμᾶσαι εἰς Νικόπολιν», ἦτοι ἀφοῦ διήλθεν ἔλκον τὸ Ἰλλυρικόν, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παρατείνῃ τὴν διτριβὴν του εἰς τὴν Ἕπειρον ὅπου ἡ εἰδωλολατρεία ἕνεκα τοῦ μαιτείου τῆς Δωδώνης εἶχε ριζοβολήσει. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ὁμοῦ συνέχισε τὸ κήρυγμα αὐτὸς ὁ ἐθνικὸς φιλόσοφος τῆς Στοᾶς! Καὶ ἐμολογεσμένως τὸ «Ἐγχειρίδιον» τοῦ Ἐπικτήτου δύναται κάλλιστα νὰ ἑνομασθῇ τὸ ἐγκόλπιον τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανοῦ. ἀντιπροσωπεύεται τότε ἐν Ρώμῃ ἢ Στοᾷ κατὰ τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα ὑπὸ διασῆμων διδασκάλων, οἵτινες ἐξήσκουν τὸ ἔργον ἱεροκηρύκων μᾶλλον ἢ συγγραφέων ὡς ὁ Κ. Μευσώνιος Ρούφρος, ὁ τοῦ Ἐπικτήτου διδάσκαλος». ταῦτα γράφομεν ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν: «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, — Ἡ συναδέλφωσις κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας κλπ.» (Ἀθῆναι: 1944, σ. 74 ἔ. πρβλ. καὶ σ. 66 ἔ.). Εὐρίσκω εἰς τὸ «ἔγχειρίδιον» ἐν ὀλίγον δυσξυμβλήτον, χωρίον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ πολιτῶν χρησίων καὶ φιλοπατρίας. καὶ οἱ μὲν χρηστοὶ πολῖται μόνον διὰ τῆς καλῆς παιδείας καταρτίζονται καὶ αὐτοὶ δύνανται νὰ φαιῶσιν ὠφέλιμοι καὶ εἰς τοὺς συμπολίτας καὶ εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ συγγ. σιγματίζων τοὺς πλεονέκτας ἐρωτᾷ: «τί δὲ καὶ βούλεσθε μᾶλλον, ἀργύριον ἢ φίλον πιστὸν καὶ αἰδήμονα (ἀντ. ἀναιδῆς); εἰς τοῦτο οὖν μοι μᾶλλον συλλαμβάνετε, καὶ μὴ δι' ὧν ἀποβαλῶ αὐτὰ ταῦτα, ἐκεῖνά με πράσσειν ἀξιούτε. ἀλλ' ἢ πατρίς, ἔσον ἐπ' ἐμοί», φησὶν, «ἀβεβήητος ἔσται». πάλιν, ποῖαν καὶ ταύτην βοήθειαν;.. εἰ δὲ ἄλλον τινὰ αὐτῇ κατεσκευάζεις πολίτην πιστὸν καὶ αἰδήμονα, οὐδὲν ἂν αὐτῇ ὠφέλεις; «γαί», οὐκοῦν οὐδὲ σὺ αὐτὸς ἀνωφελῆς ἂν εἴης αὐτῇ» (ἐκδ. Teubner 1916, II κεφ. 24, σ. 18). Τοιοῦτον κήρυγμα φιλοπατρίας καὶ εὐποιίας σπανίως συναντῶμεν τὸ πάλαι καὶ δὴ παρὰ τῷ ἱδρυτῇ τῆς Στοᾶς Ζήνωνι, ὅστις δὲν ἐδίσταζε νὰ παραγγέλῃ «γεύσασθαι καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν κατὰ περίστασιν... ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί!» (Λιόγ. VII.

•Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου: *Θεόκλητος ὁ Πολυεΐδης (ὁ λεγόμενος Ἀγαθάγγελος) καὶ τὸ Δεύκωμα (1731—1733) αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ κ.τ.λ.* Ἀθῆναι 1935, σ. 291 ἔ. Ἐνταῦθα ἐδίδαξαν καὶ οἱ ἐξῆς Ἕπειρῶται, ὧν πολλοὶ κατ' ἔθος λέγονται Ἰωαννῖται, οὓς ἀναγράφει ὁ Λιούφης Ν Βαρκούλης 1749, σ. 186 καὶ ὁ ἀδελφὸς του Καλλίνικος ἱεροδιάκονος 1768, σ. 190 Χριστιδδουλος Ἰωάννου Κλωνάρης 1807, σ. 205, Κων. μοναχὸς 1762, σ. 188 Ἀναστ. Μαργαρίτης 1762 σ. 231. Περὶ τοῦ Κλωνάρη ἔγραψεν ὁ κ. Ν. Πατσέλης ἐν Ἕπειρ. Μέλλ. 27—6—49.

1. Τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο τοῦλάχιστον ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευῆς· διὸ καὶ οἱ συναδελφοὶ του ἐν Κοζάνῃ εἶχον συνθέσει παρῳδίας τῶν χρησίων, ὡς ὁ Λιούφης δημοσιεύει (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 197 ἔ.).

84, 121 και 123). Πόθεν λοιπόν ή μεταβολή αὐτὴ εἰς τὸν Ἐπίκτητον; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐπηρέασθη ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Θερεϊανὸς σταχυολογῶν τὰς ἐγκρίτους περὶ τοῦ «ἐγχειριδίου» γνώμας τοῦ Κοραῆ (τομ. Γ', σ. 73 ἐ.) γράφει πολλὰ, περιέχει τοῦτο τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τύπον φιλοσοφικόν, καὶ ἐν χειρογράφοις μὴ ὠνομασμένοις ἐθεωρήθη ὡς χριστιανικὸν ἔργον. Οὕτως ἐπῆλθεν ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ἡ συναδέλφωσις ἐλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ἰδιάζοντα τύπον τοῦ γνησίου λογίου Ἑπειρώτου⁽¹⁾. Συμβουλεύω τοὺς νέους λογίους πάσῃ θυσίᾳ τὸ προνόμιον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποσον ἦσαν περιζήτητοι οἱ Ἑπειρώται διδάσκαλοι, νὰ τὸ διατηρήσωσιν, διότι μόνον ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ τῆς θρησκείας αἰγίδα θὰ διασωθῆ καὶ θὰ ἀναλάμπῃ πάλιν εἰς τὸν τόπον μας ὁ ἐλληνισμός, τὸ θεῖον τοῦτο δῶρον⁽²⁾.

Ὁ Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος, ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων διδασκάλων τοῦ Γένους, εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸς καὶ ἐσώθη εὐτυχῶς τὸ ὄνομά του χάρις εἰς τὴν «Λευχειμονοῦσαν ρητορικὴν», διατηρουμένην εἰς πλείονα χειρόγραφα. Ὑπέστη καὶ αὐτὸς ἐν τῇ γενετείρα του, τὴν τύχην τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρως, τοῦ Ἀθην. Ψαλῖδα καὶ τόσων ἄλλων ἐκλεκτῶν λογίων ὑπὸ τὴν βαρεῖαν σκιάν τῶν Μπαλαναίων. καὶ ἂν πρὸς ὀλίγου διετηρήθη ἡ μνήμη του, τοῦτο ὀφείλεται οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν διασταύρωσιν τοῦ ὀνόματος πρὸς ἐκείνους. Καὶ πρῶτος ὁ ἀείμνηστος Λάμπρος, ἀνὴρ Ἑπειρώτης, ἐποίησατο τὴν σύγχυσιν, ἀποδοὺς τὰ ἐνταῦθα ἐκτυπούμενα γράμματα εἰς «Ἀναστάσιον Μπαλαῶνον Παπαβασιλόπουλον»⁽³⁾. Καὶ ὁμοίως ὁ ἀκάματος Σάβθος ἀρμόμενος ἐκ τοῦ Ζαβίρα διακρίνει αὐτὸν καὶ γράφει σχεδὸν μίαν σελίδα περὶ τοῦ περιφρονημένου Παπαβασιλοπούλου, ὅστις «ἦν, κατὰ Ζαβίραν, δόκιμος ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἱερᾷ θεολογίᾳ, ρήτωρ, ἱεροκήρυξ, ἱκανῶς εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς καὶ Λατινικῆς» (Νεσελλ. φιλολ. σ. 441). ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀγνοεῖ, ὅτι ὑπῆρ-

1. Εὐτυχῶς ἐν μέρει οἱ νέοι λογοτέχνη διασώζουσι τὸν τύπον τοῦτον, καὶ ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸν δόκιμον συγγραφέα κ. Δημ. Σαλαμάγκαν. Οὗτος ἄλλως ἔχει ἐκ πατρὸς τὴν παράδοσιν, ὅστις ἐξέδιδεν ἐν Ἰωαννίνοις τὸ πρῶτον θρησκευτικὸν περιοδικόν, τὴν «Θρησκευτικὴν Σάλπιγγα» 1911—1912.

2. Ὁ Νεόφυτος Δούκας γράφει: «Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, ὅσοι ἐχρημάτισαν συγγραφεῖς ἢ διδάσκαλοι, ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς». Λόγοι καὶ ἐπιστολαί, Αἴγινα 1831, Β', 281. Βλ. Μιχαλόπουλον, Τὰ Γιάννενα κλπ. σ. 15—16, ὅτι αἱ ἔξωτ. κοινότητες καὶ ἡ Μ. Αἰκατερίνα ἐζήτησαν διδάσκαλους Ἰωαννίτας ἢ μορφωθέντας ἐν Ἰωαννίνοις. Οἱ πρῶτοι δὲ φιλόλογοι καὶ φυσικομαθηματικοὶ καὶ ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἦσαν Ἑπειρώται καὶ ἡ Νομ. σχολὴ εἶχε τὸν Φρεαρίτην. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος διεκήρυττε: «Χάρις εἰς τὰς τῶν Ἰωαννίνων σχολὰς ἢ ἐλλ. γλῶσσα διεσώθη εἰς τὴν καταβαρβαρωμένην εὐρωπ. Τουρκίαν». Βλ. ἡμέτ. ἔργον: «Δεκεμβριανὴ τραγωδία τῶν ὁμήρων κλπ.» Ἀθῆναι 1953, σ. 216—217.

3. Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐλληνικῶν κωδίκων, Τομ. Β'. Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας 1900, σ. Μεταγνοὺς ἔπειτα κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν εὐρεθηρίων διώρθωσεν ἐν σ. 547 «Παπαβασιλοπούλου Ἀναστάσιος» εἰς τὸ σφάλμα ἐνέπεσον καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ὁ Π. Λιούφης ἐν τῇ Ἰστ. Κοζάνης σ. 176 ἔγραψε: «Μπαλαῶνος πάππος τοῦ μετέπειτα διδασκάλου Μπαλαῶνον Βυσιλοπούλου», καὶ ὁ Ἄντ. Σιγάλας τὸν ταυτίζει εἰς τοὺς κώδικας τῆς Κοζάνης «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζώην... τῆς Μακεδονίας κτλ.» Θῆνη 1939 (παραρτ. Δ' τόμ. ἐπετ. φιλοσ. σχ. Πανεπ. σ. 202).

ξεν εις τῶν διασῆμων διδασκάλων τῆς Γκιούμα ἐν Ἰωαννίνοις σχολῆς, ὅπως καὶ ὁ μετὰ 15ετίαν ἐρευνητικώτερον περὶ αὐτῆς γράψας Βασ. Μυστακίδης καὶ ἀναγράψας τοὺς πρώτους διδασκάλους⁽¹⁾.

Αἱ ἀνεξερευνήτοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους βιβλιοθηκαὶ⁽²⁾ εὐτυχῶς διέσωσαν οὐ μόνον πολλαπλᾶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀντίγραφα, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ χεῖρος ἀλληλογραφίαν χάρις εἰς τὸν μαθητὴν τὸν Νεόφυτον τὸν «Χρηστόπουλον» προηγούμενον τῆς εὐκλεοῦς ἐπι φιλομουσίᾳ μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ὁ ἐκ Τυρνάβου τῆς Λαρίσης καταγόμενος οὗτος ἱερομόναχος, ἐκ τῶν ἐπιλέκτων ἐν τῇ ἐκείσῃ σχολῇ ἐμιλητῶν τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ἀποκατασταθεὶς εἰς τὴν μονήν, ἔπου καὶ πρὶν εἶχε τὴν Μετάνοϊαν, ἀφῆκεν ἐκεῖ πλούσιον ἐκ χειρογράφων ἀμητόν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, περιεχόντων οὐ μόνον τὰ συγγράμματα τοῦ κλεινοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ τὰ διδασκόμενα τῷ τότε καιρῷ μαθήματα ἐν Τυρνάβῳ, Κοζάνῃ, Σέρραϊς καὶ Ἰωαννίνοις, ἐν αἷς πόλεσιν ὑπῆρξε διδάσκαλος. Προκρίνομεν νὰ δημοσιεύσωμεν πρῶτον τὰς ἐπιστολάς ἔπειτα νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ βιογραφήσωμεν τὸν περιζήτητον τοῦτον τοῦ Γένους διδάσκαλον, ἐν τῷ αὐτῷ ἡδίκησεν ἡ Μοῖρα. Τὰ γράμματα ταῦτα 17 τὸν ἀριθμὸν ἀνάγονται εἰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς οὗτος ἐσχολάρχει ἐν Τυρνάβῳ 1700—1704 πλὴν τοῦ τελευταίου, ἔπερ ἀπευθύνεται ἀπὸ Ἰωαννίνων πρὸς τὸν Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτον Μαυρομμάτην τῷ 1722 μόνον δὲ 7 ἐξ αὐτῶν φέρουσι χρονολογίαν. προέρχονται ἐκ διαφόρων προσώπων ὡς ἑξῆς:

1. «Τῷ Μερκεβίτῃ ἱερομονάχῳ Γρηγορίῳ» [Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος]⁽³⁾
2. «Τῷ ἀδελφιμωτάτῳ μοι καὶ λογιωτάτῳ ἱεροδιακόνῳ κυρίῳ εὐδαιμονεῖν»⁽⁴⁾
3. ἀπαντητικὸν τοῦ Νεοφύτου.
4. Νικολάου ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας πρὸς τὸν Λαρίσης [Παρθένιον].
5. Ἀπαντητικὸν τοῦ Παρθενίου 1704.
6. «Ἀναστάσιος τῷ Ἰακώβῳ [ἱεροδιακόνῳ].
«Στίχοι [τοῦ Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου] εἰς τὸ πραιτόριον τῆς ἐν Λαρίσῃ μητροπόλεως».
7. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἰακώβου.
8. Μαργαρίτου Μάνθου πρὸς Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλον 1704.
9. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου 1701.
10. Δημητρίου τοῦ Γλυκέος πρὸς Παπαβασιλόπουλον ἐκ Βενετίας 1700.
11. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου.
12. «Τῷ αὐτῷ Ἀναστασίῳ ὁ αὐτὸς Δημήτριος».
13. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου 1700.

1. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων. (Σχολὴ τοῦ Γκιούμα—ἀνέκδοτα ταύτης σιγίλλια) ἐν «Παρνασσῷ», Ἀθῆναι, τόμ. Θ', 1885, σ. 55 ἔ.

2. Ὁ Λάμπρος πρῶτος ἐξέδοτο δύο ὀγκώδεις τόμους. ἄλλους δύο συμπληρωματικὸς ἐξετυπώσαμεν ἡμεῖς, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἔχομεν πλήρη τὴν ἀναγραφὴν τῶν κωδίκων καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου τῶν καταλόγων Λαύρας καὶ Βατοπεδίου.

3. Ἐπιγράψας ὁ Νεόφυτος ἄνωθεν τὸν Παπαβασιλόπουλον δὲν θέτει εἴτα τὸ ὄνομά του.

4. Τὸ αὐτὸ πράττει ὁ Νεόφυτος καὶ διὰ τὸ ἰδικόν του ὄνομα μᾶλλον ἐκ ταπεινοφροσύνης.

14. Παρρησίου Ιερέως πρὸς Ἀναστάσιον.
15. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου.
16. «Τῷ ἀνδριανουπόλειως» [Ἀθανασίῳ τῷ Α']⁽¹⁾.
17. Τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τὸν Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτον 1722

Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιστολή εἶναι σπουδαία διότι τὴν παράκλησιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου γενομένην πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῆς Γεωγραφίας του, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ ρηθεὶς ἐλλογιμώτατος ἱεράρχης καὶ πείθει αὐτόν.

Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος Παπαβασιλόπουλος εἶχε ἐὺρυν κύκλον φίλων καὶ θαυμαστῶν καὶ ἐξετιμᾶτο, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐκ τῶν συγχρόνων, τὸ ὕψος δὲ τοῦ λόγου καὶ ἡ καλλιέργεια ἀναδεικνύει αὐτὸν ὑπέροχον τοῦ καλάμου χειριστήν, ἐπαγωγὸν εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ βαθὺν ἐν ταῖς ἐννοίαις φιλόσοφον. Ἀμίμητος εἶναι εἰς τὴν 13 πρὸς Δημ. Γλυκὺν ἐπιστολὴν διὰ τὸ σχῆμα τῆς ἐπαναλήψεως: «Γλυκὺς σὺ τὸ ἐπώνυμον, γλυκὺ σου τὸ ἦθος, γλυκέα σου προσέτι καὶ τὰ τῶν ἐπιστολῶν σου κέντρα, δι' ὧν ὡς περ ῥόδοις ἑαρινοῖς, ἑαρίξων τὴν ἡλικίαν καταπλήτεις με, Δημήτριε». Ὁ ἀνὴρ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς ὀριστοιέχνης τοῦ λόγου. Τὰ συγγράμματά του, περὶ ὧν ἀκολούθως θὰ πραγματευθῶμεν, δὲν εἶναι γραμματικά. Εἶναι ρητορικὰ καὶ φιλοσοφικά, ἀναγόμενα κυρίως εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ καλλιεπῆ κατασκευὴν τοῦ λόγου, οὗ περιεχόμενον ἡ θαθεῖα γνώσις τῆς φύσεως καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν πραγμάτων. Ὁ Παπαβασιλόπουλος δὲν εἶναι σοφιστής, δὲν εἶναι σχολαστικὸς, δὲν εἶναι ἀπεραντολόγος καὶ ἀρρητολόγος δικανικὸς τῆς σχολῆς τοῦ Λιδανίου, οὐ οἱ λόγοι ἀπεβαίνουσι: πολλάκις ἀνιάρῃ ἀδολεσχία, εἶναι ῥήτωρ σεμνὸς, ἀπέριττος, ἱεροπρεπής, ὑποτάσσει τὴν φαντασίαν εἰς τὴν πραγματικότητα, εἰς τὴν οὐσίαν, εἰς τὴν ἀλήθειαν· τὰ ἐπιχειρηματά του εἶναι πειστικά, διότι ἀναφέρονται εἰς τὴν φύσιν, ἣτις εἶναι οὐ μόνον πηγὴ ἐμπνεύσεως, ἀλλὰ καὶ πραγματικότης⁽²⁾. Τοῦτου ἕνεκα ἡ «Δευχειμονοῦσα ρητορικὴ» του ἔσχε ἐντυπώσιν διάδοσιν, ἀπετέλεσε νέον σταθμὸν εἰς τὴν νεκρὰν ἕως τότε Ρητορικὴν· διὸ καὶ ἐζώθη εἰς πολὺἀριθμὸν χειρόγραφα. Ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἐκτίμῳσα τὸν Ἡπειρώτην διδάσκαλον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ ἐφφίκιον τοῦ «Ἱεροκλήρυκος» τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Περαιτέρω δὲ θὰ σχολιάσωμεν καὶ τὰς ἐπιστολάς, ἐξ ὧν πλεῖστα μανθάνομεν καὶ εἰδήσεις τινὰς ἐκ τοῦ τελείως ἀγνώστου βίου αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πρῶτον. ἐκ τῆς πρώτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι εἶχε διδάσκαλόν του τὸν περίφημον Σουγδουρήν.

1. Ἔχει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου πεμφθεῖσαι εἰς διαφόρους», ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ ἄλλαι ἦσαν ἐπιστολαί, αἵτινες, ἐὰν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ, θὰ δημοσιευθῶσιν. αἱ σπουδαιότεραι τούτων εἶναι αἱ τοῦ Μάρκου Κυπρίου πρὸς τὸν Ἰωαννίνων Κλήμεντα.

2. Ὅθεν ἐν ταῖς δυοῖς πρὸς Δημ. τὸν γλυκὺν ἐπιστολαῖς συμβουλεύει αὐτόν: μέτρον γράφει, Δημήτριε καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ὡς ἔχει φύσει ἕκαστον» 11, 10, 18, 22.

Ἐπιστολαὶ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου πρὸς διαφόρους καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς αὐτὸν σταλεῖσαι εἰς Τύρναβον (1).

1

φ. 257α Τῷ λογιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐν Χριστῷ μοι περιποθήτῳ κυρίῳ τῷ Μερκοβίτῃ πλείστα χαίρειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

Οἶμαί σου τῆς μνήμης μὴ παντάπασιν ἐξαλειφθῆναί με καὶ ἀμαυρωθῆναι, Γρηγόριε λογιώτατε, ἀλλ' ἴσχνιόν τι φυλάττεσθαι ἐν αὐτῇ, εἰ καὶ
 5 μὴ ἄλλου τινός, ἀλλὰ γοῦν τῆς κοινωνίας τῶν μαθημάτων ὅσα ἀμφοτέρω ἐξ ἑνὸς διδασκάλου (Γρηγόριος οὗτος ὁ Σουγδουρῆς, ὁ ἐν ἱερεῦσι τῇ πραότητι μέγας καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μέγιστος) παρειληφότες τυγχάνομεν. Ἐνθεν τοι
 10 ἵνα τὸν μικρὸν ἐκείνον σπιθῆρα τῆς, ἣν ἔχεις πρὸς με ἀγάπης, εἰς μέζονα ἐξανάψω πυρσόν, ἔγνω δεῖν ἀσπάσσοσθαι διὰ γραμμάτων καὶ ἡδέως
 15 προσαγορεῦσαι τὴν ἡμετέραν σεμνοπρεπῆ λογιότητα, ἀφορμὴν παρασχόντος μοι ἤδη τοῦ αἰδεσιμωτάτου οἰκονόμου τῆς πολιτείας ταύτης, ἐν ἣ τὰς διατριβάς ποιεῖσθαι ἢ ὑμετέρα λογιότης ἐξελέξατο ἢν τινα μακαρίζω διὰ τε
 20 ἄλλα καὶ ὅτι προσώπων ἀξίων εὐμοιρεῖ· ἐαράκαμεν γὰρ ἀληθῶς ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιᾷ σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν,
 15 ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαρμοστίᾳ. ἀξίῳ ἔξ καὶ τὴν ὑμετέραν λογιότητα δηλῶσαι μοι διὰ γραμμάτων, εἰ ἔτι τῶν φιλοῦντων αὐτὴν μνημονεύει, καὶ εἴπερ ὅλος ἀμυδρόν τι λείψανον περιθάλαξη ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ἑαυτῇ. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τὴν υἰεῖαν αὐτῆς, καὶ εἴπερ ἡ τῶν Βεγετίκων χώρα ἢ μᾶλλον τοῖς τεχνητοῖς, ἢ περ τοῖς φυσικοῖς χαρίσμασι τῶν ἄλ-
 20 λων ὑπερέχουσα ἀξίως ἐδέξατο καὶ φιλοφρόνως αὐτὴν ἐξενάγησε. Τὸ γὰρ ταύτης ὄνομα λατινιστὶ ἐτυμολογούμενον (2) βένη ἐτζιαμ ἐρμηνεύεται. τοῦτο δὲ ἐξελληνιζόμενον, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα λογιότης μεμάθηκεν, ἐλθέ ἔτι σημαίνει. Ταῦτα τόγε νῦν εἶναι οἷόν τινα ἐχέγγυα τῆς φιλίας καὶ προανακρού-
 25 σματα τῇ ὑμετέρᾳ ἐγχαράττω λογιότητι· ἥς τινα, τὰ ἔτη εἴησαν θιόθεν πλείστα μετ' εὐτυχίας.

2

Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ μοι καὶ λογιωτάτῳ ἱεροδιακόνῳ κυρίῳ, εὐδαιμονεῖν. Παῖδά σε Ἐρμού καὶ Μουσῶν γνώριμον ἢ τῶν σῶν περιφραδῶν ἐπιστολῶν ἐμμέλεια ἀναφανδὸν διεκφαίνει περισπούδαστέ μοι κύρ... (3)
 5 Ὡσπερ ἐνστερνιζόμενος φιλοφρόνων ταύταις ἡδιστα νύκτωρ ἐφυλνῶ, καθὰ δὴ καὶ ὁ Μακεδὼν ἐκαῖνος Ἀλέξανδρος ταῖς μουσολήπτους τοῦ Ὀμήρου ὑποθήκαις. διέρχομαι δὲ αὐτῆς γε τῆς ἡμέρας πολλάκις καὶ κόρος οὐδεὶς τῆς, πάλιν καὶ πάλιν ἀναγνώσεως. ἀλλ' αἰεὶ νέον ἐπιφοιτῶσαι μοι (sic) λογιζόμεναι (φ. 257β) τὸν πόθον ἐπὶ μέγα ἀνάπτουσιν. Ἐπίστελλε τοίνυν καὶ

1. Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλλ κωδίκων Β', σ. 163 Μπαλάνου καὶ εἰς Λάρισα γράφει εἰς τὴν περιγραφὴν ὁ Λάμπρος τοῦ κώδικος 521 Ἰβήρων. Οὗτος περιέχει διαφόρους λόγους καὶ ἔπη ἀρχαίων μετὰ ψυχαγωγίας ὡς καὶ θέματα τοῦ σχολείου. ἀνήκει δὲ ὁ κώδιξ εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Νεόφυτον προηγούμενον Ἰβηρίτην τὸν Χρηστόπουλον, ἀκροασάμενον τοῦ Ἀναστασίου ἐν Τυρνάβῳ.

2. ἐτυμολογούμενον

3. ἵνα παραλείπη τὸ ὄνομα ἀφίης κενὸν ἀσφαλῶς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ κητέτω τοῦ κώδικος καὶ μαθητῆς ὁ Νεόφυτος, πράξας τοῦτο ἐκ μετριοφροσύνης ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἐπομὴν ἀπάντησις.

10 αὐθις τὴν διψῶσάν μου διάνοιαν τῇ σῆ μελίφρονι καὶ πυκινῇ κατὰ ποιή-
σιν ἠχοῖ καταθέλων, ὡς λάβρος ὑετὸς τῇ ἀρούρα τῆς ἑμῆς καρδίας τῷ
περὶ σοῦ θεῖω ἔρωτι ἐκκαιομένης ἐμπесῶν· πολὺ γὰρ τὸ θέλητρον καὶ
αἰμύλον οἱ σοὶ λόγοι ἀποστάζουσιν. Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ, ὦ Μουσῶν αὐτό-
χρημα [καὶ] προσφυῆς ἄγαλμα.

3

5 Τῷσοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀπαιτουμένην μετ'
αἰδοῦς προσκύνησιν. Παῖδά με ἀποκαλέσας Ἑρμοῦ, Ἑρμῆν σεαυτὸν διαρ-
ρήδην ἐναπέφηνας· οὐκ ἀπεικὸς ἄρα με τούντεῦθεν σιγῇ σε διὰ τιμῆς ἄγειν
καὶ γεραίρειν μᾶλλον οὕτως, ἢ τῷ λαλεῖν καὶ τονθορίζειν οἷά που καὶ
5 τοὺς ἐκείνου ἐπαινέτας, αὐτὸν δὴ τὸν λόγον, ὡς φασιν. ἀλλὰ νέμε ἀντιβολῶ,
ἦλερ ἔνειμας, καὶ μὴ λῆγε νέμων, ὡς νέμεις, εἴτε σκώπτων εἴτε ἐπαίρων
τὰμὰ φίλτρῳ χαριζόμενος.

4

Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιωτάτης μητροπό-
λεως Λαρίσσης ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρως Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλ-
λάδος, τῷ αἰδεσιμωτάτῳ καὶ προσφιλεστάτῳ, εὖ πράττειν.

5 Τὰ σιωπὴν ἐγκαλοῦντά μοι γράμματα τῆς σῆς πανιερότητος εἰληφῶς
δέδειγμα (1) τὴν καρδίαν· καταφερόμενα γὰρ μου αὐτὰ πολλῇ τῇ ὀμῃ ὀλί-
γου δεῖν ἀμνημοσύνης καὶ ἀφιλίας ἐγράψατο. ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπειλὰς διατεί-
νεται μεγάλας διὰ σιωπὴν φιλίαν λελύσθαι λέγοντα· ὃ μάλα καθίκετό μου
τῶν σπλάγγων καὶ πρὸς ἀπολογία παρώτρυνε. Ἴσθι τοίνυν, ὦ φίλη καὶ
ἱερὰ κεφαλῇ, τὰς ἀδρανεῖς καὶ ἀγοραίους φιλίας τῆς ἔξωθεν ἐξηρηθῆσαι
10 βοηθείας, καὶ μὴν καὶ γραμμάτων χρήζειν συχνῶν καὶ λόγων μακρῶν, ἵνα
τῇ ἐκείθεν ἐπικουρίῳ ἢ σφῶν οἴκοθεν ἀσθένεια καλυφθεῖσα μὴ γένηται κα-
τάφορος (2). καθάπερ γὰρ τῶν δένδρων ὅσα περ καρπῶν ἀμοιρεῖ ὡς ἐπὶ
τὸ πολὺ φύλλοις βρίθεται (3), τῇ ἐκείνων δαφιλείῳ τὴν ἔνδειαν τῶν καρπῶν
παραμυθοῦμενα, οὕτω καὶ οἱ ὡς ἔτυχεν εἰς φιλίαν ἠρμόσθησαν. ἐπειδὴ τοῦ
15 καρποῦ τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης στεροῦνται τὴν καθ' αὐτῶν πτωχείαν τῇ
πολυφυλλία τῶν γραμμάτων συσκιάσαι σπουδάζουσιν. φ 258α Ἀλλ'
ὀπόσοι ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς βαθείας στοργῆς ῥίζας ἐνήκαν καὶ ἐξ αὐ-
τῆς πλουσίους ἀποφέρουσι καρποὺς ἥκιστα τῶν φύλλων ἐπιστέφονται. καὶ
δητὰ ὅσοι τῇ ἀληθεῖ φιλίῳ ἐτελέσθησαν σιωπῶντες οὐδὲν μεῖον ἢ γράφον-
20 τες φιλοῦσιν ἀπὸ καρδίας, οὓς ἀρετῆς ἔρωσ καὶ τρόπων ὁμοιότης πρὸ πολ-
λοῦ φθὰς αὐτοὺς συνέζευξε. Τοιαύτην ἄρ' οὖν ἐγὼ τὴν ὑμῶν οἶδα φιλίαν
ἀραρόσι θεμελίους ἐπ' ἀποδομημένην, καὶ οὔτε λόγων τῶν εἰς ἄερα λυομέ-
νων χρήζουσιν (4) εἰς βεβαίωσιν οὔτε γραμμάτων, οἷς καὶ ἀφίλος φιλία

1. δέδειγμα
2. κατάφορος
3. βρύθεται
4. Χρήζουσιν

- 25 ὑποκρίνασθαι δύναται πρὸς γε τὸν ταύτην κρίνοντα τῇ πυκνότητι τῶν γραμμάτων. Κἄν γράφω τοίνυν ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως ὑπαγορεύει μοι τὰ γράμματα, κἄν ὑλὸ φροντίδων τινῶν σιωπᾶν ἀναγκάζωμαι, οὐδὲν ἔλαττον μέντοιγε ἐπὶ μέσης ψυχῆς ἐγκεκτολαμ[μ]μένην φέρω τὴν εἰκόνα τῆς περισπουδάστου μοι κεφαλῆς, διὰ στόματος ἔχω τὸ χρυσοῦν αὐτῆς ὄνομα, ἐπαινέτης εἰμὶ τῶν ἀρετῶν, αἷς δορυφορεῖται καὶ στέφεται· καὶ ταύτη μὲν ἱκανῶς μοι δοκεῖ τὴν κατηγορίαν ἀποσνεύσασθαι· εἰ δ' οὐκ ἀνίησιν (1), ἀλλ' ἔγκειται μοι καὶ ἀπαιρητῆτος, ἀπαιτεῖ τὰ γράμματα ἐς τοῦτοδὲ παρέξομαι πειθήνιον τοῖς ὑμειέροις βουλήμασι καὶ συχιάκισ μετὰ χειρὸς λίψομαι τὴν γραφίδα, ἵνα κἄν τούτῳ τῷ ἔρασμιωτάτῳ μοι χαρίσωμαι. φοβοῦμαι μὴ σιγῆς διωκόμενος νῦν ὑπὸ τῆς σῆς πανιερότητος τὸ ἀπὸ τοῦδε ἀδολεσχία περιπέσω γραφῆ.
- 30 Ἔρρωσο, ἱερὰ κεφαλῆ, καὶ ἀντιφίλει τὸν θερμῶς σε φιλοῦντα. Τῆς ἡμετέρας πανιερότητος εἰς τοὺς ὀρισμούς της Νικόλαος.

5

Τῷ τιμιωτάτῳ, εὐγενεσιάτῳ, ἐνδοξοτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μεγάλῳ διερμηνευτῇ τῆς ἰσχυρᾶς βασιλείας κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ πλεῖστα χαίρειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

- 5 Οὐχὶ δῆτα οὐχὶ σιωπὴν πλέον ἐγκαλέσομέν σου τῇ λογιότητι, Νικόλαε ἐνδοξότατε ἅμα καὶ εὐγενέστατε, καὶ εἴτι ἄλλο σεμνὸν καὶ γλαφυρὸν ὑπάρχει καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα· οὐ πρὸ πολλοῦ γὰρ τῇ στερήσει τῶν σῶν παντέρπων καὶ ἀνθηρῶν γραμμάτων ὡς ὑπὸ τινος ἰσχυροτάτης δίψης καταπιεζόμενοι καὶ ⁶ συνθλιβόμενα ^a οἰονεῖ τὴν καρδίαν, γράμματα σιωπῆν ἐγκαλοῦντα τῇ ὑμετέρα σεμνοπρεπεῖα ἐλέμψαμεν, ἵνα διὰ γραμμάτων γράμματα τὰ σὰ ἀντιλάβωμεν καὶ τὴν διψῶσαν ἡμῶν καρδίαν ῥαντίσωμεν. αὐτὸς δὲ ὡς ἀτικίζουσα μέλιττα τῇ εὐ[ρ]ροῖα (φ. 258β) τῶν ῥημάτων καὶ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων δευρότητι καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀγλαταῖς τῶν λόγων, οὐ μόνον (2) διψῶντας ἡμᾶς καὶ αὐχμῶν ταλαιπωρουμένους ἐδρόσειεν ἀλλ' οἰονεῖ καὶ ἀπέδοντα τὰ ἡμέτερα ἐν τῷ γράφειν ἀπέδειξε γράμματα καὶ τοὺς ἀδρανεῖς λόγους φιλίας (3) καὶ ἀγοραίους τῆς ἔξωθεν ἐξηρηθῆσθαι βοηθείας, ναὶ μὴν καὶ γραμμάτων χρῆζειν συχῶν καὶ λόγων μακρῶν, ὅπερ, ὅτι παρὰ σοῦ, καὶ ἐγκρίνομεν καὶ φιλοῦμεν καὶ ὑπερθαυμάζομεν. Τοῦτο γὰρ ὅτι τῆς κρείττονος καὶ σπουδαιότερας μερίδος, τυτοῖ καὶ δι' ἦν ἐπιφέρεις εἰς βεβαίωσιν γλαφυρὰν ὁμοίωσιν λέγων καθάπερ τῶν δένδρων ὅσα καρπῶν ἀμοιρεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φύλλοις βρίθεται τῇ ἐκείνου δαψιλείᾳ τὴν ἔνδειαν τῶν καρπῶν παραμυθούμενα, οὕτω καὶ οἷως ἔτυχεν εἰς φιλίαν ἠρμόσθησαν. ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅπερ ἔρχομαι λῆξων οὐκ ἄχαρι ἴσως τῇ ὑμετέρα φανήσεται λογιότητι· καὶ γὰρ τῶν φυτῶν, ὅσα παρέχουσι σπέρματα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα προμαντεύονται τὴν παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῇ τῶν

1. εἰ δ' οὐκ ἀνίησιν

2. μόνων

3. τῶν ἀδρανεῖς λόγων φιλίας

25 φύλλων ἐκφύσει, καὶ τὴν στέρησιν τῇ φυλλοβολίᾳ, οὕτω δὴ καὶ οἱ φιλοῦν-
 τες, ἂν μὴ ἀσπασμοὺς καὶ ἀμοιβαῖα γράμματα (ἅτινα ἢ ὑμετέρα λογιότης
 φύλλοις ἀπείκασε) πρὸς ἀλλήλους πέμπωσι, δυοῖν θάτερον ἔπεται, ἢ ὅτι
 ἡ φιλία ρίζας οὐκ ἔχουσα φυλλορ[ρο]εῖ ἢ ὅτι καθάπερ ἐν τοῖς φυτοῖς ἐν
 ὦρα χειμῶνος ὑπὸ τῆς ψυχρότητος τῶν ἐκείνων πόρων συστελλομένων τὰ
 30 πνεύματα νάρκη συνεχόμενα ἄνω θέειν καὶ ἐπομένως ἄνθη φύειν καὶ φύλ-
 λα οὐ δύναται. οὕτω δὴ καὶ ἐν τοῖς φιλοῦσιν ὑπὸ τινος ψυχρᾶς διαθέσεως
 τῇ νεφέλῃ τῆς ἀθυμίας τὰ τῆς καρδίας πνεύματα συνθλιβόμενα ἐπὶ τὸ ἰλα-
 ρώτερον καὶ τερπνότερον κινηθῆναι ἐμποδίζεται, καὶ ἀκολούθως οὔτε παί-
 ζειν οὔτε σπουδάζειν, ναὶ μὴν οὐδ' ἐπιστολὰς καὶ φύλλα ἐκπέμπειν συγχω-
 35 ροῦσι τοῖς θέλουσιν. Ὅρᾳς λογιώτατε, ποίοις τισὶ φαντάσμασι καὶ νοήμα-
 σι καταρροχομένη ἢ ἡμετέρα ψυχὴ ἔγραψεν, ἅπερ ἔγραψεν. Γράφε τοίνυν
 ἡμῖν καὶ φύλλοις φιλοφρόνως τοὺς φιλοῦντας ἀναψύχων φύλαττε· οὐδαμῶς
 γὰρ περὶ τοῦ καρποῦ ἀμφιγνοοῦμεν τῆς φιλίας. οἶδαμεν γὰρ σε καρπὸν ὄν-
 40 τα καὶ στέλεχος ἀγλαόμορφον τῆς φιλοσοφίας, τῆς εὐγενείας καὶ κοσμιό-
 τητος. ἐν τοίνυν ἡμῖν ἐγκαταλέλειπται, πρὸς ἓν ἀδιαλείπτως αἴρειν χεῖρας,
 ἵνα καὶ τὸ δένδρον φυλάξῃ καὶ τὸ χρυσοῦν στέλεχος περιφρουρήσῃ ἀειθα-
 λές (1), ὅπως οἱ κατακαιόμενοι ὑπὸ ἐξωτερικῶν πυρετῶν καὶ ὑπὸ συμφορῶν
 πολιορκούμενοι καταφεύγωσιν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν παντέρπων τούτου πε-
 τάλων.

45

ἀπὸ τυρνάβου κατὰ τὸ α ψ δ ο ν

(φ.259α) Ἀναστάσιος τῷ Ἰακώβῳ

Μητροπόλις ἢ Λαρισσαίων κάλλεσι δαιδαλέοις (2) λαμπρύνεται, καὶ τίς
 οὐ πρὸς τὴν διαγραφὴν ὀπλίζεται; καὶ οἱ μὲν ποικιταὶ ταῖς βαφαῖς οἶον
 5 τισιν ἀνθεσιν ἑαρινοῖς τὸν ὄροφον διαγράφουσιν, ὁ δὲ ἡμέτερος κάλαμος ἀρ-
 γὸς καὶ νωχελῆς πρὸς ταῦτα φανήσεται; μηδαμῶς ἀναθήμασι λογικοῖς, οἷα
 τὰ ἐπιγράμματα, τὰ ἀνακτιόρια ταῦτα σεμνύνων καὶ διαγράφων ὡς οἶοντε;
 οὐχὶ δῆτα, οὐχί. οἰκιστὴν καὶ γὰρ ἔχεις νῦν Παρθένιον τῶν χαρίτων τὸ ἀ-
 γλαόμορφον Παλλάδιον, τὸν ἡμέτερον δεσπότην καὶ ἄριστον ποιμένα, οὔτινος
 10 ὁ μὴ θαυμάζων τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ἡθῶν ἢ πάντη βάσκανος καὶ
 τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς ἢ, ὁ φασὶ λίθων ἀναισθητότερος. Ἴνα τοίνυν ἐν ἑκα-
 τέρω μὴ δόξω ὑπεύθυνος, Ἰάκωβέ μοι παμφίλτατε, δεκάστιχον στιχουργή-
 σας ἐπίγραμμα τῇ ὑμετέρα πέμπω φιλότῃ, τοῦτο μὲν ἐνιδεῖν καὶ ἀμηγέ-
 πως ἄξιον τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς τουτοῖ, ἵνα δοκιμασθέν ἐπιγραφεῖν ἐν τινι
 15 τόπῳ ἀρμοδίῳ διὰ τῆς ὑμετέρας χειρὸς γράμμασι καθαροῖς καὶ ἀνεγ[λ]ιπέ-
 σιν, οἷα τὰ σά. Ἐρωσο τοίνυν, Ἰάκωβε, μνημονεύων ἡμῶν τῶν μονήρη
 ἀσκούντων ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκίματι.

1. ἀειθαλής.
2. δαιδαλαίοις.

Στίχοι εἰς τὸ πραιτόριον⁽¹⁾ τῆς ἐν Λαρίσση μητροπόλεως.

Τρισσοφαεὶ θεότητι χάρις καὶ δόξα ἀπειρων
 εἵνεκα παντοίων, ὅσσοι ἀγκαλειτὰ ἄμιν
 20 δῶρα δίδωσι βίῳ ἠδὲ⁽²⁾ πραιτορίοιο⁽³⁾ ἄρτι
 αὐγάξει λαμπρῶς κάλλεσι δαιδαλέοις.
 Ὅφρα κεν οἰκιστὴν λάβῃ ἀρχιερεῦσι ἄριστον.

Παρθένιον χαρίτων παλλάδιον γλαφυρόν,
 Παρθένιον λιμένα πτωχῶν ἀνέρων ἠδὲ ἄλκαρ.
 25 Παρθένιον Λαρίσσης ποιμέν' ἀριπρεπέα.
 Ὡ τριάς αἰγλήεντα ἔτη βιοιτῆ πέρι νεῖμαι
 εὔχει' Ἀναστάσιος ταῦτα χαριζόμενος.

7

(φ.259β) Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀξιόχρεων προσκύνησιν.

Εἰ καὶ ἀκάνθινοι τέτιγες τετερίζειν ἀπήρξαντο εἰ ἂν δράσειαν οἱ ὠδικοί καὶ ὅσοι τὴν φύσιν λαλίστεροι; ἄσουσι δῆπου μᾶλλον λιγυρῶς καὶ γε-
 5 γωνότερον ἐνηγήσουσι τὴν τῆς ἀλέας ἐπίδοσιν ἀνακηρύττοντες πᾶσιν. οὐκ ἀπεικός ἄρα καὶ τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας πολυμαθείας ἐξιστουρηθέντα ἔπη, ἅπερ εἰς ὄψιν χθὲς μοι ἀφίκετο, ἐπὶ τὸ ἐγκολαφθῆναι εἰς τὸ ἐν Λαρίσση πραιτώριον⁽¹⁾, οὐ μόνον εὐεπήβολα καὶ ἐμμελῆ εἶναι ἀλλὰ καὶ τῆ τοῦ γεραιρομένου ἀνδρὸς ἀρετῆ κατάλληλα καὶ μάλα ἐμφαντικὰ τῆς εὐεργετικῆς τοῦ
 10 ἱεράρχου προαιρέσεως⁽⁴⁾ πεφιλοτέχνηται γὰρ παρὰ σοῦ τῆς ἀττικίζούσης μελίττης. διὰ μὲν οὖν τοῦ δεκαδικοῦ τῶν στίχων ἀριθμοῦ τὸ ἐπ' ἀρετῆ τοῦ εὐφημιζομένου ὑποδηλοῦντος⁽⁵⁾ ἄριστον, διὰ δὲ τοῦ ἐν συνθήκῃ σαφῶς τε καὶ κομψοῦ καὶ κατὰ λέξιν εὐσήμου, τότε ἐμμελὲς σου τῆς Καλλιόπης, τὸ τῆς ρητορείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναπαστράπτει ἀγλαόν τε
 15 καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδαιτυνῶνται τῇ ἱερᾷ σοῦ ψυχῇ, τοῦ ἐν διδασκάλοις διαπρέποντος παγχρήστου τε καὶ παγχρύτου Ἀναστασίου, ὃν περὶ κῆρι φιλῶ καὶ πάνυ αἰδοῦμαι καὶ ἄγαμαι. ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως με παρεσκεύασας ἀμφιγνωμονεῖν, σεβάσμιε, περὶ τὸν τῆ τάξει ἕκτον τοῦ τεχνουργήματος στίχον, καὶ δάκτυλον ἀποτελεσεθῆναι κωλύειν δοκεῖ, εἰ μήπου ἢ
 20 ὑμετέρα ἀγχίνοια⁽⁶⁾ διὰ τινὰ κανόνα οὕτως ἔχαιν συγχωροῦντα παρέλιπεν. ὃν περ ἐγὼ ἀγνωῶν⁽⁷⁾ εἰκότως καὶ ἀμφιγνωῶ. Ὅθεν ἐκλιπαρῶ σοῦ τὴν πολυμαθειαν τὸ ἄπορον μου διαλύσαι καὶ χάρις ὁμολογηθήσεται ἰῆ ὑμετέρα ἔλλογιμότητι καὶ τούτου ἔνεκα οὐκ ὀλίγη, ἦν τὸ κρεῖττον περιφρουρεῖν ἀδιαλώβητον καὶ ὑγιᾶ εἰς μακραίωνας ἀεννάως καθικετεύω. Λαρίσσηθεν.

1. πραιτόριον.

2. ἰδέ.

3. πραιτορίοιο.

4. ὑποδηλοῦντι.

5. ἀγχίνοια.

6. ἀγνωῶν.

(φ.264α) Λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ εὐγενέστατε ἐν ἄρχουσι κύριε, κύριε Ἀναστάσιε, εἴης μοι ὑγιαίνων καὶ εὐδαιμονῶν, ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε ἐν Χριστῷ.

Εἰ καὶ μὴ πρῶτος τῶν ἄλλων φίλων ἠρξάμην τοῦ γράφειν πρὸς τὴν
 5 σὴν λογιότητα τοῦγε μὴν ἀληθῶς καὶ γνησίως φιλεῖν σε οὐδενὶ ὑποχωρῶ
 τῶν πρωτείων· εὖ γὰρ οἶδας ὅσῳ μᾶλλον τῶν καλῶν τῶν ἐν σοὶ ἔραστῆς κα-
 θέστηκα, καὶ διὰ τοῦτο γνησίως εἰς σὲ τὸν βρύνοντα τοῖς καλοῖς τούτοις
 ὑπερηγάπησα· ἄλλοι μὲν γὰρ τοῦ καλοῦ ἀπόντος ἐφίενται, ἐγὼ δὲ καὶ πα-
 10 ρόντος αὐτοῦ πειραθεῖς, πῶς οὐκ ἂν εἰς ἄκρον ἠγάπησα καὶ ἀλόντια ὑπε-
 ρεπόθησα, εἰ καὶ μὴ αὐτίκα ἠσπασάμην διὰ γροσμάτων, οὐκ ἐκ ραθυμίας
 τινὸς καὶ λήθης, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι ἀρκούντως, ὡς ἠβουλόμην· διὸ
 συγγνώμην ἔση ἐν οἷς τε μὴ αὐτίκα προσηγόρευσα ταύτην, καὶ ἐν οἷς μὴ
 πρὸς ἀξίαν οἷος ἐγενόμην συγγράψαι. ἀπαιτῶ δὲ καὶ τὴν σὴν λογιότητα,
 15 ὧν ἡ φήμη ἡμῖν ἄγγελος ἀγαθὴ ἐγένετο, ταῦτα καὶ δι' οἰκείων αὐτῆς γραμ-
 μάτων πρὸς ἡμᾶς παραστῆσαι. οὐδὲν γὰρ ἰλαρότερον θέαμα τοῖς ὀρῶσιν
 ἢ φίλος ἠδὺς καὶ σπουδαῖος, οὕτως οὐδὲν καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἠδιστον ἢ τὸ
 περὶ φίλου εὖ πράττοντος (1) ἐνωτίζεσθαι. εἴη δ' ἂν εὐδαιμονοῦντά σε δια-
 τελεῖν καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς φήμης τῶν τοιούτων ἀκροατὰς γενέσθαι, ἔς τ' ἂν
 καὶ θεατὰς τῆς καλλίστης σου τύχης. αψδφ Ἰανουαρίου ιγ'.

20

Μαργαρίτης Μάνθου.

Τῷ λογιωτάτῳ καὶ σεμνοπρεπεῖ νεανίᾳ καὶ σπουδαίῳ, ἀρίστῳ ἐν
 Χριστῷ μοι περιποθήτῳ Μαργαρίτῃ, μαρμαρυγαῖς ἀρετῶν διαλάμποντι,
 Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος πλεῖστα χαίρειν Γραμμάτων τῶν σῶν
 τὸ τερπνὸν ἔναγχος δεξαμένῳ μοι θυμηδίας οὐ τῆς τυχούσης ἀνέτειλεν
 5. ἔορτῇ καὶ ἐπὶ τὸ τερπνότερον τὰ τῆς ψυχῆς μου διεχύθη κινήματα, Μαργα-
 ρίτης (sic) φιλομαθέστατε. τοῦτο μὲν ὄτι πολὺ τὸ σπουδαῖον καὶ φιλό-
 νεχνον ἐν τούτῳ κομψῆς πάνυ καὶ δίχα φειδοῖς ἀπεθησαύρισας τουτοῦ,
 καὶ ὅτι πρὸς φίλου πιστοῦ καὶ συνηλικιώτου τυγχάνει πεμπόμενον. οὐκ
 10 ἔδει σου ἄρα τὴν σεμνοπρέπειαν συγγνώμην αἰτεῖν, ἐφ' οἷς πρῶτος τῶν
 ἄλλων φίλων προσαγορεῦσαι μου τὸ ταπεινὸν (2) οὐκ ἠξίωσας· σημεῖον
 γὰρ τοῦτο τῶν περὶ τὴν φιλίαν δισταζόντων καὶ τοῖς ἀλλεπαλλήλοις τῶν νοη-
 μάτων τρικυμίας, ὡσπερ ἐν θαλάσῃ τινὶ καταβαπτιζομένων. ὧν δὴ τὸν ἐναν-
 τίον χῶρον κληρωσαμένη σου ἡ λογιότης, ἅτε δὴ Φιλοσοφικῶν μαθημάτων
 ἀψαμένῃ καὶ μὴ τρυτάναις διαλογισμῶν τοὺς φιλοῦντας φιλοῦσα, ἔπρε-
 15 πεν ἀδιστακτῶς γράφειν τοῖς φίλοις καὶ κελεύειν αὐτοῖς ὅσα σοι καταθύ-
 μια. Ἡμεῖς δὲ τῇ σῇ λογιότητι φιλικῶς ὑπουργήσομεν, καὶ γλώτταν καὶ

1. εὐπράττοντος.

2. ἴσως τὸ ταπεινὸν ὄνομα.

κάλαμον ὑπὲρ αὐτῆς ἐκκινήσομεν. *Ἐρρωσο, ἀπὸ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας
κατὰ τὸ ρωμαϊκόν ἔτος (1) τὸ σωτήριον Ἰαννουαρίου κη.

20 Ἀσπάζεται σοὺ προσέτι τὴν λογιότητα ὃ σὺν ἐμοὶ τὸν βίον διαμετρῶν
κύρ Ἰάκωβος, ὃ ἐν ἱεροδιακόνις ἐλλόγιμος καὶ τεῖς τῶν σπουδαίων ἐγκρί-
τοις συναμιλλώμενος (2).

Ὁ Ἰάκωβος τῷ Ἀναστασίῳ φίλος,
ὃ Ἀναστάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος.
ἄρα καὶ ὃ Ἰάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος.

25 Τούτου τοίνυν ἡ λογιότης ἐμοῦ μεσιτεύοντος αἰτεῖ παρὰ σοῦ τάδε.

10

(φ.264β) Τιμιώτατε καὶ λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ φίλων ἀριστε κύριε, κύριε
Ἀναστάσιε, τὴν σὴν λογιότητα ἐρασμίως ἀσπάζομαι, δεόμενος τοῦ παντο-
κράτορος Θεοῦ, ἵνα παρέχη τὴν ὑγίαν καὶ τὸ ἀγαπᾶν τοὺς μεγάλως
φιλοῦντάς σε.

5 Τὰ μὲν πτηνὰ ἐκμελωδεῖν τε καὶ ἄδειν εἰώθασιν, ὅτε ὁ φωταυγέστατος
ἥλιος ἐν ἔαρι τὸ οἰκεῖον ἄκιδον (3) ἄγει εἰς αὔξησιν. ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐγώ.
καὶ γὰρ πρὸ τοῦ τὸ ἔαρ τῶν σῶν ἐλθεῖν μοι ἐπιστολῶν, καίτοι ἐν τῷ χει-
μῶνι τῆς τῶν ἀνθηρῶν σου ῥημάτων ἀπορίας τυγχάνοντι, ἀλλ' οὖν οὐ-
κέτι μοι ἐσβέσθη τὸ ἄκιδον, ἐπεὶ περ τῆ σῆ πρὸς με διατριβῆ πολὺ μοι
10 τοῦτο δεδώρηκας. Δέομαι οὖν σοῦ, μὴ παρεάσης αὐτὸ σβεσθῆναι, τὸ διὰ
τοσοῦτου χρόνου ἦκον εἰς αὔξησιν, ἀλλὰ τῷ ὑγρῷ τῶν σῶν ἐπιστολῶν
ἐπαύξησον καταρδεύων προσέτι καὶ τὸ τῆς διανοίας μου ξηρὸν τοῖς τῶν
ῥημάτων σου ἡδίστοις νάμασιν. *Ἐρρωσο τοίνυν διδασκάλων ἐλλόγιμε
ἀψφ Ἰαννουαρίου γυ. Δημήτριος ὁ Γλυκός.

11

Τῷ φιλομαθεστάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ κύρ Δημητρίῳ τῷ Γλυκεῖ Ἀνα-
στάσιος εὖ πράττειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

Ἀστείως πάνυ καὶ νουνεχῶς τὸ τῆς ἐπιστολῆς σου προοίμιον ἐξεφάνθη,
Δημήτριε· καὶ γὰρ εὐμεθόδως καὶ ῥητορικαῖς ὑπερείδεται κομψαίαις, καὶ
6 τῆς σπουδαίας μερίδος ὅτι πλεῖστα ἔχει γνωρίσματα, οὐ μόνον ἐν τῷ μετο-
χεύειν τὸν τοῦ ἀκίδου λόγον πρὸς τὴν, ἣν ἔχεις πρὸς με ἀγάπην, ὡς εἶρη-
κας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μετριάξειν καὶ ταπεινὸν ἔχειν τὸ φρόνημα νεάτῳ
τὴν ἡλικίαν, καὶ ἐξὸν πολλοῖς ἄλλοις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ πλοῦτου
γνωρίσμασι μεγαλαυχεῖν, καὶ γλῶτταν κινεῖν ὑπερήφανον· αὐτὸς δέ, Δη-
10 μήτριε κάλλιστε, ταῦτα πάντα ἀφείς αἰθέρῳν τινα καὶ μετάρσιον εἶναι με
τῷ λόγῳ παρασκευάζεις, καὶ τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ συγκρίνεις ἐμὲ τὸν
εὐτελῆ καὶ ταπεινὸν ἐπιχειρεῖς· μέτρῳ γράφε, Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ
πράγματα, ἥπερ ἕκαστον ἔχει φύσεως.

*Ἐρρωσο, εἰς τοὺς ὅρισμούς της Ἀναστάσιος

1. Πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀπάντησις προγενεστέραι

2. συναμιλλώμενος.

3. ἄκιδον (τοῖς) ἀθησαύριστος λέξις.

Τῷ αὐτῷ Ἀναστάσιῳ ὁ αὐτὸς Δημήτριος.

Εἰ ἀστείως, ὡς λέγεις, καὶ νουνεχῶς ἢ ἐμὴ ἐπιστολὴ ἐξυφάνθη, Ἀναστάσιε φίλτατε, οὐκ ἔρα σε τῷ ἡλίῳ παρεικάζων πέρα τοῦ μετρίου τετίμηκα. εἰς γὰρ καὶ πάντες ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημωδῶς⁽¹⁾ μικρὸς κόσμος ἐπονομάζονται, πῶς Ἀναστάσιος ὁ ἀριστος φιλοσόφων οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου μορίου ὄντος τοῦ κόσμου καθίσταται ἄξιος; εἰ τοίνυν τούτου ἐπάξιος καὶ πλειόνων ὑπάρχεις, μὴ θέλε καύσωνί σου τῶν λόγων τὸ ὑγρὸν τοῦ πρὸς σὲ ἐπιστέλλειν προθύμου καταξηραναί μου κοσμιότητι ἡθῶν ἐπονομάζων κεκοσμημένον, ὃν οἶδας ἀταξιῶν ἐμπεπλησμένον τυγχάνοντα, ἀλλὰ κρίνον, ὡς γράφεις μοι, ὡς ἔχει φύσεως ἕκαστον.

Ἔρωσο οὖν, φίλων Ἀναστάσιε φίλτατε, διηνεκῶς μεμνημένος ἐπιστολὰς διαπέμπειν μοι.

φ 265α Τιμιώτατε καὶ εὐγενέστατε κύρ Δημήτριε, τὴν λογιότητά σου ἀσπαζόμενος ἠδέως προσαγορεύω σὺν τῷ Χριστῷ ἀνέστη, τῷ σωτηρίῳ ἀσπασμῶ.

Γλυκὴς σὺ τὸ ἐπώνυμον, γλυκύ σου τὸ ἦθος, γλυκέα σου τὰ γράμματα, γλυκέα σου προσέτι καὶ τὰ τῶν ἐπιστολῶν σου κέντρα, δι' ὧν ὥσπερ ῥόδοις ἑαρινοῖς ἑαρίζων τὴν ἡλικίαν καταπλήττεις με, Δημήτριε. μὴ παύων ἀνιχνεύων καὶ γράφων ἀνθυποφορὰς καὶ συλλογισμούς, ἵνα προσεμπεδώσης, ἅπερ διὰ τῆς σῆς χειρὸς ἐνεχαράχθησαν πρότερον τῷ πρὸς ἐμὲ σου γράμματι. ἐγὼ δ' ἐπαινώμέν σου τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγγίνοιαν⁽²⁾, οὐ προσδέχομαι δὲ τὰς ὁμοιώσεις, ὡς σφόδρα ὑπερβολικὰς ἐν αἷς συγκρίνειν μου τὸ ταπεινὸν ἀγωνίζη τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ. ταῦτα μὲν οὖ·ω προσιμάσθω σοι, Δημήτριε· νῦν δὲ καιρὸς μεταβῆναι καὶ ἐπὶ τὸ ὕφος τῆς ὑμετέρας ἐπιστολῆς, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐγχαραχθέντα βασανίσαι, εἴπερ ὅλως τῆς ἀληθείας οὐκ ἀφέστηκας. τὸ σὸν γὰρ τοιγαροῦν ἐπιχείρημα ἐν ὑποθετικῷ συλλογισμῷ φαίνεται συμπεραῖνον ὧδί, αὐταῖς λέξεσι κείμενον:

15 Εἰ πάντες οἱ ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημωδῶς κόσμος, μικρὸς ἐπονομάζονται πῶς Ἀναστάσιος οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου μορίου ὄντος τοῦ κόσμου καθίσταται [ἄξιος;

ἐ·ταῦθα ἀπόφημι τὸ συμπέρασμα· οὐ γὰρ αἰεὶ ἀληθεύει, ἐνθα τὸ ὄλον κατηγορεῖται κατηγορεῖσθαι καὶ τὰ τούτου μέρη, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν ὁμοιομερῶν. οὐ γὰρ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν Σωκράτην χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτοῦ κατηγορεῖται· ὅθεν οὐδὲ ὁ Ἀναστάσιος τῆς τοῦ ἡλίου προσηγορίας ἄξιος, πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μικρὸν κόσμων προσαγορευομένων· εἴη γὰρ ἂν κατὰ τὸν σὸν λόγον ὁ αὐτὸς οὐ μόνον ἡλιος ἀλλὰ καὶ λίθος καὶ ξύλον, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ καὶ εἴτι ἄλλο μέρος ὑπάρχει τοῦ παγκοσμίου τεχνάσματος. ὁρᾷς εἰς ὅσον ἀτοπίας

1. εἰ καὶ δημῶδεις.

2. ἀγγοίναν.

25 μετέβης λαβύρινθον· ὅθεν λέγω σοι αὐθις ὄπερ, καὶ πρότερον· μέτρον γράφει
Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ὡς ἔχει φύσεως ἕκαστον·

Ἐρρωσο ἀπὸ Τυρνάβου α ψ α φ Μαΐου Ιθη

14

Λογιώτατε καὶ σοφώτατε ἐν διδασκάλοις κύριε, Ἀναστάσιε, υἱαίνων
εἴης.

Καλῶς τὸ θεῖον μὲ ὠδήγησε, καὶ ὄπερ ὀλοψύχως ἐπόθουν εὐκαίρως
τοῦτο καταλαβεῖν με συνήργησεν, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως τούτου αὐθαιρέτως
5 ἀφέστηκα, δηλαδή τῆς πανσόφου καὶ θεοσεβοῦς σου ψυχῆς, εἴτε διὰ τῆς
ἀπροσεξίης τῆς ἐμῆς, εἴτε διὰ τῆς τοῦ μισοκάλου καὶ δυσμενοῦς ἐπιβουλής
τοῦτο πέπονθα (φ.265β), ὅπως εἰκάσαι οὐ δύναμαι. εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ ἐν ᾧ
χρόνῳ ἦλθον εἰς τὸ Ἀνατολιτικὸν καὶ τὴν σὴν λογιότητα εὔρον μεθεπό-
μην (sic) σοι ἂν, οὐχ οὕτως (¹) ἂν εἶην, οἷος νῦν εἰμι, ἀλλ' ἄλλοιός τυχόν·
10 δύο γὰρ χρόνους εἰς τὸν Γόρδιον διατρίψας μηνῶν μαθήματα δύο σχεδὸν
ἡμῖν παραδέδωκε (sic), καὶ ταῦτα ἀκουσίως καὶ παρέργως, καθὼς ἡ σὴ λο-
γιότης σαφῶς τὰ πάντα οἶδεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρήλθον καὶ τῶν παρεληλυθό-
των λόγος οὐδεὶς. ἀλλὰ τανῦν ἀντιβολῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἵνα γράψῃ
ἡμῖν τίνα (²) μαθήματα τῶν μαθητῶν τῆς ὑμετέρας σχολῆς, φυσικὰ ἢ λογικὰ
15 σπουδάζουσι καὶ πῶς ἐνταῦθα διάγει, καὶ εἰ δυνατόν κἂν νῦν ἐνταῦθα ἐλ-
θεῖν με καὶ τῆς πανσόφου καὶ γλυκυτάτης σου διδασκαλίας ὀλίγα καρπώ-
σασθαι.

Ταῦτα καὶ ἔρρωσο, σοφῶν ἄριστε.

Παροήσιος ἱερεὺς ὄλος τῆς
σῆς λογιότητος.

15

Τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν ἱερεῦσι παπᾶ κύρ Παρρησίῳ ἀδελφικὴν πρόσρησιν
σὺν τῷ Χριστῷ ἀνέστη τῷ σωτηρίῳ ἀσπασμῷ.

Ἦσθην οὐ μετρόως ἐπὶ τῇ θπὸλαύσει τῆς ἀπροδοκῆτως μοι πεμφθεί-
σης οὐ πρὸ πολλοῦ ἐπιστολῆς ὑπὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, πῆ μὲν ὅτι ἔγνω
5 δι' αὐτῆς τὴν υἱαίνουσαν κατάστασιν καὶ τὸν ἐνθεον πόθον, ὃν ἔχεις τρέφων
πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἱερῶν γραμμάτων καὶ ὅσ' ἄλλα τὸν ἄνθρωπον κυρίως
ἄνθρωπον ἀπεργάζεται, πῆ δ' ὅτι καὶ μνήμης σπινθήρ σώζεται σοι περὶ
ἡμῶν, μηδὲν ἄξιον μνήμης μέχρι τοῦδε παρεσχηκότων σου τῆ λογιότητι,
ἀνθ' ὧν πολλῶν χαρίτων ὀφειλέται ἐσμέν σου τῆ λογιότητι δωρεὰν ποθού-
10 ση ἡμᾶς καὶ φιλοστόργως διακεμένη. ἐκλιπαρεῖ δὲ ἡμᾶς ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς
αὐτῆς γράμματι, ἵνα ἐγγαράξωμεν αὐτῇ τίνα εἰσίν, ἅπερ διδάσκομεν μα-
θήματα ἐν τῇ σχολῇ τῇ ἐν κωμοπόλει Τυρνάβῳ συσταθείσῃ, ὅπως τὴν γνώ-
σιν λαβοῦσα τῶν μαθημάτων δυοῖν θάτερον ἴσως ἐγκρίνη, ἧιοι ἀποκροῦ-
σαι αὐτὰ ὡς ταπεινὰ καὶ ἐγκύκλια ἢ ἀσπάσασθαι, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πορείαν
15 ποιήσασθαι καὶ ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς. Γινωσκέτω τοίνυν ἡ ὑμετέρα λογιότης

1. οὗτος.

2. τί τά.

ὅτι σὺν τῇ σεπτῇ καὶ ἀγίᾳ Τριάδι μαθημάτων διδάσκομεν γεωμετρικά, ρη-
τορικά καὶ γραμματικά. ἐγχαράξαι σοι ταῦτα ὀκνήσαι οὐκ ἠθελήσαμεν, οὐχ
ἵνα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ὑποσκελίσωμεν καταλιπεῖν τὰ παρόντα καὶ ζητη-
σαι τὰ ἀπόντα, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπειθεῖς δόξωμεν καὶ καταφρονηταὶ τῶν πρὸς
20 ἡμᾶς σου γραμμάτων. αὐτὸς δ' ἐλεύθερος ὢν κρίνε σοφῶς καὶ πράττε εὖ-
λόγῳ φωτιζόμενος τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρ-
χόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Ἔρρωσο, ἀπὸ Τυρνάβου α ψ γον

16

φ. 266β

Τῷ ἄδριανουπόλεως [Ἀθανασίῳ τῷ Α'] (1)

Τῶν ἐν ἀνθρώποις θεοσδότην εὐεργεσιῶν καὶ τουτὶ γε μέγιστον οἶμαι
χρῆμα πρὸς γε τοῖς εὖ φρονοῦσι (2) καὶ εὐαισθητῶς τὰ ἄνωθεν δωρήματα
διελομένοις εἶναι λογίζεται συνάπτεσθαι δηλαδὴ τοῖς πόρρω που ἀπεσχοι-
5 νισμένους διὰ γραφίδος (3) τῷ πνεύματι, τῷ σώματι μὴ ἔξδὸν διὰ τὴν τοῦ
χώρου ἀπόστασιν, καὶ οὐτ' ἂν βούλη αὐτή, οὔτε μὴν τὰ ἐπέκεινα Γαδείρων τῷ
τῆς γραφίδος ὠκυπτέρῳ (4) ἀμβλώσαι, ἢ ἄλλως πως ταύτης περιγενέσθαι
ἐξισχύσειεν· ἀμέλει τοι ὡς στοιχεῖα ἐγχαράττειν ἀμωσγέπως ἐν πείρᾳ γενό-
μενος γραμματιδίῳ εὐτελεῖ προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν σοφολογιότητα καὶ πα-
10 νυπερσέβαστον κορυφήν, ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτέ (5), καὶ
ὡς οἶμαι γεγηρακίας παρὰ γε αὐτῇ (ἡμῖν γὰρ νεάζει καὶ τῷ μήκει (6) τοῦ
χρόνου μᾶλλον νευροῦται) ξυνηθείας. τὸ δὲ γραφίδιον αὐτὸ τῇ μὲν βραχύ-
τητι λακωνιστὶ δοκεῖ ξυντεθεισθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ βαρβαριστὶ διὰ τὸ τῆς
ἀμουσίας ἀηδές τε καὶ ἀκατάλληλον, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ κακόζηλον. Ἔρ-
15 ρωσθε εὐχόμενοι ὑμῖν.

17

Τὸ ἔνθεον ὕψος τῆς ὑμετέρας πανιερότητος δουλικῶς προσκυνῶ ἀσπαζόμε-
νος πανευλαβῶς τὴν πανίερον καὶ ἀγίαν τῆς δεξιάν. Χθὲς ἐδιεξάμην προσκυνητόν
μοι καὶ σεβάσιμον γράμμα τῆς πανιέρον ὑμῶν καὶ ἀγίας δεξιᾶς ἔχον τὰ χαρακτη-
ρίσματα, τὸ ὁποῖον λαμπρῶς ἐφανερώσεν, ὃν ἔχετε περὶ τὰ καλὰ ἔνθεον ζῆλον, οὐ
μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς τὸν μακροῖτην κύρ Μιλέτον φιλόστοργον καὶ φιλάδελφον,
ἀξιόσαντες συνδραμεῖν καὶ συμβοηθῆσαι ἵνα διὰ τῶν τύπων πολλαπλάσιον γένη-
ται, ὅπερ ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος οὐκ ἄνευ μεγάλων πόνων καὶ νυκτογραφίας (ἴσως
νυκτογραφίας) ἐνδεδεχοῦς ἐτολυπέυστο· ἔνθεν τοι καὶ τῷ θεοφιλεστάτῳ ὑμῶν ἐπι-
σκόπῳ ἐγράψατε, ἵνα φροντίση περὶ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα φλωρίων. ἅπαντα ἐμ-
φαίνουσιν, ὡς εἴρηται, τὸν ἔνθεον ὑμῶν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον καὶ τὸ πρὸς τὸν μα-

1. Ἐπιγραφή: Ἐπιστολαὶ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου πεμφθεῖσαι εἰς διαφόρους.
2. εὐφρονοῦσι.
3. γραφίδος.
4. ὠκύπτερον.
5. παλαιότε.
6. μήκη.

καρίτην κύρ Μελέτιον φιλάδελφον· ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς νὰ τὴν πολυετή
καὶ νὰ τὴν διαφυλάτῃ ἀνωτέραν παντὸς ἀνιαρῶ· ἀμήν.

Δεσπότη, ὁ θεοφιλέστατος ὑμῶν ἐπίσκοπος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πανηγύρεως
Ἐλασσῶνος ἐκίνησεν ὁμοῦ μὲ ἄλλους Ἰωαννιώτας νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν
καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἐδῶ ὅπου νὰ ἐνεργήσῃ τὰ προστατόμεια Λοιπόν, αὐθέν-
τη Δεσπότη, εὐρίσκεται αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν κάποιος Ἰωαννιώτης Ἰωάν-
νης Δήμου Στάνου ὀνομαζόμενος, πραγματευτὴς πιστὸς καὶ βέβαιος, εἰς τὸν ὁποῖον ἂν
εἶνε ὀρισμὸς σας ἐγχειρίσατε τὰ ἑκατὸν πενήντα βενέτικα φλωρία νὰ στέκων-
ται, ἕως οὗ νὰ ἔλθωσιν ἀπὸ Βενετίας τυπωμένα καὶ δεμένα τὰ ἑκατὸν γεωγραφικὰ
βιβλία κατὰ τὴν συμφωνίαν· εἰ δὲ καὶ δισιάζετε εἰς τὴν πίστιωσιν τοῦ ἠθένιος
πραγματευτοῦ Ἰωάννου, θέλετε τοῦ ζητήσῃ ἐγγυητὴν, ὅπου νὰ ἀρέσῃ τῆς πανιερό-
τητός σας καὶ θέλει σᾶς δώσει, ὅπου νὰ εὐχαριστηθῆτε, δὲ νὰ γράψῃ ἐδῶ πῶς
εἶνε εἰς χεῖράς του τὰ 150 φλωρία βενέτικα, νὰ γράψωμεν εἰς Βενετίαν διὰ νὰ
ἀρχίσῃ ἢ τύπωσις τοῦ βιβλίου, ἢ ὅποια θέλει ἔχει καὶ τὸν πρόλογον καὶ τὴν ἀφιέ-
ρωσιν εἰς τὸ ὄψος τῆς πανιερότητός σας, καθὼς προεγράψαμεν, ὁμοῦ καὶ τὴν περι-
στασιν ὅπου ἐσημειώνετε ἔναγχος εἰς τὴν ἐπιστολήν, ὅτι δηλαδὴ ὁ μακαρίτης κύρ
Μελέτιος, ἄρτης ὢν, ἐσύνθετε τὸ Γεωγραφικόν, καὶ οὕτως ἔχει ἡ ἀλήθεια· ἢ δὲ
ὑμετέρα πανιερότης διαδεξιμένη τὸν θρόνον δέχεται καὶ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ συνα-
δελφοῦ αὐτῆς, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐξόδων οὐκ ἐφείσατο. Τὸ σχέδιον τῆς ἀφιέρωσεως ἄρ-
χομαι νὰ ὑφάνω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ μὲ δεύτερον τὸ στέλνω νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἢ
ὑμετέρα πανιερότης, τὴν ὁμοίαν αὐτῆς προσκυνῶ· ὁ κύρ Ἀλέξιος ὁ ἐξάδελφός μου
προσκυνεῖ τὴν ὑμετέραν πανιερότητα, ἧς αἱ ἅγιοι καὶ θεοπειθεῖς εὐχαὶ εἶψαν ἡμῖν
ποδηγέται εἰς ἔργα σωτηριώδη.

Ἀπὸ Ἰωαννίνων κατὰ τὸ αψκβ' Αὐγούστου κε'
τῆς ὑμετέρας σεβασμωτάτης πανιερότητος μικρὸς δοῦλος
Ἀγαστάσιος Ἱερεὺς Βασιλείου Ἱερέως(1)

1. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γράμμα, εἶναι τὸ μόνον τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ὅπερ ὑπάρχει
εἰς τὸν περίφημον κώδικα τοῦ Νεοφύτου Ἄρτης, ὅστις περιέχει περὶ τὰ 500 γράμματα καὶ
ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. ὑπ' ἀριθ. Δ101. Ὁ πολλὰ
ἐκ τούτων δημοσιεύσας Σωφρ. Εὐστρατιάδης περιέλαβεν αὐτὸ ἐν τέλει τῆς βιογραφίας τοῦ
Ἄρτης, ἄνευ τῆς ἀναγκαίας δηλώσεως κώδικος καὶ σελίδος (βλ. «Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς»
τόμ. Α'. Παρίσιος 1932, σ. 212—213). Ὁ ἐκδότης εἶχεν ἀγγαρεύσει καλογέρια διὰ τὴν ἀντι-
γραφήν καὶ τὰ δημοσιεύματά του δὲν εἶναι πιστά.

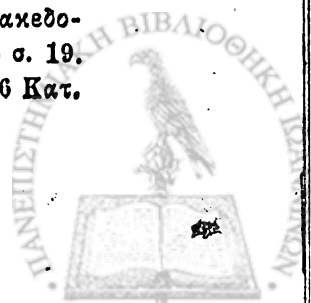

Χάριν οὐ σμικρὰν ὀφείλομεν εἰς τὸν Τυρναβίτην Νεόφυτον, ὅστις ἐγκαταβίω-
 σας εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων τοῦ Ἁθωνος διέσωσεν ἐκεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν ταύ-
 την τοῦ Ἀναστασίου ὡς καὶ ἄλλα γράμματα, ἅπερ κατωτέρω θὰ δημοσιεύσωμεν,
 ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὧν πολλὰ διαδοθέντα ἐντεῦθεν ἐσώ-
 θησαν εἰς ἄλλας ἀθωνικὰς μονάς. Ἦιο ἐκ τῶν πρώτων ἐν Τυρνάβῳ ὁμιλητῶν αὐ-
 τοῦ, πάντοτε δὲ ἀναφέρεται ὡς ἱερωμένος. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν καὶ πρὶν ἢ μαθητεύ-
 σῃ ἦτο μοναχὸς Ἰβηρίτης, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καθ' ὄλον τὸν βίον ὑπῆρξε Ἰβηρίτης,
 μάλιστα ἐκεῖ ἐγένετο ἱεροδιάκονος καὶ ἱερομόναχος καὶ ἔλαβε καὶ τὸν τιμητικὸν
 τίτλον τοῦ προηγουμένου (1). Εἰς τὴν 2 ἐπιστολὴν δ' Ἀναστάσιος προσαγορεύει αὐτὸν
 «αἰδεσιμώτατον καὶ λεγιώτατον ἱεροδιάκονον» καὶ «κύριον» μάλιστα, ὅπερ δηλοῖ,
 ὅτι εἶχεν ἀποφοιτήσει. Διὰ πολλῆς τιμῆς περιβάλλει αὐτὸν ἀποκαλῶν «Μουσῶν
 αὐτόχρομα καὶ προσφυῆς ἄγαλμα» (sic). Ὁ Νεόφυτος ἐκ σεμνοτυφίας παραλείπει
 τὸ ὄνομά του, ὅπερ ἐκ τῶν συμφραζομένων ὁμῶς εὐκόλως ἐννοεῖται, καὶ ὅταν προ-
 σέτι ἀπαντᾷ: «Τῷ σοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ κυρίῳ Ἀναστασίῳ». (ἄνευ ὑπογραφῆς!)
 Μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν διέμενε ὡς ἱερομόναχος εἰς τὴν μητρόπολιν Λαρίσης πα-
 ρὰ τῷ φιλομούτῳ Περθερίῳ. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ 234 κῶδ. Ἰβήρων: «Συνεπτυγμέ-
 νη Λογικῇ εὐκελῇ καὶ σύντομος ἐκδοθεῖσα παρὰ Στεφάνου Ἰζιγαρά». Ἐν τέλει:
 «Ἐΐληφε τέλος... ἐν τῷ αἴψῃ... Ὀκτωβρίου κβ... ἐν Λαρίση Νεόφυτος ἱερομόναχος
 Χρησιόπουλος, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ Ἰβηρίτης φίλος τῶν φιλομαθῶν». Ἐν φ. 80α «τοῦ
 σοφωτάτου... διδασκάλου Σεβαστοῦ Περί διαφορᾶς θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας
 κατὰ Λατίνων». Ἐν τέλει: «Χεῖρ Νεοφίτου ἱερομονάχου Χρηστοπούλου καὶ Ἰβη-
 ρίτου αἴψ', ἐν μηνὶ αὐγούστῳ λ' εἰς Τύρναβον» (2). Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ δια-
 φέρων σχολικῶν τετραδίων. Τὸ ἐπίθετον Χρηστόπουλος εὐρίσκομεν καὶ ἐν κῶδ.
 31 τῆς Κοζάνης, ὅπου ἐχρημάτισε σχολάρχης (3). Ὁ Λιούφης ὁμῶς δὲν ἀναφέρει,
 τοῦτο.

1. Τότε μετὰ τὴν ἄλωσιν κατηργήθη τὸ κοινόβιον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μονάς τοῦ ἁγίου
 ὄρους, ἀλλὰ διετηροῦντο οἱ τύποι. Ὅσοι τῶν ἱερομονάχων ὑπηρέτου πιστῶς εἰς τὰς διακονίας
 τῆς μονῆς καὶ ἠθδοκίμου εἰς ἀποστολὰς εἰκονικῶς ἐλάμβανον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου (ἄνευ
 ἐξουσίας πραγματικῆς) καὶ διετήρουν αὐτὸ μέχρις ὅτου παρουσιασθῇ ἄλλος ἐκ τῶν ἀδελφῶν,
 ὅστις ἐλάμβανεν αὐτὸν τὸν τίτλον, ἐκεῖνος δὲ ἐλέγετο προηγούμενος. Καὶ νῦν ἰσχύει τὸ σύστη-
 μά τουτο εἰς τὰς ἐκεῖ ἰδιορρυθμους μονάς.

2. Λάμπρου «Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου ὄρους ἑλλην. κωδίκων» τόμ.
 Β'. Κανταβρίγια 1900, σελ. 64.

3. Ἄντ. Σιγάλα «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδο-
 νίας», Θ)νίκη 1939. (Πανεπ. Θ)νίκης, παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσ. σχολῆς) σ. 19.
 Ὁ κῶδ. περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγ. Χαράλαμπος, ἣν ἔχει καὶ ὁ Ἰβηρ. 619, σ. 186 Κατ.

Ὁ Ἰβηρ. κώδ. 91 περιέχων γραμματικά καὶ γνωμικά ἀντεγράφη κατ' ἐπιταγήν τοῦ Παπαβασιλοπούλου ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου. Οὗτος τότε ὡς εὐγνώμων ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (φ. 36 β):

«Στίχοι εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν σοφώτατόν μοι καθηγητὴν κύριον Ἀναστάσιον Παπᾶ Βασιλόπουλον, τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, οἵτινες ἤνικα μοι τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον δέδωκεν ἀντιγραφῆς ἀξιῶσαι»

«Ἀγλαόμορφον ἕεις σοφίης ἀτρεκέστατον ἔρνος,
 Παντοίοις κομῶν ἀνθεσιν ἰδμοσύνης.
 Θεσκελ' Ἀναστάσιος μέγ' αἶσιμα Ἰωαννιτῶν,
 Υἱὲ σαοφροσύνης καὶ ἀρετῶν θάλαμε.
 Κρείττονα νεκταρέων κἄμβροσίης, πομάτων.
 Σοῦ πάρ' ἀπείρου ἔγωγε ἀπήλαυσ' ἄλλα τ' ἄριστα.
 Καὶ τόδε νῦν μοι ἔδωκε τῶν διχρόνων γε πέρι·
 Ὄν περ ὀφειλέεται πρὸς ἐμοῦ μεγάλη τε χάρις τε
 Κηρύττειν βιοτῆς ἄχρι τέλους, ὅσ' ἔδωκε.
 Κτήμα πέλει Κυπρίοιο τεοῦ ἀδόλοιο μαθητοῦ,
 Κλήσιος οὐτερ Ἰώβ ἔστ' ἄκος ἠδὲ γραφή.»

(Κώδ. Ἰβηρ. 91. φ. 36 β)

ἰδὼ τὰ δεξιά γ' τὸ ἐπιγράμμα πρὸς σ. 136 β. αὐτ.

Ἐν τῷ α' παραφύλλῳ μονακονδυλιά: «Νεοφύτου ἱερομονάχου Χριστοπούλου καὶ Ἰβηρίτου»⁽¹⁾. Ἔργα τοῦ Νεοφύτου περιέχουσιν οἱ ἐξ ἧς Ἰβηριτικοὶ κώδικες⁽²⁾.

619 «Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου διδασχαι—ὑπόμνημα περὶ τῆς τιμίας.. εἰκόνοσ τῆς ἐπικεκτημένης Πορταίτισης, ὅπως τε κατήνησε ἐν τῇ...μονῇ τῶν Ἰβήρων καὶ ὑπὸ τίνων αὐτῆ ἡ μονὴ ἰδρύθη—Ἀκολουθία... τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαράλαμπος» 441, φ. 1386-143 β: «Κανὼν εἰς τὴν... Θεοτόκον τὴν Πορταίτισσαν... ποιηθεῖς ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου, ἔστι δὲ ὡς ἐν τάξει διηγήσεως»⁽³⁾.

650. Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον.. τὴν ἐμὴν μετὰ θεὸν καταφυγὴν πονηθεῖς παρ' ἐμοῦ τοῦ πολυαμαρτήτου... Νεοφύτου ἱερομ. Ἰβηρίτου ὄντος μου ἐν τῇ... βασιλευούσῃ τῶν πόλεων Κωνσταντίνου» κτλ. ὡς ἀνω⁽⁴⁾. «Ἐτέρα σύνθεσις, ποίημα τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Νεοφύτου ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων». Κανὼν τῶν Χριστουγέννων μετὰ σημαδοφώνων. «Μουσικὴ σύνθεσις εἰς τὸν κανόνα τῶν Θεοφανείων»⁽⁵⁾. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι ἦτο καὶ μουσικοδιδάσκαλος ὁ Νεόφυτος.

840. «Ἀνθολόγιον... περιέχον τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ κτλ». ἐν φ. 7.β: «Ἡ παροῦσα χρῆσιμος, πρόσφορος, λυσιτελὴς καὶ ἐπωφελὴς ἔβδομαρτία, ναι μὴν καὶ ἀναγκαιοτάτη καὶ ψυχοσωτήριος πᾶσι τοῖς ἱεροθύταις ἱερομονάχοις καὶ ἱερεῦσι ὑπάρχει κτήμαοικειότατον ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου καὶ ὁ ἀφαρπάσας ταύτην ληστρικῶς ἀπ' ἐμοῦ ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων συνόδων καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἀσπυγῶρητος αψα', Ὀκτωβρίου κε! Νεόφυτος ἱερομόναχος Ἰβηρίτης»⁽⁶⁾. Κώδιξ πολυτέλεστατος μὲ κεφαλαῖα καὶ ἐπίτιλα ὠραῖα..

Μετὰ τοὺς κώδικας τούτους, οἵτινες περιέχουσι κυρίως ἐκκλησιαστικὰ καὶ λειτουργικὰ ἔργα τοῦ Νεοφύτου, ἐξ οὗ φαίνεται ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ὡς ἱερωμένου καὶ δὴ ἀγιορείτου, ἐρχόμεθα εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κώδ.κας, ἐξ ὧν μανθάνομεν τὰ ἐν τοῖς

1. Δάμπρου Καταλ. Β', σ. 14.

2. Αὐτ. σ. 186, ἔτους 1712, ἀντεγράφη ἐν Τρίκκῃ.

3. Δάμπρου Καταλ. Β', σ. 144.

4. Αὐτ. σ. 190.

5. Δάμπρου Καταλ. Β'. σ. 191.

6. Αὐτ. σ. 229-230. Ἡ ἔβδομαρτία ἡ ἔβδομαρτίον ἐξεδόθη ἐν Βαγερία παρὰ Δημ. Θεοδοσίω τῷ 1755 παρ' Ἀλεξ. Καγκελλάρου διορθωθείσα.

σχολείοις διδασκόμενα μαθήματα καὶ τὰ ἐν χρήσει ἐγχειρίδια εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Τυρνάβου, ὅπου διήκουσεν οὗτος τὸν κύκλον αὐτόν.

251. (φ. 3α) «Καὶ τότε τὸ τῆς φιλοσοφίας ὄργανον Βίβλος Λογικὴ λεγομένη τοῦ Ἀριστοτέλους.. συνετέθη μὲν εὐαρμόστως καὶ εὐφυῶς ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλέως», τυγχάνει δὲ κτῆμα οἰκειότατον... Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου... ὅθεν καὶ οἰκεία χεὶρ γράφω ταῦτα ἔγωγε ὁ ἀνωτέρω ρηθείς...⁽¹⁾

Ἐν ἀρχῇ τὸ ἐξῆς σπουδαῖον μαθητικὸν σημεῖωμα: «Ἠψάμεθα τῆς λογικῆς πράγμα-είας τῷ 1697 Νοεμβρίου β', ἡμέρα γ', καὶ δεδώκαμεν αὐτῇ τὸ οἰκεῖον πέρασ τῷ 1698, Ἰουλίου κθ, ἡμέρα Ϛ. Ἐτι τε μὴν καὶ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης ἠψάμεθα τῷ αὐτῷ 1698, Αὐγούστου η καὶ ἡμέρα Ϛ, καὶ ἔλαβε πέρασ τῷ 1699 Ἰουνίου κγ', ἡμέρα Ϛ. Καὶ μὴν καὶ τῆς περὶ οὐρανοῦ πραγματείας ἠψάμεθα ἐν τῷ 1699 Ἰουλίου γ, ἡμέρα β' καὶ εἴληγε τὸ κατάλληλον τέρμα τῷ αὐτῷ 1699 Σεπτεμβρίου κζ, ἡμέρα δ. Πρὸς τούτοις ἠψάμην μονώτατος τῆς Πρόκλου σφαίρας τῷ αὐτῷ 1699 Σεπτ. κη, ἡμέρα ε, καὶ εὐμοίρησε καὶ τὴ τοῦ προσήκοντος τέλους τῷ αὐτῷ 1699 Ὀκτωβρίου δ, ἡμέρα δ.»

Ἐν τέλει: «Εἴληφεν ἡ τῆς λογικῆς πραγματείας βαρύμοχθος μὲν, ἀλλὰ γλυκύκαρπος βίβλος καὶ τῶν Μουσῶν εὐπορία τέρμα κατὰ τὸ 1698 ἔτος τὸ ἀπὸ τῆς βροτείου γένους ἐλευθερώσεως, μῆνα Ἰουνίου κς, ἡμέραν Κυριακὴν. Γέγραπται δὲ διὰ χειρὸς ἐμοῦ Νεοφύτου ἐλαχίστου ἱερομονάχου».

245. «ὑπόμνημα συνοπτικὸν τοῦ σοφωτάτου Κορυθαλέως καὶ ζητήματα εἰς τὴν περὶ οὐρανοῦ πραγματεῖαν». Ἐν φ. 112 β. «Εἴληφε καὶ τὸ α' τῶν περὶ οὐρανοῦ τὸ οἰκεῖον καὶ κατάλληλον τέρμα κατὰ τὸ 1699 ἔτος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα ἐπιδημίας, Σεπτ. γ', ἡμέρα Κυριακὴ συγγραφὴν παρ' ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου ἐν Ἰυρ ὄβω τῆς Θεσσαλίας». Ἐπεται ἡ «Πρόκλου σφαῖρα»⁽²⁾

243. «Θεοφίλου Κορυθαλέως περὶ ψυχῆς, βιβ. α'-γ'» ἐν φ. 318α: «Εἴληφε τὸ οἰκεῖον τουτὶ βιβλίον τέρμα κατὰ τὸ αψδ' ἔτος, μηνὸς δ' Ἰππεύοντος Ἰουνίου κγ'.. ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβου τῆς Λαρίσης διὰ χειρὸς Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου»⁽³⁾.

247. «Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλέως ὑπομνήματα εἰς τὰ ὀκτὼ βιβλία τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους, μετὰ προδοιοκῆσεως εἰς φιλοσοφίαν». (Ἐξεδέθη Ἐνετίῃ τῷ 1779 παρὰ Γλυκεῖ. Ὁ Κ66 Λαυρ. κῶδιξ μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς φασ ἔχει ἐν τέλει: «1697 Ὀκτωβρίου 1 εἰς Ἰωάννινα».

Ἐν φ. 335α ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σπουδαία σημείωσις, ἐν ἣ γίνεται λόγος καὶ περὶ ἑτέρου διδασκάλου: «Εἴληφεν ἡδε τοῦ ἡ Σταγειρήτου φιλοσόφου Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως χρῆσιμός τε καὶ ἀναγκαιοτάτη, ἀλλὰ βαρύμοχθος καὶ δύσληπτος τοῖς πρωτοπείροις ὀκτάτητος βίβλος τέρμα ἐπὶ ἔτους 1699 τοῦ ἀπὸ τῆς βροτείου γένους ἐλευθερώσεως, μηνὸς Ἰουνίου ζ', ἡμέρας δ', ἐν τῇ περιφῆμῳ κωμοπόλει Τυρνάβου τῆς Λαρίσης καὶ ἔσιω μνήμη εἰς τὸν εἰσέπειτα χρόνον. Γέγραπται δὲ δι' ἐμῆς ἀμαθοῦς καὶ ἀκαταλλήλου ἐν τῷ ὀρθογράφειν τε καὶ καλλιγραφεῖν δυσκινήτου χειρὸς Νεοφύτου δηλονότι καὶ ἐλαχίστου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς τε καὶ πατριαρχικῆς μεγίστης μονῆς τῶν βήρων τῆς ἐν τῷ ἁγιονύμφῳ ὄρει τοῦ Ἁθωνοῦ... καὶ διδασκῶντος τῷ σοφωτάτῳ τε καὶ λογιωτάτῳ καὶ ἐκ ψυχῆς ἐρασίμῳ

1. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 66. Ἐκ τῶν σπουδαιότερων φιλοσοφικῶν σχολικῶν κωδικῶν. Ἐν κῶδ. 214 «Σύνοψις τῆς Λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ποιηθεῖσα κατὰ παύσιν καὶ ἀπόκρισιν παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Θεοφίλου Κορυθαλέως», χεὶρ τοῦ Νεοφύτου, Φεβρ. κη τοῦ 1700 εἰς Τυρνάβον τῆς Λαρίσης. (ἀδη. σ. 66)

2. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 66,

μοι διδασκάλω Μάρκω φημί τῷ Κυρίῳ» (1). Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἀναφέρει τὸν ἐν Τυρνάβῳ τεῦτον διδάσκαλον Μάρκον Κύπριον (ὡς εἶναι γνωστὸς) καὶ τὸν ὀνομάζει καὶ Πορφυρόπουλον, προσθεὶς «παρ' ᾧ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐμαθίτευσεν ὁ Τυρναβίτης Νεόφυτος ὁ Ἰβηρίτης (συγγραφεὺς). Τῷ 1701 ὁ Λαρίσης Παρθένιος μετεροῦθμισε τὴν σχολὴν καὶ ἐκά'εσε διδάσκαλον τὸν πολὺν ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιον Παπαβασιλόπουλον, ὃν διεδέξαιτο ὁ Ἰάκωβος Κύπριος» (2).†

Ἐπισυναπτομεν ὧδε καὶ μίαν ἐπιστολὴν ἣν ἀντέγραψεν ὁ Νεόφυτος ἐν τέλει τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου. Ἀσφαλῶς ὁ ἀποστολεὺς Μερκούριος ἢ Ἡπειρώτης εἶναι ἢ συμμαθητὴς τοῦ Νεοφύτου, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ θέσις ἐνταῦθα. Οἱ φιλόμουσοι Ἡπειρώται θὰ θελήσωσι νὰ ἀσχοληθῶσι μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἐπιστολογράφου, ἔστις τόσον ἐπιτυχῶς ἐλληνίζει καὶ πολλοὺς συγχρόνους τοῦ παρευδοκιμεῖ εἰς τὸ ἐγκωμιστικὸν εἶδος.

«τῷ τιμιωτάτῳ εὐγενεστάτῳ, καὶ λογιωτάτῳ Δημητρίῳ τῷ κατὰ πάντα ἀνδρὶ ἀρίστῳ Μερκούριος εὖ πράττειν.

«Θαυμάσαι μ' ἔπεισεν, ὦ λῶσιτε, ἐπὶ τοῖς μὴ κατὰ φύσιν μοι γενομένοις φύσεως γὰρ τυγχάνων κύημα καὶ ταύτῃ ἐτι περιφερόμενος ἐνός τινος τῶν κατ' αὐτὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖον τὴν κοινωνίαν ἀπεθέμην, μηδοποιοῦν παρὰ τοῦτο τὴν φύσιν ἀκρωτηριασθεὶς· ἀλλ' ὅπως μὴ σοὶ τερατεύεσθαι ἢ ἄλλως γε νεανιεύεσθαι δόξω, τοῦ αἰνιτομένου ἐφάπτομαι· καὶ γὰρ οἶδα ὡς ἐκπ' ἀγήσει τοῖς παραδόξοις· ἀλλὰ πρόσχες μοι προθύμως· οἶμαι πάντες ὁμολογεῖν, οἷς γε φρονήσεως ὅπως οὖν καὶ λόγου παιδείας μέιστι ἄμως γέλως, ὡς πάντῃ καὶ πάντως τοῖς γε πνεύμονα κεκτημένοις ζώοις, πνοῆς δίχα, καὶ μέρος εἰσοδοχῆς μὴ ἔξον περισώζεσθαι· οὐ γὰρ ἄλλη ταῦτα περιθάλλεσθαι τε καὶ καταψύχεσθαι φύσει ἔλαχεν· ὥστε δὴ ἀῆρ τε καὶ πνεύμων τῇ εἰσπνοῇ τε καὶ ἐκπνοῇ εὐάρμοστα μέσα καὶ ὄργανα τῇ φύσει μεμηχάνηται, ὧν ὁ μὲν ἔλκων καὶ εἰσδεχόμενος, ὁ δὲ εἰσδύων καὶ αὐτὸν πάλιν ὠθοῦμενος διὰ τὸ πυρωθῆναι δὸς εἰπεῖν· καὶ γε τοῦτο ἀνευδότης, ἵνα μὴ τὸ ζῆν διακόπτηται· καὶ πρὸς τίσι ταυτὶ εἴρηται; μάνθανε· καὶ γὰρ ἔγωγε καί τοι ζώου φύσεως (λογικῆς μέντοι, ὡς οἶμαι, καὶ οὐ λέληθα ἀλλὰ μὴ γέ' α ὦ τᾶν· οὐ γὰρ σάφ' οἶδα, καθ' Ὅμηρον φάναι) καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μετασχόν, οὐκ ἄερα πνέω ὡς σύνηδες τῇ φύσει ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀναγκαῖον· ἀλλὰ σὲ τὸν τιμαίφεστατον, ὦ εὐγενείας ἀκριβέστατον ἐκτύπωμα, ὦ ἔαρ μοι ἡδιστον καὶ γαλήνιον, καὶ λειμῶν ἀνθηφόρος, ὦ ζέφυρε νήνεμε, τὰ λήϊα κυματίζων, ἥρεματέπως καταστορεννύων, καὶ τοῖς δρυμοῖς ἦκα (καὶ τοῦτο ὀμηρικόν) ἐπιχεόμενος μετὰ τινος λιγέως συριγμοῦ τοῖς πετάλοις ἐποχοῦμενος. ὕδωρ διειδέστατον τοῖς τῆς διανοίας μου χάνδακας τῇ συνεχεῖ σου μνήμῃ κατάρδων καὶ ὄλως εὐφραίνων. ἀῆρ μοι εὐκραέστατε, καὶ λούσων ἀλεξητήριε, ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ τῶν μακάρων νήσῳ· σὲ οὖν πνέω, καὶ συνών σοι ἀεὶ τοῖς τῆς διανοίας ἰνδάλλμασι τοῦ ζῆν οὐκ ἀφίσταμαι. καὶ τοῖς πᾶσι παριγγυῶ, μὴ τὸν βροτολογιγόν καὶ λοιμοφόρον πνέειν ἄερα, ἀλλὰ τὸν εὐκλεέστατόν μοι καὶ μελισταγῆ Δημήτριον, εἰ τοῦ ζῆν ἐπὶ πολὺ ἐφίενται. καὶ ὅσοι πλεῖστοι συνέθεντο τῷ δόγματι, καὶ ὑπέκλιναν τὸν αὐχένα, χοροστατοῦντος ἐν τῷ θεσπίσματι τοῦ πανιερωτάτου μοι μητροπολίτου Λαρίσης κυρίου Παρθενίου, ὁ δὲ τῶν Κερκύρων ἔξαρχος, καὶ ὄντως ἱεράρχης Χριστοῦ, ἀνὴρ πεπνεμένος (κατὰ πόλησιν) καὶ πολυΐδρις· οὐχ ἦττον καὶ αἰδέσιμος, κθειτῶ ἡμῶν βεβούλευται. συνεῖναι σοι καὶ διὰ σώματος αἰρετισάμενος, ὡς θερμότερον σε διαπιέψδον καὶ οἰκετικῶς προσκυνῶ. εἰ δέ σου τὴν ζωηρὰν ὡς εἰπεῖν εἰκόνα (ζωὴν λέγω τὴν μετὰ σώματος) διὰ τιμίας σου ἐπιστολῆς θεάσαι μοι ἀποθανατισθείην ἂν οἶμαι· μὴ φθόνει οὖν, καὶ ἐπίστελλε δαψιλῶς· ἔρρωσο (Κῶδ. Ἰβηρ. 521 φ. 323β.)

1. Ἀδτ. σ. 66.

2. «Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τόμ. Α. Ἀθήναι 1936, σ. 226. Πρὸς τὸν Μάρκον ὄπαρχει καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Νεοφύτου ἐν Ἰβηρ. κῶδ. 850, σ. ἐνθ' ἄνω, σ. 94.

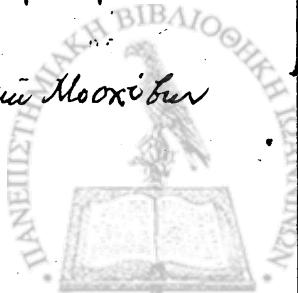
Καὶ ὁ μὲν ἐπιστέλλων, ὡς εἶδομεν, μοὶ εἶναι ἄγνωστος τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ διαπιστώσω, ὅτι διέτριβεν ἐν Τυρνάβῳ ἐφ' ὅσον παρενείρει τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης, οὗτινος κατεχωρίσαμεν ἐπιστολὴν ἀνωτέρω καὶ τὰς πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον σχέσεις καὶ τὴν σχολὴν τοῦ Τυρνάβου θὰ ἀναπτύξωμεν παρακατιόντες. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς εἶναι γνωστὸς ὡς μέγας Λογοθέτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας (1714—1721) κληρονομίσας τὸ ὄφρικιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς του Κωνσταντίνου (1668—1672), ὅστις ἐφημίζετο ἐπὶ πολυμαθείᾳ ὡς μαθητὴς τοῦ Κορυδαλίου γράφας «εἰς τὰ ἴπορα» τοῦ Α' καὶ Β' βιβλίου τῆς πεντατεύχου «Λύσεις».)

† Ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίδου, ἣν νομίζω ὅτι παρέλαθεν ἐκ τοῦ Παρανίκα, δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἄλλοθεν, οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Νεοφύτου, ὅστις ἐπιμένει ὄνυμαζόμενος Ἰβηρίτης κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀγιορειτῶν, ἀρνούμενων ἐγκλιματιζόμενοι ἐν τῷ ἀγίῳ Ὄρει τὴν ἑαυτῶν πατρίδα. Ὁ μακ. Λάμπρος ἐν τῷ εὐρετηρίῳ (τομ. Β', σ. 579) συγγέει καὶ ἐν τῷ αὐτῷ λήμματι ἀναφέρει τρεῖς Νεοφύτους Ἰβηρίτας ἀπὸ τοῦ Ις—ΙΗ' αἰῶνος γράφων: «Νεόφυτος Ἰβηρίτης προηγούμενος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (μετὰ τὸ 1767)». Τὸ Ἰωαννίνων δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κώδικι, προσετέθη δὲ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ὁ Νεόφυτος ἐνταῦθα εἶναι ὁ ἀντιγραφεὺς τῶν στίχων τοῦ κώδ. 256, 26 τοῦ Ξηροποτάμου (τόμ Α', σ. 227). Ἐξ Ἰωαννίνων πράγματι εἶναι ὁ κτήτωρ τοῦ Ἰβηρ. κώδ. 197 «ἀποφθέγματα βασιλέων στρατηγῶν πάνυ βιωφελῆ συλλεχθέντα παρὰ Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἱατροῦ». Ἐν τέλει: «Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις προηγούμενου Νεοφύτου Ἰβηρίτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» (Β', σ. 56). ἄλλ' οὗτος δὲν εἶναι ὁ βιβλιογράφος, ὡς τὸν θέλει ὁ Λάμπρος. Ὁ εὐλογημένος ὡς «ἀπὸ ρυτῆρος» τρέχων εἰς τὴν οὐνταξίν τοῦ Καταλόγου δὲν ἐσημείωσε κἀν ἐν λ. Νεόφυτος Ἰβηρίτης τὸν σπουδαῖον αὐτοῦ κώδικα 521, ἐξ οὗ ἀντιγράφωμεν τὰς ἐπιστολάς—ἴσως διότι ἐσκέπτετο γὰρ τὰς ἐκδῶτη ὁ ἴδιος—καὶ ἤμην ἠναγκασμένος νὰ διέλθῃ τοὺς δύο ὀγκῶδεις τόμους ἐξ ὑπὲρ χιλίων σελίδων εἰς 4ον διὰ νὰ ἀνακαλύψω αὐτάς. Σπουδαῖος εἶναι ὁ 531 θεολογ. περιεχομένου κώδιξ, ἐξ οὗ εἰς τὸν πίνακα τῶν βιβλιογράφων (τόμ. Β', σ. 579) ἔλαβε τὸ ἐξῆς σημεῖωμα τοῦ ἔτους 1692, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς ἱεροδιάκονος ὁ Νεόφυτος «Νεόφυτος εὐτελέστατος καὶ τάλας καὶ ἄμορος (sic) πάσης ἱεροδιακονικῆς τάξεως καὶ οὐτιδανέστερος πάντων τῶν ἐν αὐτῇ μετιόντων»: Ἐδῶ εὐρίσκεται καὶ ὁ βίος τοῦ ἀγίου Βλασίου ἀπλοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ λογιωτάτου πνευματικοῦ κυρ Διονυσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» ἐν τέλει. Ὡς ἱεροδιάκονος λοιπὸν ἐφοῖτα ὁ Νεόφυτος εἰς Τύρναβον, διὸ καὶ τοιοῦτον προσαγορεύει αὐτὸν ὁ Παπαβασιλόπουλος εἰς τὴν ἐπιστολὴν, ὡς εἶδομεν. Πιθανῶς ὁ Νεόφυτος οὗτος εἶναι ὁ τὸ ἐντύπον βιβλίον «Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων» δις ὑπ' ἀριθ. 172—173 ἀντιγράφας, ὡς ἐν τέλει σημειοῦται: «Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν μηνὶ Μαΐῳ δ' κατὰ τῷ κοσμοσωτήριον τοῦ Χριστοῦ [ἔτος] ἀψιζ' [ὑπὸ] Νεοφύτου προηγούμενου Ἰβηρίτου» (Κατάλ. Β', 46). Εἶχεν ἀποκατασταθῆ τότε εἰς τὴν Μετάνοιάν του καὶ προσήνεγκεν αὐτῇ τὴν ὑπηρεσίαν διότι ἡ μονὴ τῶν Ἰβήρων ἔχουσα μετόχιον ἐν Μόσχα τὸ μοναστήριον τοῦ ἀγ. Νικολάου εἶχεν ἀνάγκην γὰρ ἐφοδιάξῃ τοὺς μεταβαίνοντας ἐκεῖ ἀδελφοὺς μὲ τὸ βιβλίον, ὅπερ κυρίως περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωσίας μέχρι τοῦ Μ. Πέτρου μεταφρασθεῖσαν διαταγήτοσ Κ. Βασσαράβα τῷ 1698.† Ἐν Ἰβηρ. κώδ. 350 κεῖται ὁ «Βίος καὶ πολιτεία τοῦδίου πατρὸς ἡμῶν, Ἀθανασίου... ὁποῦ ἀσκήτευσεν εἰς τοὺς Σταγούς, εἰς τὸν λίθον ὁποῦ ἀπ' αὐτὸν ὀνομάσθηκε Μετέωρον». Ἐν τέλει: «Μετεφράσθη ὁ παρὸν βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου... ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν εἰς περὶ γλῶσσαν παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ὀλιγομαθοῦς. Νεοφύτου ἱερομονάχου Χρυσοπούλου» (γρ. Χρηστοπούλου) (1).

Τοιαύτη ἡ συγγραφικὴ δράσις τοῦ Ἰβηρίτου προηγούμενου Νεοφύτου, διακεκριμένου μαθητῆ τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ὅστις ἐφρόντισεν οὐ μόνον νὰ συγκεντρίω.

1. Λάμπρου κατάλ. Β', σ. 46.

* νὰ ἀντιγραφῆ αὐτὸ τὸν κατάλ. Λάμπρ. Β', σ. 46. Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων

ση τὰ συγγράμματα τοῦ διδασκάλου του, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας μονὰς δι' ἀντιγράφων διεσκόρπισεν αὐτά. Κατὰ ταῦτα δὲ θέλων νὰ μελετήσῃ αὐτὰ καὶ ἀποτελέσῃ τελείαν ἐκθεσιν τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος ἐν Ἀθῶν εὐρίσκει δλον τὸ ὑλικόν. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐγκατεσπαρμένων σημειώσεων καὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων, ἄς ἀρυόμεθα ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν, δυνάμεθα ὁπωσοῦν νὰ βιογραφήσωμεν τὸν διδάσκαλον τοῦτον, περὶ οὗ ἐλάχιστα ὁ Σάββας κατώρθωσε νὰ μᾶς εἴπη.†

Αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι πόσον ἐξετιμᾶτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὁ Ἀναστάσιος, ἐν καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀφθικίου τοῦ ἱεροκλήρυκος (τιμητικὸς τίτλος) καὶ ἡ μητρόπολις καὶ τὰ κοινὸν τῶν Ἰωαννίνων ἀνέδειξαν αὐτὸν «Οἰκονόμου τῶν Ἰωαννίνων»⁽¹⁾ ἐκ τῆς 1,5 ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Γρηγ. Μερκοβίτην μηθάνομεν, ὅτι ἀμφότεροι εἶχον διδάσκαλον τὸν Γρηγόριον Σουγδουρῆν⁽²⁾, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ πρῦτανις τῶν Ἰωαννιτῶν λογίων. Ἀλλ' εἶχε πρὶν ὑποστηρικθῆ καὶ παρὰ τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου—ἀμφότεροι ἐχρημάτισαν εἰς τὴν «πρώτην» τοῦ Γκιούμα σχολῆν— ἀλλὰ παρατυρθεὶς ἠνώθη καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν πολεμίων τοῦ ἀναξιοπαθήσαντος κληρικοῦ, ὅστις ὄντως ἦτο ἡ δόξα ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ πρὸ τοῦ Εὐγενίου ὁ εἰσηγητὴς τῶν νέων ἐξ Εὐρώπης φιλοσοφημάτων ἐν Ἑλλάδι,⁽³⁾ Ὁ Ἀναστάσιος δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταμεληθῆ καὶ ἐξήτησε συγχώρησιν, ἣν προθύμως ἔδωκεν ὁ Μεθόδιος (Σάβ. σ. 442). Οὗτος ἦν ἤδη «Οἰκονόμος τῆς πολιτείας» ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐπέτελλε τῷ Ἀναστασίῳ τὴν εἶδησιν περὶ τοῦ Μερκοβίτη, ὅστις διέτριβε τότε ἐν Βενετίᾳ (10, 16). Ἐνταῦθα, γράφει, ὑπῆρχον τότε «ἄξια πρόσωπα» καὶ διὰ τὸν Μερκοβίτην, περὶ οὗ οὐδὲν γνωρίζομεν, «ἐωρόκαμεν γὰρ ἄνδρα ἀληθῶς οὐ τοσοῦτον τῇ πολ. ἄ. σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαιμοσύνῃ».

Μετὰ τὰ Ἰωάννινα ὁ Ἀναστάσιος μετέβη εἰς τὴν Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆν καὶ ἐκείθεν εἰς Ἰταλίαν, ὅπως οἱ πλείστοι τῶν ἐπιεμένων τότε ἀνωτέρων σπουδῶν. Ἐπανελθὼν περὶ τὰ φιλοσοφικὰ ἄριστα κατηρτισμένος προσεκλήθη εἰς Σέρρας, ἐνθα ἐδίδαξε λίαν εὐδοκίμως κατὰ τὰ ἔτη 1696—1702. ⁽⁴⁾ Ἦθελεν ἀπορῆσαι τις διατὶ δὲν ἔμεινεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ διδάξῃ ἐν τῇ πατρίδι του ὁ ἀνὴρ οὗτος; Τὰ Ἰωάννινα τότε ἀπέστελλον διδασκάλους πανταχοῦ, ἔπου ἤκμαζεν ὁ ἑλληγισμὸς⁽⁴⁾. Ἦσαν ὁ ἀκτινοβόλος φάρος, ὁ διασκορπιζὼν τὰς ζειδώρους ἀκτῖνας πανταχοῦ· ἐδίδασκον δὲ οἱ ἠπειρώται διδασκαλοὶ οὐχὶ ἐπαγγελματικῶς «ὡς μισθωτοί, ἀλλ' ὡς πνευματικοὶ ἠγέται ἔρριπτον εἰς τὰ πέριξ τὸ ζωογόνον πνευματικὸν φῶς, ἔσπειρον καὶ αἱ καταβολαὶ ἠπλώναν τὰς ρίζας εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος, ἐδημιούργουν νέον περιβάλλον, κλίμα πνευματικόν. Οὕτω διὰ τῶν τοιούτων διδασκάλων οἱ Ἑλληγες ἐμποτιζόμενοι εἰς τὰ γάματα τῆς προγονικῆς σοφίας των, διεκρίνοντο πλέον ὡς ἄνθρωποι πεπρωτισμένοι τῶν ἄλλων φύλων, μεθ' ὧν συνέζων καὶ ἐπέτυχον νὰ ἐκτιμῶνται ὑπὸ τῶν κρατούντων βαρβάρων. Ἐπαναλαμβάνω, οἱ διδασκαλοὶ οὗτοι δὲν ἐδίδασκον

1. Τὸ ὀφθικιον τοῦτο μᾶλλον αἱ πόλεις ἀπένεμον τότε εἰς ἀξιολόγους κληρικοὺς. Οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος «δὲ ἐξ Οἰκονόμων» ἀνομάσθη οἰκονόμος τῆς Τσαριτοῦνης. Τὸ «ἐξ Οἰκονόμων» φρονῶ, ὅτι ἔφερον ἐκ τῆς πατρίδος του Νέας ἠπειροῦ κληρικὸς γενόμενος.

2. Γρηγόριος ἐλέγετο ἅμα κατετάχθη εἰς τὸν κλῆρον· ἀλλ' εἶναι γνωστὸς ὡς Γεώργιος. 3. Λαμπρὰν μονογραφίαν περὶ τοῦ Ἀνθρακίτου ἐξέδοτο τῷ 1953 ὁ κ. Παν. Χρήστου νῦν καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν Θνίκῃ (ἀνατ. ἐκ τοῦ Β' τόμου τῆς «ἠπειρ. Ἐστίας» ἀλλ' ἡ προτασομένη εἰκὼν εἶναι τοῦ Δούκα).

4. «Περὶ τῆς ἑλληγικῆς γλώσσης ἐν Ἰωαννίνοις» θαυμάσιον ἄρθρον ἐν «Νεολόγῳ Κων» πόλεως 15 Φεβρ. καὶ 2 Μαρτ. 1890 Βλ. «Ἀκρόπολιν» 29-9-49 πῶς θεωρεῖ ὁ Ἑλληγιστὴς Γιάννινα. Ὁ ἀρθογράφος ἀναφέρει καὶ τὸν Μελέτιον: «Χάρις εἰς τὰς τῶν Ἰωαννίνων σχολὰς ἡ ἑλλ. γλῶσσα διεδόθη εἰς τὴν καταβεβασταρμένην πρότερον εὐρ. Τουρκίαν» Ὁ περιγηγῆτης τοῦ 1588 Γάκ. Μηλοῦτης Πάτριος ἀνεν ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ «διδασκάλους πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀνθρώπους» (Παρν. 5, σ. 641) καὶ ὁ λαός: «Γιάννενα πρῶτα στ' ἄρματα, στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα» διὸ καὶ «μητρόπολις πάσης μαθήσεως» καὶ εἶναι «ἄθῃ γὰρ» ἀνομήθησαν (βλ. Μιχαλόπουλον 400' ἀνωτ. σ. 18).

ἀπλῶς, ἀλλ' ἔθετον τὰ θεμέλια πνευματικοῦ κράτους, ἐδημιουργοῦν ὄντως σχολήν, ἣν ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας διηθύνον Ἡπειρώται. Αἱ πόλεις, ἐν αἷς εἶχον εἰς χεῖρας τὴν παιδείαν οὗτοι, ἦνθησαν ἀληθῶς καὶ ἐμεγαλουργήσαν ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἔχομεν παράδειγμα τὰς Σέρρας. Τὸν Παπαβασιλόπουλον διεδέξατο ἄλλος Ἰωαννίτης, ὁ δὲ μώνυμος τοῦ Πώπας διδάξας ἐκεῖ ἐπὶ 40ετίαν (1702—1742) (1). Δὲν ἔχομεν πλήρη τὴν σειρὰν τῶν διδασκάντων, ἐν τούτοις κατωρθώσαμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν τινὰς τῶν μετὰ τὸν Πώπαν Ἡπειρώτας. Ἀσφαλῶς ὁ μέχρι τοῦ 1730 συνδιδάσκαλος αὐτοῦ Σπύρος Ἰωάννου ἦν συμπατριώτης του ὡς καὶ ὁ διάδοχός του Νικόλαος ἐξ Ἰωαννίνων (2). Οὗτος ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1748 καὶ ὡς Νεκτάριος εἶτα ἐχειροτονήθη Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἀποθανὼν τῷ 1766. Ἡ μόρφωσίς του γεραίρεται ἐπαξίως «ὄντος ἔλλογιμου τὴν Ἑλληνὴν παιδείαν καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν μαθηματικοῖς μεγάλην ἔχοντος προκοπὴν» (3). Τῷ 1830 ὡς σχολάρχης διορίζεται ὁ «σοφολογιώτατος» Μετσοβίτης Ἀδάμος Τζαπέκος ἢ Ζαπέκος μαθητὴς τοῦ Δημ. Βαρδάκα ἐν Ἰωαννίνοις καὶ συμμαθητὴς τοῦ Νεοφύτου Δούκα «τρίβων τοῦ ἕλληνοσ λόγου καὶ ἀκούρατος περὶ τὸ διδασκαλικὸν ἔργον» (4). Τὸ πρῶτον ἐδίδαξε τῷ 1818—1821 μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Μητᾶ Μηνωΐδου, ὅστις εἶναι γνωστὸς μᾶλλον ὡς διβλιοκάπηλος ἄλλοσ ἀποφαίνεται, ὅτι ἦτο «θεοσεβής, χρηστοήθης, καταδεκτικὸς, ὑπομονητικὸς, ἐλεήμων, σώφρων, φιλάρετος, φιλαλήθης, φιλόσοφος θεολόγος καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος» (5). Ἡ μετὰ κλησίς τοῦ Ζαπέκου ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Σέρραις εἶχεν

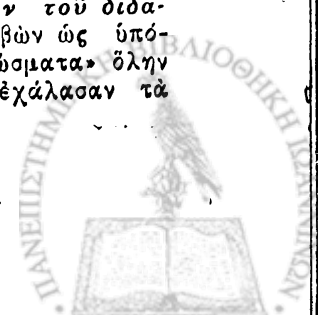
1. Ἑλλης Ἀγγέλου—Βλάχου «Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατουμένας Σέρρας», «Ἀθῆναι 1935 σ. 7—8 *Περὶ τοῦ διδασκάλου τούτου αἱ ἐντυπώσεις πηγαὶ σιωπῶσιν*. Τὰ ἔργα αὐτοῦ σώζονται εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου κῶδ. 383, φ. 162α—163α 750 Φωσφόρος (βλ. κατωτ.) οὗ τὴν ἔκδοσιν συντόμως περιέγραφα εἰς τὴν βιβλιογραφίαν Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας σ. 21. Ὁ Σάθας ἐν τῷ Πίνακι δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀναστάσιον, ἀνευ τοῦ ἐπωνυμίου ὅμως καταλέγει αὐτὸν εἰς τὰ περὶ Μιχ. Περδικάρη σ. 444. Εἰς τὸ «Ἀντιδοτᾶριον περὶ τῶν ἰσθίων δηγμάτων» τοῦ Στ. Μουλαίμου (Βενετία 1724) ὑπάρχει ἐν σ. 13 «ἐπίγραμμα Ἀναστ. Πώπα Ἰωαννίτου, καὶ καθηγητοῦ τῆς ἐν Σέρραις σχολῆς» καὶ ἕτερον πρὸς τὸν Παν. Σαράφην Ἡπειρώτην. Τὰ ἐπιγράμματα ἀνεδημοσίευσεν ὁ κ. Μέρτζιος ἐν Ἡπειρ. Χρον. Γ'. 1935, σ. 63.

2. Τῶν ἀπὸ τοῦ 1735—1787 διδασκάλων, γράφει, «μόνον ἑνὸς τὸ ὄνομα μνημονεύεται, τὸ τοῦ Νικολάου» ὁ Σ. Στρατῆς ἐν Μακ. ἡμερολ. 1909, σ. 145.

3. Ἰγνάτιος Ναζιανζοῦ παρὰ Γεδεών, ἀρχεῖον ἐκκλ. ἱστορίας, Α', 1911, 1. σ. 254.

4. Πολυζωΐδης, τὰ Νεοελληνικά, τομ. Β', Ἀθῆναι 1875, σ. 223—4. Οὗτος ἐδίδαξεν ἐπὶ τριακονταετίαν εἰς Μελένικον ἀπὸ τε τῆς ἑδρας καὶ τοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ παραδείγματος ζῶν βίον σωκρατικόν. Δὲν ἀπηξίωσε δὲ νὰ ἀκροασθῇ τοῦ Φιλητᾶ, μετακληθέντος νὰ διδάξῃ τὰ Λατινικά.

5. Ἰ. Συμεωνίδης, «Ὁδηγὸς εὐσεβείας», Κων)πολις 1850, σ. 123. Εἰς τὸ σπουδαῖον περιοδικὸν τοῦ ἐν Κ)πόλει Διδασκαλικοῦ γυμν. συλλόγου. «Ἡ ἀγωγή» Α'. ἀριθμ. 2, 1 Ἀπριλ. 1914, σ. 57—59 ὁ σοφὸς γερμανομαθὴς Ἡπειρώτης καθηγητὴς Ἀλέξης Ζαμαρίας ὁ ὀργανώσας τὰ τε Ζωγράφεια Κεστορατίου καὶ τὰ τῆς Κ)πόλεως καὶ εὐδοκίμως διὰ βίου διδάξας ἐν αὐτοῖς, εἰς κυρ. ἄρθρον «Θρησκευτικὴ ἀγωγή» διδάσκει ἡμᾶς πῶς περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος ἐφρόνου καὶ ἐπραττον οἱ Ἡπειρώται διδάσκαλοι, οἵτινες ὡς εἶπομεν συνεδύαζον θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν. «Ἡ σωτηρία καὶ ἐμπέδωσις τῶν θρησκευτ. γνώσεων ἐξαρτᾶται καθ' ἡμᾶς, γράφει, ἀπὸ μόνης τῆς ἐκ παραλλήλου γενομένης θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, ἧς ἀνευ καὶ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἀποτυγχάνει κινδυνεύουσα νὰ παραμείνῃ ἀπλοῦς γνώσεων σωρὸς, μηδαμῶς ὑπτόμενος τῆς ἀτομικότητος... Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἀνευ παραλλήλου ἀγωγῆς οὐδεμίαν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καταλείπει. ἢ πρῶτον ἄλλα καὶ λογικὴ καὶ ἔμφρων τοῦ παιδὸς εἰσαγωγή εἰς τὸν θρησκευτ. βίον... ἀποτελεῖ ὄρον ἀπαράβατον τῆς καρποφορίας τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν, ἐνισχύει δὲ προσέτι καὶ ποικιλοτρόπως παγιοῖ τὸν ὅλον ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν ἡμῶν βίον» (σ. 58—59), Ἐφρονούν οἱ σημερινοὶ διδάσκαλοι περὶ τούτων; ἀλλὰ πῶς θὰ ἐξοικειώσασιν τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν θρησκείαν ἀφοῦ οἱ πλείονες, ἔχουν διαζύγιον πρὸς αὐτήν; Τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ διδασκάλου παρέδωκεν ἡμῖν ὁ αἰόδιμος Λέων Μελάς διὰ τοῦ Γεροστάθου. Λαβὼν ὡς ὑπόδειγμα τὸν λαμπρὸν τούτον Ἡπειρώτην διδασκάλον, περιέγραψεν εἰς τὰ «Ἀναγνώσματα» ὅλην αὐτοῦ τὴν σοφίαν. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀφότου ἀπεβλήθη ὁ Γεροστάθης ἐχάλασαν τὰ σχολεῖα.

ἐγκρατασθῆ τότε ὡς ἔμπορος ὁ υἱὸς τοῦ Νικ. Τζερτζούλη Κωνσταντῖνος Μετσοβίτης (1). Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ζαπέκου ἔχομεν τὸν τελειότερον τύπον τοῦ Ἡπειρώτου διδασκάλου, ὅσον διεμόρφωσεν ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐδίδαξεν ὁ ἡμέτερος Παπαθασιλόπουλος.

Μικρὸν τὸν τύπον τοῦτον ἐξηλλαγμένον εὐρίσκομεν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον παρὰ τῷ Δημ. Μαρούλῃ ἐκ Κατοικῶ. τῶν Ἰωαννίνων καταγομένῳ (1840—1892). Εἶναι ὁ ἀνὴρ ἐν ᾧ μετὰ τῆς βαθείας γνώσεως τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἦν ἀπεκόμισεν ἐκ Γερμανίας, συγκεντροῦται τὸ ἔμφυτρον πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα αἰσθημα καὶ ἡ πολυχρόνιος παράδοσις τῶν ἐν Σέρραις Ἡπειρωτῶν διδασκάλων κληρονομηθεῖσα παρὰ τοῦ ἡγέτου αὐτῶν Ἀναστ. Παπαθασιλόπουλου. Ὅτι εἶναι ὁ Χαρίσιος Παπαμάρκου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅστις κατήγετο ἐκ Βελγίου τῶν Σερβίων, εἶναι καὶ ὁ Μαρούλης ἐν Σέρραις. Ἡ ξυνορία αὕτη τῶν ἀρίστων διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν διαλάμπει εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν τῷ στερεώματι τῆς Μακεδονίας. Οὗτοι διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν πρώτων διδασκαλείων, ἐδημιούργησαν τοὺς καλοὺς ἐκείνους διδασκάλους, οἵτινες διετήρησαν ἀσβεστον τὴν δάδα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν περιμάχητον Μακεδονίαν. Ὁ Μαρούλης ἦτο ἐθνικὸς ἀνὴρ καὶ φλογερὸς πατριώτης. Σπουδάζων ἐν Γερμανίᾳ ἤραψε ἰσχυρὸν φιλελληνικὸν ρεῦμα καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀπειδῶς ἐδαπάνων ὑπὲρ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικῆς νεότητος, ἔπου ἐπανελθὼν δαπάναις τῶν Εὐαγγελικῶν ἰδρύσεν ἰδιωτικὸν ἐν Σέρραις σχολεῖον(2) ἔπειτα ἐδίδαξεν ἐπὶ τριετίαν (1872—1875) ὡς διευθυντῆς ἐν τῷ Διδασκαλείῳ εἶτα καὶ εἰς τὸ ἡμιγυμνάσιον. «Κατὰ τὴν δεκαπενταετίαν (1870—1885) ὁ Δ. Μαρούλης ἐγένετο παραίτιος σημαντικῆς πνευματικῆς κινήσεως εἰς τὸν τόπον. Ἀνὴρ ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ ἰκανότητος, ἄρστος πατριώτης πιστεύων εἰς τὴν ἀποστολὴν του, πεποικισμένος μὲ ψυχικὸν σθένος ἀξιοθαύμαστον. Ὁ Μαρούλης ἐγένετο εἰσηγητῆς ὀρθότερων περὶ διδασκαλίας μεθόδων καὶ ἐμόρφωσεν ἑκατοντάδας διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ἐσεμνύοντο διὰ τὸν διδάσκαλον. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ὡς Μαρουλισταὶ χαρακτηριζόμενοι διεσπάρησαν εἰς τὴν μακεδονικὴν ὑπαθρὸν, ὅπου προσέφερον πολυτιμοτάτας εἰς τὴν ἐθνικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν Μακεδόνων ὑπηρεσίας» (Ἑλλη Βλάχου ἐνθ' ἀνωτ. σ. 33—38). Δὲν θὰ ὑπερβάλῃ τις τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν ὀνομάσῃ τὸν Παπαμάρκου καὶ Μαρούλην τοὺς φωστῆρας τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου. Ὁ ἀμφιβάλλων ἄς ἀναγνώσῃ τὰ δύο βιβλία, τοῦ μὲν πρώτου: «Περὶ τοῦ νῦν διη προ-

1. Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ', 1940, σ. 144 ἐ.. ὡς γράφει ἡ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη ἐν διατριβῇ ἀξιολόγῳ περὶ τοῦ σχολείου καὶ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν τοῦ Μετσοβίου, ἐνθα ὁ Ν. Τζερτζούλης μετὰ τὸν Παρθένιον Κατζίουλην ἔχει τὴν πρώτην θέσιν ὡς διδάσκαλος τοῦ Γένους (σ. 94—140). Δὲν μνημονεῖ τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως παροιμιῶν καὶ ὅτι ἀντιγράφας τὸν κώδικα τῆς Δαύρας τῇ 1909 ἀπέστειλα τῇ Ν. Πολίτῃ. Οὔτε ἐθίξε τὴν γνώμην, καθ' ἣν ὑπὸ τινων θεωρεῖται Πωγωνήσιος, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος μέχρι τῆς τελευτῆς ὑπογράφεται Ἰωαννίτης. Βεβαίως συνήθως ἐπωνυμοῦνται οἱ πλείστοι ἐκ τοῦ γνωστοῦ τοῦτου ὀνόματος, ἀντὶ τοῦ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν πατρίδος, ἧτις τυχὸν νὰ ἦτο ἄσσημος, ἀλλ' αὐτὸ δὲν συμβαίνει διὰ τὸ Μέτσοβον.

2. Βλ. Π. Πέννα, «Ὁ Δημήτριος Μαρούλης, τὸ διδασκαλεῖόν του ἐν Σέρραις καὶ ἡ ἐν Σέρραις δράσις του», ἐν ἐφημ. Σερρῶν «Πρόσδος» ἀριθμ. 1909—111 τοῦ 1931 καὶ «Μακεδ. φιλελευθευτικὸν Σὺλλογον ἐν Σέρραις» 1870—1872 Ἡνίκη 1872. καὶ ἀρθρον τοῦ Νεολόγου Κ)πόλεως 27—7—91. Ἐν Σμύρνῃ ἐφύστησεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Εὐαγγελικῶν, οἵτινες καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Γερμανίαν, ὡς ἀναφέρει ἐν ἐκτάσει ὁ Fabre ἐν Mitteilungen aus Macedonien, Elberfeld 1877. Δύο τοιαῦτα φυλλάδια ἔχω συναντήσῃ. Ταῦτα διαλαμβάνουσι καὶ περὶ τοῦ διαπληκτισμοῦ τῆς Κοινότητος πρὸς τοὺς διευθυντάς τοῦ διδασκαλείου διὰ δῆθεν νεωτερισμὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ἐπιθὲ τοῦ «Μακεδ. Φιλελευθευτικοῦ Σὺλλόγου ἐκθεσίων τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸν 5' ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ἔτος...» Ἀθήνα: 1876 καὶ Δέκατον ἔτος. Ἐκθεσίων τοῦ γραμματέως Λουκᾶ Δημητριάδου, Ἡνίκη 1881· αὐτὰ τὰ δύο ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ Δημητριάδης εἶναι ὁ γράψας εἰς γνησίαν λουκιάνειον γλώσσαν τὴν «εἰς ἄδου κάθοδον» τοῦ Κόντου. Ὁ Ε. Στρατῆς ἐν τῷ Μακεδ. ἡμερ. τοῦ 1909 γράφει, ὅτι, ὁ Μαρούλης εἰσήγαγε τὴν νέαν παιδαγωγικὴν μέθοδον ἀντὶ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς καὶ ἐκ Σερρῶν διεδόθη εἰς τὰ Βαλκάνια (σ. 152).

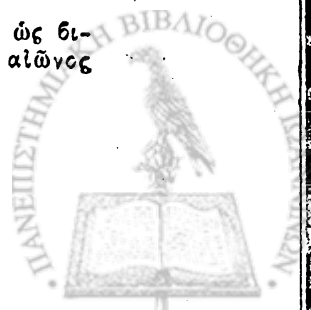

σήκιντος ἡμῶν τοῖς Ἑλλησι διδασκαλείου». Κέρκυρα 1882, τοῦ δὲ δευτέρου: «Περὶ μοριώσεως ἑλλήνων δημοδιδασκάλων». Ἀθήναι 1888.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους ἦσαν πιστοὶ θεματοφύλακες τῶν πατροπαράδοτων καὶ δὴ τῆς θρησκείας καὶ οἰκογενείας, ἦν ὡς βᾶτιν τῆς προσόδου καὶ εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος ἐθεώρουν. Ὁ Παπαμάρκου ψάλλει τὸν ἀναβαλλόμενον εἰς τοὺς μωροὺς τῆς ἀθρησκείας ὁπαδοὺς ἐπαγόμενος τοῦ πλουτάρχου: «ἀλλὰ πόλις ἂν μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρὶς ἢ πολιτεία τῆς περὶ θῶν δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασιν σύστασιν λαβεῖν ἢ λυβηῖσα ἠγοῆσαι», μεθ' οὗ προσθέτει: «Ἀλλ' οὐ μόνον ἡ θρησκεία διασπλενύεται ὑπὸ τῶν ἄμουσα ὑλακούντων μανομένων τοῦτων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια» ὁ ἱερός οὗτος βωμός, ἐν τῷ σίλβοντι καὶ θάλποντι πυρὶ τοῦ ὁποῦ πάν τραχὺ καὶ γοηρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τήκεται, μεταπλασσομένης καὶ ἐπιτηδείας οὕτως εἰς τὸν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κοινὸν βιωτικὸν σύνδεσμον γενομένης. Ὅπως δὲ διασκαλεύοντες τὴν θρησκείαν ζητοῦσιν οἱ ἀπάνθρωποι οὗτοι νὰ ἐκρίζωσιν τὴν βαθεῖαν καὶ γλυκυτάτην εὐαισθησίαν τοῦ συναισθητικοῦ, καὶ νὰ ματαιώσωσι τὰς αἰθερίους πτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ νὰ ἐκσπύσωσι τὴν κρηπίδα τῶν ἀνθρωπίνων βιωτικῶν ἀξιωμάτων, οὕτω νῦν ἐπιβάλλουσι, τὴν οἰκογένειαν διασείροντες, τὴν θάνατον καὶ τετυλωμένην αὐτῶν χεῖρα ἐπὶ τῶν λεπτοτάτων ἰνῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀγωνιζόμενοι νὰ καταθραύσωσι τὸν ἐν οἰκογενείᾳ μεταξὺ τῶν φιλοτάτων ὄντων, δι' ὧν ὁ Δημιουργὸς ἀμεσώτερον συνέδετε τὸν πεπερασμένον χαμαιγενῆ ἀνθρώπον. προσπαθοῦσι τὴν συζυγικὴν τρυφερότητα νὰ ἀπαμβλύωσι, τὰ μυρία λεπτότατα καὶ θαυτάτα συναισθήματα, τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν ὡς ἐκ τῆς παντοδαπῆς τύχης τῶν φιλοτάτων νὰ ἐκπάσωσιν, τὴν θάλπουσαν στοργὴν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα νὰ ψυχράνωσι, τὸν τρυφερὸν σύνδεσμον τὸν συνδέοντα τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ οἰκείους πρὸς ἀλλήλους νὰ διαρρήξωσι, τὸν πολυσχιδῆ καὶ θυμηδέστατον κόσμον τῶν ἀμοιβαίων γλυκειῶν μεριμνῶν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας νὰ ἀρπάσωσι, καταπατοῦντες οὕτως ἀθέως καὶ θαναύσως οἱ βέβηλοι τὸν ποικιλόχρουν καὶ εὐώδη ἀνθῶνα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Πλὴν δὲ τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ κοινωνία κηρύσσεται ὑπὸ τῶν παχυτάτων τούτων ὡς τυχαῖος τις ὁμιλος ἀνθρώπινος περιπλακεῖς καὶ καταδεδεσμευθεῖς ὑπὸ τῶν πονηροτέρων καὶ ἰδιοτελεσιτέρων ἐν νόμοις καὶ ἐθίμοις ἐξεπίτηδες ὑπὸ τούτων πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον ἐξυφανθεῖσιν, καὶ ὧν ἡ διάρρηξις οὐ μόνον ἐλευθέρᾳ παντὶ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ὡς καθήκον δῆθεν ἐπιβάλλεται εἰς πάντα εὐ φρονούντα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν παντοδαπῶν δεσμῶν, δι' ὧν καταδουλεύεται ἡ ἀπεριόριστος ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἀπολύτρωσιν εἰλικρινῶς καὶ μεγαλοψύχως ἐπιποθοῦντα. (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 91—92) Ἐκτοτε ἄρα αἱ ἐξωφρενικαὶ αὐταὶ ἰδέαι ἐκυκλοφόρουν καὶ πρὶν ἢ ἐκπνεύσῃ ὁ Ἰθ' αἰὼν εἶχον ἀρχίζει νὰ μολύνωσι τὴν κοινωνίαν ὑπὸ τῶν μαινομένων, ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ ἐμβριθεὶς οὗτος παιδαγωγὸς καὶ μέγας πατριώτης, «καὶ ἡ ὑπεροχὴν λόγου» διαμαστιγῶν καὶ διαπομπεύων τὴν μωρίαν τῶν προδρόμων τῶν νῦν κωμμουσῶν. Πρὸς τοιοῦτοι διδάσκαλοι τὴν σήμερον! Οἱ παλαιοὶ ἐφρόντιζον πρὸς διατήρησιν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος νὰ ἀφήσωσι τοὺς διαδόχους καὶ τοὺς ἐπιγόνους των, εἴτινες ἀπετέλουν τοὺς «χοροὺς», ὅπως εἴρομεν τελευταῖον τοῦ Κοντιστάς, ὧν ἔσχατος ὁ πέρυσι θανὼν Χαριτωνίδης. Οἱ Μπαλαναῖοι κατύρθωσαν ἐπὶ 100ετίαν ἐν Ἰωαννίνοις νὰ συνεχίσουν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὴν παράδοσιν. Ὁ Παπαβασιλόπουλος δὲν φαίνεται μὲν νὰ εἶχε προκομμένους υἱοὺς⁽¹⁾, ἀλλ' ἀφήκε μαθητὰς ἀξίους νὰ συνεχίσωσι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ σύστημα, ὅπως καὶ ὁ Εὐγ. Βούλγαρις. Ὁ περίφημος Μα-

1. «Κώνστας ὁ τοῦ Ἀναστασίου ἱερέως» ἀπλῶς ἀναφέρεται ὑπὸ Α. Κατσημιχάλη ὡς βιβλιογράφος τοῦ 724 (476) κῶδ τῆς ρωμανικῆς (γρ. ρουμανικῆς) Ἀκαδημίας τοῦ III' αἰῶνος γραφέντος ἐν Ἰωαννίνοις καὶ περιέχοντος παροιμίας (Ἡπει. Χρον. ΙΕ', 1940, σ. 83).

ρούλης δὲν εἶναι ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐν Σέρραις. Καὶ οὗτος ἀφῆκεν ἀντάξιον διδάσκαλον τὸν Βωζάνην ἢ Βοζάνην, τὴν τελευταίαν προσωποκότη-
 τα τῶν Ἑπειρωτῶν διδασκάλων ἐν Μακεδονίᾳ. Οὗτος ἀποφοιτήσας τῆς Ριζαρείου
 σχολῆς καὶ τῆς Θεολογ. σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐδίδαξε χρόνον τινὰ
 εἰς τὸ ἐν Σμύρνῃ πρακτικὸν γαλλ. Λύκειον, ὅπερ διετήρει ἡ γερμανικὴ εἰσαγωγὴ
 τῆς Δυσσελδούρης. Αὕτη κατὰ σύστασιν τοῦ Μαρούλη ἐκτιμήσασα τὴν εὐφυίαν καὶ
 τὸν ζῆλον τοῦ νέου Βωζάνη εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Χάλκης.
 Μετὰ πενταετῆ φοίτησιν ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἐπὶ
 τῇ θάσει τῆς λαμπρᾶς διατριβῆς: «Ἡ καθ' Ὁμηρον Παλιὰς Ἀθήνη» 1873. Ἀμέ-
 σως ἐκλήθη τότε γυμνασιάρχης ἐν Σέρραις καὶ διεμοιράζοντο τὴν τοῦ Γυμνασίου
 καὶ Διδακταλείου διεύθυνσιν μετὰ τοῦ πατρωνός του Μαρούλη, ἀπετέλουν τὴν ἐκλε-
 κτὴν ἑνωρίδα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Οὕτως αἱ Σέρραι εὐτυχήσασαι νὰ κέ-
 κληνται τοιούτους παιδαγωγοὺς ἀνεῖδ ἵχθησαν κέντρον τῆς πνευματικῆς κινήσεως ἐν Μα-
 κεδονίᾳ προηγηθεῖσαι τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Βωζάνη ἐγένετο περι-
 ζήτητος καὶ προσκληθεὶς ἐδίδαξεν ἐν Μοναστηρίῳ, Κυθωνίαις καὶ Τραπεζοῦντι, τὰ
 τελευταῖα δὲ ἐτη ἀφιέρωσεν εἰς Κ)πολιν ὡς διευθυντῆς τοῦ Ζωγραφείου καὶ Ζηπ-
 πείου(1). Ἰπῆρξεν ὁ Ἰεραπόστολος, ὁ ἐμψυχωτῆς τῶν εὐγενῶν καὶ θρησκ. αἰσθημάτων,
 ὁ ἐθνικὸς μεγαλοκῆρυξ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνύματος, οὐδέον νὰ ἐμφορῶνται πρὸς καν-
 τὸς οἱ διδάσκαλοι, ἵνα ἐμπνεύσωσι τοὺς μαθητὰς καὶ μεταλαμπαδεύσωσι τὸν ζῆλον καὶ
 τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ὑψηλὰ ἔθνικα ἰδεώδη. Ὁ γεν.
 διοικητῆς Ἑπείρου καὶ θερμὸς πατριώτης κ. Καλεύρας ἔκαμε τὸ ἐξῆς πείραμα κα-
 τὰ τὰς ἐν Ἰωαννίνοις τελεσθεῖσας ἐρετὰς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ἑθνικῆς πα-
 λιγγενείας ἠρώτησεν ὁμάδα νέων Ἑπειρωτῶν ἀποφοίτων τοῦ διδασκαλείου ἡλι-
 κίας ἀπὸ 18—22 ἐτῶν: «Πόσας ἡμέρας ἕως τῆρας ὁ διδάσκαλος σᾶς συνεκίτησε διὰ
 τὴν πατρίδα, καὶ ἂν ποτε ἔσχε νὰ συγκληθῆτε καὶ νὰ δικηρύκητε δι' αὐτήν», οὐ-
 δεὶς ἐκ τῶν 2ῃ νέων τῆς ὁμάδος εὗρηθη νὰ ἦσαν ἡση κατ' ἐπιφανείᾳ, ὅπως διὰ τοῦ
 τύπου διεκῆρυξεν ὁ διοικητῆς(2) ἀπὸ τοιούτους διδασκάλους ἐγγιγαντώθη ὁ συμμορι-
 τισμὸς καὶ τὰ παιδιὰ ἐτρέφησαν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐστρέψαν δυστυχῶς τὰ ὄπλα κατὰ
 τῆς πατρίδος(3).

Περὶ τῶν Ἑπειρωτῶν διδασκάλων τοῦ Γένου εἶνα: ἀνάγκη νὰ γραφῆ τόμος
 ἐλόκληρος ἐπόσης ὠφελείας πρόξενει ἐγένετο εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, πράγματι ὡ-
 τήρες ὑπάρξαντες τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐπικαλοῦμαι τε-

1. Βιογραφίαν ἔγραψεν ὁ καθ. κ. Π. Βιζουκίδης ἐν παραρτ. τοῦ Α' τόμου τῶν Ἑπειρ.
 Χρον. 1927. σ. 18—38. ἦν δυστυχῶς δὲν εἶχον ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν (τὸ θέρος ἡ βιβλιοθήκη εἶναι
 κλειστή). Ὁ Βωζάνης κατήγετο ἀπὸ τὸ Γρεβενῆν τὸ Ζαγορίου. Ἐν Ἰωαννίνοις διετηρεῖτο
 ὑπὸ τοῦ θελοῦ τοῦ Χριστοφόρου ἐπισκόπου Ἀπολλωνιάδος, ὅθεν καὶ προφίξετο διὰ τὸ κληρι-
 κὸν στάσιον. διετήρησε δὲ τὸν πῶγωνα διὰ βίου. ἦτο ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία, ὅπως καὶ ὁ μακ.
 Γ. Ζήκιδης.

2. Περιόδ. «Ἡ Δωδώνη», τομ. Α' 1931—2. Ἀλεξάνδρεια, σ. 124. Καὶ πρὸ αὐτοῦ κύριοι
 εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπερ πάλαι μὲν ἦτο ἡ κεντρικὴ εὐσία τῶν γραμμάτων δι' ὅλην τὴν Ἀνατο-
 λὴν, ἐλειτούργουν δύο γυμνάσια, 4 ἀσκητικὰ σχολαί, ἑλληνικὸν σχολεῖον, νηπιαγωγεῖον καὶ
 πλῆθος ἰδιωτικῶν σχολῶν, ὅπερ τῷ ἔξῃ ἦσαν κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς συσταθείσης καὶ Πα-
 τριδ. Ἀκαδημίας.

3. Οἱ καλοὶ διδασκαλοὶ ἀπετέλεσαν ὄντως ἐξάρσεις. Ὁφείλω νὰ συστήσω εἰς τὸ Πανελ-
 λήνιον δύο. Οὗτοι οἱ ἱεροφάντορες τοῦ διδασκαλ. κλάδου εἶναι ὁ Ολύμπιος Γρηγ. Παπαδημη-
 τρίου (βλ. «Ἡ χρυσὴ εἰβλος τῆς νεότητος» τομ. Α' 1947 Ἀθήναι. Τὸ βιβλίον εἶναι ὄντως ὠραῖ-
 ὄν, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἐγωπαθὴς καὶ σχολαστικὸς καὶ ὀρθὴ κλεισθὸς Ἀθαν. Καβιζῆς, οὗ
 τὸ βιβλίον φέρει ἐπιγραφὴν: «Ἡ ὀρθὴ παιδεία πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ». Ὁ εἰλικρινὴς οὗτος
 ἀνὴρ δὲν διατάζει νὰ καταγγείλῃ τοὺς συναδέλφους ἴου ἐκπαιδευτῶν, οἱ ἐπὶ ἀνεπιτυχῶς κί-
 νήματα καὶ τὰ κατ' αὐτὰ διαπρυχθέντα ἀκτινομάστα κινουρήματα εἶναι εἰ σαφροὶ καρποί-
 τῶν διδασκάλων κατὰ μέγιστον ποσοστὸν (σ. 27). Ἐγὼ ἐπιπροσθέτω καὶ ἡ ἐπὶ Μεταξᾶ διὰ τοὺς
 τῶν κατηχ. σχολείων χάριν τῆς ΚΟΝ, ὀργάνωσις ἀπομακρύνουσα τοὺς νέους ἀπὸ τῆς οἰκογενείας
 καὶ ἐκκλησίας καὶ μεταβληθεῖσα ἔπειτα εἰς τὴν ΒΒΟΝ.

λευτατον τήν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. Οὗτος ἐν τῇ «ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ» γράφει περὶ τοῦ ἱερέως Γ. Σουγδουρή: «ἐμαθὴ ευσεν ἐν Οὐρεεῖαις τὴν Λατινικὴν, Ἰταλικὴν καὶ ἑλληνικὴν διάλεκτον. Ἐθὼν εἰς Ἰωάννινα διδάσκαλος ἐχορημάτισε τῆς ἐκεῖ οὔσης σχολῆς, παραδοὺς ἄριστα τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα, φιλοσοφίαν τε καὶ θεολογίαν. ἐν πολλοῖς διαρκέσας χρόνοις τῷ ρηθέντι σχολείῳ τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην καταβουρβιρωθεῖσάν πως ἐξ-παίδευσεν, διακριθεῖσι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης. Ἐγραψε Λογικῆς εἰσαγωγὴν καὶ συμφωνίαν ἑλληνικὴν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς ἀπάσης» (τομ. Γ', 490 κατὰ Μέρτζιο).

Ἡ ἐπογὴ τοῦ Παπαβασιλοπούλου ὡς καὶ τῶν δεδόχων αὐτοῦ Μπαλαναίων, ἦτοι ὄλος ὁ ΙΗ' αἰὼν, θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἰωαννίνοις⁽¹⁾. Τὴν ἀκμὴν ταύτην ἀνέτρεψαν ἐκεῖνοι, εἴτινες μεθυσθέντες ἐκ τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης, ἠθέλησαν νὰ μεταφυτεύωσι ξένα παιδαγωγικὰ καὶ μεθολογικὰ παρ' ἡμῖν συστήματα. Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι τὰ ἄλλα μέτρα πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν σχολείων, ἅπερ ἐφαρμόζονται τῶρα. Ταῦτα ἐκτίθενται ἐν τῷ «Πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας... συμπολίτας» ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ἀθανασίου ὑπομνήματι, δημοσιευθέντι ἐν τῷ «Λογίῳ Ἐορμῆ» τοῦ 1817, ὅπερ οὐδεὶς τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσυλλογμένων ἀναφέρει⁽²⁾. Ἐκ τούτου ἀποσπῶμεν τὰ σπουδαιότερα (σ. 85—90).

«Εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον τῶν Ἰωαννίνων, δηλαδὴ εἰς τὸ τῶν ἀξίων συμπολιτῶν κυρίων Ζωσιμάδων, σχολαρχεῖ τὴν σήμερον ὁ ἐλλόγιμος κύριος Κ. Μπαλανίδης. Οὗτος ὁ ἄλλως σεβασμιος ἀνὴρ ἔπρεπε νὰ ἐχῆ μαθητὰς τοῦς πάππους καὶ προπάππους μας, καὶ ὄχι ἡμᾶς καὶ τὰ τέκνα μας· διότι τὸ σύστημά του εἶναι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸ σχολεῖον του ἄλλα βιβλία δὲν ἔχουν χώραν, εἰμὴ ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Πατούσα, τὸ τέταρτον Θ. τοῦ Γαζῆ, ἡ ἰδοικὴ του Ἀνθολογία, καὶ ἡ Λογικὴ τοῦ Κορυδαλέως. Βιβλία γραμμένα εἰς τὴν ἀπλήν διάλεκτον εἶναι ἐξωρισμένα ἐκεῖθεν. Ἐπιθυμοῦμαι μίαν φοράν, ὅταν οὗτος ὁ διδάσκαλος, βλέπων τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Σοαβίου, μεταφρασμένον παρὰ τοῦ κυρίου Γρηγορίου Κωσταντᾶ, εἶπεν, ὅτι τὸν ἀρέσκει, πολλὰ, δὲν τολμᾷ ὅμως νὰ τὸ παραδώσῃ, ἐπειδὴ εἶναι εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν μεταφρασμένον. Ἐκτὸς τούτου ἐμποδίζει μεγάλως ὁ ρηθεῖς νὰ μαθάνωσιν οἱ μαθηταὶ εὐρωπαϊκὰς διαλέκτους λέγων, ὅτι αὐταὶ γέμουσαι ἀπὸ ἄθεα βιβλία κάμνουν νὰ ἀθεύουν, ὅσαι τὰς μαθαίνουσιν. Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον οἱ μαθηταὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ τελειώσωσι προτῆτερα τὴν περίοδον τῶν ξηρῶν γραμματικῶν, παρὰ μετὰ δέκα ἔτη, καὶ τότε οἱ περισσότεροι, ἀνίδεοι ὄντες ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ ἄλλων μέσων φιλολογικῶν, καταλαμβάνουν κακῶς τοῦς παλαιοὺς συγγραφεῖς. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς γίνονται μισάνθρωποι, κακοῖθεις, καὶ ὄσον αἱ ἰδέαι των μικρότεροι, τόσον περισσότερο ὑπεροπτικοὶ καὶ κενόδοξοι. Ἐν τῷ ὁ κύριος Κ. Μπαλανίδης δὲν εἶναι ἄξιος τῆς παρουσίας ἐποχῆς, ἐγήρασε καὶ παραπολύ, καὶ ἐκωφώθη· ἄλλα τὸν ἐρωτοῦν οἱ μαθηταὶ, καὶ ἄλλα αὐτὸς ἀποκρίνεται. Ὅθεν γίνεται εἰς τὴν παράδοσιν μέγας κυκεῶν. Αὐτὸς θέλει ν' ἀφήσῃ διάδοχόν του ἕνα καλόγηρον φίλον του, ὃς τις παραδίδει τὸν Κορυδαλέα, ἐξηγῶν μόνον λέξεις⁽³⁾ καὶ ἀντὶ μὲ μίαν ἐρμηνεύων ἐκάστην μὲ πέντε ἕξ, χωρὶς διαφορὰν τῆς σημασίας,

1. Ἀναφέρομαι εἰς μίαν τῶν τελευταίων ἐργασιῶν. Ἀγγελίνας Λεκαπηνοῦ, «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας» (Ἀκτῖνες ΙΔ', 1951, σ. 510 «Τὰ Ἰωαννίνα τὸν 18ον αἰῶνα ἐφθασαν εἰς μίαν θαυμασίαν πνευμ. ἀνθησιν, ἐγ[ε]ναν μίαν πραγματικὴν «φωτεινὴν ἔστιά», ποὺ ἐξέπεμπε τὸ φῶς τῆς εἰς ὅλον τὸν ὑπόβουλον τότε ἑλληνισμὸν, τὸ προμήνυμα τῆς ἐλευθερίας». Εἰς τὰ σταχυολογηθέντα τῆδε καθεῖσε δύο ἄρθρα οὐδὲν νέον παρουσιάζει τὸ δ' ἀξιοσημειωτόν ὅτι εἰς τὴν σειράν τῶν διδασκάλων παραλείπει τὸν ἡμέτερον Παπαβασιλοπούλου.

2. Ὁ κ. Μιχαλόπουλος δὲν ἀναγράφει τὴν πηγὴν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐγνώριζεν αὐτήν...

3. Ἐννοεῖ τὸ λεγόμενον «φυλαγωγικὸν σύστημα», ἐτίθεντο 2—3 συνήθως συνώνυμα, λαμβανόμενα ἀπὸ τὸ εἰδικὸν λεξικὸν τοῦ Γερμανοῦ Βλάχου, ὅπερ οὗτος ἐβίβτισεν «Ἀρμονίαν».

καὶ τοῦτο θλιβερὰ μέθοδος τῶν σχολαστικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, τῆς ὁπείας τὴν χρῆσιν ἐξώρισαν ὅλα σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος τὰ σχολεῖα καὶ δυστυχία ἄν μόνια τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων φανῶσι προσηυόμενα μέχρι τοῦ νῦν τὴν κατηραμένην ταύτην μέθοδον. Ἴδού λοιπόν, φίλοι ὁμογενεῖς, ὁποῖους καρποὺς φέρει ἡ στρεβλὴ μέθοδος, ἐν ᾧ ἡ ὀρθὴ καταταίνει τοὺς μαθητὰς ἱκανοὺς νὰ καταλάβωσιν, ὡς πρέπει, τὰ ἀθάνατα συγγράματα τῶν προγόνων μας, καὶ τοὺς ἐμπνέει ἰδέας πολλῶν ὠφελίμων πειραμάτων! Εἰς τὸ δεύτερον σχολεῖον τῆς πατρίδος μας, δηλ. τοῦ ἀειμνήστου Καπλάνη, σχολασχεῖ ὁ κύριος Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ὅστις ἐσπούδασεν ἐν αὐτῷ. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι ὀρθή, διὸ καὶ πολλοὶ μαθηταὶ ἐξήλθον ἀπὸ τὸ σχολεῖον μὲ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς καὶ ἄλλων διαλέκτων μὲ ἰδέας ἱστορίας γεωγραφίας καὶ ὅπως τῶν φιλοσοφίας. Ἀπ' αὐτοὺς ἐγέναν ἄλλοι ἰατροί, καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι εἰς ἄλλα μέρη (ἴσως διὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα πτωχὴν πληρωμήν). Διὰ τὴν ἀναχώρησιν λοιπόν αὐτῶν τῶν ἀξιωτέρων τοῦ μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ὑποδιδάσκαλοι, ἀναγκάζεται νὰ παραδίδῃ ὅλα αὐτοὺς. Τί ἤμπορεῖ ὁμοῦ νὰ κάμῃ ἕνας μόνος ἄνθρωπος; τί νὰ πρωτοδιδάξῃ μόνος ὁ κύριος Ψαλίδας, ὅστις καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν πηγαίνει καὶ καθ' ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον, ἐπειδὴ ἀνακατόνεται καὶ εἰς ὑποθέσεις ἐμπορικὰς, ἡγούρ ἀίρετοκρισίας κ.τ.τ. καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους ἀσχολίας; (καὶ τοῦτο στοχάζομαι προέρχεται ἀπὸ δύο αἰτία ἢ διότι δὲν πληρόνεται καλὰ καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἀπαντᾷ τὰ ἐξοδά του καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διότι χάριν φιλίας ἔχει νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς, ὅσοι τὸν προσκαλοῦν εἰς τισιν αὐτῶν ὑποθέσεις, παραμελῶν τὰ χρέη τοῦ ἐπαγγέλματός του). Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ πράττῃ ὅ,τι ἐπαγγέλλεται; καὶ ὡς ὁ ἔμπορος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἴηται ἐν ταυτῷ καὶ διδάσκαλος, οὕτω καὶ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἴηται ἐν ταυτῷ καὶ ἔμπορος. Ὅπως καὶ ἂν ἐχητὸ πρᾶγμα, φίλοι μου συμπολίται, ἕνας μόνος καλὸς διδάσκαλος δὲν ἐξαρκεῖ, καὶ ἄσμῃ ἐντραπῶμεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἔως τώρα δὲν ἤρθῆθημεν, πόσον μὲν πλουσιοπαρόχως ἐσπείραμεν, δὲν ἐθερίσαμεν ὁμοῦ οὕτε τὸ ἕκαστοσημῖον τῶν σπερμάτων. Ἐξωδεύσαμεν χωρὶς τὸν ἐλπίζομενον καρπὸν ἐφάνημεν κωφοὶ εἰς τὰ συμβουλάς τῶν σοφοτέρων ὁμογενῶν. Αἱ, δι' ἀγάπην Θεοῦ! ἄς στρέψωμεν τὰ ὀμμάτιά μας εἰς τὴν Χίον, Σμύρνην, καὶ Κυθωνίας(!) ἄς ἴδωμεν ὁποῖους καρποὺς ἀπολαμβάνουσι αὐτοὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν! ἄς μᾶς κινήσῃ τὸ παράδειγμα αὐτῶν εἰς φιλοτιμίαν! ἂν οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν πόλεων πληρόνντες μέρος ἕκαστος, ἐτύστησαν σχολεῖα τακτικά, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς, ὅταν ἔχωμεν ἱκανὰς ποσότητας χρημάτων, τὰ ἑποῖα ἀφιέρωσαν μόνον δύο εὐεργέται, χωρὶς νὰ ζητήσουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μήτε ὀβολόν; Διὰ τί νὰ ἐπιμένωμεν εἰς τὸν λήθαργον τῶν προλήψεων, ἐν ᾧ ἄλλοι πρὸ καιροῦ προθύμως ἠγέρθησαν; ἄς προσκαλεσωμεν λοιπόν πέντε ἀξιῶς διδασκάλους, ἀπὸ τοῦ, ὁποῖους τρεῖς τοῦλάχιστον νὰ συστήρωμεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν κυρίων Ζωσιμάδων, καὶ τοὺς ἄλλους δύο εἰς τὴν σχολὴν τῶν κυρίων Ζωσιμάδων, καὶ τοὺς ἄλλους δύο εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Καπλάνη, διὰ νὰ σχολασχεύουν μὲ τὸν κύριον Ψαλίδαν. Συμπεριώτερον ὁμοῦ εἶναι, σχολάζομαι, νὰ ἐνώσωμεν τὰ δύο σχολεῖα διὰ νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς τοὺς διδασκάλους ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην, ὡς τε νὰ ἔχουν καὶ ἐν σύστημα ὁμόφωνον κατὰ πάντα. Ἐπειδὴ αὐτὰ διὰ τὴν διαφορετικὴν μέθοδον τῶν εὐρίσκονται εἰς ἀκατάπαυστον διχόνοιαν καὶ ἔχθραν, ὅταν ἐνωθῶσι καὶ τὰ ἐξοδα θέλουσι γίνεσθαι ὀλιγώτερα καὶ ἡ ἰάξις θίλει φυλάττεσθαι εὐκολώτερον καὶ οἱ Ἐπίτροποι θέλουσι φροντίζει προθυμώτερον. Ὁφελιμώτατον ἦθελεν εἶναι νὰ ἔχωμεν εἰς τὰ σχολεῖα μας καὶ δύο διδασκάλους τῶν σοφοτέρων τῆς Εὐρώπης διαλέκτων, εἴτινες νὰ παραδίδωσι τὴν Γαλλικὴν, Ἄγγλικὴν, Γερμανικὴν καὶ μάλιστα τὴν Λατινικὴν, τὴν τόσον ἀναγκαίαν εἰς τὴν μάθησιν τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς. Προσέτι καὶ οἱ ἀρχιδιδάσκαλοι καὶ οἱ ὑποδιδάσκα-

1. Ὁ γράφων ἐξ ἀκοῆς ἐγνώριζε τὰ σχολεῖα ταῦτα· διότι καὶ εἰς αὐτὰ αὐτὸ τὸ σύστημα ἐδιδάσκετο μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι εἶχον πλήρες προσωπικόν.

λοι πρέπει νά πληρόνωνται καλά, διὰ νά μὴν ἀναγκάζωνται διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἐξόδων των νά ἐνασχολῶνται εἰς ἄλλα καί, ἂν δὲν φθάσουν τῶν σχολείων τὰ εἰσοδήματα, πρέπει νά γίνῃ ἐτήσιος συνδρομὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς πλουσίους μας ἀναλόγως ὡς τε νά ἀναπληρωθῇ ἢ ἔλλειψις. Εἰς αὐτὴν τὴν συνδρομὴν εἶμαι εὐελπὶς, ὅτι ὁ πανιερῶτατος Μητροπολίτης μας θέλει φανῆ ὁ γενναιότερος, διὰ νά ἐμψυχώσῃ με τὸ καλὸν παράδειγμά του καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ διὰ νά μὴ φανῇ κατώτερος κατὰ τὴν φιλογένειαν παρὰ τοὺς ἄλλους συναδέλφους του, ἀμιλλωμένους καθ' ἑκάστην νά φωτίσωσι τὰς ἐπαρχίας των με τὰ θεῖα φῶτα τῆς παιδείας. Πρὸς τούτοις παρακαλῶ τοὺς πλουσίους μας καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Ἐκκλησιῶν μας νά στείλωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην με ἐξοδάτω καὶ με τὰ περισεύματα τῶν εἰσοδημάτων τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀγγίνας μαθητῶν· διὰ νά τελειοποιηθῶσι καὶ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ φίλον ἔταφος, διὰ νά γίνωσιν ἀξιοὶ διάδοχοι τῶν διδασκάλων μας. Τοῦτο ἕως τώρα ὄχι μόνον δὲν ἐνήργησε κανένας, ἀλλ' οὔτε ἐπρόβαλε, καὶ ἔπρεπε νά τὸ προσμείνωμεν ἀπὸ τοὺς καλοὺς Λιθουρνισίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅσοι εἶναι συμπολίται μας, ἔκαμαν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα χρέος των⁽¹⁾. ὅσοι δὲ εἶναι γείτονες καὶ φίλοι μας, ἤβλησαν νά δεῖξωσι διὰ τούτου τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν των.

Εἰς αὐτοὺς δὲν πρέπει καὶ ἡμεῖς νά φανῶμεν εὐγνώμονες ἀντεξοδεύοντες γενναίως πρὸς σπουδὴν τῶν συμπολιτῶν μας. Αὕτη ἢ ἀμοιβή, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θέλει τοὺς εἶναι ἱκανή, ἐπειδὴ με τὸ παράδειγμά των μᾶς ἐφανέρωσαν, πόσον ἐπιθυμοῦν τὸν φωτισμὸν μας. Στοχασθῆτε, φίλοι μου συμπολίται, ὁποῖαν ὠφέλειαν θέλει μᾶς προξενῆσι ἢ παιδεῖα εἰς πᾶν ἐπάγγελμα, μάλιστα εἰς τοὺς ἐμπόρους μας, οἵτινες ἔχουν ὄχι μικρὰν κοινωνίαν με τὰ σφῶρα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Τὰ σχολεῖά μας, ὅταν γίνωσι τακτικῶς Λύκεια, θέλουν ἐλκύσει πολλοὺς νέους ἀπὸ διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ πλησιόγωνα, νά σπουδάσουν εἰς αὐτά, καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἀπολαύσει τοὺς γλυκοὺς καρπούς τῆς μεταδόσεως τῆς παιδείας. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος τρόπος, φίλοι συμπολίται, τῆς εὐτυχίας μας. Ἡ παιδεῖα θέλει φέρει τὴν καλὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα μας, ἢ παιδεῖα θέλει ἀποκαταστήσει περίθλεπτον εἰς τοὺς ξένους τὴν πόλιν μας, ἢ παιδεῖα θέλει εἰσάξει τὸ ἐμπόριον εἰς αὐτὴν καὶ μᾶς ἐμποδίσαι νά τρέχωμεν πλέον με τόσου κινδύνου εἰς ξένους τόπους, ἢ παιδεῖα θέλει μᾶς κίμει νά μὴν ἐντρεπώμεθα πλέον συναναστρεφόμενοι με τοὺς Χίους, Σμυρναίους καὶ λοιποὺς ἐλλογιμοὺς ὁμογενεῖς. ἢ παιδεῖα ἐμφράξει τὰ στόματα τῶν ὁμογενῶν, οἵτινες μᾶς ἐνμαζῶν ἀπειροκάουσι καὶ ἀναξίους τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος. ἢ παιδεῖα θέλει ἀποκαταστήσει τοῦ φύσει φιλοξένου· Ἰωαννίτας ἱκανοὺς νά βοηθήσωσι τοὺς ἀπαιδεύτους γείτονας των ἐν ἐνὶ λόγῳ ἢ παιδεῖα θέλει μᾶς ἀξιώσει καὶ ἡμεῖς νά φωτισθῶμεν καὶ ἐν ταυτῷ νά συνεισφέρωμεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὸν φωτισμὸν τῆς Ἑλλάδος ὅλης. Εἶθε λοιπὸν νά ἴδω ἐν τάχει θαλμῆνας εἰς πρᾶξιν τὰς πρὸς ἐσᾶς θερμὰς παρακαλέσεις μου πρὸς κοινὴν χαρὰν καὶ εὐφροσύνην τῶν ὁμογενῶν! γένοιτο! γένοιτο!

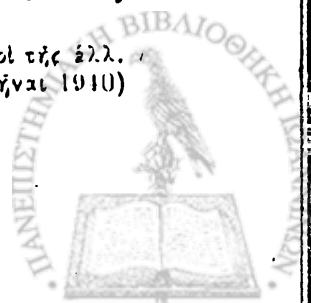
Ἐκ Βιέννης

ὁ ταπεινὸς συμπολίτης σας
Δημήτριος Ἀθανασίου

Αἱ ἐκτιθέμεναι ἐνταῦθα ἰδέαι τοῦ Δημ. Ἀθανασίου ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν ἕνα τῶν προδρόμων τῆς ἀναγεννηθείσης ἐν Ἑλλάδι παιδείας, ἣν ἤρχισεν ὁ Ἀθηναῖος καὶ συνεχίσεν ὁ Εὐγ. Βούλγαρης ἐν Ἰωαννίσις.

Περὶ τοῦ Ψαλῖδα ἔχουμεν τὴν ἀξιόλογον καὶ ἐξαντλητικὴν μονογραφίαν τοῦ εὐέλπιδος νεαροῦ ἐπιστήμονος κ. Α. Βρανούση: «Ἀθανάσιος Ψαλῖδας, ὁ εἰδόςκαλος τοῦ Γένους (1767—1828), ὁ πατριώτης, ὁ πολιτικός, ὁ ἀγωνιστής. ἔκδοσις

1. Βλ. τὴν λιμπρὰν μονογραφίαν τοῦ καθ. κ. Νικ. Τωμαδάκη «Ναοὶ καὶ θεομοί τῆς ἑλλ. κοινότητος τοῦ Λιθόρνου» (ἀντίτ. ἐκ τοῦ 15' τόμ. τῆς Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. σπουδῶν, Ἀθῆναι 1910) σ. 104 ἑ. κεφ. Ε'. τὸ σχολεῖον καὶ εἰ ὑπό:ροφοι τῆς Κοινότητος.

«Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», Ἰωάννινα 1952». Διὰ τὴν εἰς Ἰωάννινα διδασκαλικὴν τούτου δρασίην (1795—1821)(¹) ἔγραψεν ὀλίγα (σ. 24—29 ὡς τὸ διπλάσιον τοῦ κειμένου εἶναι αἱ σημειώσεις! εἶναι ἡ νόσος τῆς ἐποχῆς μας. οἱ νέοι θαρρύνονται νὰ ἀναλύσωσι ἢ νὰ ἀπορρίψωσι ἢ νὰ ἀφορμειώσωσι τὰς ξένας ἰδέας καὶ ρίπτουσιν αὐτὰς ἔτσι ἐπὶ τοῦ χάρτου!) εἰς αὐτὰ προσθέτω ἐγὼ μίαν λίαν διδασκαλικὴν ἐπιστολήν, ἣν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Καπλάην ἀβ.η ἐδημοσιεύθη εἰς τοῦ Εἰρ. Ἀτωπίου τὸ «Ἀττικὸν ἡμερολ.» 1873, ἐνθα σχετικῶς μετὰ τὰ ἀνωτέρω γράφει: «Ὅσακις στοχάζομαι τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας καὶ Σὲ τὸν ἀνακουφιστὴν αὐτῆς καὶ εὐεργέτην γεμίζουσι τὰ μάτια μου ἀπὸ δάκρυα ἡδονῆς καὶ ἀλγους εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν, καθὼς καὶ τώρα ἔπου Σὰς γράφω, τὰ μάτια μου δακρύων πλήρη εἶναι...αὐτὰ, γενναίωτα, αὐτὰ εἶναι ὅπου με κάμουν νὰ μὴν αἰσθάνωμαι κανένα κόπον καὶ νὰ παραδίδω ἐπιταπλάσιως τὴν ἡμέραν εἰς ὀκτὼ ὥρας, ἑσπεύρας πρὸ τοῦ γείματος καὶ τέσσαρας μετὰ τὸ γεῦμα, ἐπειδὴ βλέπω τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, βλέπω ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη Σας ἡ ζωὴ ὄχι διὰ νὰ ζήσης, ἀλλὰ νὰ ζήσης διὰ νὰ ζωοποιήσης τοὺς ἄλλους;» (σ. 410 βλ. καὶ «Ἑστίαν» 1879, σ. 273) ὥστε δὲν ἀληθεύουσι αὐτὰ ποῦ γράφει ὁ ἐπιστολογράφος καὶ ἄλλοι περὶ ἑλλειπτοῦς παραδόσεως τῶν μαθημάτων.

Εἶπομεν, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος μετὰ τὰς σπουδὰς δὲν ἔμεινε νὰ διδάξῃ ἐν τῇ γενετείρᾳ του, ἀλλὰ διωρίσθη εἰς Σέρρας, ὅπου συνέχισαν τὸ ἔργον του ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας διδάκταλοι Ἡπειρωταί. Ἐκεῖθεν ἡ φήμη του διαδοθεῖσα ἀνά τὸ Πανελλήνιον προσεκλήθη εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Τυρνάβου.

Ἡ περιώνυμος αὕτη σχολή, ἥτις καὶ ἐλληνομουσεῖον ἐλέγετο, Ἐνταῦθα τῷ 1699 ἦν διδάσκων Μάρκος Κύπριος ὁ Πορφυρόπουλος(²). Ὁ μέγας προστάτης τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πολὺς Παρθένιος Β. μητροπολίτης Λαοῖσης (1688—1702), ὅστις μεταρρυθμίσας αὐτὴν τῷ 1701 ἐκάλεσε ὡς σχολᾶρχον ὁ Παιπαβασιλόπουλος. Τὸ Τύρναβον ἦν ἡ δευτέρα μητρόπολις ἢ τὸ θέρετρον αὐτοῦ διὸ καὶ εἶχεν ἀνεγείρει ἐκεῖ μεγαλοπρεπὲς οἶκημα(³). Κεῖται παρὰ τὸν Τεταρτήριον ποταμὸν ὑπεράνω τοῦ ὁποῦ παρὰ τὰς ὑπώρειας τῶν Καμβουνίων ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δωδώνη, ὡς ἀπέδειξεν ὁ μακ. καθ. τῆς ἀρχαιολογίας Ἀρθωνιόπουλος(⁴) (τοῦτο εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Στράβων, διότι ἀναφέρει εἰς τοὺς γνωστὸς στίχους ὁ Ὅμηρος: «Ζεῦ Δωδωναίε, Πελασγικέ...» ὡς ἐγγὺς ῥέοντα τὸν Πηνειὸν ἔπειτα κατὰ τὸν ἠ. αἰῶνα π. Χ. δταν οἱ Ἕλληνας ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνωνται πρὸς Δ' μετοικήσαντες καὶ οἱ Θεσσαλοὶ μετέφερον τὸ μαντεῖον ἐκεῖ, ὅπου εἶναι σήμερον διὸ καὶ τὰ εὐρεθέντα μνημεῖα δὲν ἀνέρχονται πέραν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς). Εἰς τὴν πρὸς Ἰάκωβον Ιεροδάκονιον ὁ Ἀναστάσιος (σ. 778, ἀν. τ. 25) ὑπερεξάρων τὴν λαμπρότητα τῆς Λαρισσαίας μητροπόλεως καὶ τὴν μητροπολίτην «Παρθένιον τῶν χαρίτων τὸ ἀγλαόμορφον Παλλάδιον, τὸν ἡμέτερον δεσπότην καὶ ἀριστον ποιμένα, οὐκ οὐκ ὁ μὴ θυμᾶζων.

1. Ὁ κ. Εὐρ. Σούρλας εἰς τὴν ἐναίξιμον διατριβὴν του περὶ Φαλίδα, ἣν ἔκρινε ὡς κτηγητῆς τῆς Φιλοσ. σχολῆς τῷ 915, γράφει: ὅτι ἐδίδασκεν ἐν Ἰωαννίνοις 25 ἔτη. Τῷ 1820 μὴ εὐρισκόμενος εἰς καλὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ἀλλήπτραν, ἀρξομένης τῆς πολιτοκίας κατέφυγεν εἰς τὸ Τραπεζοῦν καὶ τὸ 1822 εἰς Κέρκυραν, ἐνὸς ἀπέθνηκε τὸ 1829. Εἰς ταῦτα τι φρονεῖ ὁ κ. Βρανούσης; πρέπει νὰ λάβῃ θέσιν, διότι, ἂν δὲν ἀπιτώμαι, παρουσιάζει αὐτὸν ὡς μέχρι τέλους διατελέσαντα εἰς καλὰς σχέσεις πρὸς τὸν τύρναβον.

2. Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου φιλολόγου τὰ *Λεξικά μας οὐδένα λόγον ποιοῦνται* καὶ δὴ εἰς ἐποχὴν ἐξεγέρσεως τῶν Κυπρίων. Κεῖ ὁμοίως ὑπάσχει τοῦ Σοφ. Οὐκονόμου ἀρίστη μονογραφία (ἥς μνησὶν ποιῶμαι ἐν τῇ «Ἱστορικῇ β.δλ.ογραφίᾳ», τόμ. Α' σ. 366) ἐκδοθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1848. Οἱ Ἀσκληπιᾶδες πρέπει νὰ τὴν γνωρίζουν, διότι μετέφρασε τοὺς «Ἀφορισμοὺς» τοῦ Ἰσποκράτους εἰς τὸ ἀπλοῦν, οὐ καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὸ ἑλλην. Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου.

3. «Θεολογία» ΙΔ', 1936, σ. 108.

4. Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Δ' Τόμ. σελ. 828—830.

τάς ἀρετάς καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ἡθῶν ἢ πάντῃ δάσκαλος καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς ἦ, ὃ φασὶ, λίθων ἀνχισθητότερος; (1), ἐπιπέλλει αὐτῷ τὸ δημοσιευθὲν ἐκεῖ δεκάστιχον ἐπίγραμμα ὡς ἐπισφράγισμα, καὶ τελειώνει δι' ὄξυμόρου σχήματος τὴν ἐπιστολήν:

«Ἐρρωσο τοῖνον, Ἰάκωβε, μνημοσύων ἡμῶν τῶν μονήρη βίον ἀσκούντων ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκήματι»: Ἄλλ' ὁ Ἰάκωβος σεμνὸς καὶ εὐγενῶμων μαθητῆς σὺν τῷ δεσπότη πλέκει καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ διδασκάλου διὰ τῶν ἐξῆς ἐπιγραμμάτων:

Πρὸς τὸν αὐτὸν Πανιερώτατον καὶ Θεοπόροβλη ὄν Δεσπότην Μητροπολίτην Λαρίσης κύριον κύριον Παρθένιον» (2).

I

1 «Νῦν θεὸς ὑψιμέδων μεγάλ' ὤπασε δῶρα Λαρίσην,
ποιμένα νητροκέως τῶν λογικῶν προβίτων,
Παρθένιον αἰλόμουσον ἐν ἀρχιερῆσι, φαεινόν,
ἦτιον, ἠδιελῆ, εὐθύδικον ζάθεον.

5 ὃς ῥ' ἦθη μεμαῶς μεταμείψαι τῶν ὑπὸ χεῖρα
μούσας ἀγκαλέσαι καὶ σοφίης χάριτας,
μουσεῖον κατέληξ' ἅ ἂ Τύρναβον ἀξιέπεινον,
κῆλα ἀπειρα ἕως θέσ' ελα ἔργα τελεί.

Ἦ καὶ ἀναστάσις τόδε πυκτίον ἄρ' ἀνέθηκε (3),

1) φωνῆς ἐξ Ἰταλῶν ἀνθομολογησάμενος.
πῆμα μέγ' εὐλοβῆς ἀνέρος κατὶ ἀρχερεῖα
ἔξοχα ὄνα φίλον μουσοφόρων ἀνέρων.

«Τῆς αὐτοῦ Πανιερόητος ἐλάχιστος δοῦλος καὶ μαθητῆς
τῆς ἐν Τυρ ἄρφω σχολῆς Ἰάκωβος ἱεροδιάκονος».

II

Ἦ αὐτίς.

1 «Λαμπροφρεῖν σοφίης πάρος ὡς χάρις' ἤρξ' ἔτιτο Ἑλλάς
ἄοι, κομᾶν τε ῥόδοις Ἰμοσύνης τε ἴοις.

Τύρναβος ἠδὲ Λάρισσα μέγ' ἄμβρόεται (4) ἔτι τοῖσδε,
τῆς ἀρετῆς ἔργοις Παρθενίου βαθίνου,

5 ὃς καλάμῳ θεϊκῆς χειρὸς ἔξια προὐκεχάρακτα
Ἰεράδα ἠνιοχεῖ, θετταλῆν θ' ἰσώει».

Ἦ ἑλληνομαθέστατος εὐσεβὲς ὁδίακονος τοῦ μητροπολίτου Παρθενίου ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Παπαβασιλοπούλου. Εἰς τὴν πρὸς τὸν Μαργαρίτην Μάνθον 9 ἐπιστολήν (5), ἣν ἔγραψεν «ἀπὸ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ αἴψαον, ἔτος τὸ σωτήριον Ἰανουαρίου κατ'» γράφει: «ἀσπάζεται σου προσέει τὴν λογικότητα ὃ σὺν ἐμοὶ τὸν βίον διαμετρῶν κύρ Ἰάκωβος, ὃ ἐν ἱεροδιακόοις ἐλλόγιμος καὶ τοῖς τῶν σπουδαίων ἐγκρίτοις συαμιλλώμενος» καὶ ἐπάγεται καὶ τὸν συλλογισμόν, ὅτι φίλος ὢν αὐτοῦ, εἶναι καὶ τοῦ Μάνθου. Ἄλλ' ὁ ταιούτος χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰακώβου

1. Ὅτι δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ταῦτα περὶ τοῦ διακεκριμένου ἱεράρχου βλ. ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ν. Μαυροκορδάτου (ἀνωτ. σ. 771—773. ἀνωτ. σ. 23—25).

2. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 111 κώδικος τῆς μονῆς Γρηγορίου περιέχοντος τὸ ἀριστον τῶν ποιημάτων του, τὴν «Λειψιμονοῖσαν ρητορικὴν». Πρὸς τὸν Παρθένιον ἀφισπώνει καὶ τὸ βιβλίον προσωπνήσας αὐτῷ δι' ὥρας ἐπιστολῆς, μεθ' ἣν τὸ προσίμιον.

3. Τὰ ἐπιγράμματα ἐξέδοτο καὶ ὁ Λαρισαῖος Ἐπιμ. Φαρμακίδης ἐκ κώδ. 1102 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης περιέχοντος τὴν «Ρητορικὴν» τοῦ Παπαβασιλοπούλου (βλ. Ἡ Λάρισα .. τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη. Βόλος 1926 σ. 102—103). Οὗτος ἔχει: ἦρ' ἀνέθηκε, ὃ δὲ Γρηγορ. κώδιξ: ἦ ἀνέθηκε.

4. ἀβρόνεται Φαρμ.

5. Τίς ὁ Μάνθος εὐσεβὲς, οὐκ οἴσκημεν. ὅστις ὀνομάζει τὸν Ἰανουάριον «εὐγενέστατον ἐν ἀρχουσί» καὶ ἦν συνελικιῶτης (βλ. ἀνωτ. ἐπιστ. Β, 1. ὁ, σελ. 775, ἀνωτ. 27).

ἤκιστα ἀρμόζει εἰς μαθητευόμενον ἄρα μᾶλλον ὡς βοηθὸς τοῦ Ἀναστασίου συνδιέτριβε τότε ἐν Τυρνάβῳ ἐν ἐποχῇ μαθημάτων, Ἰανουάριον τοῦ 1704 (1). Ἀλλὰ πότε ἐμαθήτευσεν αὐτός; Ἐκ τούτου προκύπτει, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος διεδέξατο ἀμέσως τὸν Πορφυρόπουλον τῷ 1700 (2) καὶ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε μαθητὴν τὸν Ἰάκωβον, παραλαβὼν αὐτὸν ἀπὸ τὸν συμπατριώτην τοῦ Μάρκον τὸν Κύπριον. Κατὰ τὸν Εὐαγγελίδην (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 226) ὁ Ἰάκωβος ἐγένετο διάδοχος τοῦ Παπαβασιλοπούλου εἰς τὴν σχολήν. Ἀλλὰ πότε μετεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ ἐκόσμητε καὶ τὴν σχολὴν Γκιουμαίων δὲν εἶναι ἐξηκριθωμένος. Ἡμεῖς πολλὰ δ' ερευνήσαντες ὠρίσασμεν ὡς χρόνον τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας τὰ ἔτη 1715—1720, πάντως προηγήθη τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅστις ἐδίδαξε ἀπὸ τοῦ 1722—1723 (3). Ἐχομεν τὴν ἐπίσημον σύγχρονον μαρτυρίαν τοῦ Κοσμᾶ Μπαλάνου, ὅστις γράφει ἐν τῇ ἀφιέρωτικῇ ἐπιστολῇ τῆς Ἀριθμητικῆς του (Βιέννη 1798), ὅτι τὸν Σουγδουρῆν δεδέξατο ὁ Ἀναστάσιος ἱεραὺς Παπαβασιλείου. Οὐδὲν ἕτερον ἀξιοσημεῖωτον γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας του, ὅπως ἐν γένει περὶ τῆς καταγωγῆς, εἰμὴ ὅτι ἀνήκειν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας του μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων, δι' ὧν οἱ μαθηταὶ του ἐπλεξαν τὸν ἀπέραντον ὕμνον. Ἐνταῦθα παραλαμβάνομεν δύο, τὸ ἐν τοῦ γνωστοῦ ἡμῶν Νεοφύτου καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Ἰακώβου (4).

«Στίχοι ἠρωτικοὶ ἐγκωμιαστικοὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Τυρνάβῳ Κωμοπόλει σοφολογιώτατον κύριον Ἀναστάσιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὦν ἡ ἀκροστιχὶς Ν ε δ φ υ τ ο ,»

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζῆθι, πρὸς ἑμοῖο τ' ἔπηλιτά.

Εὐ μάλα γὰρ γλίχομαι κορυφὴν σέθεν ἄσμιτι στέφει

Οὐνεκα Τύρναβον ἠμφιάσας παροῖδα φλην μοι

Φαῖθρό ερον φαέθοντες ἱμάιον, ὧ ἔπι πέμπυσε

Ἐψιμέδων Θεὸς ἐνθάδε, ἔνθα τῶν ἐυόγησας

Τέχνην ῥητορικῆς λογικῆς θ' ὑφ' ἑσ βαθύολβον

Οὐ πάρος ἐς φάος ἐθούσαν τοῖον. φιλομαθεῖς

Στέπατε οὐν σοφὸν ἡδὺν Ἀναστάσιον κινάτων πέρι».

(Ἰβήρων ἀριθ. Κωδ. 110, φ. 1β)

«Προοίμιον (εἰς τὴν Λευχειμονοῦσαν Ρητορικὴν)

εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς Βίβλου»

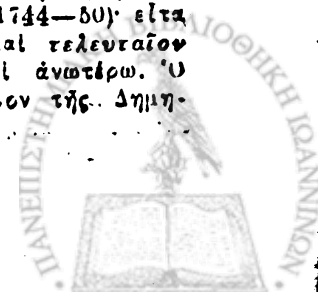
«Ἐγορῶν ὑμῶν τὸν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον, ὧ νέοι φιλομαθέστατοι, Θεσσαλίας φυτὰ, Τυρνάβου ἀρχαί, μουσῶν ἔραστοί, οὐ μόνον διεχύθην ἔλη ψυχὴ ὑφ' ἡδονῆς, ἀλλὰ καὶ δόξαν θεῶν, τῇ δμουσίῳ καὶ ἀδαιρέτῳ καὶ Προσκυνητῇ Τριάδι, δι' ἧς μεγάλων ἀγαθῶν καὶ τὴν ἀθωπίνην ὑπερεκπιπτόνων φύσιν ἠξώθησαν ἀθρω-

1. Βλ. ἀνωτ. ἐπιστ. θ, σ. 778, ἀνωτ. 28. Ἡ ἀπάντησις πρὸς τὸν Μάνθον ἐσφαλμένως φέρει χρονολογίαν 1701, διότι δὲν ἦτο δυνατόν μετὰ τριετίαν ὄλην τὴν ἀπάντησιν πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀναστάσιος ἔγραψε μετὰ πενθήμερον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1704.

2. Ἀπόδειξις τρανῆ, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου χρονολογεῖται ἡ 10 πρὸς τὸν Γλαῦκον ἐπιστολή. Ὅλοι δὲ σχεδὸν αἱ ἐπιστολαὶ ἐκ Τυρνάβου ἐστάλησαν, ἄς καὶ δέσωσαν ὁ Τυρνάβιτης Νεόφυτος ὁ Ἰερότης.

3. Ὁ καὶ Παν. Χρήστου εἰς τὴν μνημονοθεσίαν διατριβὴν ἐπεκτείνει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεθοδίου μέχρι τοῦ 1725, ἧτοι καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας γενομένην καταδίκην αὐτοῦ τοῦ 1723, ὅτε ὡς εἶναι ὑπερβέβαιον ἀνάλαβεν ὁ πολὺς Μπαλάνος Βασιλόπουλος (σελ. 13), ἀλλ' οὐτις οὐγγεὶ τὰ πράγματα ἀνέγνωθι τὰ ἐν σ. 38 γραφόμενα.

4. Οὗτος ἔπειτα μετὰ εὐδόκιμον σχολαρχίαν παραδοὺς ταύτην εἰς τὸν Τυρνάβιτην Ἀλέξανδρον ὃν εἶχε συνδιδάσκαλον, ἐγένετο ἐπίσκοπος Δημητριαδος καὶ εἶτα προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Λαρίσης ὃς ἀναφέρει καλῶς διερουνήσας τὰ κατ' αὐτὸν ὃ ἐν λόγῳ Φιερμαλίδης (σ. 108—109). Μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐθιξάν ὁ Δημ. Τσιπλάκωγλου ἢ Γιουνίδης (1744—50) εἶτα ὁ Ἀγραφιώτης Θεοφάνης (1750—65) τρώφιμος τῶ ἐν Ἰωαννίνοις σχολῶν καὶ τελευταῖον δύο Ἰωαννίται ὁ Πάσχος καὶ ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς ὃν εἶδ' ἄν καὶ ἀνωτέρω. Ὁ Λάμπρος μάσχος ἀπὸ τοῦ 1766—1782 διδάσας κατάλαβε χειροτονηθεὶς τὸν ὕμνον τῆς Δημηφριάτος (Εὐαγγ. σ. 226—7).

ποι, ἀναπέπομφα' τίς γὰρ οὐ χερεύσει ὑφ' ἡδονῆς ὄρων τὴν νεότητά γραμματικά καὶ ρητορικὰ μαθήματα γλιχομένων μαθεῖν; τίς οὐκ ἐγερεῖ χεῖρας εὐχαριστηρίοις τῷ θεῷ Προνοίᾳ, ὅτι καὶ ἐν Τυρνάβῳ, τῇ κωμοπόλει τῆς Θεσσαλίας, γράμματα καὶ σπουδαὶ καὶ μαθήσεις καὶ λόγοι, τὰ στοιχεῖα τῆς εὐγενείας, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γέους ἢ ἀνακαίνισις; Ἐπιθεντο, ὧ μαθηταὶ φιλομαθέστατοι, ἵνα μὴ τὸ ἄνθος τοῦ ὑμετέρου πόλου, ἐν ἔχετε ἐν τοῖς στέρνοις ὑμῶν, μαρανθῆ καὶ ἐκπέσῃ ἄτερ κηπινοῦ, ἢ ἀνά τοὺς ρητορικοὺς λειμῶνας καὶ παραδείσους ἀέρουσα ὑμᾶς ὁδὸς ἤδη προσετρεπίζεται καὶ παρασκευάζεται. Ἐδῆ μὲν οὖν ἅ ἅ χεῖρας ἔχειν καὶ διδάσκειν ὑμᾶς τὴν ρητορικὴν ἐκείνην βιβλόν, ἣτις ἐξυφάνθη τῷ σοφωτάτῳ καὶ περιφανεστάτῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ, τῷ ἐξ ἀπορρήτων, μεγάλῳ ὄντι τῇ σοφίᾳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῷ ἀξιώματι⁽¹⁾. Ἐπεὶ δὲ ταύτης οὐκ εὐποροῦμεν, σκοπὸς ἡμῖν εἶτ' ὅθα ἀναλέξασθαι εἰδόν τινα ἀνθολογίαν⁽²⁾ ρητορικῶν μαθημάτων, ἣτις διδάξει ὑμᾶς τυπικὴν τινα γνῶσιν τῆς ρητορικῆς ἕξεως. Εὐρήσεται γὰρ ἐν αὐτῇ τὰ γένη τῶν περιόδων, τὰ κῶλα, τὰ κόμματα, τοὺς τρόπους, τὰ σχήματα τῶν λέξεων καὶ τῆς διανοίας, τρόπους ποικίλους χρησιμωτάτους, περὶ μύθου, περὶ χρείας ρητορικῆς καὶ τῶν ἄλλων προγυμνασμάτων, ὅσα τοῖς πρωτοπέροις μεγάλην παρέχει τὴν ὠφέλειαν καὶ ταῦτα πάντα οὐ γριψῶδη, οὐδὲ πεινητικαῖς λέξεσι μεγαλορρημοσύνην δεικνύοντα, ἀλλὰ σαφῆ, καθαρὰ καὶ τοῖς πρωτοπέροις αὐτοῖς σαφῆς ἀταξήωμεθα τολύων ἐντεῦθεν: *

Τὸ προσίμιον τὸ τοῦ 111 κώδικος τῆς μονῆς Γρηγορίου ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ καθηγουμένου αὐτῆς ἀρχιμ. Βησσαρίωνος, ὅστις ἐκ τῆς ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς τὸ τέλος μόλιον ἀπέστειλέ μοι ἅτε κατεστραμμένῳ ἐκ νοτίδος τοῦ κώδικος. Ἐκφράζω αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας.

«... γὰρ τῇ πολυωρίᾳ τῆς θεῆας προνοίας ἔχομεν χρηστὸς τὰς ἐλπίδας, ἵνα ὡς μεῖζονα ἔλθῃ αὐξήσις... ἐνδύμει ταύτης εἰς φῶς ἐλγλίθην ἢ παροῦσα Δευχειμονοῦσα ρητορικῆ, ἣτις εἰσάγεται τόγε νῦν εἶναι ἔλθειν ὑπὸ τὴν στέπην τῆς ἀρχιερατικῆς σου πορφύρας, ἀξιάγαστε Δέσποτα ἵνα εἴ περ πού τις Ζωῖλος κατ' αὐτῆς γλώσσαν ὑβριστικὴν κινήσῃ βουληθεῖη, αἰτιώμενος τὸν προστάτην, ἐλαφρῶ... ὑγιαίνουσαν διαφυλάττοι τὸ κρεῖττον τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα, διεγειρόν αὐτὴν εἰς ἔργα σωτηριώδη καὶ κοσμοσωτήρια Ἀμήν. κατὰ τὸ αψβ'. ἔτος.

Τῆς μεγαλοπρεποῦς πανιερότητος
θεράπων εἰλικρινῆς

Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου ἐξ Ἰωαννίνων»

Ἄρ. 112 βιβλ. κώδιξ περιέχει μετάφρασιν βιβλίου γενομένην τῷ 1695 τοῦ ἐξῆς: «Σύνοψις τῆς λογικῆς ἕξεως ἢ εἰσαγωγὴ μαθηματικῶν ἐκ τῆς τῶν Λατίνων μετοχετευθεῖσαν σπουδῆ καὶ δαπάνῃ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ λογιωτάτου κυρ Ἀναστασίου τοῦ Παπαβασιλείου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» (βλ. Πανδύρας τριμ. Η' 1858, σ. 550). Ὁ εὐλοβέστατος τῆς μονῆς βιβλιοθηκῆριος πατήρ Ἀθανάσιος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοι ἀντιγράψῃ ἐκ τοῦ κώδικος, γεγραμμένου ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1696 ἔδῃ ἐν εἶδει προσίμιου γράμμα τοῦ Παπαβασιλοπούλου τὸν εὐχαριστῶ.

«Σύνοψις γενικὴ τῆς λογικῆς ἕξεως

Προσίμιον πρὸς τὸν αἰτήσαντα»

«Πᾶσα φιλοσοφικὴ ἀκρότης, αἰδεσιμώτατε τῷ ὄντι, καὶ φιλικῶς τῇ ἀρετῇ προσέχων κύριε φιλάρετε, πρὸς τὸ εὐδαιμόως ζῆν ἀναφέρεται, εἰά που καὶ τῇ ρητορικῶτάτῳ κυκέρων⁽³⁾ γλαφυρῶς λῖαν καὶ φιλοσοφικῶς διαπφιλοσόφηται. ὄυσιν

1. Τὸ ἐξομνυόμενον βιβλίον τοῦ Μαυροκορδίου εἶναι ἡ «Ρητορικὴ τέχνη κατὰ πύσιν καὶ ἀπόκρισιν», ἣτις εὐρίσκειται ἐν χειρογράφοις.

2. Ὁ ἀντιγραφεὺς ἔχει: εἰδὸν ἀνθολογοῦντι!

3. κυκέρωνι. γρ. κικέρωνι.

δὲ τρόποις τὸ εὐδαιμόνως ζῆν ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ πορίζεσθαι πέφυκε· θεωρία δηλονότι καὶ πράξις, ὧν ἑκατέρωθεν ἡ μὲν τῆς φιλοσοφίας πορίζεται· ἔθεν καὶ ἡ φιλοσοφία εἰς δύο τὸ πρῶτον διαιρεῖται· μέρη, θεωρητικὸν δηλονότι καὶ πρακτικόν, ὧν τὸ μὲν τὰς τῆς θελήσεως θαυμασίως διακρομεῖ ἐνεργείας, τὸ μὲν ἀγαθὸν τι· δὲ δίκαιον ἐμφαίνειν. τὸ δὲ τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις ἰχνηλατεῖ καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τούτων ἐνδιατρίβει. τῷ βουλομένῳ τοῦ ἑν τοῦ τε θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ἀπολαύσαι τῆς φιλοσοφίας μέρους, ἀναγκαῖα πρὸ πάντων καθέστηκεν ἡ τῆς λογικῆς ἕξεως παιδεία, ἔργον οὐτα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν· ἀποκινῶν γὰρ κατὰ τὸ φιλοσοφικὸν λόγιον ἀμαζήτη· ἐπιστήμην καὶ τρόπον ἐπιστήμης. περὶ ταύτης οὖν τῆς λογικῆς ἕξεως καὶ ἡμῶν λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος, στοχοζομένοις σύνθεσιν τινα γενικὴν παραδοῦναι τῇ ὑμετέρᾳ ἀγγλιῶν. τῶν μὲν βαθυτέρων καὶ πολλοῦ λόγου δεομένων ζητήσεων ἀπεχόμενοι, ἀλλ' ἐξ ἑκείνων τῆς λογικῆς ἀνίχνυσιν ἕξει συμμέτρως στοχοζόμενοι, εἰδότες ὡς οὐκ ἐν τῷ μέγα τὸ εὐ, ἀλλ' ἐν τῷ εὐ τὸ μέγα.

Ἐρρωσο· ἡμῶν ὡς φιλεῖ· ἀεὶ φίλει ἀνδρῶν συειτῶν συνετώτατε·.

Εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐλάμβανον ἦν μόρφωσιν ὅλοι οἱ περίοικοι τῆς ὑπαίθρου καὶ πέραν τῶν ὄρων, ἐρχόμενοι εἰς συετὴν ἐπαφὴν ἐν τῷ ἀκμάζοντι ἐμπορίῳ. Οἱ Ἰωαννῖται εἰς ἄκρον δραστήριοι πρὸς τοῦτο διέπλευσαν τὸν Ἄδριαν καὶ ἡ Πάργα ἐκυριάρχει δὲ τοῦ ἐμπορικοῦ αὐτικοῦ εἰς τὸ στενὸν τοῦ Ὀτράντου. Συνήψαν οὕτω σχέσεις πρῶτον πρὸς τοὺς Βενετούς· ἔπειτα πρὸς τοὺς Γενουαίους καὶ τοὺς Λιθουίους, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πρὸς ἄλλας πόλεις. Ἐν Βενετίᾳ ἐπέπλεον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13^{ου} αἰῶνος πολλοὶ Ἰωαννῖται· ἐγκατεστημένοι, ἔπουδρυσαν καὶ τὰ περίφημα τυπογραφεῖα. Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ ἀληθείᾳ, ὡς τὸ πάλαι ἐν Ἀθήναις, συνητηθῆν ὁ Κερδῶφ μετὰ τὸν Λόγιον Ἐρομῆν. Καὶ ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου κατέστη τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς διαμετακομιστικῆς διὰ τὴν κάτω Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐντεῦθεν ἐξήγγοντο βιομηχανικὰ προϊόντα καὶ εἰσήγοντο ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ τῆς Ἡγουμενίτης, συνδεομένων τῶν λιμένων τούτων ἀμέσως μετὰ τὰς χώρας ταύτας. Πολλοὶ ἔμως ἐπρετίμων ἕνεκα τῆς ληστείας, ἧτις ὡργίαζε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὴν ἀγερὰν τῶν Ἰωαννῖνων· καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐπολιτογραφεύοντο ἐνταῦθα, καὶ ἄλλοι ἔπεμπον τὰ τέκνα τῶν πρὸς μόρφωσιν, καὶ οὕτως ἐπυκνώθη ὁ πληθισμὸς καὶ ηὐξήθησαν τὰ εἰσοδήματα τῆς πόλεως. Οἱ ἐνταῦθα παραμένοντες κλάδοι τῶν ἀποδημοῦσων γενεῶν ἐπεκτείνουσι τὸ ἐμπόριον περαιτέρω, πλὴν τῆς Ἰταλίας, ἐντὸς τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας ἔτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Γαλλίας. Ἡ Τρονέστη ἦτο ἡπερωτικὴ ἀιοικία (1). Ἐκεῖθεν οἱ Μοσχοπολίται, εἰτινες ἐπροχώρησαν εἰς Βουδαπέστην καὶ Βιέννην καὶ πέραν αὐτῆς, συνεσώρευον τὸν χρυσὸν πρὸς συντήρησιν τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων. Ὅπως δὲ ἐνταῦθα παραπλεύρως ἐλειτούργει τὸ «Ὀρφανὸς διοικητήριον», οὕτω καὶ ἐν Ἰωαννίνοις πορὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια πλεῖστα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα (2). Ὁ κ. Κ. Σκενδέρης ἐν τῇ «Ἱστορία τῆς... Μοσχοπόλεως» Ἀθῆναι, ἐκδ. 6^η, 1928, σ. 39 γράφει περὶ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ: «Μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς πόλεως οἱ Μοσχοπολίται ἐγκατεστάθησαν ἐν Μινασοτηρίῳ, Περίεξ, Βελεσοῖς, Ἀχοῖδι, Ρε-

1. Hl. Alex. Reg, Die griechischen Kaufleute in Wien (Ἀπόσπ. ἐκ τῆς N. Fr. Presse τοῦ Christ Reiser) καὶ γενικῶς F. Beaujour Tableau du commerce de la Grece 1787—1797. Paris, τόμ. 1—II, 1800. Αἱ ἐδοὶ αὗται ἄς διήρκειν οἱ Ἰωαννῖται, ὑπῆρξαν θεοῦ δῶρον διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς· ἐκαλλιέργησαν οὕτω τὰς σχέσεις αὐτῶν· καὶ ἐν κριστῷ πολέμῳ ἦσαν χριστιανοί. (βλ. Ἡπειρ. Ἔσθια ἡ', σ. 860) Κ. Μιχαήλου. Ἰωάννινα—Βενετία. Ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1728—1730. (Ἡπειρ. Χρον. Γ', 1936, σ. 257—284).

2. Σπ. Λάμπρου. Σελήεις ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννῖνων (ἀνάτ. ἐκ τοῦ Ν. Ἐκκλησιολογικῆς Ἀθῆναι 1928, σ. 22—28. Περὶ τῶν Μοσχοπολιτῶν καὶ Κουτσουβλάχων καὶ τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν πρὸς τὰς εὐρωπ. πόλεις σχέσεων ἔχομεν πολλὰς πραγματείας δημοσιευθεῖσας ἰδίως παρ' ἐκρουμανισθέντων ἑλλήνων. Οὗτοι κατὰ τὰς πεπλανημένας τῶν Ρουμίνων θεωρίας ἀποκαλοῦσι τοὺς Κουτσουβλάχους ἐν γένει Ρουμίνους ὡς ὁ Βαλέριος Παπαχαιζής γρά-

λιγραδίω, Πολωνία, Βιέννη, Βουδουπέστη και άλλαχού επιδοθείτες εις τὸ ἐμπόριον, διακρινόμενοι διὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦ χαρακτήρος των. Ἡ Βιέννη ἐφιλοξένησε τοὺς πλείστους, ἀφ' οὗ αὕτη και προηγουμένως ἦτο γνωστὴ εἰς αὐτοὺς, διότι ἀντήλλασσον τὰ προϊόντα τῆς πατρίδος των μετὰ τῆς Αὐστρίας. Τὸ ἐμπόριον μετῆλθε και ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας Σίνα, Σίμων». Κατὰ τὸν διδάσκαλον Χαρίτων Μαργαρίτην συγχρόνῳ Κοσμᾷ τῷ Θεσπρωτῷ ἐπισκεψάμενον τὴν Μοσχόπολιν «αὕτη ἦτο ἐμπορικωτάτη πόλις ἀπὸ διάφορα μέρη ἐπήγαιναν και ἐπρομηθεύοντο τὰ ἐμπορεύματα των ἀπὸ τὸ Δέλβιον και Δρόβιανην ἐπήγαιναν δύο και τρεῖς φορές τὸν χρόνον και ἐφώνιζον διάφορα τοπικὰ πράγματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων και φλοκάτες, τὰς λεγομένας «μοσχολιάνικες» και διὰ τὰς ἑποίας, εἰς τοὺς γάμους, ἐρωτοῦν τὴν νύμφην:

Τὶ καλά φερεις τῶν πενιερικῶν σου;

Ἐφερα ρουτί (ὕποκάμισο) μὲ μόντο και τρεμπέρι μὲ μετάξι.

Ἐφερα και τοῦ γαμπροῦ μοσχολιάνικη φλοκάτα» (αὐτ. σ. 54) (8).

Οἱ Μετσοβίτες ἀπὸ τοῦ 1754 ἱερύουν σπουδαίους ἐμπορικὸς οἴκους εἰς Λιέβρνο, Σέρρας, Βιέννην, Κωπολιν, Ὀϊησόβον, Ἀλεξάνδρειαν, Μόσχαν, Βενετίαν Θεσσαλονίκην, Νεάπολιν, Τεργέστην, Ρώμην κλπ. Ἀέτιυξαν σχέσις ἐμπορικῆς μὲ τὰ ἐμπροικώτερα κέντρα τῆς Εὐρώπης και Ἀφρικῆς και ἐγιναν σιγὰ σιγὰ σπουδαῖα μεγάλα ἐμπόρια (9). Δυστυχῆς περὶ τῆς δράσεως και ἱκανότητος τῶν Ἡπειρωτῶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὁπερ παρέσχε τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς τὰ γράμματα, δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε τὴν ἀρμόζουσαν μονογραφίαν. Δὲν ἦσαν οἱ Ἡπειρωταὶ γοισκάθιστοι, εἶχον πρακτικὸν πνεῦμα πολὺ δ' ἀφοροῦν τῶν φιλοπλοίων τοῦ αἰῶνος μας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι ὅντως ἀληθινόν, ὅταν ἐγκειται εἰς τὴν ἐπίμονον και σταθερὰν ἐφαρμογὴν κάθε ἀποφάσεως ληφθίσης ἔπειτα ἀπὸ ἀνωτέρου εἴδους διανοητικῆν ἐργασίαν. Δὲν ἐμιαίζει μὲ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τῶν ταπεινῶν ὑπολογισμῶν, οἵτινες ἀφαιροῦν πᾶσαν ὠριότητα και ἀξίαν ἀπὸ τὴν ζωὴν και μεταβάλλουν τὸν ἀνθρωπον εἰς γρυσοθήραν και ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυχοδιώκτην τοῦ χειρίστου εἴδους. Οἱ πλουτιζόντες τότε Ἡπειρωταὶ, ὡς ἦσαν οἱ Ζωσιμάδοι, Καπλάνοι και Τσοῖτσοι, δὲν ἐπύοιον σκοτὸν τὴν ἀπόκρησιν τοῦ χρήματος και ἀφ' οὗ ἐπλήρουν τὰ ταμεία των τὰ ἐπαναπαύονται τρώγοντες και πίνοντες και τὰς ἄλλας ἡδονικὰς ἀπο-

φει τὸ ἔζη ἀξιόλογον ἔργον: Les Roumains de l' Albanie et le comerce vénéetien au XVIIe et XVIIIe siècle par Valère J'apaligi (ἐν Mélanges de l' école roumaine en France 1931, σ. 29—124. Ἐπειτα παρὰ τοῦ μακ. Χρ. Σούλη παρακλήθει ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν I' τόμον τῶν Ἠπ. Χρονικῶν 1935, σ. 270—288 περιλήφ.ν τοῦτου (ἑλ. και ἑ'. 1934, σ. 254—5).

1 Ὁ Ἰωσήφορ ἐν τῇ «Ἀπολογία» εἰς τοὺς συνδρομητὰς ἀναφέρει Μοσχολίτας ἐγκατεστημένους ἐν Ἀθῆναισιν ἀπὸ σ. V, 2 και VIII—IX. Τοιούτους ἀνέγραψε και ὁ Λάμπρος ἐν Ν. Ἑλλ. τομ. II', 279 ἑ. Περὶ Σίνα 293 ἑ και ἐπιπέμβ.α Μοσχολιτῶν και Καστοριανῶν ἐν Πέτρι σ. 462 ἑ. και III', σ. 54, 66, 69. Ὅμοιοι οὗτοι ἦσαν ἐμπορευόμενοι και εἶχον στολισεῖ τὴν Κοινότητα των μὲ ἑλλ. σχολεῖον και λαμπρὸν νῆον. Περὶ πίντων τούτων ὁ βουλόμενος γὰ μὴ πλείονα ἄς ἴδῃ τὸ βλ. ἄρον μου: «Ἡ Μοσχόπολις και ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς» κτλ. Ἀθῆναι 1935 ἀπ' ἀρχῆς ἕως σ. 64. Περὶ τῆς διασπορᾶς, τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος και δὴ τῆς ἐπιβόσεως τῶν Μοσχολιτῶν εἰς τὰς τέχνας και ἐπιστήμας σ. 73—82. Περὶ τῶν σπουδασιῶν πόλεων τῆς Οὐγγαρίας ἐν αἰ. εἶχον πολιτογραφίην. Περὶ τοῦ ἐν Πέτρι μεγαλοπρεπεῦς ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου και τῶν ἄλλων φιλανθρ. καταστημάτων και σχολείων σ. 181—184. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐκτάκτων ἀρετῶν και τῆς φιλομουσίας τῶν Μοσχολιτῶν, τῆς πρὸς τὸ ἐμπόριον ἐκτάκτου ἰδιοφυΐας δι' ἧς ὑπερέβαλον και αὐτοὺς τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ «Μοσχολιτῶν ἔπαινος συνταχθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνη τινὸς Λατινιστῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ IH' αἰῶνος και ὃν ἀπεδώκαμεν χάριν τῶν πολλῶν ἐν ἑλληνιστῇ γλώσσῃ ἐν σ. 61—64. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνευπηλοῦν συμπληρωμένον ἐκ τῆς «Θεολογίας».

2 Δημ. Ζῶτος. Ἠξισταίκα τῶν Ἡπειρωτῶν, ἑκδ. Β', Ἀθῆναι 1936, σ. 17 και 18 ὅπου ὁμιλεῖ ὁ φιλόπαιτος ἀνὴρ και περὶ τῆς Βλαχίας και ἄλλων ξένων χωρῶν, εἶπες «ὄχι μόνον πηγῇ, πλοῦτος και θησαυροῦ ἦταν διὰ τῆς ἡγετ. πατρῶια μας, ἀλλὰ και πηγὴ πολιτισμοῦ». Ἐπιθεθὶ και Κ. Φιλτάις, Οἱ πλανόδιοι Ἡπειρωταὶ τεχνῖται και ἡ ἐθνικὴ μας ὑπεθεσις. Ἀθῆναι 1924, ὅπου γράφει (σ. 27). ὅπου τεχνῖται ἦσαν οἱ δημιουργοὶ τῆς Φιλ. ἑταιρείας Σκουφᾶς και Τσανάλωφ (γούναρης) ὅπως και ὁ Ζῶης Καπλάνης και οἱ Τσοῖτσοι.

λαύσεις εις ὑπερβολὴν ἐπιδιώκοντες, ἀλλ' ὑπελάβρβονοι τὸν πλοῦτον μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν εἰγενοστέρων σκοπῶν, τῆς παιδείας καὶ φιλοφροσύνης, συνδύζοντες ἐν ἀγασῆ ἀμονία μετὰ τοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, δι' ὧν αὐξάνει ὁ πλοῦτος. Οὗτοι ἐξ ὑπῆρχον δι' ἐξυτοῦς μόνον πλούσιοι, ἀλλὰ παρείχον καὶ εἰς ἄλλους τὰ μέσα νὰ πλουτώσιν, ἀποφεύγοντες ὡς πρὸς τὴν τοῦ πλοῦτου χρῆσιν τὰ δύο ἄκρα τὴν πλεονεξίαν καὶ φιλοφροσύνην καὶ ἐγκολλωσάμενοι τὸ μέσον, τὴν ἐλευθεριότητα κατ' Ἀριστοτέλην. Καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας τούτων ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτῶν καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι γνωρίζουσι πάντες: ἀγνωστοὶν ἔμωσ τὰς ἐν τῇ ξένη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκικῇ ἐπιπεκράτειᾳ, δι' ὧν πολυύμητον ἐκτέραντο δόγμα καὶ μνήμην ἀληστον ἐκτέραντο, καὶ δι' ὧν ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ἦσαν ψωμάδες καὶ σιμιτζήδες, μπακίληδες καὶ γανωτζήδες, ὡς ἐπεκράτησε κακῶς νὰ ἀποκαλῶνται παρὰ τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἔπο τοιο τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας καὶ δ' οὐφῶρι τοῦ ἐ' ἡνικου πολιτισμοῦ. Αὐτὸς ὁ ἀπλοῦς καὶ ἀγράμματος μπακίλης ἢ φούρνορης ἐσημάτιζε περὶ ἐαυτὸν κύκλον θαιμιστῶν, διότι μετὰ τῆς σωματικῆς τροφῆς μετέδιδε ἀνεπαισθητῶς καὶ τὴν πνευματικὴν ἐνεύθεν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἡπειρῷ τε καὶ Ἀλβανίᾳ «ψωμί» νὰ σημαίη καὶ θέσιν μικρὰν ἢ μεγάλην. Ὁ ἄστος ὑλῆρεν ἢ μεγαλυέρου κα ἀκτησις τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Πε' ασγοὶ πρῶτοι εἰ ἤγγον τὸν σίλιον ἄστον καὶ τὴν ἔψησιν καὶ ἐφήρμοσαν τὸ πῦρ τοῦ Προμηθεῶς, ἔπερ μετῆγεγον ἐκ τοῦ Καυκάσου, εἰς παρασκευὴν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων (1), τὸ πῦρ τὸ ὑλικόν, ἔπειτα ἐπειθήσαν καὶ τὸ πῦρ τὸ πνευματικόν εἰς τὸ ἀρχαιότατον καὶ «σιβισμώτατον» μανιεῖον τῆς Δωδώνης, ἐν ᾧ χρόνῳ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ἦσαν βαλάντηφοι, ὡς γράφει ὁ Θεοκυλλίδης. Ὁ ὑλικὸς ἄστος ἐγένετο καὶ πνευματικὴ τροφή, ὁ «ἄστος τῆς ζωῆς», ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις καλεῖται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις ἐδίδαξε τὴν θεῖαν ἐν τῷ κόσμῳ σοφίαν (2).

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας, ὅταν ἐπληθύνθησαν οἱ Ἡπειρώται, ἔκαμιν καὶ μονίμου ἐγκατιστάσεις ὡς μαστιροῦσ αἱ ὀνομασίαι τῶν χωρίων, εἰς ἃ ἔδωκαν τὸ δόγμα τῆς πατρίδος τῶν, ἔθεν μετώκησιν (3) ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14 αἰῶνος ὁμαδικῶς, ἔπειτα ἐπὶ Τουρκοκρατίας σπαραδικῶς περισσότεροι εἰς τὰς Ἰουλοὺς νήσοις, καὶ μάρτυρες ἀξιοπίστοι τὰ οἰκογενειακὰ τῶν ἑπτανησίων δόγματα. Ἄλλ' ἔχομεν καὶ τὰ τῆς ὑπαιθρου «σουλτανῶν». Τὰ χωρία ταῦτα, εἰς ἃπερ ἐκ διαφόρων χωρίων συνεκεντρώθησαν οἱ Παναπειρώται, φέρουσι μὲν καὶ ἄλλα ὀνόματα—ἐνίοτε δὲ εἶναι πλεονα τοῦ ἐνὸς καλύπτοντα ὀλόκληρον περιφέρειαν—ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ λέγονται Ἀρβανιτικῶρια, καὶ ἐν τῇ λογικῇ γλώσσῃ Ἀλβανοχώρια, εἰς διάφορα τῆς Τουρκίας μέρη καὶ πέραν τῶν ὄριων αὐτῆς. Θὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν:

1. Εἶναι περιεργον, ὅτι καὶ ὁ Προμηθεὺς εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργεσίας προσεπιταλώθη ἐπὶ τοῦ Καυκάσου καὶ γῆπερ κατέτρωγον τὰ σπλάχνα του τὴν ἡμέραν. ἄπερ τὴν νύκτα πάλιν ἠῆσαν, οὕτω καὶ οἱ Ἡπειρώται κατεδικάσθησαν εἰς ἀειφυλίαν πλανόδιαι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄλλοι ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ τῶν καὶ τὰς θέσεις...

2. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπιούσιου βλ. Κόντου, Φιλολ. παρατηρήσεις ἐν Ἀθη. τ. 5, σ. 831. Βλ. σπουδαίαν περὶ τούτου πραγμασίαν ἐν τῇ Γεωγραφικῇ «Νέᾳ ἡμέρᾳ» (1887, σ. 17, ἀριθ. 843—844) δημοσιευθεῖσαν ἐξ ἧς καταφιλίσται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνεύται ἦσαν εἰρηγμένοι καὶ ὡς ἄστος ἐπιούσιον οἱ μὲν δέχονται τὸν σωματικόν, οἱ δὲ τὸν ἐπουργάνιον.

3. Τοῦτω ἔξετάζω εἰς τὸ ἀνέκδοτον τοπωνυμικόν μου, ὅπερ ἀποδεικνύω, ὅτι πολλοὶ ἔξετοπλοῦσαν βίᾳ ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὡς οἱ πρόγονοί μου ἐκ τοῦ δρους τοῦ Σουλίου Κουρλίλα καὶ τοῦ ἐκωνύμου χωρίου διωχθέντες κατὰ τὴν πρώτην τῶν Σουλιωτῶν ἐπαναστασίαν μετώκησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κορυτσᾶς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Δεβόλεως, ἐπὶ νῦν τὸ τουρκ. χωρίον τῆς Ἀλβανίαν Κουρλίλα ἐπαναστατήσαντες δὲ τῇ 1820 μετὰ τὸν πόλεμον ἐκίτησαν τὴν Ζήτησίαν εἰς τὴν ὑπερείαν τοῦ Μωράβα, ἐγγὺς τοῦ Σουλίου, Σημειωτέον, ὅτι ἡ διασπορὰ τοῦ Σουλίου ἦτο ἀφάντιστος, μέχρι νῦν ἔχω σημειώσει δύο δεκάδας χωρίων φερόντων τὸ ὄνομα τοῦτο.

1. Ἀρβανιτοχώριον τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, ὅπου καὶ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (1).

2. Ἀρβανιτοχώριον τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, ὅθεν κατήγετο ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1841 ἀρχιερατεύσας καὶ μεγάλως δράσας ἐν Ἄρτῃ Ἀβέρκιος, ἀπλοῦς καὶ ἀγράμματος, ἀλλ' εὐλαβῆς καὶ φιλόμουσος (2). Εἶναι τὸ γνωστὸν εἰς τὸν Βόσπορον Ἀρναοῦτ—κιοῖ, ἔχον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περὶ τὰς 150 οἰκογενεῖας καὶ ναὸν τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου. Ἐντεῦθεν κατήγετο ὁ μακ. Σάρδεων Γερμανὸς ἐσχάτως ἀποθανὼν ὡς συνοδικὸς ἐν ΚΠόλει, ὁ τὰ μάλιστα ἐργασθεὶς διὰ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἀλβαν. ἐκκλησίας καὶ τὴν ἄρσιν τοῦ Βουλγ. σχίσματος. Ὁ Ἀρβαντινὸς (Χρονογρ. τόμ. Α', σ. 250) γράφει ταῦτα: «Κατὰ τὸ 1754 ἢ τότε κωμόπολις τῶν Κουρέντων Βαενίτη ὑπέστη ἐπίθεσιν ὑπὸ ἀρματωλοῦ Λάμαρης, τοῦ Χονδρομάρα καὶ ἔκτοτε ἠρημώθη. Λέγεται, ὅτι ταύτης ἀποικία ὑπῆρξε τὸ Ἀρβανιτοχώριον, παραχωρηθὲν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς τοὺς παραπονηθέντας πρότφυγας τῆς κωμοπόλεως».

Ἀρβανιτοχώριον Βουλγαρίας (βλ. Ἀρβανιτοχώριον Τυρνάβου).

3—4 Ἀρβανιτοχώριον Κάζου (Ἄνδρου κλπ. νήσων). Οἱ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου συγγράψαντες Τρύφων Εὐαγγελίδης καὶ Μ. Μιχαηλίδης—Νουάρος (Ἀθῆναι 1936, σ. 14) ἀποφαίνονται: «ἀπόκησαν εἰς τὴν νῆσον Ἀλβανοὶ Ἑλληγες καὶ ἔκτισαν τὸ Ἀρβανιτοχώριον». Αἱ νῆσοι αὗται ἐρημωθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν «ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν ξένους κατοίκους καὶ μάλιστα Ἀλβανοὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1418» (σ. 26—27). Ἐνταῦθα τὸ πρῶτον βλέπω νὰ ἐνάγηται ἡ κἀθοδος τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα: «Οὕτως ὁ δυνάστης τῆς νήσου Ἴου Μᾶρκος Κρίσπος ἐκάλεσεν ἐκ Πελοποννήσου Ἀλβανοὺς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος ἀποικισάντων» (3). Πολλοὺς ἐποίκους Ἀλβανοὺς ἐδέξατο καὶ ἡ Ἄνδρος καὶ δὴ εἰς τὸ βόρειον μέρος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δουκὸς τῆς νήσου Ἀνδρέου Ζᾶγου (1427—1437) καὶ ἔκτοτε τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων Ἀρβανιτιὰ ἢ Ἀρβανιτοχώρια (Γαύρειον Ἄρνα ἢ Ἄρνα) (4). Καὶ παραπέμπω εἰς τὴν κυρίαν πηγὴν, τὴν «Ἄνδρον», τοῦ μακ. Δ. Πασχάλη, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1927, κεφ. ΚΒ'. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Ἄνδρῳ σ. 149—162. Οὗτος προσθέτει καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Βουρ-κωτῆς 156.

5. Ἀρβανιτοχώριον Λιτίτσας εἰς ἀπόστασιν 40 χιλ. ΝΔ ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως εἰς τὰς ὑπωρεῖας τῆς Ραδόπης, θαυμαζόμενον διὰ τὸ ὠραῖον καὶ χρησιμεῖον ὡς θέρετρον κλίμα. Ἡ Λιτίτσα ἢ Λιότιτσα προήχθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἴω. Καντακουζηνοῦ (5) καίπερ τῶν κατοίκων ταχθέντων πρὸς τὸ μέρος τοῦ καταδιώκοντος αὐτὸν Ἰ. Παλαιολόγου, ὃν ἔμως κατεπρόδωσεν ὁ ἄρχων τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠδυνώθη, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐλεηλατήθη, ἕνεκα τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν. Ὁ γεωγράφος Μελέτιος Ἀθηνῶν (Θράκη 12 τόμ. Γ', σ. 102) γράφει: «Λιτίτσα, μὲ θρόνον ἀρχιεπισκόπου, κοινῶς Ἀρβανιτοχώρι». Κατὰ παράδοσιν ἱστορικὴν τῆ 1515

1. Μαν. Γεδεών. Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἀθῆναι 1934, σ. 110.

2. Δοκίμιον ἱστορικῆς τιμῆς περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἑπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης συλλεχθὲν καὶ συνταχθὲν παρὰ τοῦ μητρ. Ἄρτης Σεραφείμ τοῦ Βυζαντινοῦ, Ἀθῆναι 1884, σ. 125. Οὗτος γράφει Ἀλβανοχώριον.

3. Αὐτ. σ. 27. Βλ. F.W. Hasluck. Albanian settlements in the Aegean Islands ἐν τῇ Annual of the British school at Athens, τόμ. XV, σ. 222 ἐ.

4. Βλ. Φερδινανδὸν Γρηγορόβιον, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, Βιβλ. Μαρσολῆ, τόμ. Β', σ. 204 ἐ. ἐφεξῆς ὁ Εὐαγγελίδης παρενέειρε τὴν διασπορὰν τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὰς νήσους Αἴγινα, Σαλαμίνα, Πόρον, Ὑδραν καὶ Σπέτσας, Κύθον, Σκόπελον, Ψαρά, Σάμον, (Ἀρβανοὶ καλούμενοι: A description of the present state of Samos. London 1648, σ. 6—9) ὧν σώζονται τὰ χωρὰ Λέκα καὶ Ἀρβανίτες Ἄνω καὶ κάτω Ἀρβανίτες, Ἀστυπάλαιαν, Κύπρον, Προκόννησον κλπ. σ. 28—31. Ἀλλὰ περὶ τῶν νήσων βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀλβανοὶ εἰς τὰς Κυκλάδας 1934.

5. Βλ. Σταμ. Ψάλλη, Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλλήν. στοιχείου κτλ. Ἀθῆναι 1919, σ. 155—156.

ἐπὶ Σουλτάν Σελήμ, ὅτε ἀνεγείρετο ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ περίφημον αὐτοῦ τζαμίον, ὡς κτίσται ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας χριστιανοὶ Ἀρβανῖται (οἵτινες ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κολώνιας προερχόμενοι ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τοῦ διαλεκτικοῦ κηρύς ὠνομάσθησαν Κιούσιδες καὶ σώζονται εἰς πολλὰ χωρία, δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος διακρινόμενοι τῶν ἄλλων ἀλβανοφώνων). Ὁ Σουλτάνος εὐχαριστηθεὶς ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἐκπύγλῳ χάριτι τοῦ τέμενους, χαριζόμενος δὲ καὶ εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Σινὰν πασᾶ ἔγγονον τοῦ Βυζαντίου Χριστοδοῦλου, ὅστις ἀνωκοδόμησε τὸ ἐν ΚΠόλει τέμενος τοῦ Σουλτάν Μεχμέτ, ἐπέτρεψε τοῖς κτίσταις ἀλβανοῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Λιτίσῃ καὶ Ὀρτάκιοῖ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν ἀποβάντες οὕτως οἱ κυριώτεροι ἄποικοι τῶν πολλάκις δύο κωμοπόλεων τούτων. Μέχρι τῆς μεταναστεύσεως διεσώζοντο εἰς ἀμφοτέρας οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ ἐπώνυμον «Ἀρβανῖται» (Θρακικὰ ΙΒ', 1939, σ. 96). Εἶναι περιέργον ὅμως, ὅ Ν. Ροδόσιος τὸ Ἀρναούτιοῖ τάσσει εἰς τὰ βουλγαρόφωνα. Ἐν Λιτίσῃ ἀρχιεράτευσε τὸ πρῶτον καὶ ὁ ἀείμνηστος Δρυῖνουπόλεως Βασίλειος Παπαχρήστου, ὡς μητροπολίτης προαχθεῖσθαι ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς τῇ 1855 (βλ. Ἐπισκοπ. κατάλογος Β. Θράκης, Θρακικὰ Η', 149).

6. Ἀρβανιτοχώριον Ἀδριανουπόλεως. Ἀπέχει πρὸς Β. τῆς πόλεως δίωρον καὶ ἔχει τερπνὸν κλίμα καὶ λαμπρὰ νερά. Εἶχε τῇ 1911 περὶ τὰς 100 ψυχάς. Τὸ χωρίον εἶναι ἄχυρὸν φρούριον καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀκρόπολις δεσπόζει τῆς πέριξ πεδιάδος. Ἐν τῇ ναῶ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου ἐν τῇ μετόπῃ καὶ ἐν τῇ γωνίᾳ ὁ δικέφαλος ἀετὸς (1856) καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ ἐνεπίγραφος πλάξ παριστώσα πεπλοφόρον κόρην «Κυριακὴν Εὐτυχιανού». Εἶχε καὶ σχολεῖον ἄριστα κατηρητισμένον κατὰ τὸν Γ. Λαμπουσιάδην (Θρακικὰ Ις', 1941, σ. 85—86).

7. Ἀρβανιτοχώριον Νικομηδείας, ὅθεν ὁ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῇ 1917 ἀπαγομισθεὶς μητροπολίτης Ἐλευθερουπόλεως Γερμανός. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐλέγετο «φιλοτιμία», δι' ἧς «ἐφιλοτιμοῦντο» (1).

8. Ἀρβανιτοχώριον τὸ εἰς Ράσγρατα διακείμενον καὶ ἐπιδαψιλευθὲν ὡς ἐξαρχία (φέουδον) εἰς τὸν μέγαν χαρτοφύλακα τῶν Πατριαρχείων. Ράσγρατα ἦν πόλις ἐγγύς Ρουχτσουκίου. παρὰ τὸν ποταμὸν Λώμ.

9. Ἀρβανιτοχώριον Τυρνόβου. Ἡ πόλις αὕτη τῆς Βουλγαρίας ἀναφέρεται συχνῶς εἰς τὴν Βυζ. ἱστορίαν κατέχουσα ἐπίκαιρον θέσιν εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ὡς ἐγγὺς κειμένη εἰς τὰ ἄχυρὰ τοῦ Αἴμου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Ἀσάν συνήφθη ἐπιγαμία, ἐκδόντος τὴν κόρην τοῦ Ἑλένης εἰς τὸν Θεόδωρον, υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη· καὶ τότε ὁ ἐν Νικαίᾳ Γερμανός Β' πατριάρχης ΚΠόλεως ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ αἷτημα τοῦ Ἀσάν ἀνακηρύξας τῇ 1235 πατριαρχεῖον τὸ Τύρναβον ὑπὸ ὄρουσιν ὑποτελείας. Διήρχετο περὶ τὸ διακόσια σχεδὸν ἔτη ἐν εἰρήνῃ ἔπειτα μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μὲ ἔριδας πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι ἱεράρχαι, οἵτινες ἀπήλλαξαν τὸν γηγεῖ ἢ πληθυσμὸν ἐκ τῶν παγίδων τῆς Οὐνίας. Οἱ Ἡ.ειρωῶται ἐνωρὶς ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὴν πλούσιαν παρραδουναβίον χώραν, διαρροεμένην ὑπὸ τοῦ Ἰάιτρα (ἄρχ. Ἀθῶνος,) ἀλλὰ κατῆλθον καὶ πολλοὶ ἐκ τῆς ἀνω Ἀλβανίας καὶ Ραγουζαῖοι ἐτι ἔμποροι. Ἐν τούτοις ὁ καθολικὸς ἱερεὺς Πέτρος Μογδάν, ὁ ἐξ ἱστορῶν λεπτομερῶς τὰ κατ' αὐτὴν διομᾶζει τὸν πληθυσμὸν ἐλληνοβουλγαρικόν, καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἀποδίδει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλλην. κλήρου καὶ οὐ μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως κατῶρθωσαν τοῦτο, ἀλλ' ἔδρυσαν

1. «Ἐφιλοτιμοῦντο» ἦτοι ἐλάμβανον ἀντὶ μισθοῦ οἱ ὀφφικιάλαιοι τῶν Πατριαρχείων τὰς ἐξαρχίας ἀπὸ τοῦ γραμματέως μέχρι τοῦ τελευταίου καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου μέχρι τοῦ ρεφερενδάρου ὅσοι οἱ ὑπάλληλοι καὶ ἄρχοντες τῆς πατριαρχικῆς ἀδλῆς, ὡς μὴ δυναμένης τῆς Μ. ἐκκλησίας νὰ μισθοδοτῇ αὐτούς.

πλησίον καὶ τὸ Ἀρβανιτοχώρι «Ἀρμπαιάσι» (1) κωμόπολιν ἀκμάσασαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μὲ ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. «Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω, λέγει ὁ Ραγουζαῖος κληρικὸς, (2) εἰς πόλιν ἐθνότητα ἀνήκουσιν οἱ Τυρναβῖται, ἅτε λαλοῦντες ἐκ παραλλήλου τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν γλῶσσαν. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Βουλγαρίας γίνεται χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰ καὶ ἡ Ἑλλάς ἀπέχει πόρρω τοῦ Τυρναβίου. Νομίζω, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἐπεκράτησεν ὡς γλῶσσα τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἢ ἰς ἤτο βασιλικὴ πρωτεύουσα διότι ἐκεῖ ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς. Ἄνωθεν μάλιστα ὑπάρχει κώμη τις ἐκ 1000 εἰκογενειῶν, (τὸ Ἀρβανιτοχώρι) ἐξ ἧς φαίνεται ἅπαν τὸ Τυρναβίον, καὶ ἐν ταύτῃ λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ, ἐνώ αἱ ἄλλαι ἔμορροι κῶμαι οὐδὲ λέξιν γνωρίζουσιν. Πρὸς δὲ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ ἡμέτεροι γνωρίζουσι τὴν ἑλληνικὴν». (3) Πρέπει νὰ ἀπονειμώμεν προσοχὴν εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Ἰησοῦτου τούτου στηριζόμενα εἰς παλαιγενῆ ἱστορικὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῖς καθολικοῖς. Ὁ πολυμαθὴς ἐκδότης τῶν ἐπισήμων πράξεων τῆς Οὐνίας ἐν τοῖς Βαλκανίοις περὶ τῶν ἐποικίων τῆς πόλεως ταύτης γράφει λίαν ἐπαινετικὰ διὰ τὴν ἔμμονην αὐτῶν τοῖς πατροπαράδοτοις ὑποστηριζομένων ὑπὸ τε τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας: «hoc caeteris felicior, quod incolae haberet Arnautos nulli unquam nocerisi obnoxios». Μέχρι τοῦ 1688 διῆγον ἐν εἰρήνῃ κατασιάντις ὀνομαστοὶ μεγαλέμποροι, ὅτε ἐπολέμησαν quattuor Arnautoru centuriones copilonaegio egresses... conjunxerunt πρὸς τοὺς Τούρκους στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδου Α', τοῦ ἐνδόξου. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ὁ Κισουπρουλιῆς Κιζιὰ — Μουσταφᾶς πρὸ τῶν θυρῶν τῆς Βιέννης, ἀλλ' ἐξεδικήθη σκληρῶς τοῦ Ἀρβανιτοχωρίτου εἰς τὴν ὑπεράλπειον Βλαχίαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μετοικίσας αὐτοὺς. Ὁ συγγραφεὺς πλέκων τὸν ἐπάξιον ὕμνον ὑποσημειοῦται τάδε: «Arnauti pertinent ad magnam illam Albanorum gentem, bonis christianis (τοῦτο αὐτὸς ὑπογραμμίζει) ut Kollonichius testatur αὐτόπτης (sup. p. 856) et sternuis militibus abundantem cujus nomen insignibus gestis circa Turcas..in magnam claritudinem perve-

1. Τὸ Ἀρβανιτοχώρι μὲ τὴν πόλιν ἀπετέλει ἐν ὅλῳ, καίτοι ἦτο προάστειον ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνεδείχθη ἔπειτα ἐστία Μουσῶν καὶ τεχνῶν οἱ Βούλγαροι ἠρέσκοντο νὰ ἀναφέρωσι τὸ Ἀρβανιτοχώρι ὡς ὄνομα καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως, τὸ αὐτὸ καὶ πολλοὶ περιηγηταὶ πράττουσιν.

2. Ἡ Ραγουζα τῆς Δαλματίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κατεκρίθη ὑπὸ ἀλβανῶν κατὰ πλειονοψηφίαν· διὸ καὶ ἐκεῖ ἐσώθη τὸ πολύτιμον ἀρχεῖον τοῦ Σκενδέρβη (βλ. Cte L. Voïnovitch, Histoire de Dalmatie, tom. I—II, κεφ. XV, Raguse, σ. 731, 764 καὶ Monumenta Ragusina..Zagrabiae, tom. I—V, 1879—1897. Annales Ragusini...αὐτ. 1888)· πρῶτος ἔχρησι. μοποίησε τὸ ἀρχεῖον τοῦτο μεταξὺ ἄλλων ὁ C. Marinesco εἰς τὴν ὥραίαν μονογραφίαν περὶ Ἀλφόνσου τῆς Ἀραγωνίας*.

3. Acta Bulgariae ecclesiastica, Zagreb 1887, σ. 78. Ὁ συγγραφεὺς προστίθειν ὅτι καὶ «οἱ ἡμέτεροι» ἦσαν Ραγουζαῖοι οὐκ ἐλλογῶντες ἑλληνιστὶ καθολικοὶ προπαγανδισταί, οἵτινες εἶχον κατακλύσει τὴν Βουλγαρίαν ἅμα τῷ σχίσματι. ἴδε ἐπομ. σημ.

* «Alfonse V roi d' Aragon et de Naples et l' Albanie de Scanderberg» Mélanges de l' ecclse roumaine en France, Paris 1923, σ. 1—135. Εἰργάσθη καὶ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Νεαπόλεως καὶ Βαρκελώνης. Ὁ συγγραφεὺς διαπρεπὴς μαθητὴς τοῦ Jorga εἶναι φιλέλληνας. Εὐχρῆς ἔργον θὰ ἦτο καὶ οἱ νέοι μας νὰ ἐμιμοῦντο αὐτόν, ὡς ἔπραξαν οἱ κ.κ. Κ. Μέρζιος καὶ Εὐρ. Σούρλας φιλοπάτριδες Ἠπειρώται διερευνησαντες ὁ μὲν τὸ ἀρχεῖον τῆς Βενετίας, ὁ δὲ τῆς Βιέννης Ἰπουργ. Ἐξωτερικῶν. Ὁ κ. Σπ. Θεοτόκης ἐσυνέχισε τὸ μνημειώδες ἔργον τοῦ Κ. Σάβαϊ «Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας τῶν μέσων χρόνων».

nit saeculo 15 (1)» Ἡ πρὸς τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναφορά αὐτῶν ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου ἔστις εἶχε καταλάβει τὴν Θύνην καὶ μέρος τῆς Βουλγαρίας ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ κράτους τῆς Νικαίας.

Αὐτὰ λέγουσιν οἱ Καθολικοί, ἀκούσωμεν τώρα καὶ τὸν Βούλγαρον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας νῦν Ἰορδάνην Γεωργίεφ. Οὗτος ἐν τῷ «Περιοδικῷ συγγράμματι» ἐτ. 1903, τόμ. XV, 86—123 γράφει (βουλγαριστί) λεπτομερείας, ἀπερ δὲν ἔχουσιν ἄλλοι περὶ Ἀρβανιτοχωρίου (τουρκιστί Ἀρναούτκιοϊ, βουλβ. Ἀρμπανάσι). Κεῖται ΒΑ τοῦ Μεγάλου Τυρνεοῦ(?) περὶ τὰ 4 χιλ. ἀπείκία Ἡπειρωτῶν ἰδία ἐκ τῆς περιφέρειας Πωγωνίου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ τουρκ. στρατοῦ διαληφθεῖσαν καταστροφὴν ἀνέλαβε ἡ κωμόπολις καὶ πάλιν καὶ ἤκμασεν ἐπὶ 100ετίαν ἐτι, ὅτε ἔχει νὰ παρουσιάσῃ καταπλήσσοσαν πρόοδον μέχρι τῆς ὑπὸ Κυροζαλήδων τῷ 1798 δρώσεως, οὕτως ἔτερμάτισε τριῶν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων ἐνδοξον εἶον. Προτάσει δὲ τὸ ἐξῆς δημῶδες ποίημα:

Ἀρβανιτοχώρι παινεμένο,
Ἀρβανιτοχώρι ξακουσμένο,
μέσα εἰς τὴν Βουλγαρίαν
ἐλαμπες ὡσὰν καθρέπτῃς κ.τ.λ.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀκμῆς διατηρεῖ σήμερον ὁ ναὸς (IZ'—IH' αἰῶνος) μετὰ τοιχογραφιῶν καὶ εἰκόνων ἀγιορειτικῆς τέχνης.

Ὁ Ἰταλὸς Ἀδριανὸς Βάλλεϊ ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ του, γραφεῖσθαι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, παρουσιάζει τὸ Τύρναβον κεχωρισμένον εὖ «εἰ κάτοικοι κατασκευάζουσι καὶ ἀξιόλογον ροδοέλαιον». Περαιτέρω δέ: «Πρὸς Α. τοῦ Τουρνόβου εὐρίσκειται τὸ λεγόμενον Ἀρβανιτοχώρι κείμενον παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἰάντρα καὶ κατοικούμενον ἀπὸ 300 περίπου ἀλβανικῆς οἰκογενείας ἐνασχολούμενας εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τινὰ ἐργόχειρα» (τόμ. Γ', Βιέννη 1839 ἐκ τῆς 3 γαλλ. ἐκδόσεως μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Κ. Κούμα, σ. 157. Ὁ Κούμας, ὡς ἐψόμεθα, ἐγνώριζε καλὰ τὰ τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου).

Τέλος πρὸς πλήρη ἀσφάλειαν τῶν γραφομένων ἐπισφραγίζομεν αὐτὰ διὰ συγχρόνου μαρτυρίας ἱστορικοῦ τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ κ. Κ. Ἀμάντου, ἔστις κατὰ τὸ ἐν Σόφια ΙV διεθνὲς Βυζ. συνέδριον τοῦ 1934 μεταβὰς ἐπὶ τόπου γράφει τὰ ἐξῆς: «Τὸ Τύρναβον, ἡ πρωτεύουσα τῆς δυναστείας τῶν Βουλγάρων βασιλέων Ἀσάν, εἶναι ἡ μᾶλλον διαφέρουσα πόλις τῆς Βουλγαρίας. Ὁ ποταμὸς Γιάντρα διαχωρίζει βουνά, τὰ ὅποια ὠχύρωσαν οἱ ἠγεμόνες Ἀσάν καὶ τὰ ἴχνη σῶζοντα ἀκόμη. Σῶζονται βυζ. ἐκκλησίαι καὶ μεταβυζαντινὰ με ἐλληνικῶς ἐπιγραφάς,

1. Βλ. Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani... a Nicolao Nilles S. I, Vol. II Oeniponte 1885, σ. 1061, ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν Βλασιον Χριστοφόρου Mil ἐνήργουν τότε ἐκεῖ οἱ Καθολικοὶ σ. 1062 σημ. 3. Τῷ 1879 ὁ πατὴρ Nilles εἶχεν ἐκδώσει τὸ «Kalendarium Manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis», καὶ εἰς τὸν τόμον αὐτὸν τῶν Symbolae δημοσιεύει τὰς εὐμενεῖς τῶν ἐλλήνων περὶ αὐτοῦ κρίσεις π.χ. ἡ Κλειῶ παραιεῖται τὴν ἐκτεταμένην κρίσιν ὅδε: Οὐδεὶς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐσπούδασε περὶ τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, οὐδεὶς ἔχουσε νὰ γείνη ἐγκρατῆς καὶ νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἐπιστημ. σύστημα λειτουρ. ὅλην ἀπέραντον, οὐδὲ νὰ διεξέλθῃ μέγαν λαβύρινθον τοσοῦτον δεξιῶς, ὅσον ὁ σοφώτατος Ἰησοῦιτης» αὐτ. σ. 1086. ἐπομένως αἱ μαρτυρίαι τοῦ ἀξιόπροσβεκτο. διότι ὁ συγγραφεὺς ἦτο καθηγητὴς ἐν τῷ Καίσαροβασίλειῳ Πανεπιστημίῳ τοῦ Insburg ἐν Τυρόλφ, ὅπερ ἀναγράφει εἰς τὴν προμετοπίδα μετὰ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Oenipontum.

2. Τὸ Μικρὸν Τύρναβον εἶναι ἐξῶθεν τοῦ Μοναστηρίου ὡραν μόνον ἀπέχον. Τὸ Μέγα πρὸς διαστολὴν τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀδριανουπόλεως, εἶναι ὀνομαστόν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ βυζαντινῶν ἐλέγετο Ἀκανθαί καὶ ἦν φρούριον τὸ ἐρμηνότερον ἐξ ὅλων τῶν ἐκεῖσε πόλεων. Μετὰ τὴν ἀλωσιν ἦν σταθμὸς τῶν μεταβαιόντων εἰς Ρουμανίαν διὸ καὶ πολλοὶ ρουμ. ἐπίσημοι οἰκογένηται Καντακουζηνοῦ, Μπραγκοβίνου, Φιλιππέσκου, ὧν διασῶζονται αἱ οἰκίαι (βλ. πλείονα εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν),

διότι Ἰσως καὶ Ἕλληνες ἔμποροι ἤρχοντο ἐνταῦθα. Πλησίον τοῦ Τυρνόβου εἶναι τὸ χωριὸν Arbanasi, Ἀρβανιτοχώρι, τὸ ὅποσον εἶχεν ἄλλοτε ἀποκτήσει τουρκικὰ προνόμια καὶ δι' αὐτὸ μετέβαιναν ἐκεῖ καὶ Ἕλληνες... Εἰς ἐκ τούτων (τῶν ὑπαρχόντων ἑλλήνων) μοι εἶπεν, ὅτι κατήγετο ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, ἄλλος δὲ ἐξ Ἰωαννίνων. Τὸ ὄνομα Ἀρβανιτοχώρι δεικνύει, ὅτι οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἦσαν ἐξ Ἠπειροῦ, διότι τότε τοὺς Ἠπειρώτας ἔλεγον Ἀρβανίτας εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ τὴν Θράκην». (Ἑλληνικά τόμ. Ζ', 1934, σ. 335). Οὗτοι ἐφημίζοντο διὰ τὰ ζωνηὰ θρησκευτ. αἰσθημάτων καὶ ἰδιαιτέρως ἐξετιμῶντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, ὅστις κατέλυσε παρ' αὐτοῖς τὸν Νοέμβριον τοῦ 1664 καὶ Δεκέμβριον τοῦ 1669, περιοδεύων κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα (').

Εἶχε τὴν εὐλάβειαν πατροπαράδοτον, ὁ λαὸς οὗτος καὶ ἐφύλαττεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀφ' ὅτου ἐγένετο ὑπὸ τῆς ΚΠόλεως «πατριάρχης κατὰ συγκατάβασιν» ὁ Τυρνόβου, κοῦ μέντοι καὶ συναριθμῶς τοῖς λοιποῖς ἀγιωτάτοις πατριάρχαις καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ μνημονεύεσθαι ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις», ὡς διαγορεύει τὸ συνοδικὸν γράμμα ἢ ἐγκύκλιος ἔτους 1355 (2). Ἀπόδειξις τῆς ἀδιαπτώτου ταύτης εὐλαβείας καὶ αὐστηρᾶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ προσηλώσεως τῶν Ἀρβανιτοχωριτῶν εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μητροπολίται τὴν ἔδραν καὶ κατοικίαν αὐτῶν δὲν εἶχον εἰς τὸ Τύρνοβον, ἀλλ' εἰς τὸ προάστειον. Ὡς μητρόπολις τὸ Τύρνοβον διήνευσε εἰρηνικὸν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον τὸν θῖον καὶ οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ προτίμησιν ἐξελέγοντο Ἠπειρώται ἐν οἷς διαπρέπει ὁ μεμουςωμένος Ἰωσήφ ὁ Δροβανίτης (1714—1724). ὅστις παραιτησάμενος ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἄθω, ἐνθα, ὡς εἶδομεν εἰς τὸ περὶ Παΐσιου τοῦ Μικροῦ κεφάλαιον, καὶ ἐτερμάτισεν ἐν δριόττη τὸν βίον ἀσχολούμενος εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν ποιητικῶν ἔργων του, ὧν τινα ἐξέδοτο εἰς τὸν «Γρηγόριον Παλαμᾶν» ἐν Θύνηκῃ ὁ Σπυριδων Λαυριώτης. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10' αἰῶνος οἱ Βούλγαροι ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ Πανολαύτισμου ἐζήτουν τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῇ ἐκπαιδεύσει τῆς Βουλγαρικῆς καὶ ἀρχιερεῖς Βουλγάρους· διὸ καὶ μετὰ τὸν τελευταῖον πατριαρχικὸν μητροπολίτην Γρηγόριον τῷ 1867 διαβιούοντα ἐν τῷ Ἀρβανιτοχωρίῳ ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀποστάτης μεταφραστὴς καὶ ὀργανωτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας.

Ἠπειρώται καὶ Ἀλβανοὶ ἐκτὸς τῆς μεγάλης ὁμαδικῆς μεταναστεύσεως, καθ' ἕνα τρόπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξώρμουν διὰ τὰς ἀποικίας εἶχον καὶ τὰς κατ'

1. Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. σταχυολογίας..ἐκδιδόμενα ὑπὸ Δ. Παπαδ. Κεραμέως, τομ. Α', Κ)πολις 1891, σ. 304—305

2. «Παραίνεσις...τοῦ ἀγιωτάτου οἰκουμ. πατριάρχου κύρ Καλλιστοῦ καὶ...ἱεράς Συνόδου περὶ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος γενομένη πρὸς τοὺς ἐν τῷ τόπῳ τοῦ Τρινόβου εὐρισκομένους τιμιωτάτους μοναχοὺς καὶ λοιποὺς ἱερεῖς» (πατριαρχ. ἐγγράφων τομ. Γ', Κ)πολις 1905, σ. 1015), ἐμνημόνευε μέντοι τὸν οἰκουμηνικὸν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ὁ Τυρνόβου καὶ ἀπέτιε φόρους, ὅπως καὶ ὁ σύγχρονως ἀναγορευθεὶς πατριάρχης Ἰπεκίου (βλ. Φιλαρ. Βαφείδου, Ἐκκλ. ἱστορία Β', σ. 266) διὸ καὶ διαμαρτύρεται ὁ Κάλλιστος διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ μνημοσύνου «πρᾶγμα ἀτοπώτατον καὶ ἐξω τῶν ἐξ ἀρχῆς συμφωνιῶν τῶν ἀποταχθειῶν διὰ τοῦ τόμου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου κύρ Γερμανοῦ» (σ. 1046) καὶ ἐνεκα τούτου διὰ τῆς ἐπὶ Βαγιαζήτῳ Α' τῷ 1898 ἀλωθέντος τοῦ Τυρνόβου καὶ καταλυθέντος τοῦ βουλγ. κράτους, ἐγένετο ὁ πατριάρχης μητροπολίτης τοῦ οἰκουμ. θρόνου (σ. 1050).

ατομα ἢ καὶ οἰκογενείας. Ὅπως εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας, ὡς ξενιτευόμενοι, ἐγκλιματιζόμενοι μετέφερον καὶ τὰς οἰκογενείας, καὶ αὐταί εἶναι αἱ μέχρι σήμερον μεμονωμένα: μεταναστεύσεις. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ὡς ἄγαν συντηρητικοὶ ἀπέφευγον τὴν μετ' ἄλλων ἐπιμίσξιν, ἵνα μὴ ἀλλοιώσῃ τὰ πατροπαράδοτα ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, οἱ Σιαμαῖοι ἀδελφοί, ἀπὸ τοῦ Ις' αἰῶνος ἴδρουν ἴδια χωρία, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἀνάγονται τὰ περιγραφέντα τῆς Θράκης Ἀρβανιτοχώρια, ἅπερ ὑπῆρξαν κέντρα πολιτισμοῦ. Καὶ ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ τελευταίου Ἀρβανιτοχωρίου καὶ προτιτάσομεν τὴν μαρτυρίαν Θρακὸς καθηγητοῦ, τοῦ μακ. Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου, οὗ αἱ πολυπληθεῖς δημοσιεύσεις ἐπέγυσαν ἄπλετον φῶς εἰς τὸν ἑλληνισμόν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης: «Ὁ ἐν τῇ νῦν Βουλγαρίᾳ ἑλληνισμός, γράφει, κατῴρθωσεν ἐπὶ πέντε δλοὺς αἰῶνας νὰ συντηρηθῇ ἐνισχυόμενος ἐκάστοτε διὰ μεταναστῶν ἑλλήνων καὶ ἑλληγιζόντων ἐρθοδόξων ἀλλογενῶν (Ἀλβανῶν καὶ Κουτσοβλάχων), προσερχομένων σποράδην ἢ ὁμαδῶν ἐξ ἄλλων τῆς ὀθωμ. αὐτοκρατορίας τόπων. Διοργανωθείς ὡς ὁ ἀλλαχρῶ ἑλληνισμός εἰς θρησκευτικὰς κοινότητας ὑπὸ τῆν προστασίαν τοῦ Οἴκουμ. πατριάρχου, ἀνέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ ὑλικῶς διὰ τῆς ἐν τῇ ἐμπορίᾳ καὶ βιοτεχνίᾳ ἐπιδόσεώς του, καὶ προηγούμενος μᾶλλον τῶν συνοίκων του ἐν τῷ πολιτισμῷ ἤρξατο αὐθις (ὡς πρὶν τῆς ἀλώσεως) τὸ ἐκπολιτιστικόν του ἀνά τὴν χώραν ἔργον. Ζῶν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων του Βουλγάρων. ἀποκτηνωθέντων ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγόν, ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς καὶ ἐμπορικῶς καὶ κοινωνικῶς. Ἡ ἐπιβολή του δ' αὐτῆ ἐκορυφώθη φθίνοντος τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος... καὶ ἐγγίνει πάντες οἱ Βούλγαροι οἱ κοινωνικῶς βουλόμενοι νὰ ἐπιδειχθῶσιν ἐφιλοτιμοῦντο αὐθόρμητοι νὰ ἑλληγιζῶσιν...»⁽¹⁾. Τὸ διάτορον κήρυγμα τοῦ Μοισιόδακος Μοσχοπολίτου ἱερομονάχου Δανιήλ, συνιστῶντος τὴν «Εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν», ὡς ἐκάλεσε τὸ τετράγλωσσον βαλκανικὸν λεξικόν, ἐτελεσφόρησε σπουδαίως.

«Ἀλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, ἀλλόγλωσσοι χερῆτε
 κι' ἐτοιμασθῆτε, ὅλοι σας Ῥωμαῖοι νὰ γενῆτε,
 βαρβαρικὴν ἀφίνοντες γλῶσσαν, φωνὴν καὶ ἤθη,
 ὀπρῶ στοὺς ἀπογόνους σας νὰ φαίνωνται σὰν μῦθοι.
 Γένη σας νὰ τιμήσητε ὁμοῦ καὶ τὰς πατρίδας
 τὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς κάμνοντες ἑλληνίδας.
 Δὲν εἶναι πλέον δύσκολον νὰ μάθητε Ῥωμαίικα
 καὶ νὰ μὴ βαρβαρίζητε μὲ λέξεις πέντε δέκα...
 Λαοὶ οἱ πρὶν ἀλλόγλωσσοι, ἀλλ' εὐπεβεῖς τὰ θεῖα,
 Ῥωμαίων ν' ἀποκτήσητε γλῶσσαν καὶ ὁμίλιαν».

Ὁ δὲ τὸ Λεξικόν ἐκδοὺς μητροπολίτης Πελαγονίας, ὁ «καλὸς ποιμὴν», ἀφει-
 σῶς ἐδαπάνησε:

1. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τομ. Ι' Ἑλλάς, σ. 728β. Βλ. τὸ μοναδικόν του ἐκ Σιστόβου (Βουλγαροχωρίου παρὰ τὴν Ροδόπην) Ἀντ. Κυριακοῦ ε' Ὁδηγὸς εἰς τὸν εὐδαίμονα βίον. Βιάννη 1846, σ. θ' ἑ.

«Ῥωμαίικα γλῶσσα θέλωντας τοὺς πάντας νὰ διδάξῃ
καὶ τὰ βουλγαλβανικὰ ἤθη νὰ μεταλλάξῃ,
στολίζωντας τοὺς τόπους σας καὶ συνιστῶν σχολεῖα
καὶ μὲ Ῥωμαίικα γράμματα γυμνάζων τὰ παιδία»... (1).

Στενοκέφαλοι Ἕλληγες, ὅποιοι δυστυχῶς ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον, κατεπο-
λέμησαν βεβαίως ἐκ κακεντρεχείας τὴν διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκπολιτιστικὴν ταύτην
ιδεάν καὶ κατῴρθωσαν νὰ περιορίσωσιν ἐντὸς τῶν σημερινῶν στενῶν ὁρίων τὴν διδα-
σκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοὺς Ἕλληγας, ὅτινες ὡς δορυφόροι τοῦ
πολιτισμοῦ εἶχον ἐπεκταθῆ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, νὰ συγκεντρώσωσιν
ἐνταῦθα ἵνα πάθωσιν ἐξ ἀσφυξίας, ἂν μὴ ἐκ τῆς πείνης, καὶ παρουσιάζονται μεγα-
λοῖδεάται οἱ πατριδοκάπηλοι οὗτοι ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιβάλωσι τὴν στρεβλὴν ταύ-
την ιδεάν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κράτος, καὶ οὐ μόνον δὲν θέλουσι νὰ δώσωσι τὸ δικαίω-
μα εἰς τοὺς ἀλλογλώσσους Βαλκανικοὺς νὰ ἐνδιαφέρωνται διὰ τὸν ἑλληνικὸν πολι-
τισμὸν, ἀσπαζόμενοι τὸν Ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐξαλείφουσιν, ὅπου συγαντῶσι, τὰ
τῶν ἀλλογλώσσων ὀνόματα, ὡς ἔπραξαν ἐσχάτως καὶ διὰ τὰ κατονομασθέντα Ἀρ-
βανιτοχώρια μὴ ἐυνηθέντες νὰ δυεισδύσωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν τῆς ὀνομασίας ἔννοιαν—
καὶ εἶναι, φεῦ!, καὶ καθηγγεται πανεπιστημίου.—Κύριος σκοπός μου ἦτο πραγμα-
τευόμενος ἐνταῦθα παρεκβατικῶς περὶ τοῦ θέματος τούτου νὰ ἀποκαλύψω εἰς τοὺς
μυωπάζοντας τοίτους τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ περλάω εἰς τὸν κύκλον τῶν δορυφό-
ρων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἐξεπορεύετο πρῶτον ἐκ τῆς Ἡπείρου ἔπειτα
καὶ ἐκ τῆς Μακεδονίας, καὶ τοὺς παρηγκωνισμένους Ἀλβανοχωρίτας καὶ νὰ ἀπαλ-
λάξω τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοὺς διαφθορεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος! Τῆς ἀρχαίας
Ἑλλάδος τὰ θεμέλια ἐκλονίσθησαν ἀπὸ τῆς κενοσπούδου ἐκείνης τοῦ Δημοσθένους
θεωρίας, καθ' ἣν οἱ Μακεδόνες δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται Ἕλληγες, καὶ ὁμοῦ οὗτοι
μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν, ὅτι ἐκυσφόρουν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ιδεάν τῆς μεγάλης Ἑλλά-
δος, ἐπεκτείναντες αὐτὴν πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάλλου, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ ἦρωες τῆς Πηνυ-
κὸς διεσκόρπιζε περσικὰ χρήματα, ἵνα διαφθείρῃ τοὺς Ἕλληγας, ἵνα ἐπαναστατήσῃ
αὐτοὺς καὶ ἐξουδετερώσῃ τοὺς θριάμβους τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου! Αὐτὴ εἶναι ἡ τε-
λευταία λέξις περὶ τῆς ὑψηλόφρονος πολιτικῆς τοῦ κλεινοῦ ρήτορος τῆς ἀρχαιότητος.

Πρὶν ἢ καταγράψω τινὰς τῶν διδασκάλων τῆς Τυρναβείου σχολῆς τοῦ Ἀρβα-
νιτοχωρίου, θὰ μοὶ ἐπιτραπῆ ν' ἀνατρέψω τὴν σειρὰν τοῦ λόγου καὶ νὰ ἐπιθέσω τὸ
ἐπιστέγασμα πρὶν ἢ ἀνεγείρω τὸ οἰκοδόμημα, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ κό-
σμου ποιήσας ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανόν. Ὁ τελευταῖος Ἕλλην γέννημα καὶ θρόμμα τοῦ
Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας, ὅπως ὁ Φλοποίμην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἶναι ὁ ἐκ
Θεσσαλῶν γονέων καταγόμενος Νικόλαος Σάβα Πίκκολος γεννηθεὶς τῷ 1792, ὅστις
διακούςας ἐν τῇ γενετείρᾳ του τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἐτελειοποιήθη εἰς τὸ ἑλλην.

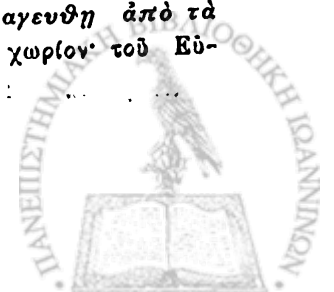
1. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ὁ μεταφραστὴς τῆς Και-
νῆς Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικὸν καὶ ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχόπολεως κτλ. Ἀθήναι 1935, σ.
96. Καὶ δὲν εἶναι, ἀληθείας δικαζούσης, γνήσιοι ἀπόγονοι οἱ Μοσχοπολίται τοῦ μεγάλου Μα-
κεδόνα δορυκτῆτορος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου οἱ Βαβυλῶνων παῖδες «ἦδον τὰς Εὐριπίδου
ὠδὰς» κατὰ Πλούταρχον;

Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου. Εἶτα μεταβάς εἰς Παρισίους ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως συχεδέθη ἀρρήκτως μετὰ τοῦ Κοραῆ καὶ ἀπεστάλη παρ' αὐτοῦ εἰς Ἀγγλίαν διὰ νὰ παρασκευάσῃ τὰ πνεύματα. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐν Ἑλλάδι διωρίσθη καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἐθαυμάσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Γκυλιφορῶ διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ἑλλην. γλώσσης, «ἀπηλλαγμένης τῶν ἐπικινδύων ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες εὐκόλως δύνανται νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς ἐπιστήμην τόσον λεπτήν». Ὁ φιλότατος οὗτος ἀνὴρ ὁ τοσοῦτον ὀλιγορηθὴς παρ' ἀξίαν ἐν Ἑλλάδι εἶχεν ἀτοκίσει φήμην δεινοῦ ἑλληνιστοῦ παρὰ μὲν τοῖς ξένοις διὰ τὰς κριτικὰς αὐτοῦ ἐκδόσεις, παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὴν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μεταγλώττισιν ἀριστουργημάτων· καὶ ὡς ὑπόδειγμα γλώσσης ὑψηλῆς καὶ καθαρᾶς ἄμα καὶ ἐπαγωγῆς καὶ εὐκαταλήπτου ἀναφέρω τοῦ Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου «Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργιλίαν», ἐκλεκτὸν λογοτέχνημα, ὅπερ ὅστις δὲν ἀνέγνω, ἔχασε πολὺ. Ἐξεδόθη μετὰ σοφῶν φιλολογ. παρατηρήσεων ἐν Παρισίοις τῷ 1824. «Θεωρεῖται ἀριστοτέχνημα μεταφραστικῆς δεξιότητος, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς τότε καταστάσεως τῆς καθαρουργίας» γράφει ὁ Δημ. Πασχάλης ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Κ', σ. 199α. Ἐκδιωχθεὶς τῷ 1939 ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων Ἰταλῶν ἐκ Κορυτσᾶς καὶ διασκεδάζων τὴν ἀνίαν μου ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ Μαζεστὶκ ἐνταῦθα εὐρον τερπνὴν παρηγορίαν, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου τούτου. Ποῦ ἔμαθε τὴν κλλιπετὴ ταύτην γλώσσαν ὁ Ἀρβαντοχωρὶτῆς ὁ Πίκκολος; διερωτῶμαι. Οὐχὶ βεβαίως εἰς Παρισίους, οὔτε εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου βραχὺν χρόνον διέτριψεν, οὔτε δὲ καὶ εἰς τὴν Ρουμλίαν. Ἐμαθὲν αὐτὴν ἐν Τυρνάβῳ, εἰς τὸ περίφημον Ἀρβαντοχωρὶ εἰς τὸ ἐκεῖ σχολεῖον εἰς ὃ ἐδίδασκον Ἡπειρώται. Ὅποῖος ἑλληνισμὸς ἤκμαζεν ἐκεῖ, ἀποδεικνύει ἡ γλώσσα τοῦ ἐν λόγῳ διηγήματος, ὅπερ ὅμως δὲν ἔτυχε πλέον ἄλλης ἐκδόσεως (1). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ θέματος, ὁμοίου σχεδὸν πρὸς τὸ τῆς Γενοβέρας, ἀποδεικνύει τὸ λεπτὸν αἰτήημα τοῦ μεταφραστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοπατρίαν αὐτοῦ· διότι ἐκυκλοφόρουν τὰ βιβλία, γράφει εἰς τὸν πρόλογον, ὅτε «ὁ λόγος ἦτον περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους», ὁ ἀγνώστης ὅμως ἐπαραμυθεῖτο ἀρκούντως ἐκ τῆς συναφείας τοῦ διηγήματος καὶ τὰς συμφορὰς τῆς Βιργιλίας εὐρεθείσης μετὰ τοῦ ἀρτιγενοῦς Πύλου εἰς Μαδαγάσκαν, νῆστον γαλλικὴν τοῦ Ἰνδοῦ Ὁκεανοῦ, ὃν εἶχεν ἐν γαστρὶ, ὅτε ἀπώλετε τὸν μονάρχιδον ἄνδρα τῆς. Ἐμμεῖς πικντέρημος εἰς ἄγνωστον μέρος εἰς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, καὶ ὅμως ἡ ὑπομονὴ τῆς καὶ ἡ εἰς τὸν Θεὸν πίστις ἔφερον ἐν τέλει τὴν σωτηρίαν τῆς. Ὄντως τὸ βιβλίον ἦτο θεῖοεμπτον, ὄντως παλλάδιον διὰ τοὺς δοκιμαζομένους ἑλληνας· τούτου ἕνεκα καὶ ὁ μέγας φιλέλληνας Φερμίνος Διδότος, εἰς ὃν ἐγκαταλείπων τὸ Παρίσι τῷ 1822 εἶχεν ὁ Πίκκολος ἐμπιστευθῆ τὰ χειρόγραφα, ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν ἐκδοσὶν διὰ νὰ ἐπιχύτῃ εἰς τοὺς τετραμυκτισμένους Ἑλληνας βάλσαμον παρηγορίας. Τὸ βιβλίον ὄντως εἶναι «πράκλις τοῦ Ἰσραήλ», ἀλλ' ἄμα καὶ μαγευτικὸν (2).

1. Καὶ εἶναι λυπηρὸν τοῦτο· διότι ὁ μεταφραστὴς περιέλαβεν ἐν τῇ μετὰ χεῖρας β' ἐκδόσει, γενομένη ἐν Παρισίοις τῷ 1841, καὶ ἄλλα τοῦ Σαιμπιέρρου διηγήματα, καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι πολλὰ τεμάχια ἄλλων μεγάλων Γάλλων ποιητῶν μετὰ σχολίων. Καὶ ὅμως ἡ Γενοβέφα ἔχει ἀναριθμήτους ἐκδόσεις, ἐφάτος δὲ καὶ ἐν ἐφημερίδι.

2. Παρεκινήθη δὲ ἐπιμόνως παρὰ πολλῶν φιλομουσίων πατριωτῶν εἰς τοῦτο ὁ Πίκκολος, ἐν ᾧ χρόνῳ «ἀνεζωπυροῦτο ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμός διὰ τὰς σειρήνας τοῦ Σαιμπιέρρου, τὰς ὁποίας δὲν ἤμπορεῖ πλέον ν' ἀποφύγῃ, ὅποιος φθάσῃ μίαν φορὰν νὰ μαγευθῇ ἀπὸ τὰς θέλητρας τῆς μελωδίας των» (προλ. ε. θ' καὶ προσάγει λίαν ἐπικαίρως τὸ χωρίον τοῦ Εὐσταθίου Θ)νίκης ἐκ τοῦ προοιμίου τῶν εἰς Ὅμηρον παρεκθ).

Ἐκ τῶν θαλκκανικῶν χωρῶν εὐκόλως ἠδύναντο οἱ Ἠπειρώται Λόγιοι νὰ μετασταθμεύσωσι καὶ ἐγκλιματισθῶσιν εἰς τὰς παριστρίας χώρας καὶ δὴ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανικῆς καταγωγῆς (ἀλλ' ἑλληνοπρεπεστέρων τῶν γαλαζοαίμων Ἑλλήνων) ἡγεμόνων. Ἐν Ἰασίῳ σημειοῦνται ὡς διδάσκαλοι Ἠπειρώται :

1. Νικόλαος Κεραμεὺς Ἰωαννίτης.
2. Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων Κουτσόβλαχος.
3. Νικόλαος Τζέρτζουλης Μετσοβίτης.
4. Ἰώσηπος ὁ Μοισιόδαξ ἐκ καταγωγῆς Κουτσόβλαχος.
5. Ἰωάννης Μακρῆς Ἰωαννίτης.
6. Ἰωάννης Καλλούσιος Ἰωαννίτης κ. ἄ. πολλοί. Καὶ οὗτοι εἰς τὸ ἐν κλεινὸν κέντρον τῶν Μουσῶν. Εἰς δὲ ἕτερον ἐν Βουκουρεστίῳ ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς :
7. Ἀναστάσιος Ἰωαννίτης.
8. Μητροφάνης Γρηγοράς Ἱερομόναχος Δωδωναῖος.
9. Κωνσταντῖνος Ἰωαννίτης.
10. Λάμπρος Φωτιάδης ὁ περικλητὸς Ἰωαννίτης.
11. Νικόλαος Βάρκοσης Ἰωαννίτης.
12. Μεθόδιος Ἀνθρακίτης.
13. Χριστόφορος Ἐμποροκωμῆτης Ἰωαννίτης.
14. Ἀβράμιος κατὰ μὲν τὸν Ν. Δόσιον Ἕλληνα Ἠπειρώτη⁽¹⁾, κατὰ δὲ τὸν Erbiceanu Κουτσόβλαχος.
15. Λάμπρος Δήμαρος Ἰωαννίτης.
16. Νεόφυτος Δούκας Ζαγορήσιος.
17. Γεώργιος Γεννάδιος ἐκ Δολιανῶν.
18. Ἀνδρέας Μουττοξύδης, ὁ ἀνάδοχος τοῦ Σπ. Λάμπρου.
19. Πολυζῶης Κοντὸς Ἰωαννίτης.
20. Δημ. Πάμπερις Μοσχοπολίτης.
21. Στέφανος Ἀλβανιτοχωρίτης.
22. Χριστόφορος Νικολαΐδης Ἀλβανιτοχωρίτης (Ἀλβανιτοχωρίται = ἄποικοι Ἠπειρώται ὑπῆρχον πολλοὶ ἐν Ρουμανίᾳ).
23. Ἀνδρέας Μοισιόδαξ (ἄδελφὸς τοῦ Ἰωσήπου),
24. Νικόλαος Λαζάρου Ἰωαννίτης, ὁ γράψας περιγραφὴν τῆς Βλαχίας (βλ. Blancard, Mauroyeni σ. 852),
25. Ἀθανάσιος Βογορίδης Ἠπειρώτης ἐξ Ἀρβανιτοχωρίου, σπουδάζας ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Εὐρώπῃ, ἀποθανὼν τῷ 1826⁽²⁾. Ἐξ Ἀρβανιτοχωρίου τῆς Τζερβενού κατήγετο καὶ ὁ ἡγεμὼν Βασίλειος Λοῦπος. Οὗτος ἐξέδωτο «γράμμα σιγιλλιῶδες τῷ Πατριάρχῃ Κων)πόλεως Παρθενίῳ τῷ Δ', . . χορηγοῦν δίκαια σταυροπηγιακὰ εἰς τὸ Ἀλβανιτοχώριον . . πατρίδα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Βασιλείου, καθὸ πληρώσαντες (sic) τὰ χρέη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῷ 1642 κατ' Ἀπρίλιον μῆνα»⁽³⁾. Ὁ Ἰωαννίτης Ν. Δόσιος ἔγραψε καὶ ἐν τῇ «Πατρίδι τοῦ Βουκουρεστίου», ἀριθ. 2401 — 2403 «Ἐπίτομον ἀναγραφὴν τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονικαῖς Ἀκαδημαῖαις διδαξάντων» ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ρουμανικῶν πηγῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάζει τοῦ Ἰωαννιτικοῦ χειρογράφου⁽⁴⁾ καὶ ἔχει διδακτάλους ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ 34 ἐν Ἰασίῳ. Διὰ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἰασίου ἡ ἔρευνα εἶναι δυσκολωτέρα. Τὰ κέντρα ταῦτα ἐκαλλιέργησαν τόσον πολὺ καὶ διέδωκαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὥστε κατήντησεν ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὰς πόλεις ἢ Ἑλληνικὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν Καντεμιρ ἔγραψεν ἑλληνιστὶ τὴν ἱστορίαν

1. Βλ. N. Dosii, Studii Greco - Romane. Jasi. I, 1901, σ. 63 ἐ.

2. Βίος αὐτοῦ ἐν Πανδώρα Κ', 1870, σ. 414 - 416. «Οἱ Βογορίδαι εἰς τὴν Μολδαβίαν» (Ἱστορία, περιόδ. ἐκδόσεις «Πρωίας», τευχ. Γ', 20 Ἰουνίου 1935, 58 - 67.

3. Documente istor. Romanilor ... Hurmutzaki, τόμ. XIV, 1915, σ. 720 ἐκδόσεις N. Jorgă.

4. Περὶ τοῦ χειρογράφου ἔγραψεν ὁ Δόσιος ἐν τῇ «Πατρ. Βουκ.» τοῦ 1899, ἀριθ. 2403 καὶ ἀλλαχοῦ ὁσάκις ἀναφέρει πέραν τοῦ 16' αἰῶνος λογίους βλ. Studii Greco - romane I, 1901 σ. 45: «de la Inceputul secolului al XIX - lea, care face parte din mica nostra colectiunea de manuscrise Grecesci».

της Ρουμανίας και άλλα έργα (1). Σήμερα έχουν κατανοήσει την εθνεργατική επίδραση των ελληνικών γραμμάτων εν Ρουμανία και οι κορυφαίοι της επιστήμης, και ότι οι Έλληνες Φαναριώται ήγεμόνες, ήταντο λίκνο υψηλά και μακράν πάσης εθνικιστικής φιλοδοξίας προς δολίαν εκμετάλλευσιν του ρουμανικού λαού. Αυτός ο Jorga εις έν τών τελευταίων έργων του έγραφεν : « Γνωρίζομεν αρκετά σήμερα ν' άπαντήσωμεν περι τών εκτοξευομένων κατηγοριών κατά τών Έλλήνων αρχόντων και κληρικών, εις άμφοτέρας τās έρωτήσεις. Αί ελληνικά σχολαί τών Ήγεμονιών δέν είναι όργανον εθνικής ελληνικής προπαγάνδας, ήτις θά ήτο άκατανόητος κατά την εποχήν εκείνην, άλλ' αντιπροσωπεύουσι τον άνώτερον εκπολιτιστικόν τύπον έν τη καθιερωμένη (έλληνική) γλώσση, ήτις ανταπεκρίνετο εις την Λατινικήν διατηρουμένην παρά τοις Δυτικοις. Τά ελληνικά τυπογραφεία προορίζονται μόνον εις τό να δώσωσιν έπλα εις την Όρθοδοξίαν έν τῷ εκ του έμφανοϋς πολέμῳ κατά του καθολικισμού, οστις προϋχῶρει υποστηριζόμενος παρά της αυστριακής αυλής (2) ». Την αλήθειαν ταύτην ήρχισε να διακηρύττη εις τούς μισοφαναριώτας Ρουμάνους ο Jorga από του 1894, ετε επέστρεψεν εκ Γερμανίας. Τότε εύρεν όμόγνωμον και όμότροπον και τον τρόφιμον της ήμετ. Θεολογικής Σχολής Κων. Erbiceanu καθηγητήν της Θεολογίας έν Βουκουρεστίῳ, οστις και τον κατάλογον τών εκει ελληνικών χειρογράφων έδημοσίευσεν, ως και τό χρονικόν τών ελληνικών λογίων (πληρέστερον του Σάθα) άνεδημοσίευσεν, ένθα και ταυτα γράφει : « Θά άναγνωρίσωμεν, ότι τά ελληνικά γράμματα και τά ελληνικά σχολεία έγέγοντο παρ' ήμιν άσυγκρίτως πολλῷ μείζονος ώφειλέας ή βλάβης πρόξενα. 'Αφ' οτου ήρξατο ή επίδρασις της ελληνικής παιδείας παρά Ρουμάνοις ήρξατο ν' αναπτύσσεται και καλλιεργηται ζωηρότερον ή εθνική ήμῶν γλώσσα (3) ». Και αυτό τό αγαθόν και εις την Ρουμανίαν οφείλεται κατά τό πλείστον εις τούς Ήπειρώτας και Άλβανούς, οστινες υπό την κοινήν του ελληνισμού σημαίαν διέδωκαν ένα παλαιγενή πολιτισμόν και ανεγέννησαν τούς βαλκανικούς λαούς, όπως ακριβώς έπραξαν και οι φυγάδες του Βυζαντίου Λόγιοι εις τās Ευρώπας. Ο κορμός του αρχαίου έν τη Ήπειρω ελληνισμού έχων βαθυγείους τās ρίζας άνέδιδε άείποτε νεαρούς βλαστούς πλήρεις ευχύμων και γλυκυτάτων καρπών. Κατά τούς έσχάτους καιρούς επιπολαιώς κρίνοντες τινες έθνολόγοι διημφισθέτησαν την αρχαιότητα του ελληνισμού της Ήπειρου. Ο μέγας γλωσσολόγος Γερμανός Αδγουστος Fick άποφαίνεται : « Η πα-

1. Βλ. τό λαμπρόν έργον του Θεοδ. 'Αθανασίου πρωθιερέως έν Ρουμανία και προλύτου της Θεολογίας του ήμετέρου Πανεπιστημίου « Περὶ τῶν ελληνικῶν σχολῶν έν Ρουμανία ». Αθήναι 1897, σ. 174. Περὶ του εκπολιτιστικῶ ρόλου τῶν Ακαδημιῶν της Ρουμανίας, αίτινες υπήρξαν τά πρώτα ελληνικά πανεπιστήμια έν τοις Βαλκανίοις, και οθεν έλαβεν ὠθηοιν και ή Μοσχόπολις να ιδρύση την « Νέαν Ακαδημίαν » βλ. ήμέτ. σύγγραμμα « Γρηγόριος Άργυροκαστριτης κτλ. έπίμετρον, Η Ιστορία της Μοσχοπόλεως » σ. 161 - 208.

2. Histoire d' Etats Balcaniques. Paris 1925, σ. 56 - 58.

3. Croniciarii Greci . . de Const. Erbiceanu. Bucaresti 1890, πρόλογ. σ. ΧΙΥ. Τελευταίον έγραψε και ο R. Ortiz, « Sull' importanza della dominazione Fanariota in Romania come determinatrice dei contatti linguistici e letterari italorumeni attraverso la linguae lettoratura neo - ellenica », έν Atti del V congr. intern. dei st. biz. Roma 1939, σ. 252 - 283 (σπουδαίον).

ρανόσεις χωρίων τινῶν τοῦ Θουκυδίδου, ἕς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἡπειρωτῶν ἀποκαλεῖ αὐτοὺς βαρβάρους, παρεπλάγησεν τινὰς ἐρευνητάς, ὥστε ὑπέλαβον, ὅτι οἱ Ἡπειρώται κατ' ἀρχὰς οὐχὶ Ἕλληνες βραδύτερον καὶ οὕτως ἐταῦτισαν αὐτοὺς μετὰ τῶν παλαιῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν νῦν Ἀλβανῶν (1) Πᾶσαι αὗται αἱ ἀσαφεῖς ἔννοιαι ἀπεβλήθησαν τώρα διὰ μιᾶς καὶ ἡ κοιτίς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκαθάρισθη ἀπὸ πάσης ὑπονοίας περὶ βαρβαρότητος καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Δωδώνης γνωρίζουσιν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν ἠπειρωτικὴν διάλεκτον ὡς μίαν τῶν βορείων ἑλληνικῶν διαλέκτων, αἵτινες πρὸς ἀλλήλας ὅμοιαι ἐκτείνονται ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι Βοιωτίας καὶ μεσημβρινῆς Θεσσαλίας (2). Λίαν διαφωτιστικὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι καὶ τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος (Ζ', 326) : «Ἡπειρώται δ' εἰσὶ καὶ Ἀμφίλοχοι καὶ οἱ ὑπερκείμενοι καὶ συνάπτοντες τοῖς Ἰλλυρικοῖς ὄρεσι, τραχεῖαν οἰκοῦντες χώραν, Μολοττοὶ τε καὶ Ἀθαμᾶνες καὶ Αἴθακες καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρέσται, Παρωραῖοι τε καὶ Ἀτιντᾶνες», δηλ. ἴν' ἐπιβεβαιώσῃ ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος, ὁ ἐπιτοπίως ἐξερευνήσας τὰ μέρη ἐκεῖνα τὸν ἑλληνισμὸν αὐτῶν συνάπτει τοὺς κατοίκους αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας. — Τὸ χωρίον ἐνδεικτικὸν καὶ διὰ τὰ ἔρια. — Ἄλλως καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀπέδειξεν, ὅτι ὅμοια ἔργα τέχνης ἀνεκαλύφθησαν ἐσχάτως εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Νότ. Ἀλβανίαν — παλαιότερον δὲ τῷ 1870 καὶ ἐν Δίβρη τῆς Βορ. Ἀλβανίας — ὅμοια δηλ. πρὸς τὰ τῆς Δωδώνης (3), ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι «οἱ κάτοικοι τῆς Ἡλείρου οἱ κατασκευάσαντες καὶ ζήσαντες μὲ τὰ προϊόντα ταῦτα τῆς βιοτεχνίας πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ... ἐνῶ ὁ πρωτοελλαδικὸς πολιτισμὸς τῆς νοτίου Ἑλλάδος πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς μὴ ἑλληνικὰ φύλα ... (4)». Πάντως τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης εἶναι πανάρχαιον ἴδρυμα Πελασγῶν, οἵτινες μετῆνεγκον εἰς αὐτὸ εἰς Θεσσαλίαν. Ὁ Στράβων περιγράφας τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἡλείρου ὡς καὶ τῆς Δωδώνης ἐπιλέγει : «ἔστι δὲ, ὡς φησὶν Ἐφορος, Πελασγῶν Ἰδρυμα· οἱ δὲ Πελασγοὶ τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα δυναστευσάντων ἀρχαιότατοι λέγονται καὶ ὁ ποιητὴς φησὶν : «Ζεῦ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικέ», ὁ δὲ Ἡσίοδος «Δωδώνην φηγόντε, Πελασγῶν ἔδρανον» (Ζ', 327), καὶ κατωτέρω : «Ἡ Δωδώνη τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ Θεσπρωτοῖς ἦν καὶ τὸ ὄρος ὁ Τόμαρος ἢ Τμάρος, ὑφ' ᾧ κεῖται τὸ ἱερόν» (Ζ', 328). Ἀναφέρομεν ἐν-

1. Ἐχω διακηρύξει ἀνεκάθεν καὶ πιστεύω ἀκράδαντως ὅτι οἱ δύο λαοὶ μετὰ καὶ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν, ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοὶ ἢ Δωριεῖς καὶ διέφερον τὸ πάλαι ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ διὰ καὶ ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἠνώθησαν αὐτοὶ μόνοι ἐξ ὅλων τῶν φύλων τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου, συνεπολέμησαν καὶ ἔχουσιν ἔκτοτε κοινὴν τὴν ἱστορίαν.

2. Ἐν ταῖς Συμβολαῖς τοῦ Bezzenberger, III, 226. Ἐπιθὶ τὸ ἄρθρον τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Γ. Χατζηδάκι «Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἡλείρου» ἐν «Ἡπειρωτικῆ εἰκονογραφίᾳ» Δευκώματι 1912, σ. 132 - 141.

3. Ὡς ἀθηντικῶς γράφει ὁ Heurtley ἐν The annual of the British School at Athens XXVIII, 1926 - 7, σ. 191 ἔ. καὶ XXIX, 1927 - 8, σ. 186.

4. Ἡπειρ. Χρον. I', 1935, σ. 211 - 212 καὶ ἐπιφέρει : «Οὐδὲν λαίψανον ἀρχιτεκτονικὸν εὐρέθη δυνάμενον ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους .. Αἱ εὐρεθεῖσαι κέραμοι φθάνουσι μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος, σ. 213 περὶ δὲ τῶν ἀρχαιολ. μνημείων τοῦ Καραπάνου γράφει, ὅτι «μόλις φθάνουν μέχρι τοῦ Θ' καὶ Ζ' αἰῶνος», καὶ ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. IB', σ. 3286, 1930 : «Ἡ Δωδώνη μᾶς δίδει δείγματα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας κατὰ τὸν 5' π. χ. αἰῶνα. Δυστυχῶς οὐδὲν τῶν σωζομένων ἢ ἀνακαλυφθέντων ἔχει κτερίων φθάνει εἰς τόσον παλαιὰν ἐποχὴν». Δὲν νομίζετε, ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις εἰς ταῦτα ; Ἡμεῖς ἐγράψαμεν, ἀφοῦ ἐπιτοπίως ἐξετάσαμεν τὰ μνημεῖα καὶ ἐπελοθήμεν, ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν ἕνωτος εἰς τὸν Θ' αἰῶνα, καὶ τοῦτο, διότι ἀσφαλῶς κατὰ τὸν I' αἰῶνα οἱ ἐξ Ἡλείρου εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν Πετθαλοὶ μετῆνεγκον ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Παρραβίων, κατόπιν δὲ πλησίον τῆς Σκοπέσης ἐπὶ τοῦ φηγηναίου Διὸς παρὰ τὸν Ἰταρήσιον (κατ' Ἀρβανιτόπουλον ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω) ὅπου προσηύχετο ὁ Ἀχιλλεὺς (βλ. Ἐγκυκλ. Δεξ. Ἐλευθερουδάκη, 4, σ. 829. Τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα θιασαφηγίζονται ἐνταῦθα).

ταῦθα τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεβασμιώτατον τοῦτο μαντεῖον (1) διὰ τὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν σοφῶν ἱερέων, οἵτινες ὠνομάζοντο Σελλοὶ (2) (ἔπειτα παρουσιάζονται γυναῖκες αἱ πελειάδες) διετηρήθη ἡ ἀρχαία σοφία καὶ θεολογία. «Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἄνδρες ἦσαν οἱ προφητεύοντες ... ὑποφήτας γὰρ (ὁ ποιητῆς) καλεῖ, ἐν οἷς τάττοντ' ἄν καὶ οἱ προφῆται. ὕστερον δὲ ἀπεδείχθησαν τρεῖς γραιαί, ἐπειδὴ καὶ σύνναος τῷ Διὶ προσαπεδείχθη ἡ Διώνη» (Ζ', 329). 'Ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς Ἡρας συμπαρεδρεῦει τῷ Διὶ ἡ Διώνη καὶ ἀντὶ τῆς Πυθίας αἱ Πελειάδες (3). «Πελειάδες δὲ μοι δοκέουσι κληθῆναι πρὸς Δωδωναίον ἐπὶ τοῦδε αἱ γυναῖκες· διότι βάρβαροι ἦσαν. ἐδόκουν δὲ σφι ἐμοῖως ὄρνισι φθέγγεσθαι. μετὰ δὲ χρόνον τὴν πελειάδα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ αὐδάξασθαι λέγουσι, ἐπεὶ τε τὰ συνετὰ σφι ἠῶδα ἢ γυνή. ἕως δὲ ἐβαρβάριζεν ὄρνιθος τρόπον ἐδόκεέ σφι φθέγγεσθαι· ἐπεὶ τῷ τρόπῳ ἄν πελειάς γε ἀνθρωπίνῃ φωνῇ φθέγγεται· μέλαιναν δὲ λέγοντες εἶναι τὴν πελειάδα, σημαίνουσι, ὅτι Αἴγυπτις ἢ γυνὴ ἦν» καὶ εὕρισκει στενὴν σχέσιν τῆς Δωδώνης πρὸς τὸ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου μαντεῖον ὃ Ἡρόδοτος τοιαῦτα περὶ τῶν πελειάδων ἐκθείς (II, 57, 58) (4).

Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας περὶ τῶν γραιῶν παρομοιάζων αὐτὰς πρὸς πτηνὰ ἕνεκα τῆς βαρβάρου φωνῆς, δεχόμενος τὴν ἐκ Διθύης καὶ Αἰγύπτου προέλευσιν αὐτῶν (4). Λογικώτερος εἶναι ὁ Στράβων ἐκλαμβάνων αὐτὰς ὡς οἰωνοσκόπους. «Ἰσως δὲ τινα πτησιν αἱ τρεῖς περιστεραὶ ἐπέτοντο ἐξαιρέτων, ἐξ ὧν αἱ ἱέρειαι παρατηρούμεναι προεδέσπιζον» (Ζ' ἀποσπ. 1), ἔπερ σχολιάζων ὁ Εὐστάθιος (εἰς Ὀμηρ. Ὀδύσσεια, III, 327) γράφει : «ὁ δὲ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ λεγόμενας μαντικὰς πελειὰς φησὶν, ὅτι αἱ πέλειαι εἰς οἰωνοσκοπίαν ὑπονοοῦνται, καθ' ἃ καὶ κορακομάντιες ἦσαν τινες». Ὁ Φιλόστρατος (Εἰκόν. II, 33) περιγράφει αὐτὰς ὡδε : «Ἐνταῦθα δὲ ἱέρειαι Δωδωνίδες ἐν στρυφνῷ τε καὶ ἱερῷ τῷ εἶδει· εὐόκασι γὰρ θυμιαμάτων ἀναπνεῖν καὶ σπονδῶν. καὶ τὸ χωρίον δὲ αὐτὸ θυῶδες, ὦ παῖ, γέγραπται καὶ ὀμφῆς μεστόν». Ἀπήχησις, ὑποθέτω, τῶν παναρχαίων περὶ τὴν Δωδώνην παραδόσεων εἶναι τὸ μυθολογικὸν «Χρονικὸν τῆς Δρουπίδος», ἔπερ μετὰ τὴν ἐκδασιν τοῦ Rourneville καὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Bekker (5). Ὁ γόνημος Δροδιανίτης συγγραφεὺς καὶ ἐρευνητῆς τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου Ἀθ. Πε-

1. «Τὸ γὰρ μαντήιον τοῦτο ἀρχαιότατον νενόμισται τῶν ἐν ἑλλήσι χρηστηρίων εἶναι καὶ ἦν τὸν χρόνον τοῦτον μουνῦν» (Ἡρόδ. II, 52).

2. Σελλοὶ ἢ Ἐλλοὶ (κατὰ Πίνδαρον) καὶ Ἑλλοπία ἡ χώρα. Ἡ λέξις ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ σέλας, καὶ κατὰ ταῦτα Ἑλληγες εἶναι οἱ φωτεινοί, οἱ λαμπροὶ καὶ ἐνδοξοί. Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι ἔχουσι τοιοῦτον ἔθνικόν (πρβλ. οἱ Γερμανοὶ ἢ Τεῦτονες λέγονται Deutsche (ἐκ τοῦ r̄h̄m̄. denten) ἦτοι ἐρμηνεῖς, ἐξηγηταί, σοφοί. οἱ Σλάβοι (ἐκ τοῦ slovo) ἦτοι οἱ ἐνδοξοὶ κ.τ.τ.

3. Πολυζήτητον τὸ ζήτημα τῶν πελειάδων, ὡς λέγονται αἱ ἱέρειαι τῆς Δωδώνης· πέλειαι εἶναι αἱ περιστεραὶ — περίεργος προφορικός τοῦ ἁγίου πνεύματος! δι' οὗ ἐκδηλοῦνται ἐν χριστιανισμῷ αἱ ὑψηλαὶ τοῦ Ἰψίστου βουλαί.—Περὶ αὐτῶν ἔχομεν μονογραφίαν τοῦ G. Arneht : «Über das Tanbenorakel von Dodona». Wien 1840. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος, ὅστις ὡς Μητροπολίτης Ἰωαννίνων εἶχε ἐξετάσει καλῶς τὰ τῆς Δωδώνης γράφει περὶ τῶν πελειάδων μεταφράζων ὡδε τὸν Ἡρόδοτον : «Οἱ ἔφοροι τοῦ μαντείου ἔλεγον, ὅτι ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς ἦσαν αὗται Μοῦσαι· περιστεραὶ (ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ, ἐκδ. β', τόμ. Β', σ. 274). Ἐχὼ σχηματίσει γνώμην ὅτι καὶ αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος ἦσαν ἱέρειαι (μονάζουσαι) αἵτινες εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὄρους καταφυγοῦσαι ἐκαλλιέργουν τὰ γράμματα, ὅπως οἱ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ τῆς Ἀσσοῦς.

4. Πλάσματα εἶναι τὰ ὑπὸ τινῶν λεγόμενα, ὅτι αἱ ἱέρειαι ἦσαν ἀκατάληπτοι ὡς βαρβαρίζουσαι ἐπειδὴ ἐφθέγγοντο γλώσσαν ἐγχώριον καὶ οὐκ ἑλληνικὴν. ἐπιφέρουσι δὲ ὅτι καὶ ἡ νῦν Ἀλβανικὴ, καὶ εἴ ἢ τοῦ Ἑλβασανίου ὡς εὐφωνοτάτη διὰ τὸ πλῆθος τῶν φθόγγων καὶ τῆν μουσικὴν προσωδίαν. λέγεται γλῶσσα ἀηδόνας (gjuhë e zogut). Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἐν τοῖς μαντείοις πάντοτε, ὅπως νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διετηρεῖτο ἀρχαῖκὴ γλῶσσα, ἢ πελασγικὴ.

5. Τόση σημασία ἐδόθη εἰς αὐτό, ὥστε ὁ Bekker περιέλαβεν εἰς τὸ Corpus scriptorum hystoriae bysantinae εἰς τὸ μόνον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ergota» 1849, σ. 268 — 279 μετὰ λατινικὴν μεταφράσεως.

τρίτης ἀνακαλύψας ἢ νέα χειρόγραφα ἐποίησατο νέαν ἐκδόσιν (1). Περὶ τῆς προ-ελεύσεως τῆς μυθογραφίας ταύτης ὁ ἐκδότης τελείως σιωπᾷ, καίτοι συνοδεύει καὶ πλουτίζει διὰ σημειώσεων καὶ ἐκτενῶν σχολίων. Κάμνομεν σύντομον περίληψιν τῶν ὅ πρώτων φύλλων, ἅπερ εἶναι τὰ κυρίως μυθολογούμενα καὶ φθάνουσι μέχρι τῶν ρωμ. χρόνων. Γίνεται μνεῖα ἀποικίας Ἀθηναίων εἰς Ἀλβανίαν. Ἐγούντο οἱ πειμένες Ἴφιτος καὶ Ἄτλας μετὰ τοῦ σοφοῦ Ἀριστοβούλου ὑπὸ προστάτην τὸν Πάνα (2). Πότε ἐγένετο ἡ εἰρηνικὴ αὕτη ἐκστρατεία δὲν λέγεται, ἀλλὰ τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐτρέφοντο διὰ βελάνων καὶ κρεάτων ἀγρίων ζώων. Ἐγεμὼν τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν Ἀλδιούπολιν ἦν ὁ Ἄλβας, παρ' οὗ διδάσκονται τοῦ ἄρτου. Πηγαὶ ἀναφέρονται τὸ ἱστορικὸν τοῦ Ταρχανιώτου καὶ Τλήμονος, Ἀνθοφίλου, Κάστορος καὶ Φερμείου. Ἀξιοσημείωτον ὄντως καὶ χρήσιμον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου, εἶναι ὅτι τὸ ὄριον Ἀλβανίας καὶ Ἡπειροῦ εἶναι ὁ Ἄψος τῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς τιθεμένης ἐκτὸς τῆς Ἡπειροῦ· τίς οἶδε τίς φύλαρχος Τουρκαλβανὸς εἶχε καταβιβάσει τόσοι χαμηλὰ τὰ ὄρια τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ τῆς Πίνδου (3). Ὁ Ἄτλας καὶ ὁ Ἴφιτος συνάφαντες φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἄλβα δὲν προὐχώρησαν περαιτέρω, ἀλλὰ περιωρίσθησαν εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον. Ἴδου λοιπὸν ἔχομεν τὴν πρώτην κατάληψιν ἀμαχητὴ τῆς περιμαχίτου νῦν ταύτης χώρας (4). Ἄλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι λίαν πολλιά, διότι οἱ κάτοικοι λατρεύουσι τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, τὸν Πάνα καὶ τὸν Κρόνον· ὀνομάζονται Ἡπειρώται καὶ ἐπεκτείνονται ἐν Χαονία, Μολοσσία, Αἰδωνία, Φοινικεῖα καὶ Χειμάρα. Τοῦθ' ὅπερ δὲ μαρτυρεῖ τὸν πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ, ὅτι ὁ Κρόνος ἀπαγορεύει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, καὶ εἶναι πολιτισμὸς ἀνώτερος τοῦ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Οἱ Δρυϊνοπολίται ἐπιστέλλουσι γράμματα φιλικὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, ὧν ἐβασίλευεν ὁ υἱὸς τῆς Γεύτας Ἰουλος. Ἄλλ' οἱ Χαονῖται ἤλθον εἰς ρῆξιν καὶ μὴ ὑποστηρικθέντες παρὰ τῶν ὁμόρων ἠπειρωτικῶν φύλων ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Ρωμαίους καὶ οὕτως ὑπετάγησαν αὐτοῖς, ὅπως καὶ οἱ Ἰλλυριοί, ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου. Οὗτος ἀνεγείρας τὴν Δρυϊνούπολιν μετέφερε χιλιούς Ἰταλούς. Τότε προσεκύνησαν πάντες οἱ Ἡπειρώται καὶ ἦσαν ὑποτελεῖς μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Παρὰ τῶν Ἰταλῶν ἐδιδάχθησαν τὸν χριστιανισμόν. Ἐπειτα περιεργος ἱστορία ἐπὶ Βυζαντινῶν μετὰ τὰς δωρεὰς καὶ τὰ προνόμια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τελειώνει ἐπὶ Τούρκων. Τῷ 1354 οἱ Ἡπειρώται μὴ λαβόντες βοήθειαν προσεκύνησαν τὸν Μιλέρμπεην, ὅστις ἀνεγνώρισεν αὐτῶν τὰ προνόμια «καὶ νὰ γραφῶσι σπαχίδες ὅσα χωρία ἤθελον» (ἔπονται τὰ προνομιοῦχα χωρία). Ἔως οὗ ἐκυριεύθη ἡ πόλις αὐτοὶ ἔζων καλῶς. Ἦντε οἱ Τούρκοι ἀγρίευσαν κατὰ τῶν χριστιανῶν «ὡς λύκοι ἀγριοὶ ἐχάλασαν ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, τὴν Φοινικόπολιν, τὴν Κόνισταν, εὐγάλαν τοὺς χριστιανούς ἔξω ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστον... ἔκοψαν πολλοὺς πρώτους χριστιανούς, καὶ ἔγεινε θρήνος καὶ κλαυθμὸς ἀπαρηγόρητος. Καὶ εἰς τὰ 1456 ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς προσταγὴν .. καὶ εἰρήνευσαν οἱ χριστι-

1. «Χρονικὸν Δρυσιπιδος», εἰς τὰ «Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα περιοδικῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Φιλ. Συλλόγου Παργασσοῦ», Τόμ. Α'. Μέρ. Β', Φυλλάδιον Α. σ. 64. Ἀθήναι 1871.

2. Ὁ Πάν ἦν ἀρχαῖος πελασγικὸς θεὸς κατὰ τὸν Maury, Histoire des religions de la Grece antique I, σ. 110.

3. Ὁ Πετρίδης σημειοῦται τοῦτο μόνον ἐπὶ τοῦ σκανδαλώδους τοῦτου χωρίου: «Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βελλᾶς, νῦν Κόνιτσα, ὡς τὸ χρονικὸν τῆς ἐκδόσεως Βεγκέρου μαρτυρεῖ. Ἐν τῇ χωρίῳ τούτῳ σώζονται κατὰ τὸν Rouqueville (Τόμ. γ, σ. 336) κυκλώπειά τινα οἰκοδομήματα» (σημ. 28, σ. 27 — 28). Διὰ τοῦτο ὁ κατακτητὴς μπέης εἰς τὸ ὄχυρόν τοῦτο ἔβαλε τὸ σύνορον τοῦ ὅπερ κυριαρχεῖ τῶν πηγῶν τοῦ Ἄψου.

4. Εἶναι ἀπήχησις πῶς ἐγένοντο αἱ ἀποικίαι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὐχὶ διὰ πολέμου, ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατισχύοι ἀνδρες πρὸς τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐπιτιθέμενοι, αὐτὸ δέον καὶ ἡμεῖς νῦν νὰ πράξωμεν. Τὸ μυθοπλαστικὸν τοῦτο ἀφήγημα συνταχθὲν ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ φιλοπάτριδος Ἡπειρώτου εἶχε τὸν λόγον, ὅτι ἡμεῖς σήμερον δυνάμεθα ἀποκλῆσαι νὰ ἐγνωσώμεν. Οἱ μπέηδες τῆς Ἡπειροῦ ἀφῆνον ἐντολὴν εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀπέστειλον ἵνα μὴ πάμετε μετὰ τοὺς Τούρκους· θίσει εἴμεθα ἀδελφοί.

ανοί». Τὸ ἀρχαῖον κείμενον εἶναι γεγραμμένον πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Ἰωαννίνων, διότι τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει. Μετὰ ταῦτα τὰ Ἰωάννινα, ἕνεκα τῆς προνομιοῦχου θέσεως, ἐγένοντο ἡ κλεινὴ τῆς Ἠπειροῦ πρωτεύουσα, καὶ ἐκεῖ συγκεντρῶνται τὰ πάντα, γράμματα, τέχναι, ἐμπόριον, βιομηχανία καὶ ἡ προσοχὴ ἔλου τοῦ κόσμου. Εἶχε δὲ προνομιοῦχους λιμένας. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἠγουμενίτης εἶπομεν. Ὀλίγον νοτιώτερον ἔχει τὴν Πρέβεζαν. Αὕτη μέχρι τοῦ 1459 ἦν ἄστυμον χωρίον, ὅτε συνώκησαν αὐτὴν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ κατεσκεύασαν τὸν Ναύσταθμον. Ἀλλὰ τὰ πολλὰ πλεονεκτήματα τῆς πόλεως ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν Βενετῶν. Τὴν κατέλαβον καὶ ἔμειναν μέχρι τοῦ 1530. Καὶ μετὰ μικρὰ διαλείμματα κατώρθωσαν νὰ καθήρῃσι μέχρι τοῦ 1797, ὅτε κατελύθη ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία. Ἡ πόλις τότε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ὁ Βοναπάρτης τὴν εὔρεν ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἦν ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Εἶχε 16.000 κατοίκων. Ἡ ἱστορία τῆς ἰδρύσεως τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ. Ἡ ἐκκλησία αὐτῆς ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ 673 ὡς πέμπτη ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονικοῦ Παλαιολόγου ἀναφέρεται ὡς πόλις μεστὴ οἰκητόρων. «Ἄστυ μὲν τὰ Ἰωάννινα μεγέθει μὲν ἀστῶν διαφέρων. μεμέστωται δὲ οἰκητόρων, ἀκμάζει δὲ πλούτῳ καὶ πᾶσιν ἄλλοις», κατὰ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ περιηγητὴς Ἰάκωβος Μηλοῦτης Πάτριος ἐλθὼν τῷ 1588 γράφει : «εὐρίσκομε μίαν χώρα μεγάλη (1), ἐνομάζεται Γιάννινα. πάντες χριστιανοὶ Ἕλληνες (Τούρκοι δὲν ὑπῆρχον), πραγματευτάτες σφόδρα ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ διδασκάλων πολλὰ (sic) καὶ καλοὶ ἀνθρώποι» (2). Εἶναι ἴσως ἡ μόνη ἑλληνικὴ πόλις, ἣτις ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν χωρὶς ποσῶς νὰ σταματήσῃ, καίτοι δουλεύουσα τοῖς Τούρκοις (3). Τὰ Γιάννενα ἀπέμειναν πάντοτε ἡ ἀκρόπολις τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ τῆς σκλαβιᾶς βάθη ἀκτινοβολοῦσε τὸ φῶς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς πίστεως μὲ σχολὰς, ἔπως τῶν Φιλανθρωπινῶν, τοῦ Ἐπιφανίου, τὴν Γκουμαῖαν, τὴν Μαρουσαῖαν, τὴν Μπαλαναῖαν, τὴν Καπλαναῖαν, τὴν Ζωσιμαῖαν. Ἐχει γραφῆ ἀπὸ συγγραφέα πολυγνώστην : «Χάρις εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη εἰς τὴν καταβεβάρθωμένην πρότερον εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν» (Ἄκροπ. 29-9-49). Εἶναι μαρτυρία τοῦ περιηγητοῦ Ἰωαννίτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου. Ἡ δημώδης Μοῦσα ἀποθανάτισε τὴν δόξαν τῆς πόλεως διὰ τοῦ γνωστοῦ διστίχου :

Γιάννενα πρῶτα στ' ἄρματα,
στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα.

Ἄρκει νὰ διέλθῃ τις τὸ Τεῦχος, τὸ περιλαμβάνον τὰ διάφορα κληροδοτήματα, δι' ὧν φιλότιμοι καὶ φιλοπάτριδες Ἠπειρώται ἐπρόκισαν τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς πόλεως διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ὕψος τῆς φιλομουσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν, ὅτι ἦσαν πολῖται τοιαύτης πόλεως.

Παράδειγμα κλασσικόν : «ὁ τιμιώτατος ἐν πραγματευταῖς κύρ Ζώης Κωνσταντίνου Καπλάνης ... προέθετο τὸ ἐγεῖραι νέαν ἑαυτοῦ σχολὴν μὴ παραδιδῶν ἀποσβεσθῆναι τοιαύτην φωταγωγοῦσαν λυχνίαν καὶ τὸ τῶν ἐπιστημῶν ἐκλιπεῖν φῶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, ἐν ἣ διὰ τοσοῦτων ἐτῶν οὐ μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον περιηύγασε καὶ λαμπροὺς ἀνεδειξε φωταγωγούς καὶ διδασκάλους, ὅλον Μελετίου, Βησσαρίωνας, Μεθοδίου, Κλήμεντας, Σουγδουρίδας, Μπαλάνους καὶ ἐν τοιοῦτοις καιροῖς μητρόπολιν πάσης μαθήσεως τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων

1. Εἰς τὰς νήσους χώρα εἶναι ἡ πόλις, ἡ πρωτεύουσα.

2. Παρνασός, Φιλολ. περιοδ. τοῦ ὁμωνύμου ἐν Ἀθηναῖς Συλλόγου, τομ. 5'. σ. 641.

3. Τελευταίαν ἐργασίαν γνωρίζω Ἀγγελίνας Δεκαπηνῶδ : «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας», ὡς πρὸς τὸ θῆλυ γένος ἀρκούντως καλὴν. Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἀκτινάδα Ἀθηνῶν, τόμ. 1Α', 1951, σ. 506 — 510, τόμ. 1Β', 1952, σ. 22 — 26.

ἀνέδειξεν». Ταῦτα γράφει ὁ Πατριάρχης Κ)πόλεως εἰς τὸ σιγίλλιον τοῦ 1805 (1). Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ Ἰωάννινα διὰ τῶν σχολείων, ἅπερ εἰς κάθε γωνίαν διέκρινέ τις, καὶ τῶν πλουσίων βιβλιοθηκῶν καὶ βιβλιοπωλείων τροφοδοτουμένων ἐκ τῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας, ἅπερ μεγαλεπήβολοι Ἰωαννῖται εἶχον ἰδρύσει, ὁμοιάζον πρὸς πόλιν καὶ Μουσεῖον ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεὰν τῆς σοφίας Ἀθηνᾶν. Ἐμείνει κατάπληκτος ὁ Sir Wiliam Martin Leak πρὸ τῆς ὑπεροχῆς τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσεως αὐτῆς ἐφ' ὄλου τοῦ κράτους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἄγγλος οὗτος συνταγματάρχης γράφει ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ ἔργῳ (2): «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὁμιλεῖται ἐν Ἰωαννίνοις καθαρώτερον πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς γωνίας ἔνεκα τῶν ἀκμαζουσῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν αὐτῇ πρὸ πολλῶν αἰώνων. Καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ὁμιλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τουρκικὰς λέξεις ὀλίγας μόνον γινώσκουσιν. Τὰ Ἰωάννινα διαλάμπουσι ἐπὶ πλούτῳ καὶ μορφῶσει τῶν κατοίκων, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ κέντρον ὄλων τῶν ὑπηκόων τοῦ Ἀλῆ, ἐχόντων ἀξιῶσεις νὰ ὑπερέχῃσι τῶν ἄλλων ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν ἀδρότερον βίον». Τὰ αὐτὰ περίπου γράφει καὶ ὁ Βύρων τῷ 1810, ὅτι οἱ Ἰωαννῖται ὑπερέχουσι πολὺ τῶν κατοίκων τῆς μᾶλλον πεπολιτισμένης πόλεως τῆς Ἑλλάδος, τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάλεκτον τῶν κατοίκων. Μετὰ 40ετίαν ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας καὶ γνωστὸς Ἀλβανολόγος Johannes von Hahn γράφει εἰς τὸ βιβλίον του Albanesische Studien, ὅτι «καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ Τουρκαλβανοὶ τῆς Ἠπείρου ὁμιλοῦσι τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν ὡς μητρικὴν». Καὶ ἔχομεν τὸ σπουδαῖον παρ᾽δειγμα εἰς τὸ Πωγώνιον, ἐνθα ἐπεβλήθη ἡ ἑλληνικὴ καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ χωρία! Μαρτυροῦσι ὁμοφώνως τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅλοι ὅσοι διήλθον ἐκ τῆς πόλεως περὶ τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ 19. Ὁ Hobhouse λέγει, ὅτι «οἱ Χριστιανοὶ Ἰωαννῖται ἀγνοοῦσι τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ, ἔν μὲν ὡσιν Ἀλβανοὶ τὴν καταγωγὴν ὁμιλοῦσι καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὡς οἰκογενειακὴν γλῶσσαν, ἔάν δὲ μὴ ὡσιν Ὀθωμανοὶ ὁμιλοῦσι μόνον τὴν καθομιλουμένην ἑλληνικὴν». Ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ: ἔγγραφα διοικητικά, ἀναφοραί, δικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἀποδείξεις εἰσπράξεων, τίτλοι ἰδιοκτησίας, ἀνταποκρίσεις καὶ αὐτὴ ἡ ἀλληλογραφία, οὐ μόνον ἐν Ἰωαννίνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Βερατίῳ, Αὐλῶνι καὶ λοιπὰς πόλεις ἐγράφοντο ἑλληνιστί. Καὶ ἡ Βερολίνειος συνδιάσκεψις, ὅπως μὴ ἐπέλθῃ ἀταξία ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ ἐποιήσατο ἰδιαιτέραν μνείαν τῶν ἐπὶ Ἀλῆ κτηματικῶν τίτλων γεγραμμένων ἑλληνιστί. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ 1860 πλεῖστα διοικητικὰ ἰδίως τελωνειακὰ ἔγγραφα ἐγράφοντο ἑλληνιστί.

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν οὐ μόνον οἱ διανοούμενοι ἐκ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλως ἰσχύοντες διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῆς Βενετίας, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν κέντρων τῆς Δύσεως. Ἐν τῇ ἐκκλη-

1. Βλ. «Σπάνια ἔργα Καπλάνη Ζώη», Μόσχα 1809, σ. 10.

2. Travels in northern Greece. Ὁ συγγραφεὺς διετέλεσε ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρόξενος ἐνταῦθα τῆς Ἀγγλίας· διότι ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ περιέλθῃ ὅλας τὰς ἑλλήν. χώρας καὶ νὰ συγγράψῃ τὸ θαυμάσιον τοῦτο καὶ χρησιμώτατον μέχρι σήμερον τρίτομον ἔργον.

83

σία, ἐν τῇ ἐκπαιθεύσει, ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς πανταχοῦ ἐκυριάρχει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Βεβαίως ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἐβλεπε μὲ ἀγαθὸν ὄμμα τὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Κυρίως προσέβλεπε μετὰ δυσπιστίας εἰς τοὺς Ἕλληνας· διότι διηυθέτουν καθ' ἑαυτοὺς τὰ ἀστικά δίκαια. Κατὰ τὸ 1770 ἐκ τούτου μετέθεσε τὴν ἐδραν τῆς τοπαρχίας εἰς Δέλβινον· καὶ ἤρχισεν ἀπάνθρωπος πίεσις κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἤναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὴν πατρίδα των μετακοινοῦντες εἰς τὰ Ἰωάννινα, Ἐπτάνησον καὶ Κ)πολιν. Ἐπεδιώχθη ἐπὶ πλέον εἰς μεγάλην κλίμακα ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν πέριξ χωρίων, Ἐπισκοπῆς, Δοξάτων, Καστουράνων καὶ ἄλλων πολλῶν. Οὕτω δὲ ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ διοίκησις εὗρισκε τρόπον νὰ ἐγκλιθεῖ τοὺς ἀρνησιχρῆστους ἐν Ἀργυροκάστρῳ. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ πόλις αὕτη παραμένει ἑλληνικὴ, ἑλληνικώτερα δὲ εἶναι τὰ χωρία καὶ αἱ κωμοπόλεις, αἱ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὴν πόλιν ταύτην εὐρ'σκόμεναι, λαμβάνουσαι τὸ φῶς ἀπὸ τῆς ἐστίας ταύτης τῶν γραμμάτων. Τὰ Ἰωάννινα ἦσαν ὁ φωτισβόλος ὄντως φάρος προχέων τὴν ἀκτινοβολίαν εἰς τὴν ὑπόδουλον ἐκείνην χώραν, τῆς ὁποίας οὔτε εἰσοδαὶ τόσων εὐαθάρων στοιχείων, οὔτε βίαιοι ἐξισλαμισμοί, οὔτε τὸ πῦρ, οὔτε ἡ ἀγχόνη ἠδυνήθησαν νὰ παραμειώσωσι τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν τόνον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη παράδοσις μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Τσάμη (1854) καὶ τῆς ζωηρᾶς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866 καὶ τὰ βίαια μέτρα, ἅπερ ἔλαβε μετὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, θὰ εἶχεν ἐξαφανισθῆ, ἐάν, τὸ εὐγενὲς τέκνον τοῦ Δελβινακίου, ὁ ἦρωσ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ ὁ πρῶτος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ Ἡροκλῆς Βασιάδης, ἐὰν δὲν ἴδρυσεν ἐν Κ)πόλει τὴν «Ἡπειρωτικὴν Ἀδελφότητα» καὶ ὁ μεγαλόπνοσος Χρηστάκ ἐφέντης Ζωγράφος, ὁ Λαμποβίτης, δὲν διέθετεν ἀφθόως τὰ πλούτη του πρὸς ἴδρυσιν σχολείων, ἐνίσχυσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐκδοσιν μεγάλων φιλολ. συγγραμμάτων, «Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη», καὶ συλλογὴν τῶν «Ζώντων μνημείων τῆς Ἡπείρου». Ὁ Γερμανὸς [Fr. Dürr γράφει διὰ τὸ εὐεργετικὸν τῆς κινήσεως ταύτης ἀποτέλεσμα : «Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς φιλομαθείας τῶν Ἡπειρωτῶν εἶναι τὸ ὅτι δυσκόλως δύναται τις νὰ εὕρῃ ἀπὸ Πρεβέζης μέχρις Ἀργυροκάστρου χωρίον 50 οἰκιῶν ἀνευ σχολείου, καὶ ὅτι εἰς οὐδὲν μέρος ἡ ἐθνικὴ εὐεργεσία ἐπροίκισε τόσα χωρία διὰ μεγαλοψύχων δωρεῶν πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν σχολείων, ὅπως εἰς τὴν Ἡπειρον» (1). Κατὰ ταῦτα, χωρὶς πάσης ἀντιλογίας, τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρξαν τὸ κέντρον, ἅπερ ἐπὶ ἕξ ὀλοκλήρους αἰῶνας μετέδιδε τὰ φῶς τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως εἰς πάσας τὰς ἑλλην. χώρας καὶ πέραν αὐτῶν, ὅπου ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἤνθησεν.

1. Das griechische Unterrichtswese, 1900, σ. 130.

Ἔργα καὶ Ἡμέραι καὶ σχέσεις τοῦ Α. Παπαβασιλοπούλου πρὸς τοὺς συγχρόνους, θαυμασμός καὶ ὕμνος πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλον. Τὸ μέγα κατόρθωμα, ἡ ἔκδοσις τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου.

Ὁ διδάσκαλος οὗτος τοῦ γένους διασταυρωθεὶς πρὸς τοὺς Βασιλοπούλους ἐσκιάσθη παρὰ τοῦ ἀρχηγέτου τούτων, τοῦ Μπαλάνου, ὅστις γιγαντωθεὶς καὶ ἡρωοποιηθεὶς ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν του ἐπέβαλε τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς ἀπογόνους του ὡς οἰκογενειακὸν καὶ ἐφεξῆς οὗτοι μνημονεύονται ὡς Μπαλαναῖοι (1). Ἐξωστρακίσθη τὸ Βασιλόπουλος καὶ οὕτως ἐτάφη καὶ ὁ Παπαβασιλόπουλος παραχωρήσας τὴν δόξαν του εἰς τοὺς Μπαλαναίους. Ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πλήρης σύγχυσις καὶ ἐπαφίεται εἰς τὸν μέλλοντα βιογράφων ν' ἀποδώσῃ τὸ *suum cuique*, διότι ἐγὼ πολὺ ἐπεκταθεὶς σπεύδω νὰ τερματίσω τὸ θέμα. Τοῦτο μόνον διεπίστωσα, ὅτι ἐγεννήθη ἀντιζηλία τις μεταξὺ Μπαλάνου καὶ Ἀναστασίου, ἣτις κατέληξεν εἰς πόλεμον ἀκήρυκτον καὶ ἡ καθηγεσία του δὲν διήρκεσε πολὺ ἐν Ἰωαννίνοις, ἦν ἐμονοπώλησαν οἱ Μπαλαναῖοι, ἀφοῦ ἐξετόπισαν τὸ σέμνωμα τῶν λογίων καὶ ταμιεῖον πάσης σοφίας, Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, καὶ ἔπειτα τὸν ἱεροφάντορα τῆς παιδαγωγίας καὶ φιλοσοφίας Ἀθ. Ψαλίδαν. Ἐν Ἑλλάδι δυστυχῶς δὲν ἤρθησαν οἱ λόγοι εἰς ὕψος ἀνώτερον τῶν προσωπικῶν καὶ τῆς ἐγωπαθείας, τὸ δὲ φαινόμενον τῆς ταπεινῆς ἐμπαθείας ἀπεκορυφώθη εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους μεταξὺ Κόντου καὶ Βερναρδάκη· καὶ ὁ ἀμείλικτος καὶ σκληρὸς ἀγὼν αὐτὸς μεταξὺ δύο γιγάντων τῆς φιλολογίας μετεδόθη δυστυχῶς καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Καὶ νῦν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Κόντου καὶ Μιστριώτου κρατοῦντες ἀγωνιωδῶς τὴν ἀπὸ τοῦ 1821 παράδοσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ τε ἐπιστημονικῇ καὶ γλωσσικῇ περιοχῇ ὡς νόμον ἱερὸν καὶ πατροπαράδοτον, ἀντιτάσσονται πεισμῶνως πρὸς τὴν μειονότητα τῶν ἄλλων. Οὗτοι δυστυχῶς δὲν ἐσταμάτησαν εἰς τὰς ὀπωσθήποτε ἀνεκτὰς καὶ λογικὰς ἀρχὰς τοῦ Βερναρδάκη, ἀλλ' ἐκλίναν πρὸς τὰς ἀνηκούστους τοῦ Ψυχάρη καινοτομίας, καὶ παρεσύρθησαν περαιτέρω εἰς ἄκρατον μαλλιαρισμὸν καὶ ἐκφραλισμὸν τῆς γλώσσης, ἦν ἡ πλειονότης τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐπίσημον τοῦ Κράτους γλώσσαν, καθιερωθεῖσαν διὰ τοῦ 107 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, θεωρεῖ ὡς διίπετες καὶ ἱερὸν Παλλάδιον. Κατήντησαν δὲ, ἀφοῦ φρενοβλαθῶς εἰσήγαγον εἰς τὴν διδασκαλίαν τὴν ἀποτρόπαιον καὶ μοχθηρὰν γλώσσαν, ἐθρασύνθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἀπετόλμησαν νὰ καταργήσωσι καὶ τοὺς τόνους! Εἰς τὸν κατήφορον, ὡς μὴ ὄφειλε, παρέσυραν καὶ τὸν εὐπατρίδην καθηγητὴν κ. Δ. Μπαλάνον, ὑπεραμυνθέντα τοῦ περιφήμου ἀτόνου καὶ ἀπνευματίστου προφέσσороς, ὅστις, ἂν μὴ ἐπενέβαιεν ἡ Δικαιοσύνη καὶ ἔφρευγεν, ἵνα μισθοφορήσῃ «ὑπὲρ φύλην», θὰ προέβαινε καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως ἐσχεδίαζε, διὰ τοῦ λατινικοῦ!!(2)

Ὁ Ἀναστάσιος τυχὼν μετὰ τὰ ἐν Ἰωαννίνοις ἐγκύκλια μαθήματα συστηματικῆς ἐν Ἰταλίᾳ μορφώσεως ἐθαυμάζετο ὡς φιλόσοφος καὶ θεολόγος, ὡς ἱεροκῆρυξ καὶ ρήτωρ, ἐγκρατὴς ὢν τῆς τε ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης. Οἱ θαυμασταὶ καὶ φίλοι του διὰ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευθειῶν ἐπιστολῶν ἐξύμνησαν αὐτὸν

1. Ἀπὸ 1 Αὐγούστου 1919 ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἐπιφανείου καὶ εἴτα τῆς σχολῆς τοῦ Γκιούμνα τοσοῦτον ἐπεβλήθη διὰ τῆς εὐδοκίμου ἐν αὐτῇ διδασκαλίας τοῦ ὁ Μπαλάνος, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ μετωνομάσθη «ἀρχιγυμνάσιον» μετὰ ταῦτα Ἰωαννίνα· διότι ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν Μπαλαναῖοι διηθύνον τὴν σχολήν.

Περὶ τῆς οἰκογενείας καὶ διδασκαλίας τῶν Μπαλαναίων βλ. σημειῶσιν τοῦ Κ. Μέρτζιου Ἰππερ. Χρον. Γ', 132—134, ΙΑ' 78—79

2. Τὸ θέμα τοῦτο διὰ πολλῶν ἐξητάσαμεν εἰς δύο ἡμῶν ἔργα ἦτοι «Πανεπιστημιακὴ. Τὸ κράτος τῆς ἀληθείας. Κραυγὴ τοῦ ἀδικουμένου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ Δωδώνης καὶ Τομόρου μέχρι Ταυγέτου. Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἑλληνικὴ μισαλληλία». Ἀθήναι 1944. 8ον, σ. 320. «Δεκεμβριανὴ τραγωδία τῶν δμηῶν. Ἡ πορεία τοῦ θανάτου. Τὰ μεθωμρηκὰ». Ἀθήναι 1958, 8ον, σ. 316—438.

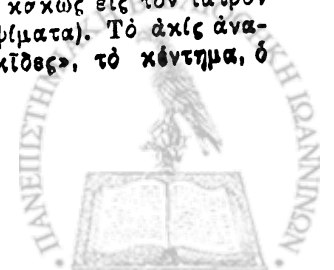
διὰ τε τὴν σοφίαν, τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀρχοντικὴν εὐγένειαν. Ἐν Βενετία εἶχε συνδεθῆ μετὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Γλυκείων, μεθ' ὧν διετήρησεν ἀλληλογραφίαν συνεχῆ. Ὁ γενάρχης αὐτῶν Νικόλαος Γλυκὺς ἐγεννήθη ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1619. Εἶχεν ἀδελφὸν τὸν Λέοντα ἢ Λεοντάρην πιθανώτατα δὲ καὶ ἕτερον, τὸν Δημήτριον (1). Ἀπαντᾷται οὗτος ὡς ἔμπορος ἐν Βενετία νεώτατος τῷ 1637, ἔπειτα τῷ 1652 καὶ 1702 καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἐργαζόμενος μέχρι τοῦ 1715, ἐνῶ ὁ Νικόλαος ἀπέθανε τῷ 1715—οἱ Γλυκεῖς ἦσαν μακρόβιοι—ἀλλὰ, φρονῶ αἱ τελευταῖαι χρονολογίαι ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὸν ἀνεψιὸν του. Ὁ Νικόλαος ἀφῆκεν τὸν Μιχαήλ. Οὗτος τῷ 1702 ἐτοποθέτησε διευθυντὴν τοῦ τυπογραφείου τὸν υἱὸν του Δημήτριον ἄγοντα τὸ 19 ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ὅστις μέχρι τοῦ 1715 εἰργάζετο εἰς τὸ κατάστημα (2). Κατὰ τὴν ἀξιόλογον περὶ Γλυκείων ἢ Γλυκᾶδων μονογραφίαν τοῦ κ. Κων. Μερτζίου, ἣτις ἀπετέλεσε τὸν I' ἀγκῶδη τόμον τῶν «Ἡπειρ. Χρονικῶν», ἐκδοθέντα τῷ 1935 καὶ συμπληρωθέντα ἔπειτα, οἱ φιλόμουσοι οὗτοι καὶ εὐγενεῖς Ἰωαννῖται ὑπῆρξαν οἱ ἰδρυταὶ καὶ ἀνεδείχθησαν εὐσεργεῖται τῆς ἐν Βενετία ἑλλ. κοινότητος, «ὃ μὲν Μιχαήλ γραμματεὺς τῷ 1670, ὃ δὲ υἱὸς του Δημήτριος δικάριος τῷ 1705 καὶ γκοβερνατόρος τῷ 1715 (3). Ὁ Πρόεδρος οὗτος τῆς Κοινότητος (ἀπέθανε τῷ 1716, Ἡπειρ. Χρον. ΙΑ', 1936, σ. 228) εἶναι ὁ Δημήτριος ὅστις ἐπιστέλλει, ὡς εἶδομεν, τὴν 10 καὶ 12 πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον ἐπιτολὴν καὶ προσαγορεύει αὐτὸν «τιμιώτατον καὶ λογιώτατον.. καὶ φίλον ἄριστον». Ἡ α' ἐστάλη ἐκ Βενετίας τῷ 1700. Εὐχεται εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀναστασίου, ὅπως παρέχη αὐτῷ «τὴν ὑγείαν καὶ τὸ ἀγαπᾶν τοὺς μεγάλους φιλοῦντας» αὐτὸν καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν, «εἶνα μὴ παρεάσῃ» τὸ τῆς φιλίας «ἄκιδον (4) σβεσθῆναι, τὸ διὰ τοσούτου χρόνου ἦκον εἰς αὐξήσιν, ἀλλὰ τῷ ὑγρῷ τῶν σῶν ἐπιστολῶν ἐπαύξησον καταρδεύων προσέτι καὶ τὸ τῆς διανοίας μου ξηρὸν τοῖς τῶν ῥημάτων σου ἡδίστοις «νάμασιν». Εἰς ἀπάντησιν ὁ διδάσκαλος ἠλεγξεν αὐτὸν διὰ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ λόγου «τοῖς τοῦ πλοῦτου γνωρίσμασιν μεγαλαυχεῖν καὶ γλῶτταν κινεῖν ὑπερήφανον» καὶ ἐπιφέρει: «αὐτὸς δέ, Δημήτριε κάλλιστε, ταῦτα πάντα ἀφελὲς αἰθέριον τινα καὶ μετάρσιον εἶναί με τῷ λόγῳ παρασκευάζεις, καὶ τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ (γρ. ἡλίῳ) συγκρίνειν ἐμὲ τὸν εὐτελεῖ καὶ ταπεινὸν ἐπιχειρεῖς· μέτρῳ γράφε, Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ἥπερ ἕκαστον ἔχει φύσει». Ὁ δὲ Δημήτριος ἀνταπαντᾷ «..οὐκ ἄρα σε τῷ ἡλίῳ παρεικάζων πέρα τοῦ μετροῦ τετίμηκα· εἰς (γράφ. εἰ) γὰρ καὶ πάντες ἀνθρώποι... μικρὸς κόσμος ἐπονομάζονται, πῶς Ἀναστάσιος ὁ ἄριστος φιλοσόφων οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου, μορίου ὄντος τοῦ κόσμου καθίσταται ἄξιος»; Ἄλλ' οὗτος ἀνθυποφορὰν τοιαύτην ἀντιτάσσει (ἐπισ. 13): «ἐγὼ ἐπαινῶ μὲν σου τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγγίνοιαν, οὐ προσδέχομαι δὲ τὰς ὁμοιώσεις ὡς σφόδρα ὑπερβολικὰς...» Καὶ εἶνα πείσῃ αὐτὸν διὰ τὰς ὑπερβολὰς ποιεῖται τὸν ἐξῆς συλλογισμὸν (13, 15):

1. Μερτζίος «Ἡπειρ. Χρον.» I', σ. 2, 8.

2. Αὐτόθι σ. 15, 16, 17.

3. Ὁ Μιχαήλ τῷ 1670 συνέστησε τὸ παγκοσμίως γνωστὸν ἑλλ. τυπογραφεῖον τῆς Βενετίας γενόμενος αἰτία νὰ ἀνεροδιάζηται ἐπὶ 3 αἰῶνας ἢ ἀνατολὴ καὶ δὴ οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δι' ἑλληνικῶν βιβλίων λαμπρῶς τυπουμένων· αὐτὸ τὸ τυπογραφεῖον μόνον σχεδὸν εἶχε τὸ μονοπώλιον τῶν ἐκκλησιᾶν, βιβλίων, ὧν τὸ πρῶτον «Ὁρολόγιον ὑπὸ Ἀρσενίου Καλοῦδη τοῦ Κρητῆ».

4. Ἄκιδον. ἐσημειώσαμεν ὡς ἀθησαύριστον τὴν λέξιν, ἣτις τρίς ἐπαναλαμβάνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις· εἶναι συνώνυμος πρὸς τὸ ἀκίς (ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀκίδα) σημαίνει δὲ τὴν ἀγκίδα, πᾶν ἀκανθωτὸν καὶ σουβλερὸν ἦτοι ἀκιδωτὸν, ὅθεν ἀγκιλῶνω (ὅπερ κοινῶς εἰς τὸν ἰατρὸν τὸν ἀρχαῖον Ἀρεταῖον γράφεται ἀγκυλώνω καὶ ἀγκυλώματα, πόνοι, κοψίματα). Τὸ ἀκίς ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐπὶ σφοδρᾶς ἀγάπης καὶ ἐπιθυμίας «πόθων ἀκίδες», τὸ κέντημα, ὁ οἰστρος τῆς ἐπιθυμίας.

«Εἰ πάντες οἱ ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημῶδες, κόσμος μικρὸς ἐπονομάζονται, πῶς Ἀναστάσιος οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου, μορίου ὄντος τοῦ κόσμου, καθίσταται ἄξιος;»⁽¹⁾

καὶ ἀναιρεῖ τὸ συμπέρασμα ὡδε: «οὐ γὰρ αἰεὶ ἀληθεύει, ἔνθα τὸ ὄλον κατηγορεῖται, κατηγορεῖσθαι καὶ τὰ τούτου μέρη, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν ὁμοιομερῶν· οὐ γὰρ δυνατόν εἶπαι τὸν Σωκράτην χεῖρα ἢ πόδα ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ὅτι ἄνθρωπος κατ' αὐτοῦ κατηγορεῖται· ὅθεν οὐδὲ ὁ Ἀναστάσιος τῆς τοῦ ἡλίου παρηγορίας ἄξιος, πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μικρὸν (γρ. μικρῶν) κόσμων προσαγορευομένων· εἴη γὰρ ἂν κατὰ τὸν σὸν λόγον ὁ αὐτὸς οὐ μόνον ἥλιος, ἀλλὰ καὶ λίθος καὶ ξύλον, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ καὶ εἴτε ἄλλο μέρος ὑπάρχει τοῦ παγκοσμίου τεχνάσματος· ὁρᾷς εἰς ὅσον ἀτοπίας μετέβης λαβύρινθον;» (17).

Ἐξεθέσαμεν τὰς σχέσεις τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τοὺς τυπογράφους Γλυκεῖς τῆς Βενετίας καὶ διερωτώμεθα διατί δὲν προσεπάθησε νὰ ἐκδώσῃ τὴν πολὺ-χρηστὸν «Λευχεμονοῦσαν Ῥητορικὴν» τοῦ Ὀμοιάζει κατὰ τοῦτο τὸν Λάμπρον Φωτιάδην, τὸν πολυγραφώτατον λόγιον καὶ τοῦ Βουκουρεστίου διδάσκαλον διαπρεπῆ, ὅστις εἰς τὸ κέντρον τὸ ἐκδοτικὸν διδασκῶν δὲν ἐφρόντισε κανὲν ἐκ τῶν διδακτικῶν του βιβλίων νὰ ἐκδώσῃ ὅπως καὶ ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Ἄλλως ἴδιον τῶν μεγάλων τοῦ γένους διδασκάλων τὸ φαινόμενον· καὶ ὁ μακ. διδάσκαλος ἡμῶν Κ. Κόντος ζῶν μόνον εἰς περιοδικὰ ἔγραφεν, ἅπερ ἄρθρα ἔπειτα ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον, καὶ ὅσα ἐξετύπωναν εἰς ἰδικὰ τῶν βιβλία οἱ διαπρεπέστεροι τῶν μαθητῶν, ὅτε Γ. Χατζηδάκις καὶ ὁ Χαρ. Χαριτωνίδης ἐκ προφορικῆς παραλαβόντες παραδόσεως ἀεμμάτου ὄντος τοῦ Κόντου. Ἡ 1 ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «λογιώτατον» Γρηγόριον Μερκοβίτην ἱερομόναχον ἐν Βενετίᾳ διατρίβοντα, ὅπου ἐπεπόλαζον τότε, ὡς γράφει, «ἄξια πρόσωπα»⁽²⁾. Τοῦτον χαρακτηρίζει ὡδε: «ἔωρᾷκαμεν γὰρ ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιτῷ σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν, ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαρρωστία». Τίς ὁ Μερκοβίτης οὗτος δὲν γνωρίζομεν⁽³⁾. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ὁμοίως ταύτης μαθαίνομεν ὅτι διήκουσαν τὸν Γρηγόριον Σουγδουρῆν ὁμοῦ ἐν Ἰωαννίνοις διδάσκοντα οὗτος «ὁ ἐν ἱερεῦσι τῇ πραότητι μέγας καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μέγιστος» νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν γνωστὸν Γεώργιον Σουγδουρῆν, καθότι αὐτὸς ἦν ἱερομόναχος. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σουγδουραίων ἦν τῶν ἐπισημοτέρων ἐν Ἰωαννίνοις, καὶ ἐμπορεύοντο ἐν Βενετίᾳ, ὅπου συνήψεν ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν Γλυκέων⁽⁴⁾. Μνημονεύονται ἐμποροὶ καὶ λόγιοι περὶ τοὺς 10. Εἰς τοὺς λογίους τούτους προστίθεται καὶ ὁ ἱερεὺς Γρηγό-

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγγράφη «ἀπὸ Τυρνάβου α.ψα', Μαΐου 10'».

2. «Μακαρίζω τὴν Βενετίαν, γράφει, «διὰ τε τὰ ἄλλα καὶ ὅτι προσώπων ἀξίων εὐμοιρεῖ» 1, 12. Ταῦτα καὶ διὰ τὸν Μερκοβίτην ἐμάνθανεν ὁ Παπαβασιλόπουλος παρὰ «τοῦ αἰδεσιμωτάτου οἰκονόμου τῆς πολιτείας ταύτης». Εὐρίσκω, ὅτι οὗτος ἦν ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Γεωργίου 1696 (Βελούδου, «Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλλ. ἀποικία», Βεν. 1893, σ. 182).

3. Τὸ ὄνομα πάντως εἶναι ἠπειρωτικόν. Ὁ Ἄλῃς γράφει πρὸς τὸν Σταῦρον Ἰωάννου: «ὁ φανερώων τὴν ὥρα του βιλαγετιοῦ νὰ τὴν δώσης τοῦ δουατζῆ μου Σὰχ Μάρκου διὰ νὰ τὴν κράζῃ...» (Ἡπειρ. Χρον. ΙΔ', σελ. 57). Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ χωρίον Μάρκου· ὅθεν καὶ τὸ Μερκοβούριον ἐγγὺς Τριπόλεως (εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ πλεῖστα τοπωνύμια τῆς Ἀρκαδίας εἶναι ἠπειρωτικά καὶ αὐτὸ τὸ τῆς Τριπόλεως Δρόπολις Δροπολιτσᾶ καὶ Ντροπολιτσᾶ καὶ μετὰ τὸ 1821 Τριπόλις). ὅθεν ἐκ τοῦ Μάρκου ὁ Μερκοβίτης. (Πρβλ. Μόσχος—Μοσχοβίτης).

4. «Ἡ τῶν Βενετικῶν χώρα ἢ μᾶλλον τότε τεχνητῶς ἢ περὶ τότε φυσικῶς χάρισμασι τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα ἀξίως ἐδέξατο καὶ φιλοφρόνως αὐτὴν (τὸν Μερκοβίτην) ἐξενάγησεν· τὸ γὰρ ταύτης ὄνομα λατινιστὶ ἀτυμολογούμενον δὲνε ἔτζιαμ ἐρμηνεύεται· Τοῦτο δὲ ἐξελληνισθῆναι, ὡς ἢ ὑμετέρα λογιστῆς μεμάθηκεν, ἐλθὲ ὅτι σημαίνει», 1, 18.

ριος, γως είναι ὁ πατήρ τοῦ Γεωργίου ἕστις βεβαίως ἦτο ὁμηλὴς τοῦ Ἀναστασίου καὶ φρονῶ, ἔτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι διδάσκαλός του (1).

Πρὸς Νεόφυτον τὸν ἀξιώτερον τῶν μαθητῶν του, δυνίκανως ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω, γράφων (ἐπιστ. 2) ὑπερεπαινεῖ αὐτόν: «Παιδὰ σε Ἐρμοῦ καὶ Μουσῶν γνωρί-
μον ἢ τῶν σῶν περιφραδέων ἐπιστολῶν ἐμμέλεια ἀναφανδὸν διεκφαίνει, περισπού-
δαστέ μοι... ὡσπερ ἐνστερνιζόμενος φιλοφρόνων ταύταις νύκτωρ ἐφυπνῶ, καθὰ δὴ
καὶ ὁ Μακεδὼν ἐκεῖνος Ἀλέξανδρος ταῖς μουσολήπτοις τοῦ Ὀμήρου ὑποθήκαις·
διέρχομαι δὲ αὐτῆς γε τῆς ἡμέρας πολλάκις καὶ κῆρος οὐδεὶς τῆς πάλιν καὶ πάλιν
ἀναγνώσεως, ἀλλ' αἰεὶ νέον ἐπιφοιτῶσαί μοι λογιζόμεναι τὸν πόθον ἐπὶ μέγα ἀνά-
πτουσιν». Ἐκεῖνος ἀπαντῶν (ἐπιστ. 3) «τῷ σοφωτάτῳ καθηγητῇ» ἀποκρούει τοὺς
ἐπαίνους: Παιδὰ με ἀποκαλέσας Ἐρμοῦ, Ἐρμῆν σεαυτὸν διαρρηδὴν ἐναπέφηνας·
οὐκ ἀπεικὸς ἄρα τὸν τεύθεν σιγῇ σε διὰ τιμῆς ἄγειν καὶ γεραίρειν μᾶλλον οὕτως ἢ
τῷ λαλεῖν καὶ τονθορίζειν (γρ. τονθορύζειν), οἷά που καὶ τοὺς ἐκείνου ἐπαινέτας...»

Πρὸς τὸν ἱεροδιάκονον τῆς Λαρισαίων μητροπόλεως, τὸν γνωστὸν ἤδη ὁμι-
λητὴν τοῦ Ἰάκωβου αἰτοῦντα στιχοῦργημά τι διὰ τὸ νεόδμητον μέγαρον, «ὃ ἡμέτε-
ρος κάλαμος, γράφει, ἀργὸς καὶ νωχελῆς πρὸς ταῦτα φαίησεται...» (ἐπιστ. 6) ἀπο-
στέλλων δὲ ἅμα «δεκάστιχον στιχοῦργήσας ἐπίγραμμα» (6, 17—27) περαιοῖ τὸ
γράμμα ὡς ἐξῆς: «Ἐρρωσο τοῖνον, Ἰάκωβε, μνημονεύων ἡμῶν τῶν μονήρη ἀσκούν-
των ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκήματι». Τὸ ἐπίγραμμα διαιρεῖται εἰς δύο
πεντάστιχα· εἰς τὸ α' ἐγκωμιάζει τὴν λαμπρὰν μητρόπολιν, εἰς δὲ τὸ β' τὸν μητρο-
πολίτην Παρθένιον πραιτώριον ὀνομάζει τὸ μέγαρον:

Παρθένιον χαρίτων παλλάδιον γλαφυρόν,
Παρθένιον λιμένα πτωχῶν ἀνέρων ἠδὲ ἄλλαρ (=καταφύγιον).

Μετὰ πόσης λεπτότητος ἐκ τοῦ ὑπογείου ἐκείνου ὑπενθυμίζει εἰς τὸν ἀρι-
πρεπέα ἱεράρχην τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῆς διαμονῆς του ὃ ὄντως σοφὸς διδά-
σκαλος. Ἡ θαυμασία ἐκ Λαρίσης 7 ἐπιστ. εἶναι ἀνώνυμος, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐγράφη
χειρὶ τοῦ Κυπρίου Ἰακώβου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς προσφωνή-
σεως: «Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀξιό-
χρεων προσκύνησιν» καὶ εἶναι ἀπάντησις ἀρχομένη οὕτω: «Εἰ καὶ ἀκάνθινοι τέτ-
τιγες τετερίζειν ἀπήρξαντο, τί ἂν δράσειαν οἱ ὠδικοὶ καὶ ἔσοι τὴν φύσιν λαλίστεροι;
ἄκουσι δὴπου μᾶλλον λιγυρῶς καὶ γεγωνότερον ἐνηχίσουσι τὴν τῆς ἀλέας (=τοῦ
καταφυγίου) ἐπίδοσιν ἀνακηρύττοντες πᾶσιν. οὐκ ἀπεικὸς ἄρα καὶ τὰ παρὰ τῆς
ὀμετέρας πολυμαθείας ἐξιστουργηθέντα ἔπη, ἅπερ εἰς ἔψιν χθές μοι ἀφίκετο ἐπὶ τῷ
ἐγκολαφθῆναι εἰς τὸ ἐν Λαρίσῃ πραιτώριον... πεφιλοτέχνηται γὰρ παρὰ σοῦ τῆς
ἀττικίζούσης μελίτης... ὑποδηλοῦντος τότε ἐμμελές σου τῆς Καλλιόπης, τὸ τῆς ρητο-
ρείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναποστράπτει (γρ. ἐναποστράπτει) ἀγλαόν τε
καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδαιτυνῶνται τῇ ἱερᾷ σου ψυχῇ, τοῦ ἐν διδασκάλοις

1. Ὁ Κοσμάς Μπαλάνος ἐν τῇ εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ του (Βιέννη 1798) γράφει, ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γκιούμα τὸν Γ. Σουγδουρῆν διεδέξατο «ὁ ἱερεὺς Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου», κατὰ 1715—1720. Πρὸ τῶν Μπαλαναίων οἱ διαπρεπέστεροι τῆς σχολῆς τοῦ Γκιούμα διδάσκαλοι ἦσαν ὁ Παπαβασιλόπουλος καὶ ὁ προκάτοχός του Γ. Σουγδουρῆς, περὶ οὗ ἐπίκαιρον κρίνομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου: «ἔλθων εἰς Ἰωάννινα διδάσκαλος ἐ χρημάτισε τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ σχολῆς, παραδοὺς ἀριστα τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα φιλοσοφίαν τε καὶ θεολογίαν ἐν πολλοῖς δὲ διαρκέ-
σας χρόνοις τῷ ρηθέντι σχολείῳ τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην (τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν) καταβαρβαρωθεῖσάν πως ἐξεπαί-
δευσε, διασπαρθεῖσι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης» ('Ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. Γ', σ. 490. τὸ χωρίον εἶχε τὴν θέσιν ἀνωτέρω καὶ παραλαμβάνω αὐτὸ ὡς ἔχει ἐκ τῶν Ἠπειρ. Χρον. ΙΑ', σ. 107). Περὶ τοῦ Γεωργ. Σουγδουρῆ εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὅταν ἱερώθη μετωνομάσθη Γρηγόριος, ἀλλ' ἀναθεώρησα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸν εἶχε διδάσκαλον ὁ Ἀνα-
στάσιος, ἀπεὺ ἱεροῦθας ὄμοι ὅν Ἰταλίαι.

διαπρέποντος παγχρήστου τε και παγχρούσου 'Αναστασίου, ὃν περὶ κῆρι φιλῶ και πάνυ αἰδοῦμαι και ἀγαμαι». Περὶ αὐτοῦ γράφει πρὸς τὸν Μαργ. Μάνθον (ἐπιστ. 9, 19): «'Ασπαζεται σου τὴν λογίότητα ὁ σὺν ἐμοὶ τὸν βίον διαμετρῶν κύρ 'Ιάκωβος, ὁ ἐν ἱεροδιακόνοις ἐλλόγιμος και τὸς τῶν σπουδαίων ἐγκρίτοις συναμιλλώμενος».

Τὸς ὁ μουσοφιλῆς Μαργαρίτης Μάνθος ὁ τὴν 8 γράψας τῷ 1704 ἐπιστολὴν και διακηρύττων πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον τὸν «εὐγενέστατον ἐν ἄρχουσιν», ὅτι «εἰ και μὴ πρῶτος τῶν ἄλλων φίλων ἠρξάμην τοῦ γράφειν πρὸς τὴν λογίτητα, τοῦ γέ μιν ἀληθῶς και γνησίως φιλεῖν σε οὐδενὶ ὑποχωρῶ τῶν πρωτείων;». Πρῶτον-τέραν ἐπιστολὴν δὲν ἔχω ἀναγνώσει τῆς τοῦ λαμπροῦ τούτου 'Ηπειρώτου, ὅστις οὕτως ἐπισφραγίζει ταύτην: «εἴη δ' ἂν εὐδαιμονοῦντά σε διατελεῖν και ἡμᾶς διὰ τῆς φήμης τῶν τοιούτων ἀκροατὰς γενέσθαι, ἔς τ' ἂν και θεατὰς τῆς καλλίστης σου τύχης». 'Απάντησις (ἐπιστ. 9) «Τῷ λογιωτάτῳ και σεμνοπρεπεὶ νεανίᾳ και σπουδαίῳ, ἀρίστῳ ἐν Χριστῷ μοι περιποθήτῳ Μαργαρίτῃ, μαρμαρυγαῖς ἀρετῶν διαλάμποντι, 'Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος πλεῖστα χαίρειν». Οὗτος ἐκθειάζων τὸ κείμενον «δεξαμένῳ μοι, γράφει, θυμηδίας οὐ τῆς τυχούσης ἀνέτειλεν ἐροτὴ και ἐπὶ τὸ τερονότερον τὰ τῆς ψυχῆς μου διεχύθη κινήματα». (9,4). Περὶ αὐτοῦ πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἐσπούδαζε τὴν φιλοσοφίαν και ὑπισχνεῖται αὐτῷ πᾶσαν ὑποστήριξιν: «ἡμεῖς δὲ τῇ σῇ λογίότητι και γλώτταν και κάλαμον ὑπὲρ αὐτῆς- ἐκκινήσομεν» (1701) και διαδιβάζων τοῦ Κυπρίου 'Ιακώβου τὸν ἀσπασμὸν ἐπάγεται τὸν ἐξῆς συλλογισμόν:

«'Ο 'Ιάκωβος τῷ 'Αναστασίῳ φίλος,
ὁ 'Αναστάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος,
ἄρα και ὁ 'Ιάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος». (9,22).

'Ο ἱερεὺς Παρρήσιος (ἐπιστ. 14) φλεγόμενος ὑπὲρ τοῦ ἔρωτος τῆς μαθήσεως διαπυρρῶνεται τὰ ὑπ' αὐτοῦ παραδιδόμενα μαθήματα, θέλων νὰ ἐγκαταλίπη τὸ σχολεῖον τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκείνου διδασκάλου, 'Αναστασίου τοῦ Γορδίου· οὗτος ἐκ Βρανιανῶν τῶν 'Αγράφων καταγόμενος ἐδίδαξεν ἐπαγγελθῶν ἐξ 'Ιταλίας ἱκανὰ ἔτη εἰς τὸ Αἰτωλικόν, και τέλος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν μονὴν τῆς ἀγ. Παρασκευῆς-εἰς Γούβαν τῶν 'Αγράφων διακειμένην, ἔνθα περιστοιχόμενος ὑπὸ ἀπαρηγορήτων μαθητῶν και φίλων ἀπῆλθε πρὸς Κύριον. 'Ο Παρρήσιος ἔφερε βαρέως, διότι κατὰ τὴν πρώτην συνάντησιν δὲν ἠκολούθησε τὸν διδάσκαλον, ἀλλ' ἔμεινεν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. «εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ ἐν ᾧ χρόνῳ ἦλθον εἰς τὸ 'Ανατολικόν (οὕτως ἐλέγετο τὸ Αἰτωλικόν) και τὴν λογίτητα εὗρον μεθε(ι)πρόμην σοι ἂν, οὐχ οὕτως ἂν εἶην, οἶος νῦν εἰμι, ἀλλ' ἄλλοιός τυχον· δύο γὰρ χρόνους εἰς τὸν Γόρδιον διατρίψας μηνῶν μαθήματα δύο σχεδὸν ἡμῖν παραδέδωκε ⁽¹⁾ και ταῦτα ἀκουσίως και παρέργως, καθὼς ἢ σῇ λογίότης σαφῶς τὰ πάντα οἶδεν» (14,7). Ζητεῖ νὰ μάθη τὰ διδασκόμενα ἐν Τυρνάβῳ μαθήματα και τὸν βίον τῶν μαθητῶν «και εἰ δυνατὸν κἂν νῦν ἐνταῦθα ἐλθεῖν με (και) τῆς πανσόφου και γλυκυτάτης σου διδασκαλίας ὀλίγα καρπώσασθαι». (15) 'Απαντῶν ὁ Παπαβασιλόπουλος ἀπὸ Τυρνάβου τῷ 1703, ὅτι λυπεῖται, ὅτι δὲν ἠδυνήθη μέχρι τούδε νὰ τὸν ὠφελήσῃ «ἀνθ' ὧν πολλῶν χαρίτων ὀφειλέται ἔσμέν σου τῇ λογίότητι δωρεὰν ποθοῦση ἡμᾶς και φιλοστόργως διακειμένη». Κατὰ ταῦτα δὲν ἦτο τυχαῖος ὁ Παρρήσιος· ἐδίδασκε δὲ, γράφει πρὸς αὐτήν, μαθήματα γεωμετρικά, ρητορικά και γραμματικά» (ἐπιστ. 15). Φαίνεται, ὅτι δὲν κατώρθωσεν ὁ Παρρήσιος τοῦ ποθουμένου, ἀλλὰ παρέμεινε παρὰ τῷ Γορδίῳ. Τίνες λόγοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ προτιμήσῃ αὐτόν, ὅστις δὲν κατώρθωσέ ποτὲ νὰ συστηματοποιήσῃ τὴν διδασκαλίαν του και νὰ ὀργανώσῃ τὴν σχολήν, δὲν γνωρίζομεν. 'Εκ τῶν σωζομένων πολυπληθῶν ἐπιστολῶν του μαθάνομεν ἀρκετὰ περὶ τοῦ Παρρησίου τούτου, ὃν προσα-

1, ὅχει δίκαιον ὁ θυσιαχὴς νὰ παραπονήται· ἐδῶ τὸ διατρίψας εἶναι ὀνομαστὶ ἀπόλυτος.

γορεύει ὡδε: «Παρρησιῶ τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἀνδρὶ καὶ ἱερωμένῳ ἱερεῖ»⁽¹⁾. Τὸ γράμμα πέμπεται ἐκ Μακρινίτης τοῦ Βόλου τῷ 1717 καὶ υπογράφεται: «Ὁ ἐν ἱερομονάχῳ ἐλάχιστος καὶ ποτε ἐπὶ ποσὸν καθηγητῆς τῆς σῆς λογιότητος Ἀναστάσιος Γόρδιος»⁽²⁾. Ἡ 16 ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως ἀνωγύμως καὶ εἶναι οὗτος ὁ Ἀθανάσιος Β', ἐν καλεῖ «σοφολογιώτατον καὶ πανυπερσέβαστον κορυφῆν» καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀλληλογραφίαν «διὰ τὴν τοῦ χώρου ἀπόστασιν» χαλαρωθεῖσαν, ἦν «οὔτε μὴν τὰ ἐπέκεινα Γαδελῶν τῷ τῆς γραφίδος ὠκυπτέρῳ ἀμβλώσαι ἢ ἄλλως ταύτης περιγενέσθαι ἐξισχύσειεν», γράφει, «ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτὲ (καὶ) ὡς οἶμαι γεγηρακυίας παρὰ γε αὐτῆ· (ἡμῖν γὰρ νεάζει καὶ τῷ μήκει τοῦ χρόνου νευροῦται) ξυνηθείας», Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη πάντως μετὰ τὸ 1709, ὅτε τὸν ἐκ Κρήτης Ἀθανάσιον ἐπὶ πολὺ ἀρχιερατεύσαντα καὶ γενόμενον Πατριάρχην⁽³⁾ διεδέξατο ὁ Ἀδριανουπόλιτις οὗτος Ἀθανάσιος. Περὶ τούτου ὁ Δημ. Προκοπίου Μοσχοπολίτης γράφει: «..ἀνὴρ εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκκλησ. παιδείας, ἀκολουθίας καὶ τάξεως. Σπουδάζει καὶ μελετᾷ μετὰ φιλοπονίας πολλῆς τὰς θείας καὶ ἱεράς γραφάς, κηρύττει καὶ ἀναπτύσσει τὸν εὐαγγελικὸν λόγον μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἀγάπης» (παρὰ Σάθλ. «Μεσ. Βιβλιοθήκης» τόμ. Γ', σ. 497). Αἱ λεπτομέρειαι αὗται προϋποθέτουσι στενὰς σχέσεις τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν ἱεράρχην, ὅπως καὶ ὁ πολὺς Νεόφυτος Ἄρτης ὁ Μαυρομάτης συνεδέετο μετ' αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ συμφωνητικὸν τοῦ 1714 γενόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τοῦ Ἄρτης καὶ τοῦ ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβροῦ αὐτοῦ Γιαννουλῆ Φραντζέζου. Ὑπογράφουσι τὸ ἐγγραφὸν διάφοροι λαϊκοὶ μάρτυρες μετὰ τὸν Ἄρτην Νεόφυτον, ἐν τέλει δὲ καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως Ἀθανάσιος⁽⁴⁾. Τούτου ἐδημοσιεύσαμεν γράμμα πρὸς τοὺς ἐν Ἀθῶ Λαυριώτας περὶ τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει μετοχίου τοῦ ἁγ. Στεφάνου ἐκδοθὲν ἐν ἔτει 1710 καὶ σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Παΐσιου ἀπολυθὲν 1740, ἐν ᾧ διαμνημονεύεται ὡς πρὸ δόλου ἀποθανὼν ὁ Ἀθανάσιος⁽⁵⁾.

Τὸ τελευταῖον γράμμα (17) δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἱβηρ. κώδικι τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ διεσώθη, ὅπως ἐγράψα ἐν τῷ οἰκείῳ μερεῖ, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Νεοφύτου Ἄρτης, ἀποκειμένην εἰς τὴν ἀθωνικὴν Λαύραν καὶ ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς ὑπὸ δευτέρου χειρὸς ἐκδοθεῖσαν μερικῶς ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου. Εἶναι δὲ γεγραμμένον τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Παπαβασιλοπούλου εἰς καθαρεύουσαν νεοελληνικὴν καὶ διαλαμβάνει τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. Περὶ αὐτῆς ζῶν εἶχει φροντίσει ὁ ἀείμνηστος συγγραφεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ διαληφέντα ἀνωτέρω τυπογράφον Δημ. Γλυκὺν, ἀφοῦ συνενόηθη καὶ μετὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις εὐρισκομένου πατρὸς του Μιχαήλ· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς μὲ ἰδικόν του ἀνθρώπον νὰ πέμψῃ τὸ χειρόγραφον «τὸ ἄφησα, γράφει, εἰς χεῖρας τοῦ λογιωτάτου παπὰ κύρ Ἀναστασίου, ὥστε νὰ εὑρεθῇ ἀνθρώπος εἰς τοῦ

1. ἱερωμένῳ ἱερεῖ· δὲν εἶναι πλεονασμός· διότι τὸ «ἱερωμένος» ἐδήλου τότε τὸν κληρικὸν οἰουδήποτε βαθμοῦ τυγχάνοντα ὡς καὶ νῦν λέγομεν «αὐτὸς εἶναι ἱερωμένον πρόσωπον».

2. Κῶδ. Μετεώρων τοῦ ἁγ. Στεφάνου 29, φ. 58α ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι ἐνταῦθα 3 πρὸς τὸν Παρρησιῶν ἐπιστολαὶ τοῦ Γορδίου ἔτους 1721, φ. 71α, 72β καὶ 73α, ἐνθα ἀποκαλεῖ αὐτὸν «φίλιτατον ὁμιλητήν». Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Γορδίου εἶναι ἀξιόλογοι διὰ τὴν παντοδαπὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τὸ ἐκλεκτὸν ὕψος τῆς ἀρχαϊζούσης γλώσσης καὶ ὅπως τοῦ Συνέσιου Πτολεμαῖδος σφύζονται εἰς πολλοὺς κώδικας, ἀλλ' ὁ πληρέστερος εἶναι ὁ τῶν Μετεώρων.

3. 1709—1711 μεθ' ὃ ἀπεσύρθη εἰς Ἰάσιον ὅπου καὶ ἀπέθανε. Δὲν εἶχεν οὔτε τὰς ἀρετὰς οὔτε τὴν μόρφωσιν τοῦ διαδόχου του, ἀλλ' οὔτε καὶ σχέσεις πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας, κατηγόρειτο δὲ καὶ ὡς λατινίζων· κατὰ Γεδεῶν «Πατριαρχ. Πίνακες», σ. 619.

4. Σωφρ. Εὐστρατιάδου «Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς» ἑρσηκ. περιόδ. Παρίσιος 1932, τόμ. Α', σ. 286. Βλ. καὶ Θρακικά Η', 1937, σ. 46—51 βιογραφικὰ τινὰ καὶ τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ Ἀθανασίου.

5. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, ε' Ὁ ἅγιος Στέφανος ἐν Ἀδριανουπόλει, πατριαρχ. Σταθροπήγιον καὶ μετόχιον τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθῶνος, ἀνάτι. ἐκ τοῦ 5' τόμου τῶν «Θρησκ. κινήων», Ἀθήναι 1936, σ. 47—51.

δοίου τὰς χεῖρας νὰ τὸ παραδώσῃ διὰ νὰ μὴν ἤθελε παραπέσει καὶ ὑστερηθοῦμε δεκαετοὺς κόπου, ἔπου κατηναλώσαμεν δι' αὐτὸ χάριν τοῦ ἡμετέρου γένους». Ζητεῖ ἔπειτα νὰ κανονίσουν καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως διὰ 1500—2000 ἀντίτυπα, ἅπερ ἀγαλαμβάνει νὰ τὰ πληρώσῃ ἅμα τῇ παραλαβῇ. Εἶτα ὀρίζει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τὰς ἄλλας διατυπώσεις, περὶ τοῦ προνομίου τῆς πωλήσεως, ἅπερ θὰ ἐξέδιδεν ἡ Γαληνοτάτη Ἀριστοκρατία διὰ 10—15 ἔτη, περὶ τοῦ διορθωτοῦ τῶν δοκιμίων «νὰ τὸ θεωρήσῃ μία καὶ δύο, διὰ δὲ τὴν ὀρθογραφίαν... καὶ τὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων, ὅτι εἰς αὐτὸν στέκεται τὸ ὄλον»· ἔθεν ὡς ἐπιστάτην ὄλων τούτων προτείνει τὸν ἐκεῖ διατρέξοντα Μεθόδιον Ἀνθρακίτην «καὶ σὰς πέμπω γράμμα ἀβούλωτον, καὶ ἄς σὰς φανῇ εὐλογον δόσπε του ἢ ὅπως ἄλλως ὀρίσητε, μόνον νὰ γένη μὲ ἐπιμέλειαν ἢ διορθωσις. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἤτοι διὰ τὸ χαρτὶ καὶ εἶτι ἄλλο συστατικόν του ἢ ἀγγλινόια σας εἶναι ἀρκετὴ νὰ τὰ προσδιορίσῃ... Διὰ τὸν πίνακα ἄφησα λόγον εἰς τὸν ἄνωθι παπὰ κὺρ Ἀναστάσιον νὰ τὸν τελειώσῃ». Γράφει ἀπὸ Ἰωαννίνων 1707 Σεπτ. 22 καὶ ὑπογράφεται:

«† Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος πρὸς Θεὸν εὐχέτης» (1)

Ὁρθῶς ὁ ἐκδότης τοῦ γράμματος προείκασεν, ὅτι Παπὰ Ἀναστάσιος εἶναι ὁ Παπαβασιλόπουλος καὶ οὐκ ἄλλος, τοῦθ' ἅπερ ἐπιβεβαιοῦται ἤδη καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἀνατυπωθέντος ὑπ' ἐμοῦ γράμματος αὐτοῦ τοῦ Ἀναστασίου. Οὗτος ἐν ἀρχῇ ἐπαινεῖ τὸν «περὶ τὰ κατὰ ἔνθεον ζῆλον» τοῦ Ἄρτης Νεοφύτου, ὅστις, σημειωτέον, ἦτο εἰς τῶν κλεινῶν καὶ λίαν φιλομούσων ἱεραρχῶν τοῦ τότε καιροῦ, καὶ ἐπικροτεῖ τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ἐκδόσεως ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τρίτου χεῖρας τὸ προσρισθὲν πρὸς τῶν 150 φλωρίων διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Γεωγραφικοῦ», ἅπερ εἶχε ἀφήσει ὡς εἰκόζω πρὸς τὸν Ἄρτην ὁ ἀποθανὼν Ἀθηνῶν Μελέτιος, οὗτος δὲ διαμένων ἐν ΚΠόλει γράφει πρὸς τὸν Ἀναστάσιον νὰ τὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βοηθοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥωγῶν ἐν Ἄρτῃ, ὅστις ἐπίσης εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ τὴν Βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀναστάσιος γράφει ἤδη πρὸς τὸν ἐν ΚΠόλει Νεόφυτον ν' ἀποστείλῃ τὰ χρήματα διὰ τοῦ Ἰωαννίτου Ἰωάννου Δήμου Στάνου ἐμπόρου, καὶ νὰ κρατῇ αὐτὰ «ἔως οὐ νὰ ἔλθωσιν ἀπὸ Βενετίας τυπωμένα καὶ δεμένα τὰ ἑκατὸν γεωγραφικὰ βιβλία κατὰ τὴν συμφωνίαν» (2). Ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ καὶ ἐγγυητὴν, ὥστε «νὰ γράψωμεν εἰς Βενετίαν διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ τύπωσις τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία θέλει καὶ τὸν πρόλογον καὶ τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὸ ὕψος τῆς Πανιερότητος σας... τὸ σχέδιον τῆς ἀφιέρωσεως ἄρχομαι νὰ ὑφαίνω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ μὲ δεύτερον τὸ στέλνω νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἡ ὑμετέρα Πανιερότης»· αὐτὰ γράφει ὁ θαυμάσιος ἀνὴρ προθυμοποιούμενος νὰ ἴδῃ τὸ Γεωγραφικὸν ἐκτυπούμενον, Τίς δὲ ὁ ἐξάδελφός του Ἀλέξιος, ὅς προσκυνεῖ τὸν πανιερώτατον, οὐκ οἶδα ὁ δὲ Στάνος, περὶ οὐ κατωτέρω, ἴσως Μετσοβίτης εἶναι, ἔθεν κατάγονται οἱ Στάνοι (3). Ἡ ὑπογραφή ἐνταῦθα εἶναι «ἀπὸ Ἰωαννίνων κατὰ τὸ ἀρκβ', αὐγ. κὲ Ἀναστάσιος ἱερεὺς Βασιλείου ἱερέως». Ὁ συνιστώμενος λοιπὸν ἦτο ἀξιόχρεον πρόσωπον καὶ ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς ἢ ἐκλογὴ τοῦ Ἀναστασίου, διότι χάρις εἰς αὐτὸν εἶδε τὸ φῶς διὰ τύπου ἡ Γεωγραφία αὕτη, ἣτις

1. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο γράμμα ἐδημοσίευσεν ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας ὁ κ. Κ. Μέρτζιος (Ἡπειρ. Χρον. ΙΑ', σ. 323—324).

2. Δὲν γνωρίζω πως τὸ βιβλίον ἐξετυπώθη μόνον τῇ 1728 εἰς μέγα 4ον ἐκ. σ. 620 καὶ 48 ἐκτός ἀριθμοῦ (βλ. ἡμετέραν «Βιβλιογραφίαν Ἡπειρου καὶ Ἀλβανίας». (Ἀνατ. ἐκ τῶν Γ'—5' τόμ. τῶν Ἡπειρ. Χρον.) σ. 124—125. Τὸ βιβλίον ἔχομεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, εἶναι δὲ σπανιώτατον εἰς τὴν α' ἐκδοσιν καὶ περιζήτητον. Χθὲς εἶδον αὐτὸ εἰς τὴν προθήκην τοῦ συμπατριώτου μας βιβλιοπώλου κ. Βασ. Γρηγοριάδου. Ἦ εἰδυχεῖς οἱ συγγραφεῖς τοῦ τότε καιροῦ ποὺ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ τυπογραφείου ὀλοδερμάτινα δεδεμένα τὰ βιβλία τῶν Ἡ β' ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ τῇ 1807 εἰς Δ' τόμους εἰς 10ον, δεδεμένη καὶ αὐτὴ ἀλλ' ἔχει δῆγμα μόνον εἰς τὴν στάχσιν.

3. Βλ. Χατζημιχάλη, Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ', σ. 62, 64—65.

τιμῆ τὴν Ἡπειρον ἔλθῃ, διότι μοναδική μετὰ τὴν ἄλωσιν· καὶ τί λέγω μετὰ τὴν ἄλωσιν; καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἐγράφη ὑπὸ Ἑλλήνων τοιοῦτον κολοσσιαῖον ἔργον φαντάζεται πᾶς τις τὰς βιβλιοθήκας τῶν τότε Ἰωαννίνων, ἔπου, νομίζω, συνετάχθη τὸ σύγγραμμα, (1) περιλαμβάνον εἰδήσεις καὶ λεπτομερείας, αἵτινες καὶ σήμερον εἶναι δύσκολον νὰ συγκεντρωθῶσιν. Ὑπὲρ τῆς προτάσεως τοῦ Ἀναστασίου νὰ χρησιμοποιηθῆ ἢ ἐν Βενετία ἐμπορευόμενος Στάνος, ὅστις εἶχε καὶ ἀντιπρόσωπον ἐν Ἰωαννίνοις τὸν ἀδελφόν του Κώστα Στάνου, παρουσιάζεται ὁ εὐγενὴς Ἰωαννίτης Καμαράδος Ἰωάννου διὰ δυὸ ἐπιστολῶν ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἄρτης Νεόφυτον, τὸν ἐντολοδόχον τοῦ Μελετίου (ἀπὸ 29 Ἰουν. 1722 καὶ αὐγ. 25) (2) προσφερόμενον νὰ ἐξοδεύσῃ ἐξ ἰδίων, γράφει: «ὁ κύρ Ἰωάννης Στάνος ἀπὸ Βενετίας μᾶς ἐμετάγραψε πάλιν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τυπώσῃ αὐτὸ τὸ Γεωγραφικὸν βιβλίον ἀνίσως καὶ ἔχει 500 ρεάλια βροῦθειαν ἀπὸ τινος καὶ νὰ δώσῃ διὰ τὰ αὐτὰ βιβλία 100...» εἰς αὐτὸ τὸ γράμμα ἀπαντῶν ἔγραψε πρὸς Ἀναστάσιον ὁ Νεόφυτος· ὅθεν ἐπανελάβε τὴν πρότασιν ὁ Καμαράδος, ἀφοῦ, ὡς φαίνεται, ἔμαθε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐκδοσιν καὶ γράφει ὅτι ὁ Στάνος «εἶναι σίγουρος ἄνθρωπος καὶ παραδίδεται εἰς χεῖράς του τὰ 150 τζεκίνια αὐτοῦ. ἢ ἂν ὀρίζετε σᾶς δίνει καὶ καλὸν κεφεῖλην (ἐγγυητὴν) αὐτοῦ, ἕως νὰ ἔλθουν τὰ 100 βιβλία νὰ σᾶς τὰ παραδώσῃ καὶ τότε νὰ εἶναι ἰδικὰ του τὰ 150 τζεκίνια... Ἐσυντύχαμεν ἐδῶ μὲ τὸν κύρ Κώστα Στάνον καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Στάνον εἰς Βενετίαν, ὅτι νὰ παρουν τὸ θέλημα ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν, νὰ εἶναι ἔτοιμοι...» Ὁ Ἄρτης τότε ἐπεφόρτισε τὸν Βελλᾶς Ἰωαννίκιον, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπός του, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν: «Διὰ τὰ 150 φλωρία βενέτικα τοῦ τυπωθησομένου βιβλίου ἔγεινα ἐγὼ ἐγγυητὴς καὶ ὑποσχόμενος διὰ γράμματος ἐμπαρτύρου, πῶς ἔταν λάβετε 100 βιβλία νὰ μετρῶ τὰ 150». Τότε καὶ ὁ Νεόφυτος ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀναστάσιον νὰ συντάξῃ τὰ προλεγόμενα καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου (3). Τούτων οὕτως ἐχόντων ἢ αὐθεντία τῆς Βενετίας τὴν 5 ἔκτ. 1724 ἔδωκε τὴν ἄδειαν τῆς ἐκτυπώσεως· ἀλλὰ τότε παρουσιάσθη ἡ ἀδιναμία τοῦ τυπογραφείου ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην τεραστίαν δαπάνην καὶ ἰδρύθη εἰσαγγελία προτάσει τοῦ χρηματοδότου Ἰωάννου Στάνου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Γλυκὺς καὶ Στάνος, ἣτις καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκτύπωσιν προσελθόντος ἀρωγοῦ τοῦ πενθεροῦ τοῦ Νικ. Γλυκέος Παναγιώτου Σαράφη (4). Ἡ προσφορὰ πάντως τοῦ Ἄρτης Νεοφύτου ἐπετάχυνε τὴν ἐκδοσιν (ἣτις δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, ἐὰν προήρχετο ἐξ ἰδίων ἢ ἦτο κατατεθὲν κεφάλαιον τοῦ συγγραφέως, ὅταν παρέδωκεν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον) ἀλλ' ὅπωςδήποτε θεωρήθη ἐλαχίστη καὶ διὰ τοῦτο 100 μόνον ἀντίτυπα φέρουσι τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου συνταχθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσιν, οὔτε καὶ κανὲν ἐκ τῶν 8 προτασομένων ἐπιγραμμάτων μνημονεύει τὸν πρωτουργὸν τῆς ἐκδόσεως Νεόφυτον. Ὅλα τὰ λοιπὰ ἀντίτυπα φέρουσι τὴν γέμουσαν ἐπαίνων καὶ κολακείας πρὸς τὸν Σαράφη ἀφιέρωσιν, ἣν ὑπογράφει ὁ τυπογράφος ὡδε καταλήγων: «Εὐγενέστατε κύριε, δημοσιοῦμεν πόσον εἶναι ἀξιεπαῖνος ἡ εὐεργεσία τῶν χρησιμωτάτων ἀνδρῶν πρὸς τὰ γράμματα καὶ... ἀποδείχομεν ἐπαινετὴν καὶ λαμπρὰν τὴν διάθεσιν, ἔπου ἔχετε πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας... ἀπεφάσισα νὰ προσφωνήσω τὴν παροῦσαν εἰς τὴν ὑμετέραν ἐντιμότητα... δείχνοντας... τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν, ἔπου τρέφετε πρὸς τὰ μαθήματα. 1728 Ἰανουαρίου 25 εἰς Βενε-

1. Ὁ Ἀναστάσιος γράφει ἐν Ναυπάκτῳ, ὅπου ἀτελειώθη.

2. Αἱ ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Λαυρ. κώδικος ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου ἐν Ρωμ. Μελ. Α', σ. 213—215.

3. Αὐτ. 212 ὁ Εὐστρατιάδης γράφει, ὅτι κατόπιν τῆς διαταγῆς ταύτης ὁ Ἀναστάσιος ἔγραψε τὸ ἀνωτ. δημοσιευθὲν, ἀλλὰ παρενόησε τὸ περιεχόμενον, ὅπου ἐκεῖνος ἀναμένει τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τεθέντος ὅρου ὑπὸ τοῦ Στάνου, καὶ τότε τὰ πάντα τελειώνουσιν.

4. Τὰ τῆς Ἐταιρείας ταύτης ἦτις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1739 ἐκτίθενται λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ κ. Μέρτζιου ἐν Ἡπειρ. Χρον. Ι', σ. 41—47.

τίαν τῆς ὑμετέρας ἐντιμότητος εὐλαβῆς δοῦλος καὶ γαμβρὸς Νικόλαος ὁ Γλυκὺς »⁽¹⁾. Τὰ 100 ἐκεῖνα σώματα, ἅπερ ἀπεδέξατο ὁ Ἄρτης χωρὶς νὰ διαμαρτυρηθῇ, νῦν εἶναι δυσεύρετα, καὶ γνωρίζομεν τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ Legrand⁽²⁾.

Τὸ εὐτύχημα εἶναι, ὅτι εἰς ὅλα γενικῶς τὰ ἀντίτυπα ἐδημοσιεύθη ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου φλοτεχνηθεῖσα βιογραφία τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἐπιγραμμάτων, ἣν θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἐπόμενον τεύχος τῆς «Ἡπειρωτ. Ἐστίας», καὶ χάρις εἰς αὐτόν, ἀπολογήσαντα δίκην μελίσης τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα τοῦ βίου τοῦ κλεινοῦ συγγραφέως, δυνάμεθα σήμερον νὰ μάθωμεν τὰ κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον ἱεράρχην καὶ πολυγραφώτατον συγγραφέα.

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ ἔργα τοῦ Παπαβασιλοπούλου καὶ οὕτως ἐτίμησαν καὶ ὕμνησαν τὴν παιδείαν καὶ δρᾶσιν τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους οἱ σύγχρονοὶ τοῦ φίλοι καὶ θαυμασταὶ ὡς καὶ οἱ εὐγνώμονες μαθηταί. Εἶναι δὲ βέβαιος, ὅτι ἐν ταῖς ἐνεξηρέυτοις ἐτι βιβλιοθήκαις τῆς ἀνατολῆς καὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν ἱερῶν θὰ ἀνευθῶσι καὶ ἄλλα γράμματα τῶν ἐμιλητῶν, ὅπως τὰ τοῦ Ἰθρηίτου Νεοφύτου, θὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς στοιχεῖα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιογραφίας του, ἧς μόνον σχεδίασμα εἶναι ἡ παρούσα μελέτη. Ἀπόπειραν ἐπίσης ἐπεχειρήσαμεν νὰ πράξωμεν προσδιορίσαντες τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ κλίμα, εἰς ὃ ἔζησεν ὁ Ἀναστάσιος, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἐλικῶνος περιτομοὶ ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας εἶχον πλαισιώσει τὸ μανιεῖον τῆς Δωδώνης καὶ ἀντικαταστήσει τὰς ἀρχαίας πελειάδας ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται πῶσον δίκαιον εἶχεν ὁ πατρ' ἀρχῆς τῶν ἑλλ. γραμμάτων Νεόφυτος Δούκας ἀποφαινόμενος, ὅτι «κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἕλληνας συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς»⁽³⁾.

Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλος καὶ οἱ κορυφαῖοι διδάσκαλοι Μελέτιος Ἀθηνῶν καὶ Μεθόδιος Ἀνδρακίτης

«Βίος τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου Μελετίου συγγραφέως τῆς παρούσης Βιβλίου»
ὑπὸ Α. Παπαβασιλοπούλου⁽⁴⁾

Μελέτιος ὁ ἀοιδίμος γέννημα ἦν Ἰωαννίνων (πόλις ταῦτα τὰ Ἰωάννινα τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς νῦν χρόνους περιφανῆς καὶ περίφημος) ἐλέγετο Μιχαὴλ τὸ πρῶτον καὶ ἐν νεανίσκοις τελῶν ἐμαθήτευσεν ἐν Ἰωαννίνοις τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρὰ ἐλλογίμῳ ἀνδρὶ Βησσαρίωνι τῷ Μακρῷ· χειροτονηθεὶς δὲ ἱερεὺς παρὰ τοῦ κυρίου Κλήμεντος, τοῦ Ἰωαννίνων μητροπολίτου, ἀπῆλθεν εἰς Οὐνετίας, ὅπου ἐπαιδεύθη ἀκριβῶς τὴν λατινικὴν διάλεκτον καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην, οὐ μόνον φιλόσοφος χρηματίας καὶ μαθηματικός, ἀλλὰ καὶ ρήτωρ οὐ τῶν τιχόντων καὶ ἰατρὸς ἄριστος. Ἐπανακάμψας οὖν πάλιν εἰς Ἰωάννινα, διδάσκαλος τοῦ ἐν αὐτοῖς δευτέρου σχολείου τοῦ Ἐπιφανίου λεγομένου ἐχρημάτισεν, ὅτε καὶ τὴν ἀστρονομικὴν συνεγράψιτο βίβλον. Τοῦ Ναυπάκτου δὲ καὶ Ἄρτης μητροπολίτου κυρίου Βαρθολομαίου πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος καὶ τῶν ἐξ Ἄρτης ζητησάντων αὐτὸν διὰ ἀρχιερέα, ἀπελθὼν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου τότε ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἦν

1. Ἡ ἀφιέρωσις ὅλη ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου (Ἡπειρ. Χρον. Ι', 1936, σ. 75—77).

2. Bibliographie hellénique...au 18e siècle, τόμ. Α', σ. 211—212. Καὶ εἰς τὸ ἐξώφυλλον ἐτέθη: «Μελέτιος Γεωγραφία παλαιὰ τε καὶ νέα...προσφωνηθεῖσα δὲ τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ κυρίῳ Παναγιώτῃ Σαράφῃ» ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται αὐτός ὡς ὁ μεγαλύτερος συνεργός· ὅθεν δὲν εὐδοῦται τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Εὐστρατιάδου, «ὅτε ἐδολιεύθη ὁ τυπογράφος Γλυκὺς εἰς τὸν Ἅγιον Ἄρτης κλπ.» ἐνθ' ἄνωτ. σ. 216.

3. Βλ. Ἀραβαντινόν, Χρονογρ. Ἡπείρου Β', σ. 281 καὶ Σεργ. Μακρῶν «Φυσ. ἀκρόασις» 1816· ἐν ἀρχῇ ὀνομάζει τὰ Ἰωάννινα μητρόπολιν τῶν ἐπιστημῶν, νέας Ἀθήνας καὶ λόγων ἐστὶαν.

4. Προτάσσεται ὁ βίος αὗτος ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας 1728.

μετά τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου, Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης χειροτόνηται μητροπολίτης ἐν ἔτει 'αχ 4 ε' ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ Μελέτιος μετονομασθεὶς χρηματίσας δὲ ἐκεῖσε ἀρχιερεὺς ὡς ἐγγιστα ἔτη τέσσαρα, καὶ τὴν Ἄρταν λεύλατήσαντος (1) τοῦ Λιμπερίου Ἱερακάρη τουπίκλην Γκιασούρμπεη, δύναμιν παρὰ τῶν Οὐνετῶν λαβόντος, ἐσυκοφαντήθη ὁ ἀοίδιμος πρὸς τοὺς κρατοῦντας ὡς τάχα εἶδῃσιν ἔχων περὶ τῆς λεύλασίας (2) ταύτης· διὸ ἐν Ἰωαννίνοις τότε τυχῶν καὶ συμβουλευθεὶς παρὰ τινῶν τῶν γινωσκόντων τὴν κατ' αὐτοῦ σκευωρίαν μὴ ἀπελθεῖν εἰς Ἄρταν, κεκρυμμένος ἦν ἐν αὐτοῖς μηνῶν δύο, προσμένων τὸ ἀποβησόμενον, ὅτε καὶ ἰὼ περὶ διαφόρων ἀκουσμάτων βιβλίον συνεγράψατο (3).

Μετὰ ταῦτα οὖν ἐπορεύθη εἰς Ναύπακτον ὑπὸ τὴν τῶν Οὐνετῶν τότε οὖσαν ἐξουσίαν μετὰ τοῦ πλείοντος μέρους τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας, ἵνα τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ἔπου διατρίψας σχεδὸν ἔτη τρία τὴν Γεωγραφικὴν ταύτην κατέστρωσε βίβλον (4). Ἀγάπης δὲ γενεμένης μεταξὺ Οὐνετῶν καὶ Τούρκων, εὐκαιρίας τε τυχῶν ἀπήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖθεν ἐπέμφθη παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπέλεως καὶ τῆς συνόδου εἰς Πελοπόννησον, ὑπὸ τὴν ἀριστοκρατείαν (sic) τῶν Οὐνετῶν οὖσαν, Ἐξαρχος καὶ ἐπίτροπος πατριαρχικὸς ἐν ἔτει, 'αψα' (1701), ὅπως συνάξῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια παρὰ τῶν ἐκεῖσε ἀρχιερέων· ὅπου πορευθεὶς ἐτιμήθη κατὰ πολλὰ παρὰ τε τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμόνων Οὐνετῶν καὶ παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων χριστιανῶν διὰ τε τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν λόγων πειθῶ καὶ ὑπρέπειαν. Ἐναντιωθέντες δὲ αὐτῷ οἱ τῆς Πελοποννήσου ἀρχιερεῖς καὶ μὴ βουλόμενοι πληρῶσαι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια, εἰς μάτην ἐκοπίασαν συντρεχόντων αὐτῷ τῶν ἡγεμόνων καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν, φήμην οὖν τὴν τυχοῦσαν λαβόντι ἀπὸ τῶν ἐν ἐκκλησίαις Ναυπλίου ῥηθειῶν διδασχῶν παρ' αὐτοῦ· ἦν γὰρ ἀξιώτατος εἰς τὸ διδάσκειν ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Συνάξας οὖν ἱκανὴν χρημάτων ποσότητα παρὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχιερέων, ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν παραδούς πάντα τὰ συναχθέντα τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίᾳ· ὅπου διατρίβων χρόνους σχεδὸν δύο παρεγένοντο (5) οἱ Ἀθηναῖοι καὶ βουλόμενοι τὸν ἴδιον ἀρχιερέα ἀποδιῶσαι ὡς ἀχρηστον, ἐζήτησαν αὐτὸν διὰ γνήσιόν τοις ἀρχιερέα, ὃν καὶ δέδωκεν αὐτοῖς ὅτε Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐν ἔτει 'αψγ' (1703), ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ὅστις πορευθεὶς εἰς Ἀθήνας ἀρχιεράτευσεν ἐν αὐταῖς ἔνδεκα ὡς ἐγγιστα ἔτη, καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν συνεγράψατο βίβλον ἀρίστην καὶ πολυμαθεστάτην ἀπὸ γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀρχομένην μέχρι τῶν χιλίων ἑπτακοσίων χρόνων. Τοῦ μητροπολίτου δὲ Ἰωαννίνων κυρίου Κλήμεντος πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος οἱ Ἰωαννῖται ἐζήτησαν αὐτὸν διὰ ἀρχιερέα μετὰ ἀναφορῶν καὶ δεήσεων. Ὑπακούσας οὖν τῇ αὐτῶν δεήσει, ἀγάπῃ τε τῆς πατρίδος κινούμενος, ἐπορεύετο εἰς Κωνσταντινούπολιν μετατεθῆναι, ὃ δὲ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος προσμείναντες αὐτὸν ἡμέρας πολλὰς καὶ μὴ ὀρῶντες αὐτὸν ἐρχόμενον διὰ τὸ ἐμποδισθῆναι ἐν τῇ Λαρίσῃ ὑπὸ ἀσθενείας καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντα εἰδήσεως γράμματα οὐκ οἶδ' ὅπως χρονίσαντα, ὑποτοπάζαντες, ὅτι οὐ θέλει, βιασθέντες τε μάλ-

1. Τὸ κείμενον ἔχει λεύλατήσαντος.

2. Λεύλασίας.

3. Διὰ τὴν λιποταξίαν ὅμως ταύτην ἡ Μεγ. Ἐκκλησία ἐτιμώρησεν αὐτὸν καθαιρέσει (1700)· αὐτὸς ὅμως μὴ ἀποδεχόμενος ἐνήργησεν νὰ ἐπανέλθῃ «καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἡμᾶς» ἀλλὰ σωφρονίσας ἐζήτησε συγγνώμην, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπαρχίαν δὲν ἐπανήλθε, διότι τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε πέμψει ἄλλον. Ἡ καθαιρέσις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σεραφεῖμ Βυζαντινοῦ μητροπ. Ἄρτης, «Δοκίμιον» 1881, σ. 351—356.

4. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἄρτης Νεόφυτον (17) γράφει, ὅτι δεκαεταίαν ὅλην διέθετο διὰ τὴν συγγραφήν, καὶ δι' αὐτὸ ὑπεστήριξα ἀνωτέρω, ὅτι ἤρξατο ἐν Ἰωαννίνοις ὡς σχολάρχης καὶ ἐπεράτωσεν ἐν Ναυπάκτῳ.

5. Συνήθη καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν ἔτι ἡ ὀνόμαστ. ἀπόλυτος· διὸ καὶ ἡ δημοτικὴ τὴν μετοχὴν ἀπρόσωπον.

λον ὑπὸ μεγίστων μεσιτειῶν ἐχειροτόνησαν μητροπολίτην Ἰωαννίνων τὸν κύριον Ἱερόθεον Ράπτην. Μετὰ δὲ ταῦτα φθάσας ἐκεῖσε καὶ εὐρῶν κεχειροτονημένον μητροπολίτην Ἰωαννίνων ἐμεινεν ἡσυχάζων, εὐκαιρίαν ζητῶν, ὅπου μετ' ὀλίγας ἡμέρας νόσῳ κατατρεχθεὶς πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν. Συνεγράφατο ἔτι καὶ λόγους ἀριστοῦς, οὓς ἐπ' ἐκκλησίας ἔλεγε, φιλοσοφικά τε κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν⁽¹⁾ θεολογικά καὶ ἱατρικά, ἅτινα πάντα, θανόντος τοῦ ἀοιδίμου, κεκλόφασι, τοὺς τε λόγους πάντας, ἃς καὶ διδασχὰς εἰώθαμεν λέγειν, οἱ ξένοις πτεροῖς* ὡς ἄλλος κολοῖδς εἰωθότες καλλωπίζεσθαι, οὐδὲν ἐκ τῶν τοιούτων συγγραμμάτων αὐτοῦ καταλιπόντες εὐρεθῆναι. Ἐφερε ταῦτα μεθ' ἑαυτοῦ ὁ ἀοιδίμος τὰ μὲν ὡς ἀτελῆ καὶ ἀνεκδοτα, εὐκαιρίαν ζητῶν τοῦ τελειῶσαι, τοὺς δὲ λόγους, ἵνα ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκη. Ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ κατὰ τὸ ἀψιδ' (1714) σωτήριον ἔτος τῆ 16' Δεκεμβρίου, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ Χάσκιῳ, ζήσας τὰ πάντα πενήκοντα καὶ τρία ἔτη».

Ἐπιγράμματα τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου

Εἰς τοῦ Παρθενίου Κατζιούλη «Ἀποφθεγμάτων ἀπανθίσματα ἀγίων Πατέρων καὶ φιλοσόφων...» Βενετία 1728.

«Τοῦ Ἀναστασίου Βασιλείου ἱερέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων
Βαῖα ἢ βίβλος, σοφίης δὲ μέλι προέχουσα
οὐ βαιά· ἄρδει γὰρ φρένα σὺν κραδίῳ.
Ἡδύτερον μέλι, ἢ ὅα ἢ ὁ κύημα μελισσῶν
εὐφραίνει γὰρ νοῦν, κηρόμελι κραδίην.
Παρθενίῳ ἱερεῖ, ὅς δὴ ἠνθολόγησεν
ἐκ πολλῶν βιβλῶν ἄνθεα ἠδύτατα».

Εἰς τὴν Μελετίου Ἀθηνῶν Γεωγραφίαν 1728. «Ἐπιγράμματα εἰς τὸν μακαρίτην Μελέτιον τοῦ εὐλαβεστάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου

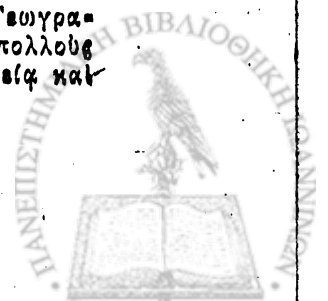
Ἀναστασίου ἱερέως, Βασιλείου ἱερέως».

«Ἄνιυγος αἰθερῆς, ὑπερήμενος, εἴ τις ὄραειν
κόσμον τ' ἠδὲ πόλεις ἥλιος ὅσσα ὄρα
Δέλτιον γ' ἐσσυμένως λαβέτω ταύτην πολυεργῆ.
ἄντιξ γὰρ τελεθεὶ ἰθμοσύνης πινυτῆς
Ἡ δὲ ὅσοι ἔποχοι φαέθοντος ἀρείονα παιδὸς
ἠέλιοιο ὄρα ὑψηλῶς δυνατοί.
Μελετίῳ κῦδος γέγα, ἠέλιοιο δίκην φῶς
παντοίης σοφίης, πᾶσιν ὅς ἄρι νέμει».

Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ.

«Πείρατα ἠδὲ πόλεις γαίης κάπερσι' ἄλλα
φυλά τε γηγενέων, κόσμον ἔχοντα μέγαν

1. Ἡ διατύπωσις αὕτη τοῦ Παπαβασιλείου ἔχει σχέσηιν πρὸς τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅτι «μῆλας φιλοσοφίαν θεολογία... συνέχει καὶ συνέφθειρε πάντα» (Χρήστου σ. 85). Τοῦτου ἕνεκα ὁ ἐπινοηθεὶς ὄρος «φιλοσοφικά κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν» ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν φοιτητῶν εἰς τὰ φιλοσοφικά τῆς Ἰταλίας Πανεπιστήμια. Πλὴν τούτων κατὰ Σάθαν ἔγραψε καὶ «Ρητορικὴν, περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἑμιλίαν συγγράφειν», ἧς τὴν ἐκδοσὶν παρεσκεύαζεν ὁ Ι. Σακελλίων (Ν. Φιλολ. σ. 392). Κατὰ ταῦτα εἶχε δίκαιον ὁ Ἀνθ. Γαζής εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τῆς 6' ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας νὰ διακηρύξη: *Πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ἤδη (ἔγραφε τῷ 1807) ἄρχισαν πρῶτοι οἱ Ἰωαννῖται ν' ἀποδεικνύουσι τὴν ἐπαινετὴν καὶ ἀντάξιον πολλῶν ἄλλων προθυμίαν. Αὐτοὶ πρῶτοι ἄρχισαν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πατρίδος ἡμῶν... καὶ ἐσύστησαν σχολεῖα εἰς τὰ Ἰωάννινα. Αὐτοὶ ἀνεκάλεσαν πάλιν τὰς Μούσας εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν κατοικίαν» (σ. 8'—στ'). Ὁ γαρρὸς Μελέτιος οἴνοει προφοιβαζόμενος ἔγραψεν εἰς τὴν Γεωγραφίαν: «καὶ ἐπερχόμενοι γενεαὶ θέλουσι τιμῆσαι μὲ ἀθανάτους στεφάνους, κατ' ἀξίαν πολλοὺς ἀνδρας τῆς πρώτουσθης πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, οἵτινες ἔλαμψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ καὶ οἵτινες συνεισέφεραν πολὺ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος» ἐκδ. 6', τομ. Β' σ. 282.*

Ρελεθρα τῶν ποταμῶν, ὀρέων κορυφᾶς Σπηραδῶν τε
 νήσων εὐπύργων, εἶπερ ὄραν ἀπόνως
 Κλησίας ἠδὲ θέσεις, ἐθέλη τις, τὴν δὲ ἀρίστην
 βίβλον προθύμως χεῖρεσι προσ'αβέτω.
 Μελλεῖτω μουσῶν τροφίμῳ χάρις, ὅς ῥα πονήτι
 σύνθετ' ἐπισταμένως ἐξόμενος καθέδρῃ
 Ναυπάκτῳ ἰδίῃ λόγος εἰμι 'Αναστασίου
 μικροῦ σοὶ δούλου βαιὸν ἐνηνοχότος».

᾽Ως ἐπισφράγισμα τῶν περὶ τοῦ 'Αναστασίου Παπαβασιλοπούλου γνωμῶν τῶν συγχρόνων καταχωρίζομεν ὧδε καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ Μεθοδίου 'Ανθρακίτου, ἣν λαμβάνομεν ἐκ τῆς «Πανδώρας» τόμ. ΙΑ', 1861, σ. 88—89. Ὁ δημοσιεύτας αὐτὴν ὑπογράφεται Χ. 'Αραβαντινός, ἀλλ' εἶναι ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῆς 'Ηπείρου Παναγιώτης καὶ Ἰωῶς εἶναι ὀρθογραφικὸν λάθος. Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ διὰ πόσης τιμῆς περιβάλλει ὁ Μεθόδιος τὸν 'Αναστάσιον, ὃν ἔπειτα διεδέξατο ὡς διδάσκαλος ἐν 'Ιωαννίνοις (1), καίτοι ἦτο ἀντίπαλος καὶ δικαίως διότι κατὰ τὴν καταδίκην του ὑπῆρξε μάρτυς τῆς κατηγορίας. Ἔχει δὲ ἡ ἐπιστολὴ καὶ σημειώδη τινα περὶ τῆς υποθέσεως, ἧτις ἠμαύρωσε τὴν μεγάλην φήμην τοῦ 'Ηπειρώτου διδασκάλου τοῦ γένους. Ἰστέον, ὅτι ὁ τελευταῖος βιογράφος, καθηγητῆς τῆς Θεολογίας ἐν Θρονικῇ, κ. Παν. Χρήστου κακῶς ἠρμήνευσε τὸ κείμενον (2). Προσέτι ἔχει θέσιν ἐνταῦθα ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, διότι ἀναφέρει περικοπὰς ἐξ ἐπιστολῆς, ἣν ἀπηθύβουν ὁ 'Αναστάσιος, ὅταν μεταμεληθεὶς ὑπερήσπιζε τὸν Μεθόδιον διὸ καὶ ἀφωρμήθη αὐτός νὰ γράψῃ πρὸς αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἀσχολίαστον ἀνετύπωσεν ἐν τέλει καὶ ὁ κ. Χρήστου.

«Πανέντιμε καὶ λογιώτατε ἀδελφέ, διδάσκαλε τοῦ ἐν Τρίκκῃ Φροντιστηρίου, κῦρ 'Αναστάσιε, ἐξ ἑλγῆς μου καρδίας ἀσπάζομαί σε (3).

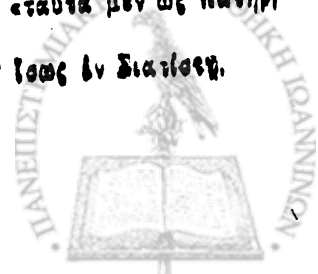
Τὸ παρ' αὐτῆς ἐφετόν μοι περιχαρῶς ἐδέχθην, τό τε ὑγιᾶς αὐτῆς καὶ τὴν, ἣν εὖνοιαν παρὰ τοῖς αὐτόθι ἔχει, οὐ μικρὸν ἐχάρην τοιαῦτα ἀρετῆς δῶρα. Ὁσούτως καὶ τὸ πρὸς τὸν ἁγίου Καστορίας γράμμα διὰ πιστοῦ ἀπέστειλα (4) καὶ τῷ κ. Κωνσταντίνῳ Σχευτὲν ἐγγράφα, ὅσα προσήκοντα δι' αὐτὴν, δι' ὧν ἐλπίζω τοῦ ἐφετοῦ

1. Πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ὁ Π. Καλλιγᾶς μαρτυρεῖ ὅτι τῷ 1715 ὁ 'Ανθρακίτης διεδέξατο τὸν 'Αναστάσιον (Πανδώρα, τόμ. Α', 1851 σ. 497).

2. «Μεθόδιος 'Ανθρακίτης. Βίος—Ἀράς—'Ανέκδοτα ἔργα». Ἰωάννινα 1958 (ἀνὰτ. ἐκ τοῦ Β' τόμου τῆς «'Ηπειρ. Ἔστιας») σ. 12 ἐνθα διορθούμενος τὸν 'Αραβαντινὸν ὑποστηρίζοντα, ὅτι ὁ Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος ὑπῆρξε μαθητῆς ἐν Καστορίᾳ τοῦ 'Ανθρακίτου ἀνθυποφέρει, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Μπαλᾶνος ἦν τότε ὄριμος, ὁ 'Αναστάσιος διέτελεσε μαθητῆς του! αὐτὸ εἶναι ἀκατανόητον πῶς ἦτο τότε ὄριμος ὁ Μπαλᾶνος, ἀφοῦ εἰς τὴν σχολαρχίαν προηγήθη ὁ 'Αναστάσιος καὶ αὐτὸν διεδέξατο μετὰ τὸν Παρθένιον Κατζιούλην ὁ Μπαλᾶνος; Ἄλλ' ὁ κ. Χρήστου, ὁ δὴ ὡς ἀνεξετάστως καὶ ἀταλαιπώρως εἰς τὸν αἰῶνα μας παρὰ τὰ γραφέντα καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῦ μακ. Τρ. Εὐαγγελίδου ἀκολουθεῖ τὴν πεπλανημένην γνώμην τοῦ 'Αραβαντινοῦ (σ. 41 κ. ἀ) συγχέων τὸν Παπαβασιλόπουλον πρὸς τὸν Βασιλόπουλον Μπαλᾶνον καὶ μετὰ τὰ παρ' ἡμῶν ἀπηκριβωμένως γραφέντα δὲν ἐσπευσεν ἀνακαλέσθαι. Γράφει δ' ἐκεῖνος ταῦτα: «Δ' 'Αναστάσιος ἱερεὺς Παπᾶ Βασιλείου, σχολάρχης ἐν 'Ιωαννίνοις. Β'. 'Αναστάσιος ὁ ἐπικληθεὶς Πώππας, Ἰωαννίτης καὶ οὗτος διδάσκαλος καὶ συντάκτης τῆς βίβλου, καλουμένης «Φωσφόρος». Γ' 'Αναστάσιος ὁ Γόρδιος καὶ Δ' ὁ Ἰωαννίτης 'Αναστάσιος Βασιλόπουλος, πρὸς ὃν πιθαμῶς ἀνατίθηται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολὴ τοῦ Μεθοδίου» (Πανδ. 88). Ἐξέπληθη δὲ παρτάξαμεν πολλὰς ἰδιοχείρους ὑπογραφὰς τοῦ διδασκάλου τούτου, ἵνα ἀποδείξωμεν, ὅτι κατὰ διάφορον τύπον γράφει τὸ ὄνομα, ὡςτε ἐκ τούτου προκύπτει ὁ Δ' καὶ Δ' 'Αναστάσιος εἶναι ὁ αὐτός.

3. Δὲν ἐπρόσεξε τὴν προσφώνησιν ταύτην ὁ κ. Π. Χρήστου, ἀλλως δὲν θὰ ἤθνατο νὰ ὀνομάσῃ τὸν 'Αναστάσιον μαθητὴν τοῦ Μεθοδίου, ὅστις ἐν τέλει γράφει: «ταῦτα μὲν ὡς πατήρ, ὑμεῖς δὲ...» ὡς γρονθότερος.

4. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν διέτριθεν ὁ Μεθόδιος ἐν Καστορίᾳ ἴσως ἐν Διακρίσει.

ἐπιτυχεῖν (1). Καὶ πρότερον ὡσαύτως δι' ἰδιοχείρου ἠσπάσθην ἠδέως καὶ ἐκ καρδίας σὲ ἠυχήθην καὶ συγχώρησιν ὀλοτελῆ σοι δέδωκα, ζητήσαντι καὶ εἶθε προσδέξαιτο ὁ Κύριος. Ἀνέγων καὶ τὸ εἰς τὰ μάλιστα ἐντεχνον καὶ γλαφυρὸν αὐτῆς πρὸς τὸν ὑπολαμβάνοντα τὰ πάντα ἐπίστασθαι καὶ μηδὲν ἀγνοεῖν, ἐν τῷ βάθει δὲ τὸ ἀμαθὲς ἔχοντα, παρ' οὗ ἡ ἀλήθεια παρηυδοκίμηται διὰ τοῦ ψεύδους παραπολύ. Ὁ σκηναὶς περιχέμενος καὶ τὸ ἔγκοτον ἄχρι κεραίας ἐπισκιάζων, καὶ ἀλόγῳ φορᾷ τοῦ καθεστηκότος ἔξω πρὸς ἄμυναν καθιέμενος ὥστε οἶόν τε λέγειν τὴν ὑμετέραν περιγραφὴν, οὐ τὸ πᾶν περιέχων (ἴσ. περιέχουσαν), ἀλλ' ἐκ τοῦ προχείρου μάλιστα εἶναι, περιφρονητός ἐστίν. Τοῖα ἢ χροιά τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐν συντόμῳ (2). Τί δὲ χρῆ ποιεῖν, ἀγαπητέ; Ὅπλα κατὰ τῶν τοιούτων ἐγείρειν, οὐκ εὐλογον οὐ γὰρ φιλοσοφικὸν καταδιώκειν καὶ μιμεῖσθαι τὸ τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως. Ἐγὼ μὲν αὐτῷ κατὰ τὸ ἱερὸν λόγιον τὸ πᾶν ἀφῆκα· συγγνώμη λοιδορίας ἀμείνων· παραπλησίως αὐτῆς δέομαι. Ἐασον αὐτόν, ἀπρακτί σοι καθυλακτεῖ, ἱκανὴν δίκην ἔχει. Οὐδὲν δ' ὄφελος κάλαμον κινεῖν, θέλος κατὰ πλησίον. Βουλοίμην καὶ γὰρ πρὸς αὐτήν, πρὸς τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς Χριστόν, ὡς προβεβηκώς ἤδη τῇ ἡλικίᾳ, εἰπεῖν: Ἔως πότε ὁ ἀγαπητός μοι κ. Ἀναστάσιος εὐθύμων; ἔως πότε ὀργῆς ἦστων; τίς ἢ τοιαύτη βαρύνῃς κατὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἐπιτεταμένη ἀγάπη; οὐ τὸ πᾶν ἐκ καρδίας ἀφῆκά σοι; οὐκ ἐσμέν ἀδελφοί; οὐ μιᾶς Κυρίου τραπέζης; οὐ μιᾶ πίστει, μιᾶ ἐκκλησίᾳ τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις συνδεδεμέθα; Περὶ τίνος δ' ἢ τοιαύτη ἔρις; περὶ φιλοσοφίας; ἐρεσχίας; Ἐρρέτωσαν ἅπαντες, οἳ τε πάλαι καὶ νῦν φιλοσοφοῦντες, οἱ ἀρχαὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιπλάστους τιθέμενοι! ἢ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία, πᾶσα ἐπισκιάζομένη, πᾶσα μάταιος κατὰ τὸν ἱεροφάντορα ἢ τούτων διάνοια, δευτάτη πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Μία ἀλήθεια, Χριστὸς ἐσταυρωμένος. Οὐδὲν ἕτερον ἀληθὲς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Ἰκανῶς κεκοπιάκατε καὶ τὴν ἀμειβὴν τῶν πόνων ὑμῶν ἔχετε. Ὅσα ἠθελήσατε, ἐποιήσατέ μοι! Κατεφρονήσατε, ὕβρισατε, ἠτιμάσατε, περίφημα μὲ ἀνεδέξαστε, ἀποτρόπαιον ἀνθρώποις, οὐ μὴν δὲ Θεῷ (3). Τί ἐτι ἐπιζητεῖτε; τὰ πάλαι ἀνακυκλοῦν καὶ τὰς λύπας ἀναστομοῦν; Ὅρατε, ὅτι ἔστι καὶ ὀφθαλμὸς ἐκδικήσεως. Ταῦτα μὲν ὡς πατήρ, ὑμεῖς δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑμῖν ποιεῖτε. Ἰγιαίνοιτε!

Ὁ Μεθόδιος» (4).

Ὁ δὲντως ἀγαθὸς Ἀναστάσιος τὴν ἔπαθεν! Ριφθεις ὡς ἄλλος μεταστραφεῖς

1. Πράγματι εισηκούσθη ἡ σύστασις τοῦ Ἀνθρακίτου καὶ διεδέξατο αὐτόν ὡς σχολάρχης ἐν Καστορίᾳ κατὰ τὸν Παράνικαν «Σχεδίασμα» σ. 53 (ὁ Χρήστου ἔχει 82).

2. Κατ' Ἀραβαντινὸν ἀγνοεῖται ὁποῖος ἦν ὁ πρὸς ὃν ἐγράψεν ὁ Ἀναστάσιος. Δεικνύεται δὲ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Μεθοδίου, ὅτι ὑπῆρχε προπετιῆς τῆς καὶ σοφιστῆς ἐπιμένων εἰς τὸ δυσφημεῖν καὶ καταδικάζειν τὸν Μεθόδιον ἐπὶ ἀμαθίᾳ καὶ δυσβελίᾳ, ὑπὲρ συνηγόρει ὁ Ἀναστάσιος καὶ ἀντετάσσετο, ἀλλ' ὀργίλως καὶ δυσμενῶς ὄθεν πρὸς παῦσιν τῆς τοιαύτης ἐριδος, ἐχούσης τὸ πρόσωπον τοῦ Μεθοδίου, ἐνεχάραξεν οὗτος ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ τὴν τε ἀποδοκιμασίαν καὶ λύπην του» (Πανθ. 88, σημ. 6'). Κατὰ τὸν καθ. κ. Χρήστου κατήγοροι τοῦ Ἀνθρακίτου ἦσαν ὁ ἱερομ. Ἱερόθεος προσελθὼν ὡς ἐγκάθετος εἰς τὰς παραδόσεις του εἰς Ἰωάννινα καὶ ὁ συνεργός του Γεωργ. Ρούσης, ὁ Σιατιστεύς· ἀλλ' οὐδᾶτερος τούτων, δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου στιγματιζόμενον θεινὸν κατήγορον. Δὲν ἐπέμεινε περισσότερον ὁ νέος βιογράφος νὰ τὸν ἀνακαλύψῃ (βλ. σ. 26 Δίωξις καὶ κατηγορία). Καὶ παραβάλλει μὲν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μολίνου πρὸς τὴν τῶν Ἐουχαστῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐν Ἀθῶν ἀλλὰ δὲν ἐπλησίασε τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅτε μεταφράζονται ἔργα τοῦ Μολίνου ἐν Ἀθῶν, ὡς τὸ «Περὶ συνεχοῦς μεταλήψεως» καὶ ἄλλα σχετικὰ τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου «Πνευματικὰ γυμνάσματα» «Ἀόρατος πόλεμος», περὶ ὧν βλ. σημεῖωμα ἡμέτερον εἰς τὸ α' τεῦχος τῆς «Θεολογίας» τοῦ 1955. Εἶναι ἐγγὺς τοῦ Ἀθῶν ὁ καθηγητῆς καὶ ὅταν μεταβῇ εἰς τὴν Σκήτην τῆς ἀγ. Ἀννης θὰ μάθη πολλά.

3. Εἶναι περιέργος ἢ τελευταία αὕτη ἀποστρόφῃ πρὸς τὸν Ἀναστάσιον διὰ τὰ κατὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξερευχθέντα καὶ ἢ προσπάθεια νὰ ἀναγκάσῃ αὐτόν νὰ παύσῃ πολεμῶν τοὺς πολεμίους του.

4. Ἀπὸ φιλικῆς ἢ ἐπιστολῆς κατήντησεν ἐχθρική ἀπειλοῦσα καὶ θείαν ἐκδίκησιν! Ὁ ἀνὴρ φαίνεται τρομοκρατημένος· ἐφοβεῖτο μήπως ἢ βάρβατα καὶ ἱταμῆ τοῦ Ἀναστασίου γλώσσα δημιουργήσῃ αὐτῷ νέους ἐχθρούς καὶ ἀναρρίπισση τὰ λωφάσαντα πάθη· ἀλλ' ἐξετράπη βολογούμενως καὶ ἀσφαλῶς ὑὰ τὸν ἔκαμην ἐχθρὸν καὶ πάλιν τὸν Ἀναστάσιον.

Παῦλος εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ ἄλλοτε φίλου καὶ νῦν δεδόμενος τῆς προστασίας του ἀνεστάτωσε κυριολεκτικῶς τὴν παράταξιν τῶν κατηγορῶν, οἵτινες εἶχον καταστήσει αὐτὸν πτώμα, ὥστε νὰ φοβῆται καὶ ἀπὸ τῆς σκιάς αὐτῶν. Ἐν τούτοις καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπάρχει ἀντίφασις ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐπετέθη λάβρως κατὰ τοῦ κυρίως κατηγοροῦ καὶ χαρακτηρίζει αὐτὸν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα· νῦν παλινωθεὶ ἀλλὰ καὶ ὁ δορυμὸς κατὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔλεγχος, ὅστις ὡς μετανοοῦσα ἔρχεται Μαγδαληνῇ, δὲν εἶχε τὴν θέσιν. Ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ διήκουσα αὕτη ἀνωμαλία πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ γῆρας, ὅπερ ἐπετάχυνεν ἡ δοκιμασία καὶ ὁ κλονισμὸς, ἐν ὑπέσθη ἐκ τῆς καταδίκης ὑπὸ τοῦ οἴκουμ. πατριαρχείου. Φαίνεται, ὅτι ἦτο ὁ μακαρίτης ἀσθενεὺς ἰδιοσυγκρασίας καὶ εἰς ἄκρον φιλότιμος, ἄλλως δὲν ἦτο καὶ μὴ ἔχων πού τὴν κεφαλὴν κλίνει. Οἱ πολυπληθεῖς ὄντως φίλοι καὶ θαυμασταὶ του δὲν τὸν ἐγκατέλιπον. Παρηκολούθουν καὶ ὑπεστήριζον αὐτὸν μέχρι τοῦ τέφου. Τὸ πατριαρχεῖον κατεδίκαζεν αὐτὸν, ἐν γνώσει δὲ αὐτοῖ τὸν διώριζον σχολάρχην (!). Ὅλοι εἰ προύχοντες Ἰωαννῖται ὑπὲρ αὐτοῦ καλουμένου νὰ ἀπολογηθῇ ἀπέστειλαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἐγκριτὸν συνοδικὸν Νικομηδείας Πατρίσιον· ἀνατρέπουσιν ἄρδην τὰς κατηγορίας, πλέκουσιν ἐπάξιον τὸν ὕμνον αὐτοῦ καὶ δικαιολογοῦσι τὴν μὴ μετάβασιν διὰ τὸ προβέβηκός τῆς ἡλικίας (αὐτ. σ. 27). Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας ἐστάλη πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ, τὸν Μοσχοπολίτην. Οὗτος εἰς τὴν Καστορίαν προσκαλέσας τὸν Μεθόδιον ἐπεισεν αὐτὸν νὰ κάμῃ γράπτῃν καὶ προφορικὴν ὁμολογίαν πίστεως, ἣτις ὑπογραφείσα ὑπὸ τῆς Ἀχριδηνῆς συνόδου ἀπεστάλη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ εὗρω τὸν Ἰούλιον 1725 ἐδόθη ἄφαισις εἰς αὐτὸν (σ. 38). Εἰς τὴν σκανδαλώδη ταύτην ὑπόθεσιν ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης εὕρισκει πολλὰ τὰ ἀντιφατικὰ καὶ ἀσυμβίβαστα, ὅπερ ὁ κ. Χρήστου δὲν ἐφρόντισε νὰ ἀρῇ. Καὶ ἐρωτῶμεν:

Μειέβη κληθεῖς πρὸς ἀτολογίαὶν εἰς ΚΠολιν ἢ ὄχι; Οὗτος στηριζόμενος εἰς τὸ γράμμα τῶν Ἰωαννιτῶν, οἵτινες γράφουσιν εἰς τὸν Νικομηδείας Πατρίσιον νὰ μὴ ἐπιμείνῃ τὸ Πατριαρχεῖον, διότι εἶναι πενέτατος, ἀσθενὴς καὶ γηραλέος, ἀρνεῖται τὴν μετάβασιν, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀπόφασιν, διαλαμβάνουσαν ὅτι ὁ πρ. Ἀχριδῶν Ζωσιμᾶς «δὲς προέτρεψε τὸν διδάσκαλον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πατριαρχ. ἐντολήν»,

1. Τὸν Λύγουστον τοῦ 1723 ἐξεδόθη ἡ φοβερὰ καταδικαστικὴ ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ καθάρσις. Εἰς αὐτὴν ἀφορίζεται καὶ ὅστις ἀποδεχθῇ αὐτὸν ὡς ἱερέα ἢ διδάσκαλον κτλ. (αὐτ. σ. 33). Καὶ ὅμως οἱ Ἰωαννῖται ἐκράτησαν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γκιούμα ὡς σχολάρχην μέχρι τοῦ 1725 (σ. 38). Οἱ ὑπέροχοι εὗτοι ἄνδρες ὕψωσαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ ἀνίστημά των ὑπερανῶ τῆς μικρότητος τῶν συγχρόνων διδασκάλων, οἵτινες ἐξ ἀντιζηλίας ἐσοκοφάντησαν τὸν ἀντίτεχνόν των καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν καταβαραθρῶσιν. «Πόλεμος ἦν πρὸ αὐτοῦ διδασκάλων ἀκήρυκτος πρὸς ἀλλήλους, γράφει ὁ Ν. Δούκας περὶ τοῦ Λ. Φωτιάδου, καὶ πόλεμος κακοῆθης καὶ ἀδιάλλακτος, οὐ φιλολογικὸς, οὐ σπουδαῖος, ἀλλὰ φθονερός καὶ κακόζηλος ἀντιφερομένων ἀπάντων περὶ ὄνου σκιάς· ἐν τούτῳ ὁ πράξιμος Λάμπρος... ἰδιωτεύων ἐπειράτο καταπαθεῖν τὰς ἐρίδας, ὡς ἐδύνατο» (Σοφιστής, τόμ. Β', Αἴγινα 1835, σ. 340). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μεθοδίου πρὸς Ἀναστάσιον, ἀποδεικνύει αὐτὸν ὁμότροπον τοῦ Λάμπρου, ἀνώτερον τῶν λυπούντων. Ἡ ἀναφορὰ τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὰ πατριαρχεῖα εἶναι ὁ ἐκπρεπέστερος ὕμνος τοῦ Ἀνθρακίτου, ὃν παρὰ τὴν καταδίκην, ἦν δικαίως ἐχαρακτήρισαν ἀδικόν, διετήρησαν εἰς τὴν σχολαρχίαν. Δὲν ἠνέχθησαν νὰ παρασυρθῶσιν ἀπὸ ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ νὰ ἀδικήσωσι τοὺς μαθητὰς του, ἐν εἰς συγκατελέγοντο καὶ δύο, οἵτινες ἀπέβησαν ἔπειτα τὸ ἀγέλασμα τῆς τοῦ Γκιούμα (οὕτως ὀνομάζεται εἰς ἀρχαῖα ἔγγραφα, ἔπειτα Γκιούμα ἢ Γκιούμα καὶ τελευταῖον Γκούμα) σχολῆς, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ὁ Μπαλάνος Βασιλόπουλος. ὧν ἡ ἔρις περὶ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου ἢ τῆς λύσεως τοῦ «Πυθαγορείου ἢ Δηλίου προβλήματος» ἀπέδωκε τὸ μέτρον τῆς μαθηματικῆς προόδου ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, ἔνθα μετὰ τὴν γραμματικὴν καταίχε θέσιν ἡ αριθμητικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία, περὶ ὧν ἔγραψεν ὁ Ἀνθρακίτης τὸ περίφημον ἔργον: «Ὁδὸς μαθηματικῆς», ὅπερ ὅμως ἀπὸ θανάτου τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου καὶ συμπληρωτοῦ Μπαλάνου καὶ τοῦ διδασκάλου ἐλησημονήθη ἐπὶ ἐπιστημονικωτάτου κυρίου Μεθοδίου Ἀνθρακίτου, ἐκ τῆς λατινίδος εἰς τὴν ἑλληνίδα μετανεχθεῖσα φωνή...» (1749). Ὁ ἐκδότης παρήλλαξε καὶ τὸ ὄρος «ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον». Ἡ δὲ ἠθροὺ ἀνακάλυψις του ἐχαρακτήρισθη «παμπλήσια τῇ τοῦ Δούγειου μάλλον βουστασίῃ (Εὐγένιος).

ἀλλὰ «δὲν μετέβη εἰς ΚΠολιν τὸ 1723, αἱ δὲ ἀντίθετοι πληροφορίες τοῦ Ζαβίρα, τοῦ Γεωργίου Βενδότη, τοῦ Λάμπρου καὶ ἄλλων εἶναι ἀνακριβεῖς». (σ. 29). Ἄλλὰ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀπορρίψῃ τις ἕλας τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας καὶ δὴ τὴν τοῦ Ζαβίρα καὶ τὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ—ταύτην ἀποσιωπᾷ ὁ κ. Χρήστου—ὅθεν ἀντέγραψε κατὰ λέξιν καὶ ὁ Σάθας (Ν. Φιλ. 436). Ὁ χρονογράφος τῆς Ἠπείρου ἀξιωματικῶς γράφει: «ἡ Μεγ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία μετεκαλέσατο εἰς ΚΠολιν τὸν σοφὸν τῆς Ἠπείρου διδάσκαλον, ἵνα ἀπολογηθῆ διὰ καὶ ἠναγκάσθῃ μετιβῆναι ἐκεῖσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1723 συνεπάγων πρὸς τὸ βάρος (sic) τοῦ γήρατος καὶ τὸ φιλάσθενον καὶ τὴν ἔνδεαν, καθότι τὸν χρονογράφου οὐδέποτε ἐλάτρευσε. Συγκροτηθείσης δ' ἐν τοῖς Πατριαρχείοις συνόδου προσήγαγεν ὁ κατηγορούμενος τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ ἀπελογήθη βεβιωθῶν, ὅτι οὐδὲν ἔγραψε δογματικῶς ἀτιβαῖνον εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἡ ἱερά Σύνοδος αὐστηρῶς πρὸς τοιαῦτα ζητήματα διατεθεμένη, ἐθεώρησε μὲν τὸν Μεθόδιον ὡς μὴ ἀφεστηκότα τῆς ὀρθοδοξίας, ἀλλ' ἐπὶ περιορισμῶ καὶ παραδεγματισμῶ τῶν φιλοσοφούντων ἀπεφάνθη, ὅπως ἐνώπιον αὐτῆς ἀποτειρωθῆ τὸ φιλοσοφικὸν του δοκίμιον καὶ ἀτενθυνηθῶσιν ἐγκύλιαι πιναχοῖ, ἵνα, ὅπου καὶ ἂν εὐρεθῆ ἀντίγραφον ἢ τετράδιον τοῦ πονήματος τούτου δημοσίᾳ παραδοθῆ τῷ πυρὶ»⁽¹⁾. Αὕτη ἡ εἰδησις, ἣν περιέτωσεν ὁ χρονογράφος Ἠπειρώτης καὶ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ βιογράφησας τὸν Μεθόδιον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα νέα. Ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν καταδικαστικὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπόφασιν, ὅτι ὁ Μεθόδιος μετέβη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ἀπελογήθη, ὅτι οὐδὲν ἔγραψε κατὰ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως, ἡ δὲ ἐκκλησία ἀνεγνώρισε τὴν ὀρθοδοξίαν του, ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τῶν φιλοσοφούντων παρέδωκε τῷ πυρὶ τὸ «φιλοσοφικὸν δοκίμιόν» του· ταῦτα ὅλα, ὅπως καὶ τὸ «προσήγαγεν ὁ κατηγορούμενος τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως» εἶναι νέα, διότι δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν ἀπόφασιν. Ὁ νέος βιογράφος, γράφει «ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς 23 Αὐγούστου 1723... ἐξέδωκε τὴν κάτωθι καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου, δι' ἧς καθήρει αὐτόν, διέτασσε... καὶ τὴν καύσιν τῶν συγγραμμάτων του». (σ. 29) Ἄλλὰ περὶ καύσεως δὲν ἀναφέρει ἢ ἐν λόγῳ ἀποφασίς. Λοιπὸν τὴν τοιαύτην πληροφορίαν παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀραβαντινός, ἣτις καταδεικνύει ἢ ἰού φαιενότερον, ὅτι ἐγένετο δευτέρα ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας περὶ τοῦ Μεθοδίου, ἧς τὸ περ εχόμενον εὐτυχῶς παρέδωκεν ἡμῖν οὗτος. Πῶς προεκλήθη ἡ τελευταία αὕτη ἀπόφασιν, δι' ἧς τὸ εἰςκομικὸν πατριαρχεῖον σχεδὸν ἠθώωσεν αὐτόν, ἀφοῦ μετέβη ἐκεῖ καὶ ἔδωκε γραπτὴν τὴν ὁμολογίαν πίστεως⁽²⁾; Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ πατριαρχεῖον Ἀχριδῶν εἰς ὃ ὑπήγειο τότε ἡ Καστοῦια, ὅπ' υ ἐδίδασκεν ὁ Μεθόδιος. Ὁ κώδιξ τῆς μητροπόλεως περιέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πρωτοβουλίας, ἣν ἔλαβεν ὁ πρῶν Ἀχριδῶν Ζωσιμᾶς καὶ πρόεδρος Σισανίου⁽³⁾ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Μεθοδίου δις προτρέψας αὐτόν νὰ μεταβῆ πρὸς ἀπολογία. Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ Ζωσιμᾶ δὲν ἔφερε τὸ προσδοκώμενον ἀπο-

1. Ἀραβαντινοῦ, «Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης», (ἐν Πανδώρα, τόμ. ΙΑ', 1861, σ. 87. Ἡ ἠπειρωτικὴ αὕτη μέλισσα συνέλεγε τὰ πάντα βουληθεῖς νὰ καταρτίσῃ βιογραφικὸν κώδικα ὅλων τῶν λογίων Ἠπειρωτῶν. Τὴν συλλογὴν τῶν χειρογράφων δὲν ἤξιώθη νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν ἱκανῶς οἱ μεταγενέστεροι. Δὲν γνωρίζω ἂν ποῦ διεσώθη λείψανόν τι· δηλ. ἐφήρμοσαν εἰς αὐτόν ὅτι εἶχει πράξει αὐτὸς μὲ τὴν διασύλησιν τοῦ περιφύμου «Κουβαρά».

2. Δὲν παρετήρησεν ὁ κ. Χρήστου τὸν κ. Μιχαλόπουλον, ὃν μετὰ χεῖρας εἶχε, γράφοντα: «Ὁ Μεθόδιος ἀναγκάστηκε.. νὰ μεταβῆ εἰς τὴν ΚΠολιν, ὅπως ἀπολογηθῆ· ἀλλὰ μὴ κατορθώσας νὰ φθάσῃ ἐγκλίρωσ καθαιρέθηκε...» καὶ κατωτ. Κι' ἀθωώθηκε κατόπιν ὁμολογίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κτλ.» Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννησις (1648—1820), Ἀθήνα, 1930, σ. 41 καὶ 43.

3. Ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ Ἀχριδῶν ὁ γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος διετήρει καὶ τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἐλέγετο πρόεδρος αὐτῆς καὶ παραιτούμενος εἶχεν αὐτὴν ὡς πρῶν Ἀχριδῶν καὶ πρόεδρος. Ὁ Ζωσιμᾶς ἦν Σιατιστεύς.

τέλεσμα· τοῦτο ἐπετείχθη ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Κορυθαῖς ἀρχιεπισκόπου Ἰωάσαφ τοῦ Μοσχοπολίτου (1). Παρὰ τοῦ Ζιατιστέως Ζαβίρα, ὅστις καλῶς ἐκ τοῦ συνέγγυς τὰ πράγματα—τούτω ἔμως δὲν ἐπέισθη ὁ κ. Χρήστου, ἀλλ' ἠκολούθησε τοὺς νεωτέ-
 τέρους, οἵτινες συγχέουσι τὰ πράγματα—μανθάνομεν, ὅτι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κατα-
 δίκην περὶ τὰ τέλη τοῦ 1723 ἔτους τῆς καταδίκης προσῆλθεν ἐνώπιον τῆς ἀχριδηνῆς
 ἱεραῖς Συνόδου, προκαθημένου τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ἀνέγνω τὴν ὁμολογίαν πίστεως
 ἀρχόμενος οὕτω: «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν ἀναρχόν, ἀίδιον, αἰώνιον, παντέλειον» (2).
 Τὴν ὁμολογίαν ταύτην ἀποδεξάμενος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπεκύρωσε τὸ γνήσιον καὶ
 ὑπέγραψεν αὐτὸς τε καὶ οἱ συνοδικοί: Καστορίας Χρῦσανθος, Πελαγωνίας Ἰωσήφ,
 Βοδενῶν Μητροφάνης, Βελεγράδων Νικηφόρος καὶ Τιβεριουπόλεως Καλλίνικος (3).
 Τοῦτου γενομένου ἐπεμψαν μετὰ συστατικῶν γραμμάτων τὸν Ἀνθρακίτην εἰς τὰ
 πατριαρχεῖα. Οὗτος παρουσιασθεὶς κατέθεσε τὴν ὁμολογίαν πίστεως καὶ ἀπελογήθη
 ἀποδείξας τὴν ἀθωότητά του, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς καὶ ἔπεισε τὴν ἱεράν
 Σύνοδον νὰ συγχωρήσῃ αὐτόν. Τότε ἀπολύσας αὐτὸν ἔγραψε τὴν ἄρσιν τῆς ποιητῆς
 Ἱερεμίας ἑ Γ', κοινὸν γράμμα πρὸς τὸν Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ καὶ τὴν καὶ τοὺς λοι-
 ποὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους τῆς ἀρχιεπισκοπῆς· εἰς τὸ πατριαρχικὸν τοῦτο
 σιγίλλιον συνυπογράφονται καὶ οἱ δύο πατριάρχαι, ὁ Ἀντιοχείας Σίλβεστρος καὶ ὁ
 Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος (4).

Αὕτη ἦτο ἡ κανονικὴ ὁδὸς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ καταδικασθέντος Με-
 θοδίου, δηλ. μόνον διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς ἐν ΚΠόλει ἱεραῖς Συνό-
 δου καὶ τῆς ἐγγράφου ἀπολογίας καὶ ὁμολογίας πίστεως· αὐτὸ δὲν τὸ εἶχε καταλά-
 βει δυσισχυρῶς ὁ καθηγητὴς κ. Χρήστου καὶ περιπλέξας τὸ ζήτημα ἀφῆκεν αὐτὸ ἐκ-
 κρεμές.

Ἀποδοκιμάσασα ἡ Σύνοδος τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ σύστημα παρέδωκε εἰς τὸ
 πῦρ τὸ κύριον σύγγραμμά του «Φιλοσοφικὸν δοκίμιον» καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ δά-
 σκη τὴν «περιπατητικὴν φιλοσοφίαν συνωδᾷ τῷ συστήματι τοῦ Κορυθαλέως». Οὗ-
 τος εἶχε γράψῃ «Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα καὶ ζη-
 τήματα... ὡν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα καὶ μεθ' ὅσης οἰόν τε τῆς ἀκριβείας διορθω-
 θέντα παρὰ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου τοῦ Καγκελλαρίου» (Βενετία 1729). Ὑπάρχει καὶ
 «Ἐκθεσις κατ' ἐπιτομὴν τῆς Λογικῆς πραγματείας» καὶ ἕτερον διτομον ἔργον, ἡ
 «Ἐἰσὸδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην» ἐκδοθεῖσα τῷ 1779—1780. Ἐάν
 θέλωμεν αὐστηρότερον νὰ κρίνωμεν τὸν Ἀνθρακίτην πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι
 δὲν εἶχεν ἀδικὸν ἢ Ἐκκλησίαν νὰ καταδικάσῃ αὐτόν, διὰ τὴν ἠθικὴν του διδασκαλίαν
 ἢ τὸ συμπλήρωμα θεολογίας καὶ φιλοσοφίας, ἐν ᾧ φαίνεται ὁπαδός, ὅπως ἔπειτα εἰ
 ἐγκυκλοπαιδισταὶ ἢ ἀνθρωπισταὶ (Humanismus) παρ' ὧν πρὸς καιρὸν παρεσύρθη

1. Οὗτος ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1719—1745, ὁ διαπρεπέστερος ἐξ ὅσων τότε ἀνῆλ-
 θον εἰς τὸν θρόνον· διὸ καὶ ἐπετρέπη αὐτῷ ἡ ἰσόβιος προεδρία Κορυθαῖς κατὰ τὸν Gelger,
 Der Patriarchat von Achrida, geschichte und Urkunden (Ausdr. des xx Bandes der Abhan-
 dlungen der philologisch—historischen classe der K. säch. gesellschaft d. wissenschaften,
 No V) Δεκέμβριος 1902, 74 ἑ. 87 ἑ. καὶ 101. Ἐσφαλμένως ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου
 παρὰ Χρήστου σ. 39.

2. Ἑλλην. Θεάτρον, σ. 421.

3. Ὁ κ. Χρήστου γράφει Βεριουπόλεως Τιβεριουπόλις εἶναι ἡ Στρώμνιτσα. ἕως ἐκεῖνο
 ἐξικινούντο τὰ πρὸς Βόρεια τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν. Ὁ εἰρημνὸς ἀρχιεπ. Ἰωάσαφ ἐξέδωτο
 ἐν τῷ περιφώνῳ τυπογραφίᾳ τῆς Μοσχοπόλεως, «Ἀκολουθίαν τῶν πεντεκαίδεκα ἱερομαρτύρων
 τῶν μαρτυρησάντων ἐν Τιβεριουπόλει τῇ κοινῶς καλουμένῃ Στρωμνίτζῃ» 1741.

4. Ὁ Καστορίας ἀειμνηστὸς Φιλάρετος Βαφειδῆς περιέγραψε τὸν κώδικα τῆς μητροπό-
 λεως ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθεία», ἔτος Κ', 1900, σ. 108—110, 123—125, 140—141. Ἐντεῦθεν ἀνε-
 τύπωσε τὴν περιγραφὴν καὶ ὁ Gelger ἐνθ' ἄνωτ. σ. LV—LXVII. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ὑπάρχει
 ἐν σ. 123 καὶ τὸ ἀθωωτικὸν τοῦτο σιγίλλιον. Ὁ κ. Χρήστου σ. 128 γράφει ἐσφαλμένως· ἀλλὰ
 δὲν ἀνέγνω αὐτό, ἀλλῶς δὲν θὰ περιέπιπεν εἰς τὸ σφάλμα ἐφ' ὅσον εἶχε πρόχειρον καὶ τὴν
 Πανδώραν, ὅπου ἡ περίληψις τοῦ σιγίλλιου ὑπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ καθορίζει καλῶς τὰ πράγματα.

καὶ ὁ περικλεῆς μαθητὴς τοῦ Εὐγένιος. Ἡ «Φυσικὴ Θεολογία», ὅπως ἀπεδείξαμεν εἰς τὸν περυσινὸν ΚΕ' τόμον τῆς «Θεολογίας» ἦτο βάσις αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ "Αθῶ εἶχον διαδοθῆ αἱ ἰδέαι αὐτῶν, ἀφοῦ ἐκυκλοφόρουν ἐν πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ. Κατ' αὐτῶν ἐξηγέρθη ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Θεοδώρητος (ὃν προηγουμένως ἐμνημονεύσαμεν) ἡγουμένος τότε ἐν τῇ τοῦ Ἐσφιγμένου μονῆ καὶ ἔγραψεν ἐν τῇ «Ἀθωνιάδι» ὀγκώδει κώδικι 582 (17) τῆς σκῆτης τῆς Ἁγίας Ἀννης, «Ἀπολογία χριστιανικὴ πρὸς τοὺς ἀντιθέους Νατουραλιστάς, ἀθέους μᾶλλον τοὺς κηρύττωντας (sic) ἐλευθερίαν καὶ δούλους τῶν ἀκαθέκτων παθῶν ὑπάρχοντας» φ. 41α—44α. «Ἀπόδειξις σύντομος κατ' ἀθέων Νατουραλιστῶν καὶ κατὰ τῶν φρενοβλαδῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀθέου Βολταῖρ κτλ.» φ. 44β—62β. Ὁ Ἀνθρακίτης ἔζησε 50 ἔτη τοῦλάχιστον πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ εἶχεν ἐπηρεασθῆ μόνον ἐκ τῆς μυστικοπαθείας τοῦ Μιχ. Μολίνου, ὅστις εἰς τὸν «Πνευματικὸν ὁδηγόν» (Guida spirituale) ἐδίδασκεν, ὅτι, ἵνα ὁ ἄνθρωπος ἐφίχθῃ τελειότητος, ἀνάγκη νὰ καταστῆ ἥρεμος, ἀναίσθητος, ἀνεέργητος καὶ παθητικός, ἀνάγκη νὰ παραδίδωται τῷ Θεῷ ἄσυνειδήτως, ν' ἀγαπᾷ αὐτόν. ἀνιδιοτελῶς, διότι εἶναι Θεός. νὰ καταστρέφῃ μάλιστα τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Οὕτω δὲ βυθιζόμενος ὅλως τῷ Θεῷ θεοποιεῖται· ἀλλ' εἰς τὴν ἀντίθετον ταύτην διδασκαλίαν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀρχαίων νηπτικῶν πατέρων ἐπιδιώκεται, ἄνευ τῆς ἀγνόητος καὶ τῆς θείας χάριτος ὁ μυστικὸς θάνατος τῆς ψυχῆς, καὶ οὕτω τὰ ἔργα τῆς λατρείας ἦσαν περιττά⁽¹⁾. Αὐτὸ νῦν εἶναι τὸ σύστημα τῶν πνευματιστῶν. Κατ' αὐτὴν περίπου τὴν μέθοδον εἶναι συντεταγμένοι αἱ «Θεωρίαι χριστιανικαὶ» ἐπὶ τῇ βάσει ξένων συγχρόνων πηγῶν καὶ οὐχὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὧν φρωᾶται τελείως ἄγευστος ὁ πολὺς Ἀνθρακίτης⁽²⁾. Τοιοῦτος ἀποκαλύπτεται καὶ εἰς τὰ «Κατὰ ἀθέων» δύο κεφάλαια, ἅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Χρήστου. Ἐνταῦθα οὐχὶ μόνον πατέρες δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' οὔτε ρητόν τι τῶν ἁγίων Γραφῶν! Εἶναι καθαρῶς φιλοσοφικὴ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον ἀνάπτυξις. Ἐνταῦθα ὁπερροφήθη τελείως ἡ θεολογία ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας! Δὲν εἶναι θεραπειὰ πλὴν, ὅπως καθώρισαν οἱ ἅγιοι πατέρες ἀλλὰ κυρία καὶ δέσποινα. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἶχε γέινει μεγάλη σύγχυσις εἰς τοῦτο παρὰ τοῖς θεολογοῦσι καὶ ἀνατραπῆ ὁ χρυσοῦς καιὸν τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεολογίαν· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ διευκρινήσῃ τὸ ζήτημα ὁ εὐσεβὴς τῆς ἑλλ. φιλολογίας μύστης Νεόφυτος Δούκας γράψας ταῦτα: «Εἰς μὲν τὸν πρῶτόν τῆς σκοπὸν ἡ φιλοσοφία ἔχουσα ὁδηγὸν πάντοτε τὸν «ὄρθον» λόγον» βασίζεται «ἐπὶ βεβαίων ἀρχῶν» καὶ περιορίζεται εἰς «τὰ τῆς φύσεως μυστήρια». Ἡ θρησκεία μὴ ἔχουσα ὁδηγὸν τὸν ὄρθον λόγον εἰς ζητήματα πίστεως βασίζεται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ περιορίζεται εἰς τὰ πέραν τῆς φύσεως μυστήρια. Ἐπ' αὐτῶν λοιπὸν τῶν σημείων δὲν ὑπάρχει καμμία ἐπαφὴ ἀκολουθουσῶν ἀμφοτέρων διαφόρους ὁδοὺς καὶ θηροουσῶν ἀντιθέτους σκοπούς. Δὲν γνωρίζει δὲ (ὁ Δούκας) καμμίαν ἐπέμβασιν τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἰδίως τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ τῆς θρησκείας, θεωρῶν τοῦτο μωρίαν. «Τὰ γὰρ ἐξ ἀπορρήτων μωρία ἐστὶ φιλοσοφικῶς ἐρευνᾶν»⁽¹⁾.

1. Βλ. Φιλαρέτου Βαφειδοῦ μητροπ. Διδυμοτεῖχου Ἐκκλησ. ἱστορία, τόμ. Γ', μέρ. Α', ΚΠολις 1912, σ. 369.

2. Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὴν παρὰ Legrand (Bibliogr. hellénique, des ouvrages publiés...au dix-huitième, tome II, Paris 1928, σ. 205. Οὗτος ἀναφέρει καὶ ἐκδόσεις 1699, 1742, 1780 πλὴν τῆς περιγραφομένης τοῦ 1779 ταύτην καὶ τὴν τοῦ 1742 δὲν γνωρίζει ὁ κ. Χρήστου, ἀλλ' ἀναφέρει δύο νεωτέρας ἐκδόσεις τοῦ 1831 ἐν Βιέννῃ καὶ τοῦ 1837 ἐν Ἀθήναις γενομένας. Ὁ κ. Μέρτζιος γράφει εἰς τὴν τελευταίαν προσθήκην τῶν ἐκδόσεων τοῦ τυπογραφείου τῶν Γλυκίων, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐκδοσις. Ἴδου ὅμως ἡ ἐκδοσις τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ Ἀνθρακίτου γενομένη τῷ 1699. Ὁ ἕλων νὰ ἐννοήσῃ ἀκροβιγῶς τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἀναγνώτω τὸν παρὰ Legrand πρόλογον τοῦ Ἀνθρακίτου.

1. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Νεοφύτου Δούκα ὑπὸ Σοφ. Λώλη. Νέα Ὑόρκη 1949, σ. 54. Ἡ ἐργασία τοῦ φερλίπιδος Ἡπειρώτου εἶναι ἐξαντλητικὴ καὶ ὑποδειγματικὴ.

Ὡς παράδειγμα πῶς ὁ Ἀνθρακίτης ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας ἔστω τὸ κατὰ πρότον βλέπον τὸ πῶς τῆς δημοσιότητος ἔργον τοῦ Μεθοδίου, «Λογικὴ ἐλάττων» (1) κεφ. 11, σ. 59, ἐν ᾧ ταῦτα δογματίζει: «Φιλοσοφία οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ φιλία σοφίας. Ἔστι δὲ σοφία θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ταῦτα περιέχονται αἰτιῶν ἐπιστήμη. Λέγεται δὲ πρότον μὲν ἐπιστήμη τουτέστι γνῶσις ἀληθείας, βεβαία καὶ ἐναργής· δεῦτερον δὲ θείων πραγμάτων, τουτέστιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων αὐτοῦ ἔργων. Τρίτον ἀνθρωπίνων... Καὶ περὶ Θεοῦ μὲν καὶ τῶν ἀύλων αὐτοῦ ἔργων διαλαμβάνει ἡ Μεταφυσικὴ, περὶ δὲ τῶν σωματικῶν ἔργων ἡ Φυσικὴ καὶ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ἡ τε λογικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ..

12 Ἡ σοφία ἢ λαμβάνεται ἀντὶ τῆς περιοχῆς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐστὶν ἡ αὐτὴ τῆς φιλοσοφίας, ἐπιστήμη δηλ. θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.. ἢ λαμβάνεται ἀντὶ τῆς γνώσεως τῶν ὑψηλοτάτων πραγμάτων δι' ἀρχῶν ὑψηλοτάτων καὶ τότε οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ αὐτὴ [ἢ] Μεταφυσικὴ.» Σύγχυσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν σοφίαν καὶ ἀντιφατικαὶ ἐπιναλήψεις. Καὶ πρὸς μὲν τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὀρισμὸν τῆς φιλοσοφίας οὐδὲν συμφωνοῦσι ταῦτα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν διδόμενον κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅτε ἡ φιλοσοφία ἦν γνῶσις περὶ τοῦ κόσμου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεολογίαν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ἡ ἱερὰ Σύνοδος παρουσιάζει αὐτὸν συγχέοντα τὰ πάντα, «καὶ ἐν οἷς ἐπαγγέλλεται φιλοσοφεῖν εἰς οὐδὲν δέον καὶ θεολογικῶν ὑποθέσεων ἀπτεται, ὧν τὴν ἔννοιαν μὴ εἰδὼς ἀλλόκοτα τερατεύεται, συγχλώθειν πειρώμενος τὰ ἀσύγκλωστα, ὡς εἶναι τὴν συγγραφὴν οὐχ ὅτι φιλοσοφίαν, πολλοῦ γε δεῖ καὶ θεολογίαν, ὕδραν δὲ πολυκέφαλον καὶ χίμαιραν τερατώδη ἢ ἱπποκένταυρον καὶ ὅσα ἄλλα παισὶν Ἑλλήνων μυθικῶς ἀναπλάττεται τέρατα» (σ. 31).

Ἐπιλεγόμενα διὰ τὸν Ἀνθρακίτην καὶ τὸν ἔπαινον Ἰωαννίνων

Ἡ διεξοδικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ Ἀνθρακίτου μᾶς προσέθεσε καὶ τὴν Καστορίαν εἰς τὰς πόλεις τῆς διδασκαλίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου(2). Ἐπειδὴ εἰς τὸν βίον του ὑπάρχουσι πολλὰ κενὰ διαστήματα, ἐλπίζω, ὅτι ὁ χρόνος, «ὁ πάντων διδάσκαλος» θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα κέντρα, εἰς ἃ ἐδίδαξεν ὁ διδάσκαλος οὗτος τοῦ Γένους. Εἶχε μέγα δίκαιον ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ (τόμ. Β'. σ. 282, σημ. 1) νὰ ἀποκαλέσῃ τὴν σχολὴν τοῦ Γκιόμπα «πνευματικὴν κιβωτὸν τοῦ νεογραι-

1. Παν. Χρήστου, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης σ. 52—78. Ἐξέδοτο ἐπὶ τῆς δόσεως ἐνός καὶ μόνο κώδικος, τοῦ 226 τῆς ἐν Ἀθῶν μονῆς τοῦ ἀγ. Παντελεήμονος, ὁστις πλὴν ἄλλων μειονεκτικῶν γέμει καὶ ἀνορθογραφῶν ὧν τινα ὁ ἐκδότης δὲν γνωρίζω διατὶ διετήρησεν ἐν τῷ κειμένῳ π. χ. ἐξέδ. Ζήνων ὁ Κιτσεὺς (ἀντὶ Κιτσεὺς) ὁ κώδ. ἔχει Κιτσεὺς καὶ Κιτσειουπόλεως, ὅπερ ἐδιώρθωσεν εἰς ἐν Κιτίῳ πόλει, ἀλλὰ τότε εἶδει νὰ διορθώσῃ καὶ τὸ Κιτσεὺς (σ. 56, 6). Καὶ ὅμως ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὸν 467, 1 κώδ. Βατοπεδίου (Κιτάλ. Ἀμποδίου ἐκδοθεὶς ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου σ. 94) καὶ 362 τῆς Ρουμανίας (Κατάλ. Ἑρμιτασιάνου ἐν 25ετηρίδι τοῦ Φιλ. Σουλ. Κηρύλλου σ. 101). Ὁ ἐκδότης ἀρχαίως εἰς ἐκδοσὶν κειμένων ἐν 25ετηρίδι τοῦ Φιλ. Σουλ. τοῦ κώδικος οὐτε ἂν εἶναι ἰδιοχειρὸς τοῦ Μεθοδίου ἢ ἀντίγραφον καὶ ἂν ὁ ἴδιος ἀντίγραφεν, διότι νομίζω, ὅτι ἄλλοι τοῦ ἐπισημῆσαν τὰ ἀντίγραφα.

2. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐαγγελίδης (το. ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀντλῶν) ἐν τῷ Α' τόμῳ σ. 120 καὶ παρουσιάζει ὄντως τοῦτον ὡς διάδοχον τοῦ Ἀνθρακίτου τῷ 1723—1726. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀνθρακίτου δὲν ἐξετάσαμεν τὸν κατάλογον τῆς Λαύρας· ὅθεν, ἐκτὸς τοῦ Βατοπ. κώδ. 467, θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, οἵτινες θὰ συμπληρώσουν καὶ θὰ διασαφήσουν τὸ κείμενον τῆς «Ἐλλάττωνος Λογικῆς». Προχέριως ἐξετάσας εὗρον, ὅτι καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βουκουρεστίου, ἀριθ. 362, ὑπάρχει (βλ. 25ετηρίδα τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου Κηρύλλου σ. 101). Κατὰ τὴν ἀναγράφει ὁ κ. Χρήστου ἐν τῶν σπουδαιότερων κατ' ἐμὲ ποιμαντικῶν ἔργων αὐτοῦ, τὸ «Ἐξομολογητῆριον, ὡς ἐξῆς: «Ἐπίσκεψις πνευματικῆ, ἢτοι μὲ ποῖον τρόπον χρεωστῆ ὁ πνευματικὸς νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς...» εἶναι ἢ α' ἐκδοσις τοῦ 1707· ἀναφέρει δὲ καὶ τὸ ἔτος τῆς β' 1780 (σ. 41). Τὴν β' ταύτην ἐκδοσὶν ἔχω εὐτυχῶς εἰς τὴν βιβλιοθήκην καὶ ἔχει ἔτος 1781 καὶ τὸν ἐξῆς τίτλον ἀνευ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως, διότι εἶχε κατηγορηθῆ. «Ἐπίσκεψις πνευματικῆ πρὸς ἀσθενῆ, ἢτοι ἐξομολογητῆριον ἀφέλιμον πολλὰ καὶ ἀναγκαῖον περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας καὶ περὶ διορθώσεως τῶν ἀσθενούντων».

κικοῦ κόσμου» ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χειρονήσῳ. Ὁ δὲ Κοσμάς Μπαλάνος εἰς τὴν «Συνοπτικὴν ἔκθεσιν Ἀλγέβρας» (1798, σ. ΧΙΥ) ἐξοίρει τὸ «Ἀρχιγυμνάσιον τῶν Ἰωαννίνων», ὅπως οἱ Μπαλάνοι μετωπόμασαν τὸ σχολεῖον, μὲ τὸν ἐπιγραμματικὸν ὕμνον: «Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον ἤδη ἐλόκληρον αἶωνα συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως διδάσκειται πᾶν εἶδος μαθήσεως καὶ ἡ δοσιότης τῶν δογμάτων καὶ ἡ κοσμιότης τῶν ἡθῶν. Αὐτὸ τὸ σχολεῖον περισσώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλο προτέρημα ἔδειξε τὴν πατρίδα μας ἐξάκουστον, ζηλευτὴν καὶ περιφημον». Ὡς ἐπὶ τὸς καὶ συμπλήρωμα τούτων εἶναι τὰ λόγια τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, ὅστις ἀφιερῶντων τὴν β' ἐκδοσιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Μελετιοῦ εἰς τὸν Ζῶην Καπλάνη (Βενετία 1807) γράφει: «Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἤδη ἄρχισαν πρῶτοι οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἀποδεικνύωσι τὴν ἐπαινετὴν καὶ ἀντάξιον πολλῶν ἄλλων προθυμίαν, αὐτοὶ πρῶτοι ἄρχισαν μετὰ τὴν νικῶσιν τῆς πατρίδος ἡμῶν... καὶ ἐσύστησαν σχολεῖα εἰς τὰ Ἰωάννινα, αὐτοὶ ἀνεκάλεσαν πάλιν τὰς Μούσας εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν κατοικίαν» (σ. ε'—ζ'). Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ι. Φιλήμων εἰς τὸ «Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταρείας» (1836, σ. 61) ἀνομολογεῖ, ὅτι «ὁ ἱστορικὸς τῆς νέας Ἑλλάδος θελεὶ διαιωνίσει τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους πρὸς ἐκείνους, διὰ τῆς γενναίας προσπάθειάς τῶν ὁποίων ἔλαβον ὑπαρξιν τὰ Γυμνάσια τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ διέχυσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ φῶτα τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπέφερον τὴν ἀναγέννησιν».

Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος ἐπὶ Παπαβασιλοπούλου.—Γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μαθηματικά.—Αἱ Γραμματικά τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἡ ἐπελθοῦσα μεταρρύθμισις καὶ συντόμευσις.—Οἱ Ἰωαννῖται γραμματικοὶ καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Γενναδίου καθ' ὄλον τὸν ΙΘ' αἶωνα.—Ἡ κοινὴ γλῶσσα.—Διδασκόμενα μαθήματα καὶ μέθοδος.

Οἱ πρῶτοι ἐν γένει διδάσκαλοι τοῦ Γένους δὲν ἐξέδωκαν πολλὰ ἔργα, οὐδ' αὐτὰ, ἀπερ ἐδίδασκον, ἀναγκάζοντες τοὺς μαθητὰς ν' ἀντιγράφουν. Ἦσυχολοῦντο εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ δὲν εἶχον τὸν διαθέσιμον πρὸς ἐκτύπωσιν βιβλίων χρόνον. Περὶ τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου ὁ Σάθας (σ. 590) γράφει: «Οὐδὲν τῶν ἀνω μνημονευομένων συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξεδόθη, ἐκτὸς ἐνὸς ἐπιγράμματος εἰς τὰς ἐπιστολάς Συνεσίτου τοῦ Κυρηναίου (1792), τεσσάρων ἐπιτυμβίων καὶ ἐνὸς πτερυγίου εἰς Νεόφυτον Κουσκοκαλυβίτην (ὅστις ἦν ὁ ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν ἐν Βιέννῃ 1792 καὶ διδασκαλὸς του) καὶ μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς Κοσμάν τὸν Μπαλάνον καὶ ἐνὸς ἐπιγράμ-

των. Ἔτι καὶ περὶ ἐξετάσεως τῆς συνειδήσεως ἐκείνων, ὅπου ἐπιθυμοῦν νὰ διορθωθοῦν καθὼς πρέπει. Νῦν τὸ δεύτερον μετατυπωθὲν δαπάνη τινὸς εὐγενεστάτου καὶ θεοσεβεστάτου ἀνδρὸς πρὸς ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν καὶ πρὸς εἶδησιν μικρὰν τῶν πνευματικῶν. Ἐνετίησιν ἄσφα'. Παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι», 16ον σ. 136. 3 φύλλα ἐν ἀρχῇ περιέχοντα τὸν πρόλογον καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων ἐκτὸς σελίδος. Ὁ Μπαλάνος (ἐνθ. ἀνωτ.) γράφει: «Μεθόδιος ἱερομόναχος ὁ Ἀνθρακίτης, ὅπου συνέγραψε τὸ ἐπιφελὲς ἐκεῖνο βιβλίον, οὗ ἡ ἐπιγραφή: «Βοσκόδες λογικῶν προβάτων καὶ τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας», ὁ ὁποῖος μετεκόμισεν ἀπὸ τὰ δυτικὰ μέρη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ μετέφρασεν, ὅπου πρὸ χρόνων εἶχον λείπει ἀπ' αὐτὴν, φέροντας ὡσὰν μία μυροφόρος ὀγκὸς διάφορα εἶδη ἐμπορίας» (Παρά τῷ κ. Κ. Μέρτζιφ, Ἡπειρ. Χρονικὰ ΙΑ', σ. 109). Περὶ τῆς ἐν Τρίκκῃ διδασκαλίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου βλ. τὸ ὑπὲρ τοῦ σχολείου πατριαρχικὸν σιγγίλιον ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθ. Κ', σ. 202. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰρημένων βλ. καὶ Σάθαν (Νεοελλ. Φιλολ. σ. 506) Περὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Νικ. Βάρκοση ἢ Μιτάρκοση, ὅτι ἐδίδασκεν ἐν Σιατίστῃ καὶ ἐν Κοζάνῃ καὶ εἰς Τύρναβον ἀνεπίδὸς ἄν τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς του Καλλίνικος (σ. 507). Περὶ τοῦ ἐν Σέρραις διδάξαντος Μαρτύρου ἔγραψεν ἀρκετὰ ὁ Πέτρος Πέννας (Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθήναι 1938, 140—141, καὶ σύντομον εἰσογραφίαν ὁ μακ. Γ. Γάγαρης ἐν τῇ Ἡπειρ. Ἱστορίᾳ, τόμ. Β', 1959, σ. 858. Περὶ τῆς ἐν Κοζάνῃ σχολῆς 1668—1768 ἔγραψεν ὁ ἄρχιμ. Νικηφόρος Καλογεργεὶς ἐν Ξανοφάνει, τόμ. Α' σ. 87ῶ—884.

ματος εις 'Υψηλάντην» παραλαμβάνει δὲ ταῦτα ἐξ ἄλλης πηγῆς⁽¹⁾. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀναγράψωμεν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀναστασίου, δεόν νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα περὶ τῶν διδασκομένων μαθημάτων ὡς καὶ περὶ τῆς διδασκαλικῆς μεθόδου, δι' ἧς τόσον ἐφημέσθη καὶ ἐγένετο περιζήτητος. Ἀπαντῶν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν Παρρησίον εἶπε λακωνικώτατα, ὅτι ἐδίδασκε «μαθήματα γεωμετρικὰ, ρητορικὰ καὶ γραμματικὰ» (ἐπιστ. 15). Εἶναι περιεργος ἢ προσήλωσις τῶν διδασκάλων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ δὴ τὴν Γεωμετρίαν. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἤδη αὕτη ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων εἰς μόρφωσιν τοῦ λόγου μαθημάτων συγχρόνως καὶ εἰς παράστασιν τῶν ἰδεῶν, ἃς διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων παρίστα ὁ φιλόσοφος, ὅθεν καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν τῆς ἑαυτοῦ Ἀκαδημίας ἔγραφε: «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίστω» κατ' ἀπομίμησιν δὲ καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις εἰς τὴν περιώνυμον Ἀθωνιάδα συνεπλήρου:

«Γεωμετρήσων εἰσίστω· οὐ κωλύω
τῷ μὴ θέλοντι συζυγῶσω τὰς θύρας».

Ὁ διδάσκαλος τοῦ Εὐγενίου Ἀνθρακίτης κατὰ Ζαβίραν «διδάσκων ἐν Καστορίᾳ μετέφρασε τὰ τοῦ Νικολάου Μαλεβραγχίου, Καρτεσιῶν καὶ ἄλλων τινῶν συγγράμματα, τὰ ὅποια καὶ παρέδιδε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ» (Ἑλ. ἠγ. Θεάτρον, σ. 419) ἀλλ' οὗτοι, ἔν' ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς ἀριστοτελείου σχολαστικῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰσήγαγον τὰ μαθηματικὰ. Βεβαίως ἐθεωρήθη τόλμη τοῦ Μεθοδίου τόσον ἐνώρις ἐν Ἑλλάδι νὰ μνημονεύσῃ τὸν Μαλεμβράχιον ὡς θεοσεβῆ ἐπιστήμονα, ἐν ᾧ ἡ ἐκκλησία μόλις ἠνείχετο τὸν Ἑλληνα ἐθνικὸν Ἀριστοτέλην· διὸ καὶ κατεδικάσθη. Τὸ ἴδιον ἔκαμε καὶ ὁ Εὐγένιος ἐκδοὺς τὰ «Στοιχεῖα μαθηματικῶν» τῷ 1767 ἐν Λειψίᾳ ἠκολούθησε κατὰ γράμμα τὰ μαθηματικὰ τοῦ ἐν Χάλλῃ καθηγητοῦ Σεγνέρου μετ' οὗ καὶ συνδιητάτο, ἅπερ περιελάμβανον ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, λογαριθμοὺς τῶν ἡμιτόνων καὶ ἐξαπτομένων μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου ὡς γράφει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἀναγνώστην: «Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡ παῖδες Ἑλλήνων φιλεπιστήμονες, τοῦ θαυμασίου ἀφ' ἰδόνως μοι ἐνδεδωκότος, καθάπερ ὁ Λυδὸς τῷ Ἀθηναίῳ Ἀλκμαίῳν, ὁπόσον... ἂν δυναίμην τοῦ θησαυροῦ ἀποφέρεισθαι... ὑπ' ἀπληστίας καὶ τὸν κόλπον πάντα ἐνέπλησα», συμφύρας τὰ μαθηματικὰ τῇ φιλολογίᾳ καὶ τὴν νέαν φιλοσοφίαν τῇ θεολογίᾳ, ἀλλ' «ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἕως εἰς τὸν Ἄθω, ἀπὸ τὸν Ἄθω ἕως εἰς τὴν ΚΠολιν συνοδεύουν τὸν ἡρώα μας, ἀνομολογεῖ ὁ Καλλιγᾶς, κατακραυγαί καὶ συκοφανταί!» (Πανδώρα Α', 1851, σ. 525). Τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἐπιστήμονες ὡς ὁ Ἀνθρακίτης καὶ ὁ Βούλγαρις, ἀπετέλουν ἐξαιρέσειν τότε, καὶ δὲν κατελάμβανεν ὁ πολὺς κόσμος, ὅτι ὁ Κοπέρνικος, ὁ Κέπλερ, ὁ Νεύτων προσεπάθουν νὰ ἐρμηνεύσωσι διὰ γεωμετρικῆς ἀποδείξεως τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον ἀνάγκην τοιαύτης ἀποδείξεως. Τὸ «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ» ἐγένετο καταληπτὸν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν νεωτέρων ἀστρονόμων διὸ καὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν σχολείων ἐν Ἰωαννίνοις ἐδιδάσκετο ὡς κύριον μάθημα ἡ ἀστρονομία. Ὁ ἀμφιβάλλον ἀναγνώτῳ τὸ βιβλίον

1. Piccolos, Supplement de l' anthologie Grecque σ. 235. Οὗτος ἐξέδοτο τὴν ἐπιστολήν, τὰ δὲ ἐπιγράμματα ὁ Κ. Ἀσώπιος ἐν Β' περιόδῳ τῆς Ἑλλ. συντάξεως ἢ καὶ ἀμφότεροι. Ὁ Πίκολος, ὃν ἐμνημονεύσαμεν ὡς τὸν ἄρχαιον μαθητὴν τῶν Ἡπειρωτῶν διδασκάλων ἐν Ἀρβανιτοχωρίῳ (Τυρνάβου), ἐτύπωσε τὸ βιβλίον ἐν Παρισίοις τῷ 1839. Τὴν ἀξιόλογον «Μετρικὴν» τοῦ Φωτιάδου, ἣν ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου, ἔφερεν εἰς φῶς διὰ τοῦ τύπου ὁ μαθητὴς τοῦ Ζηνόδιος Πάπ τῷ 1808. *Εἶναι ἡ πρώτη Μετρικὴ*. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος ἐν Ρουμανίᾳ Νικ. Δάσιος ἐξέδωκεν ἐν Γαλαζίῳ (1884) εἰς πολυτελεῆ ἐκδοσὶν τὴν *Εὐριπίδου Ἐκάβην τοῦ Φωτιάδου μετὰ ψυχαγωγίας καὶ σχολίων ἐξ ἰδιογράφου*. Εἶναι τὸ μόνον βιβλίον, ὅπερ ἐξεδόθη τοῦ σχολαστικοῦ ἐκείνου συστήματος, ὅπερ ἐπὶ 100 καὶ πλέον ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀριστον. Καὶ κινεῖ τὸ σπανιότατον ἐν Ἑλλάδι βιβλίον ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ Δάσιος προτάσσει καὶ θιογραφίαν.

«Λόγοι ἐν λίθοις», ἐν ᾧ πεφωτισμένη διάνοια συμβιδάζει τὴν μωσαϊκὴν Γένεσιν πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας τῶν φυσιοδιφῶν γεωγνωσίας καὶ γεωγονίας⁽¹⁾.

Ὁ Παπαβασιλόπουλος ὡς σπουδᾶσας ἐν Ἰταλίᾳ ἦν θιασώτης τῆς τε γεωμετρίας καὶ ἀριθμητικῆς. Περὶ τοῦ μαθήματος τούτου ἐφρόντισε νὰ ἐκδώσῃ μεταφραστικὰ κυρίως δοκίμια χάριν τῶν μαθητῶν. Εἶχον τεθῆ ἕκτοτε ἐρυμνὰ θεμέλια τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν. Ὁ μέγας Οἰκονόμος ἀποφαίνεται ὡδε περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν: «Ἡ γνώσις τῆς Γεωμετρίας καὶ Μαθηματικῆς θέλει τοῦ γυμνάσειον τὸν νοῦν εἰς εὐταξίαν τῶν ἰδεῶν του» (Γραμματικ. σ. μα') διὸ καὶ ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἕπερ μαρτυρεῖ, ὅτι ἐθεωροῦντο κύριον μάθημα⁽¹⁾ διὸ καὶ μέχρι σήμερον δὲν δύνανται οἱ δυστυχεῖς γυμνασιόπαιδες ν' ἀπαλλαγῶν αὐτοῦ τοῦ μαθήματος. Κατὰ τὸν Π. Καλλιγᾶν ἡ εἰσαγωγή τῆς γεωμετρίας ἐν τῷ σχολείῳ τῶν Ἰωαννίνων ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀναστάσιον. «Τοῦ Ἀναστασίου Παππᾶ (sic) Βασιλείου συγχρόνως μετὰ τοῦ Σουγδουρῆ διδάξαντος τὰς στοιχειώδεις περὶ γεωμετρίας ἀρχάς, ἐξέτεινεν ὁ Ἀνθρακίτης Μεθόδιος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς κατὰ τὸ 1715» (Πανδώρα, Α', σ. 497α)⁽²⁾. Ὁ ἀνώνυμος τῆς «Χρυσολίδος» ἀρθρογράφος (ἴσως ὁ Χαράλ. Καρμίτσης Ἀχρῖδης φιλόλογος) γράφει, ὅτι αἱ πρῶται νύξεις περὶ ἀριθμητικῆς κατὰ τὰ τότε Εὐρωπ. ὑποδείγματα ἐδόθησαν εἰς τὸ αὐτὸ (τοῦ Γκιόγμα) σχολεῖον ὑπὸ «Ἀναστασίου Παπαβασιλείου» (Δ', 1886, σ. 581). Μετὰ τὰ μαθηματικὰ δεύτερον νέον μάθημα, ἕπερ τὸ πρῶτον ἐδιδάχθη κατὰ τὸ εὐρωπ. σύστημα ἐν Ἰωαννίνοις εἶναι ἡ φιλοσοφία, κυρίως ἡ Λογικὴ καὶ ἐν μέρει ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Ἠθικὴ⁽³⁾. Χαρακτῆρ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ θεωρίαν τῶν εὐρωπ. Πανεπιστημίων, εἶχε καταντήσει μὲν οὕτως εἰπεῖν—. Ὁ αὐτὸς Οἰκονόμος γράφει: «Μεταξὺ τῶν σήμερον παιδευμένων εἶναι τινές, οἱ ὅποιοι νομίζουσιν, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀμελοῦσι τὴν γραμματικὴν παιδείαν· εἶναι καὶ τινες, οἳ τινες περικλείονται εἰς τὴν γραμματικὴν παρατρέχοντες ἐπιπολαίως τὰ φιλόσοφα μαθήματα· οἱ πρῶτοι γίνονται φιλόσοφοι ἀγράμματοι, οἱ δεῦτεροι ἀφιλόσοφοι γραμματικοί» (σ. ξ'). καταλήγει δὲ ὁ σοφὸς διδάσκαλος εἰς συνδυασμὸν ἀμφοτέρων τῶν παιδευμάτων: «ἐνώνεται τῆς φιλοσοφίας τὴν μεγαλοπρέπειαν μὲ ἰὺς χάριτας τῆς φιλολογίας»⁽⁴⁾. Ἐντὸς δὲ τοῦ κειμένου ἐξαίρει τὴν θέσιν τῆς φιλοσοφίας ὡδε: «Ἡ

1. Αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀνατροπὴν τῶν νέων τούτων θεωριῶν δὲν ἔπαυσαν καὶ ἀφῆνων τοὺς παλαιότερους χρόνους ἔρχομαι εἰς τοὺς νεωτέρους. Ὁ Δημ. Παλαμᾶς, καθηγητῆς ἐν Ναυπλίῳ ἔγραψεν ἀρκούντως σοβαρὸν ἔργον: «Τοῦ κόσμου ἡ σύστασις καὶ τοῦ θεοῦ ἡ ὑπαρξις ἦτοι κοσμογονία καὶ θεογνωσία» σ. 310, 1887. Ἐσχάτως ὁ πόλεμος ἐπεξετάθη μετὰ τὸν κλονισμὸν καὶ θεωρίας τοῦ Λαπλὰς περὶ τῆς τοῦ φωτὸς ταχύτητος. Ἐν Ἀμερικῇ ἤρχισε νὰ ἀμφισβητῆται τὸ ὅλον οὐράνιον σύστημα (βλ. Κανδηλῶρου, Γεωμετρικὸν καὶ ἀστρονομικὸν ζήτημα). Ἡ Ἐκκλησία εἰσέτι δὲν προσεχώρησε καὶ ἐμμένει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Βίβλου, ἧτις δέχεται τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου «ἀνέτειλεν ὁ ἡλιος» καὶ «στήτω ὁ ἡλιος κατὰ Γαβῶν».

1. Μάθημα καὶ ἐν τῇ ἐκκλησ. μουσικῇ λέγονται οἱ ἀργοὶ καὶ ἐμμελῶς ἐντεχνοὶ μετὰ κρατημάτων καὶ τερερὲ φαλλόμενοι κατασκευαστικοὶ ὕμνοι (Ἀνοιξαντάρια, Πολυάλεος, τῆ Ἰπερμάχῳ καὶ δὴ τὸ θεοτόκε Παρθένε). κυρίως τὸ κράτημα ἦτοι ἡ ἐπιφθόσ. Τοῦτο λέγεται τερερὲ καὶ τὰ «ἄρρηταρήματα», ὁ ὕμνος τῶν ἀγγέλων. ὃν ἠνωτίσθη ὁ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἐπαρθεῖς ἀπόστ. Παῦλος.

2. Ὁ Σουγδουρῆς ἦν κυρίως γραμματικὸς καὶ ἡ Γραμματικὴ του τετράκις ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ 1752, 1763, 1781, 1795 ἐνθα ὑπάρχει καὶ Συναγμάτιον περὶ στίξεως τοῦ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου σ. 131—135 τῆς β' ἐκδόσ. Μείζω ἔκτασιν ἔχει ἡ στίξις καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους γραμματικούς, ὅπως καὶ εἰς τὴν λίαν σύντομον Ἀγγλικὴν γραμματικὴν.

3. Ἐγχειρίδιον τοῦ μαθήματος τούτου μετένεγκεν ἐκ τῆς λατινίδος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ Παπαβασιλόπουλος (βλ. κατωτ.).

4. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς «Ἱστορικῆς βιβλιογραφίας» ἡμῶν, τόμ. Α', 1938, σ. 5 ἔγραψον: «Ὁ θεὸς Πλάτων συνεβούλευε τὸν μαθητὴν Ξενοκράτην συχνῶς νὰ θύῃ ταῖς χάρισιν, ἵνα καλλιπέῃ καὶ διανθίξῃ τοῖς τούτων δώροις τὸν λόγον. Ἄνευ τῆς εὐμεθόδου καὶ φιλοσόφου φιλολογίας ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ τελέσῃ τὴν ἡμέρωσιν ψυχῶν καὶ ὑποβιβάζεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν βαναύσων τεχνῶν...», εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐφθάσαν εἰς τὸν αἰῶνα τούτον ἡ γλῶσσα ἡ καθομιλουμένη τῶν πλείστων ἀμαθῶν λογοτεχνῶν!

φιλοσοφία λοιπόν ἢ ἀληθῆς τῶν γραμματικῶν τεχνῶν ὁδηγός, καθὼς καὶ τὰ γράμματα (ὡς γραμματικὰ) ἀμοιβαίως ὑπάρχουσιν οἱ πιστότατοι ἑρμηνεῖς καὶ σὺντροφὸι καὶ συνεργοὶ τῆς φιλοσοφίας. Αἱ Μούσαι περιπατοῦσι πάντοτε συνημμέναι μετὰς χάριτας. Εἰς μάτην κοπιᾶζουσι νὰ τὰς χωρίσουν ἀπ' ἀλλήλων, ὅσοι δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀπὸ τῆς ἰδίστης αὐτῶν συζυγίας ὠφέλειαν» (1). Μετὰ τῆς φιλοσοφίας ἦν ἠνωμένη καὶ ἡ Φυσικὴ διότι οὕτως εὐρίσκεται παρ' Ἀριστοτέλει, ὃν ἐδίδασκον κατὰ προτίμησιν τότε εἰς τὰ σχολεῖα. Εἰς τὸν κώδικα Κ66 τῆς Λαύρας περιέχοντα τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλέως τὸ «περὶ τῶν ἑκτῶ βιβλίων τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως» μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς ᾠας, ἀναγινώσκομεν ἐν τέλει: «αχ 4 ζ' (1797) Ὀκτωβρίου 1, εἰς Ἰωάννινα». Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία περιέχει τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, καὶ εἶναι γνῶσις θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, «ἡ δὲ σπουδὴ τῆς Φυσικῆς θέλει τοῦ στολιζέειν τὸν λόγον μετὰ πολλὰς καὶ καλὰς τῆς φύσεως εἰκόνας καὶ διαγραφὰς καὶ ἐν ταύτῳ θέλει τοῦ συνεργεῖν εἰς ἐξήγησιν πολλῶν φαινομένων μετὰ ὅποια μαστίζει ἡ δαισιδαιμονία τὸν ἀπαίδευτον ὄχλον» (2). Ἄλλ' ἡ φιλοσοφία ἢ τὸσον χρήσιμος ἐν τῇ περιοχῇ πάσης ἐπιστήμης ὅταν ὑπερβῇ τὰ ὅρια καὶ γένηται κατάχρησις αὐτῆς, ὅπως ὡς εἶδομεν συνέβη μετὰ τὸν Ἀθηναίτην εἰς τὴν θεολογίαν, προξενεῖ ὀλέθρην ἀντὶ ὠφελείας. Νεόφυτος ὁ Κουσκουκαλυβίτης, ὁ πατριάρχης (princeps) κατὰ Willouison τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν (3), κατεξάνεστη κατὰ τοῦ φίλου του καὶ συνδιδασκάλου ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Εὐγενίου, διότι ἀνεμίγνυε τὰς «λογικὰς συζητήσεις τῆς Ὀντολογίας εἰς τὴν γραμματικὴν». Κατ' αὐτὸν ἡ Γραμματικὴ ἦν «rerum humanorum atque divinarum scientia» καὶ δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἐπιτρέπεται ἡ συζήτησις τῶν θεῶν! Μηδὲν ἄγαν εἶπον οἱ ἀρχαῖοι, εἰς ἄλλην ὑπερβολὴν κατέληξεν ὁ εὐλογημένος θελήσας διὰ τῆς γραμματικῆς νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀπόρρητα τῆς θεολογίας! Γράφων «πῶς μέρος τοῦ λόγου ἢ λέξις ἐστίν» ἀναβαίνει μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἐξετάζων τί ὁ νοῦς, οἱ ἄγγελοι, ὁ θεὸς καὶ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἶναι τοῦ πατρὸς ὁ λόγος (σ. 54—55). Κατακρίνει δὲ ὁ Εὐγένιος εἰς τὰς «Κριτικὰς ἐπιστάσεις» οὐ μόνον τὴν ἀπεραντολογίαν τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσάφειαν: «καὶ προῦθη ἡμῖν... εἰς ὑπερβολὴν ὄξυνθὲν τὸ σπούδασμα, ἐκ τοῦ δεινοῦ Ἀπολλωνίου διὰ τοῦ δεινοτέρου Γαζῆ ἐπὶ τὸν δεινότατον τούτου ἐξηγητὴν μετεωρισθὲν, ὡς μηκέτι Δηλίου δεῖσθαι καλυμθητοῦ, τὸ εἰρημένον, δελφίνος δὲ αὐτόχρημά τινος, εἰ μέλλοι δι' αὐτοῦ νῆξεσθαι. Ὠκεανὸς γὰρ ἀντικρὺς ἐκ πολλῶν θαλασσῶν συνέστη, ἀβύσσου ἄβυσσον ἐπικαλουμένης κτλ.» (ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπομνήματος) (4). Ἄλλ' ὁ Νεόφυτος δι' εὐφροσύνης

1. Αὐτ. σ. 12—13· ὅθεν καὶ τὸ βιβλίον ὁ Οἰκονόμος «Γραμματικὰ ἢ ἐγκύκλια παιδαῦματα» ὠνόμασεν. Ὁ Γεώργιος Φατούρας γράφει εἰς τὴν «Γεωγραφικὴν γραμματικὴν» ἦν δὲν εἶδον καὶ ἀρύομαι ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μιχαλοπούλου τὸ χωρίον (σ. 14), ὅτι ἀρχομένου τοῦ 11^{ου} αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Ἰωαννίνοις «τρία σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων» εἰς αὐτὰ παρεδίδοντο γραμματικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μαθήματα», τόμ. Β', σ. 143. Ἐγράφε δὲ ταῦτα ὁ γνωστός ἐφημέριος τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἑλλ. ἐκκλησίας τῷ 1761.

2. Οἰκονόμος αὐτ. σ. μα'—μβ'. Ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, ὁ Ἡπειρώτης Δημ. Στροῦμπος, ἀπέδειξε τοῦτο εἰς «τὰ ἐπιστημονικὰ παράδοξα», ὡς τὸ περὶ τραπεζῶν περιστρεφομένων καὶ ἄλλα φαινόμενα τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ ζωϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ, β.βλ. εἰς 10ον, σ. 188.

3. Βλ. Ἀσωπίου, Περὶ συντάξεως Β'. 1858, σ. κζ'—κθ'. Ἐχω ἐνώπιον τὸ ὀγκωδέστατον «Ἰπόμνημα» εἰς τὸ Δ' βιβλίον τῆς γραμματικῆς Θεοδώρου Γαζῆ, ἐκδοθὲν εἰς 4ον, Βουκουρεστίῳ 1768, ἐκ σελ. 1840 εἰς ὀκταηλο.

4. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἀνομολογοῦσι πάντες οἱ μετὰ χεῖρας λαβόντες τὸ βιβλίον διὸ καὶ μετὰ 20ετίαν ὁ μαθητὴς τοῦ Νεοφύτου, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος συνώψιος τῷ 1787 εἰς τὸ 1)3 περίπου καὶ ὑπέγραψεν. «Ἡ γραμματικὴ τοῦ κυροῦ Νεοφύτου ἐκείνου συνοψισθεῖσα, εἴτε οὐ ἀπαλλαγείσα τε καὶ καθαρθεῖσα πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιττῶν τε καὶ ἀλλοτρίων τῆς γραμματικῆς...» εἰς 8ον σ. 487. Ἐνδεικτικόν τὸ ρητόν, τὸ προτασσόμενον ὑπὸ τοῦ ἐκδοτοῦ «Ὅτι ἐν τῷ μεγάλῳ τῷ εὐ κείμενόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν τῷ εὐ τῷ μέγα». Σήνων Κιτιεύς, βιβ. ζ' παρὰ Διογάνει Δασερίῳ, Περὶ ἄλλων ἐκδοτῶν τῆς γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ βλ. Ἐμμ. Παντολά.

παρομοιώσεως κατακεραυνώνει τὸν ἀντίπαλον: «Παιδίσκη Γραμματικὴ Φιλοσόφῳ ξυμφθαρεῖσα δεσπότη τέκνα τε αὐτῷ χαρίεντα τέτοκε καὶ εἰς δεσποτείαν μικροῦ (δεῖν) τὰ τῆς τύχης μετήμειψε. Περιαλγήσασα δ' ἐπὶ τούτῳ ζηλοτύπως φιλοσοφία ἢ δέσποινα, τὴν μὲν ἀπεπέμψατο τῶν ἀνακτόρων, αὐτὴ δὲ δ' ἀγεννέσι καὶ ἐκδεδιγημέναις ἐξυπηρετουμένη, μᾶλλον δὲ ξυνδιαιωμένη, θεραινίσειν εἰς τὴν αὐτῶν μικροῦ δεῖν διαμόχθηρον ἕξιν μετέβαλε βαρβαρίζουσα τὰ πολλὰ καὶ τὴν πρῶην φωνὴν ἐκμελῆ καθιστῶσα καὶ σόλοικον κτλ.» (αὐτ.) Ἐὖ παράδειγμα τοῦτο ἀποδεικνύει εἰς τίνας σχολιάς ἀτραπούς εἶχεν ἐτραπή ἢ γραμματικὴ. Καθ' ὅλον τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐκυριάρχει τὸ σχολαστικὸν πνεῦμα τοῦ Γαζῆ, διότι καὶ αὐτὴ ἢ σύνοψις τοῦ «Ἰπομνήματος» τοῦ Νεοφύτου, ἣν κακῶς ὀνομάζει Γραμματικὴν ὁ Πάριος, εἶναι φιλοσοφία τῆς γραμματικῆς, ἣτις ὑπήγαγε τὸ σύνολον αὐτῆς ἤτοι τὰ ὀκτὼ μέρη τοῦ λόγου συνεβίβαζε πρὸς τὰς ὀκτὼ κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους (οὐσία, ποσόν, σχέσις, τόπος, χρόνος, θέσις, ἔχειν, πράττειν, πάσχειν). Κατηγορίαι δὲ εἶναι θεμελιώδεις ἔννοιαι μὴ ἐπιδεχόμεναι περαιτέρω ἀνάλυσιν τῆς στοιχειωδেষτέρας ἔννοιᾶς. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθησαν καὶ αἱ «γραμματικαὶ κατηγορίαι», παριστῶσαι τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων ἤτοι τῶν γραμματικῶν τύπων πρὸς τὰς ἔννοιᾶς τοῦ λόγου, καὶ εἶναι τὸ γένος, ἢ πτώσις, ὁ ἀριθμὸς, ὁ χρόνος, ἢ διάθεσις, ἢ ἔγκλισις, τὸ πρόσωπον, τὸ ὄργανον, τὸ ἀπραγματοποιήτον (εἰς τὰς ὑποθέσεις), τὸ συγκεκριμένον καὶ ἀφηρημένον κτλ. δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ ὁμοιόμορφος γλωσσικὴ ἔκφρασις καὶ ἡ ἑναρμόνισις τῶν πραγμάτων πρὸς τὰς ὁμολόγους ἔννοιᾶς, ἣτις ἀπαρτίζει τὸν διάκοσμον τοῦ γραπτοῦ λόγου⁽¹⁾. Ὁ Κων. Λάσκαρης, οὗ ἡ Γραμματικὴ ἐκδοθεῖσα ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῷ 1476 καὶ ἀνατυπωθεῖσα τῷ 1480, 1499 κ.ο.κ. ἀποτελέσασα τὸ ἐφόδιον παντὸς μαθητευομένου, παρηγκωνίθη κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ὑπὸ τοῦ Δ' βιβλίου τοῦ Γαζῆ· ἔθεν Ματθαῖος ὁ Γανοχωρίτης (σ. 312), Δανιὴλ ὁ Κεραιεύς (σ. 446), ὁ Δαμασκηνὸς ὁ Δημιτζαναῖος (σ. 320) καὶ Γεράσιμος ὁ Βυζάντιος (σ. 133 εἰς σχῆμα 4ον) καὶ εἴτις ἄλλος ἀπηθανάτισαν τὸ ὄνομα τοῦ Γαζῆ. Ἀλλ' ἀντετάχθησαν ἐγκαίρως εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἐπέκτασιν τῆς πολυλόγου αὐτῆς γραμματικῆς, γράψαντες συντόμους γραμματικὰς, ὁ Χρυσολωρᾶς (σ. 64), Παχώμιος ὁ Ρουσάνος, μοναχὸς Ἀγιορείτης (σ. 18)⁽²⁾ «ἵνα εὐκόλως ἔχοιεν ἀποστηθίζειν ταύτας οἱ εἰσαγόμενοι». Τέλος καταλήγομεν εἰς τὴν κλεινὴν δυάδα τῶν Ἰω-

κην, «ὁ Κοραῆς καὶ ἡ γραμματικὴ» (Τεσσαρακονταετηρίς τῆς καθηγορίας Κ. Σ. Κόντου, Ἀθήνα: 1909, σ. 142).

1. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κατηγορίας αὐτὰς εὐρίσκομεν πολλὰς ἀνωμαλίας· π.χ. ὡς πρὸς γένος ἐδημιούργησαν τὸ οὐδέτερον γένος, ὅπερ εἶναι ὄντως ἀστεῖον· διότι οὐδὲν ἐκφράζει· ἀφήκαν ἐκτὸς τῆς ὁμάδος ταύτης πλεῖστα ὄσα· διότι οὔτε ὁ θρόνος εἶναι κατ' οὐσίαν ἀρσενικὸν ὄν, οὔτε ἡ τράπεζα θηλυκόν· Πολλὰ ὀνόματα ἔχουσι μόνον ἓνα τύπον ἡμίονος, ὄφις, ἀλώπηξ, τὰ λεγόμενα ἐπίκοινα· εἰς ἄλλα ἐξ ἄλλου θέματος, ἵππος—φορβᾶς—ἀλέκτωρ—ὄρνις.

2. Ἐνταῦθα σφάλλεται δεινῶς ὁ Παντελάκης (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 145), διότι ὁ Παχώμιος δὲν ἔγραψε Γραμματικὴν ἀλλὰ «Προθεωρίαν εἰς τὴν γραμματικὴν» καὶ δὴ «ἐρωτήματα μερικὰ μετὰ σχολίων» τὸ ὅλον σ. 15 (βλ. «Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης. Παχωμίου Ρουσάνου κατὰ χυδαῖζόντων καὶ αἰρετικῶν καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ νῦν πρῶτον ἐκδιδόμενα ἐκ κωδικῶν τῆς Μαρκεσιανῆς βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Ἰωάν-

αννιτών γραμματικῶν, οἵτινες ἔθεσαν τέρμα εἰς τοὺς θαυμαστάς τοῦ Γαζή καὶ Λασκάρεως καὶ τὴν γραμματικὴν σχολαστικότητα καὶ οἵτινες ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα ἐκυριόρχησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῶν γραμματικῶν, τὸν Βησσαρίωνα Μακρῆν καὶ τὸν Γεώργιον Σουγδουρῆν, ἀμφοτέρους ἱερομονάχους καὶ πολυῦμνήτους διὰ τὴν διδασκαλικὴν αὐτῶν ἐν Ἰωαννίνοις δρᾶσιν. Τοῦ πρώτου εἶναι ἡ καλουμένη: «Σταχυολογία τεχνολογικὴ κατ' ἐρωταπόκρισιν τῆς γραμματικῆς τέχνης ἐκδοθεῖσα παρὰ Βησσαρίωνος ἱερομονάχου Μακρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων πάνυ ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία, νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ πάση ἐπιμελείᾳ Μιχαὴλ ἱερέως Μήτρου (ὁ εἶτα Μελέτιος Ἀθηνῶν) διορθωθεῖσα, οὗ τῇ προτροπῇ προσετέθη καὶ τὸ περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων τοῦ Ἀμμωνίου χάριν τῶν φιλομαθῶν. Ἐνετίησι, ἀχπς'» (1686)

«Οἰκοδομεῖν χωρὶς θεμέθλου πόνος ἐστὶ μάταιος,
νόσφι δὲ γραμματικῆς ἀνεμώλιόν ἐστι μαθῆσαι».

8ον, σ. 345, ὡν 107 ὁ Ἀμμώνιος. Πρόλογος τοῦ Μιχαὴλ Μήτρου μετὰ τετραστίχου ἐπιγράμματος. Ἐκδόσεις γνωρίζω τὰς ἐξῆς: 1649 μὲ προσθήκην «τῶν χρυσῶν ἐπῶν τοῦ Πυθαγόρου καὶ ἄλλων τινῶν ὠφελίμων», 1768 δις, 1780, 1784, 1801, 1804, 1813. Ὀλίγον ἦν οὗτος τοῦ Σουγδουρῆ πρεσβύτερος, ὅστις ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἔθεσεν εἰς κυκλοφορίαν τὴν γραμματικὴν, ἀπηλλαγμένην τῶν ἐρωταποκρίσεων, ἧς ἡ β' ἐκδοσις ἐπιγράφεται: «Ἐπιτομὴ γραμματικῆς συντεθεῖσα εἰς χρῆσιν τῶν φιλομαθῶν παρὰ τοῦ ἐλλογιμωτάτου καὶ ἀρίστου ἀνδρὸς κυρίου κυρίου Σουγδουρῆ, καὶ νῦν τὸ δεύτερον τύποις ἐκδοθεῖσα. Ἦτινι προσετέθη συνταγματικὸν περὶ στιγμῆς καὶ (Θεοφίλου) Κορυθαλλέως περὶ μέτρων ποιητικῶν (ἐν τῷ κειμένῳ σ. 136—168 περὶ ποιητικῆς μεθόδου), τὰ πάντα μεθ' ὅσης οἶόν τε τῆς ἐπιμελείας διορθωθέντα. Ἐνετίησι 1763. παρ' Ἀντ. τῷ Βόρτολι». Ἐν ἀρχῇ «Πρὸς τὸν ἀναγνώστην» σ. 3—6, ἡ γραμματικὴ σ. 7—130, σ. 169 «παροιμίαι Πλουτάρχου καὶ ἄλλων χρήσιμαί καὶ ὅσα ἐπὶ ἀδυνάτων καὶ σ. 170—175 πίναξ τῶν περιεχομένων. Αὕτη καὶ αἱ τρεῖς ἐκδόσεις, ἅς ἀνεφέραμεν, ἐντὸς ὅθειας μαρτυροῦσι τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ βιβλίου, τὴν α' ἐκδοσιν τοῦ 1752 δὲν γνωρίζω. Τὰς δύο ταύτας γραμματικὰς παλαιωθεῖσας ἀντικατέστησεν ἄλλος Ἠπειρώτης, ὁ κορυφαῖος τῶν ἐλληνοιστῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, Νεόφυτος ὁ Δούκας, ἱερομόναχος καὶ αὐτὸς κληθεὶς ἐκ Βουκουρυστίου εἰς Βιέννην ὡς διδάσκαλος καὶ ἐφημέριος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐκδώσῃ τοὺς Ἑλληνας κλασσικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἀμέσως πράξῃ εἰς ἐκδοσιν τῆς γραμματικῆς του: «Ἡ καὶ' ἐπιτομὴν γραμματικὴ Τερψιθέα. Βιέννη, αὐδ', ἐν τῇ τυπογραφίᾳ». Δὲν πιστεῦω ἡ Τερψιθέα νὰ ἐξεδόθῃ ἔπειτα ὡς Τερψιχόρη. Ὅπως δὴποτε μετὰ τὰς «Ἐπικρίσεις» τοῦ φίλου τοῦ Κοραῆ Ἀλεξ. Βασιλείου ἔχομεν τὰς ἐξῆς βελτιωμένας ἐκδόσεις 1808, 1809, 1812, 1820.

Βασιλικῶν, ἐφημερίου τῆς ἐν Βενετίᾳ Ὀρθοδόξου ἑλλην. ἐκκλησίας, ἐν Τεργέστη 1908. Ταύτην δηλ. τὴν Προθεωρίαν λέγει γραμματικὴν συνοπτικὴν εἰς 18 σελίδας, ἐνῶ οὗτος ἀπεναντίας φέγει τοὺς δραχυλόγους γραμματικοὺς: «οἱ μὲν γὰρ τοσοῦτον τῇ συντομίᾳ ἐχρήσαντο ὡς καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων παραλιπεῖν» (σ. 120) γράφων.

Μετά τὸν Νεόφυτον κυριαρχεῖ διὰ τῆς γραμματικῆς καθ' ὄλον σχεδὸν τὸν 10' αἰῶνα ἄλλος μεμινωμένος Πειρώτης, ὁ περίλυτος Γεώργιος Γεννάδιος — ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ γράφων ταῦτα ἔσχε τὰς πρώτας γραμματικὰς γνώσεις ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου — Ἰδὸς ἡ μοναδικὴ γραμματικὴ, ἣτις ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τρεῖς γενεάς μαθητῶν: «Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ Γ Γενναδίου κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ Κράτους. Τιμὴ τοῦ Τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ Δρ. 1 Ἐν Ἀθήναις 1838, ἐκ τῆς τυπογραφίας: Α. Κορρηλιᾶ, 8ον μέγα σ. 195» (ἐκτύπως ἐπὶ μεγάλου χάρτου, μοναδικὸν ἀντίτυπον). Αἱ στερεότυποι ἀνατυπώσεις τῶ 1881 εἶχον φθάσει τὰς 55' ἐκτὸς τῶν κλειτύπων. Τὴν τελευταίαν ἔχω εἰς τὴν ἐμὴν βιβλιοθήκην. Ὁ Γεννάδιος εἶχε βοηθήματα ξένα ὡς ἔν τισι ἐκδόσεσιν ἀναγράφεται: «ἐκ διαφόρων συνεργασθεῖσα», ὁ δὲ ἐκδότης τοῦ 1888 Ε. Κ. Κορινιώτης ἀναφέρει, ὅτι μετεφράσθη ἐκ τῆς «μικρᾶς γραμματικῆς τοῦ περιώνυμου φιλέλληπος Θεοσίτου», ὅπερ δὲν εἶναι τελείως ἀληθές. Διότι εἶχε μὲν ὑπ' ὄψιν τὰς ξένας γραμματικὰς ὁ Γεννάδιος, ἀλλ' ἔνεκα τῶν βελτιώσεων καὶ προσθηκῶν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ γραμματικὴ του ἴδιόν του σύγγραμμα. Ἐκπνέοντος τοῦ 10' αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ Κ', ἦσαν ἐν μεγίστῃ διαδόσει δύο μαθητῶν τοῦ Κ. Κόντου ἀφ' ἀρχαίως, τοῦ ἐξ Ἀταλάντης Χριστοδοῦλου καὶ τοῦ Σαμίου Κ. Κατεβάνη.

Κύριον μάθημα εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἦτο ἡ γραμματικὴ. Ἀλλ' ὅταν διωρίσθη εἰς τὸ Καπλάκειον ὁ νεωτεριστὴς Ψαλίδης καὶ εἰσήγαγε τὴν κοινὴν διαλεκτὸν ἤρχισεν ἡ ἀντιδροσὶς κατὰ τῆς γραμματικῆς καὶ ἔγραφεν ἐκ Βιέννης ὁ συμπολίτης Δημ. Ἀθανασίου περὶ τῆς Μπαλαγκίας. «Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον οἱ μαθηταὶ δὲν ἐμποροῦν νὰ τελειώωσι προτιήτερα τὴν περίουσον τῶν ξηρῶν γραμματικῶν παρὰ μετὰ δέκα ἔτη καὶ τότε οἱ περισσότεροι ἀνίδουσι ὅτις ἱστορίας, γειωγραφίας καὶ ἄλλων μέσων φιλολογικῶν καταλαμβάνουσιν κενώως τοὺς παλαιούς συγγραφεῖς» (Λογ. Ἐρμῆς 1817, σ. 86) (*). Ἐκ τῆς τοιαύτης ἰσως αἰτίας πρὸς ἀποστόμωσιν τῶν φληνάφων τούτων ἀντιδροστικῶν ἤρχισαν νὰ μεταφράζωσι τὰς μεθοδικὰς γραμματικὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν, οἵτινες ἐπίτηδες, ὅπως καὶ ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ ἐννέα δεκάετις ἔδιδασκον τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὡς συμβαίνει μέχρι σήμερον. Τούτων οὕτως ἐχόντων τὸ ἀξίωμα τοῦ φλου κ. Μιχαλοπούλου, ὅστις ἔγραψε τὸ πολύμοχθον βιβλίον «Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀαγέννητη (1618—1820)», ὅτι «ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως ἰδίως τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα καὶ τοῦ Ἰωάννου Βηλαρά, τῶν μεγάλων αὐτῶν φω-

1. Τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀθανασίου, ὅτις ἀνέλαθε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς τάσεις τοῦ Ψαλίδα, ἀπήγγησε μόνον εἰς τὰ ὄματα τοῦ Βηλαρά, ὅστις παραφρονήσας ἐδημοσίευσε τὸ ἐξάμβλωμα: Ἡ ρομένηκη γλῶσσα. Στὴν τυπογραφίαν τον Κορφον 1814 (ἀνετυπώθη εἰς τὰ 1859 ὑπὸ Σ. Ραφτάνη ἐν Ζακύνθῳ) καὶ ἔδωκε τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Μπαλταῖους νὰ καταδιώξουν τὸν κατὰ τὰ ἄλλα ἐξείρετον λόγιον Ψαλίδαν. Ἀπ' ἀρχῆς συνεδίθησαν ἀμφοτέροι καὶ συνειργάζοντο μέχρι τοῦ 1820 πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἀποπροπαίου γλωσσικοῦ ἰδιώματος: διὸ καὶ εἰς τὸν Ψαλίδαν ἀφιερῶται «Ἡ ρομένηκη γλῶσσα». Δυστυχῶς ὁ τὴν περι τῶν ἰατρῶν προσεπωνυμίαν τοῦ Ἰπποκράτους ἐπιληθεύσας Βηλαράς ἐλησημόνησεν ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον μάθησις καὶ παράδοσις, ἣτις εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα συνδέει τοὺς ζῶντας μὲ τὰς γενεάς τῶν προαπελθόντων ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν ζῶσαν μαρτυρίαν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ φράσσει τὰ ἀπύλωτα σέδιμα τῶν φρονασκούντων ὀφιδῶν τοῦ Φιλλμεράγου περὶ ἐξαντλήσεως τῆς ἑλλην. φυλῆς. Κιςτυχῶς ὁ Βηλαράς ἐλίπεσε πρὸς ὅτι μὴ ἀκούοντων καὶ μετὰ ἕνα καὶ ἕμισυ αἶωνα, εἰς ὅραδόν ἔσχε τὸν ἀπνεύμονα καὶ ἀκουστικὴν καθηγητὴν Κακριθῆν, ὃν κενετρόπωνεν ἡ Φ. λου. σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ κενεδύκασε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας (βλ. «Δεκεμβριανὴ Τραγωδία» σ. 815—103 κεφ. Ζ', «Ὁ ἀτονιστὴς Κακριθῆς καὶ τὸ γλῶσσα. ζήτημα» ἐνθ' ἀπεδείξαμεν περιτράνωμε, ὅτι τονισμός καὶ ὀρθογραφία εἶναι ἀλληλένδετα, καὶ ὅτι οἱ μαλλιαροὶ ὡς ἀνίδουσι τῆς Γραμματικῆς ἐπιδιώκουν νὰ καταργήσουν τοὺς γραμμ. τύπους (σ. 329). Συνιστῶν πρὸς τούτους τὴν ἀρίστην μέθοδον πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Γραμματικῆς ἀπορραπίσω καὶ τοὺς ἀρχαιομανεῖς. Δύο πρωτοπόρων τῆς καθαρευουδης ἀναγράφω τὸν θεσπίσαν ὕμνον τῆς ἑλλην. γλώσσης τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρου καὶ τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Κων. Οἰκονόμου, Ἀμφοτέροι δ' οὗτοι τρόφιμοι Ἰωαννίνων,

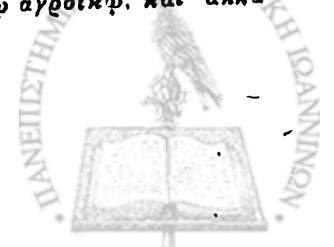

τοδηγῶν (:), ἡ διδασκαλία τοσοῦτον ἐνεωτέρισε, ὥστε τὰ Γιάννενα καταστάθηκαν ἡ ἑστία τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπαναστάσεως» (σ. 14), κεῖται ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἱστορίας, οὔτε ἔχει περιεχόμενον. Παραδέχομαι μεταρρῶμεισιν in membris καὶ οὐχὶ in capite. ἔλειψε δηλ. ἡ προσήλωσις μέντοι εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ ἀληθεύουσι τὰ ἀκόλουθα τοῦ συγγραφῆως ὅτι «στὰ Γιάννενα ἡ παράδοση τῶν ἐλληνικῶν εἶχε χαρακτῆρα καθαρῶς ἰδεολογικὸν καὶ ἐθνικώτατον. Ἐβάθουναν στὸ νόημα τοῦ συγγραφῆως καὶ ἀντλοῦσαν παραδείγματα γιὰ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον βίον... Ἡ καθέδρα τῶν καθηγητῶν ἦταν βῆμα ἐθνικοῦ κηρύγματος» (αὐτ. σ. 14—15). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἀνησφόρητον διότι ἡ ἐλλ. σπουδαία αὕτη κίησις ἀφέρεται εἰς τὸν Ψαλίδαν, ὃν ἀποθιῶνει μέχρις ὑπερβολῆς: «Ὅ,τι λέχθηκε γιὰ τὸν Ψαλίδαν, μπορούσε νὰ λεχθῆ καὶ γιὰ τοὺς τοῦς σπουδασμένους στὰ Γιάννενα· γιὰτι μαθηταὶ τοῦ Ψαλίδαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξαν οἱ διδάσκαλοι στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Ἀδριανούπολη, στὰ Τρίκκαλα, στὴ Φιλίππουπολη, στὴ Λάρισα καὶ γιὰ κάθε σχολεῖον, τοῦ συσταίνονταν τότε». Ἀλλ' αἱ μαρτυραὶ αὗται, ὡς ἀπεδείξαμεν ἀνωτέρω, καὶ ὅσα παρ' αὐτοῦ γράρονται, ἀναφέρονται εἰς τὸν 18' αἰῶνα, ὃ δὲ Ψαλίδαν διωρίσθη εἰς Ἰωάννινα διδάσκαλος περὶ τὸ 1796. Πῶς λοιπὸν καὶ πότε ἐδημιούργησε τὸ πλῆθος αὐτῶν διδασκάλων εἰς 23 ἔτη, τοῦ ἐδίδαξεν; (1) Βεβαίως οἱ «φωτοδηγοί» τοῦ ἀγαπητοῦ κ. Φάνη ἐφιλοδόχησαν νὰ ἐγκαινιάσουν τὴν χυδαίαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐν' ἐκδικηθῶσι τὸν σοφὸν Εὐγένιον κραυγάζοντα: «ἐκσυρικτέον το χυδαῖστί διαλέγεσθαι!» Πρῶτος ἐν ἀρχῇ τοῦ 18' αἰῶνος ἔγραψε «Γραμματικὴν τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης», ὁ Καννέλος Σπανός ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Ι. Βασιλικοῦ (2). Αὕτη, κατὰ ἐπιτομὴν ἐκτενεστέρως συγγραφῆς, δὲν ἐκυκλοφόρησεν ἐν Ἑλλάδι καὶ εὐρέθη τῇ 1872 ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν τῇ Μιρκιανῇ βιβλιοθήκῃ, ἐξεδόθη δὲ τῇ 1908 (3). Δευτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Καστοριανοῦ πολυγράφου Νικ. Δαρβάρως, ἐκδότος ἐν Βιέννῃ τῇ 1806 εἰς χρῆσιν τῶν ὁμογενῶν νέων. Οὗτος προοιμιαζόμενος γράφει: «Προθυμηθεῖς νὰ συνθέσω μίαν γραμματικὴν τῆς κοινῆς τῶν Γραικῶν διαλέκτου... ὑπῆντησα μέγα ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου μου· διότι τόσην ἀνωμαλίαν παρετήρησα εἰς τὰ πυνήμια τῶν Γραικῶν συγγραφέων, ὥστε δὲν ἤξευρα ποίους ἐξ αὐτῶν νὰ λάβω ὀδηγούς τῆς κοινῆς ταύτης γλώσσης· ἐπειδὴ δὲν μεταχειρίζονται ἐπίσης ἐν κοινὸν ὄρος, ἀλλ' ἄλοι ἀκράτως ἐλληνίζουσιν, ἄλλοι πανιάτασι χυδαίζουσιν, ἄλλοι πάλιν μισοβιβριάζουσιν, καὶ ἐνὶ λόγῳ εἰπεῖν ἕκαστος συγγράφει κατὰ τὴν ἰδίαν του ἀρέτικιαν...» Ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζε ὅτι ταύτας τὰς δυσκολίας ὁ γαλαζῆλαιμος Καστοριανὸς Ἀθαν. Χριστόπουλος (ὁ Δάρβαρις ἦτο Κουτσόβλαχος ἐκ Κλεισούρα.) εἶχε πρᾶκτάμψει πρὸ ἐνὸς ἔτους, τυπώσας ἐν Βιέννῃ τῇ 1805 τὴν «Γραμματικὴν τῆς Αἰολοδωρικῆς ἡτοῖ τῆς ὁμιλουμένης τορινῆς τῶν ἐλλήνων γλώσσης» (σ. 164). Ὁ νέος Ἀνακρέων ὡς ἐκλήθη, μεθ' οὗσας ἐδουλοῦσας συνέθετο τοὺς σατυρικοὺς στίχους, ἔγραψε καὶ τὴν περιεργὸν γραμ-

1. Δηλ. 5 ἔτη εἰς τὴν Μαρουσιάν, εὐρισκομένην τότε ἐν παρακμῇ καὶ 18 εἰς τὴν Καπλιανία, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῆ δημιούργημα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὡς ἀποδεικνύει ὁ φιλοπονώτατος κ. Βρανούσης (Ἀθανάσιος Ψαλίδας, σ. 25 καὶ 27). τῇ 1820 ἠναγκάσθησαν μετὰ τοῦ Βηλαρᾶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ Ἰωάννινα.

2. Τὸ βιβλίον ἔχον καὶ ἀνωτ. ἐδώκαμεν τὸν τίτλον τῇ Γραμματικῇ πρὸς τὸν Φλωρεντῖνον Ἑλληνιστὴν Ἀντώνιον Κόκκιον (Cocchi) προτάσεται ἐν σ. 21—44. Ὁ Καννέλος εἶναι Πελοποννήσιος καὶ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν Ἀλέξιον Σπανόν, τὸν Ἠπειρώτην, ὅστις οὐ μόνον ἐν Ἰωαννίνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδίδαξεν.

3. Ὁ Σάθας ἐπιστέλλων τῇ ἀρχ. Βασιλικῇ παρέχει ἡμῖν τὴν ἐξῆς εἰδήσιν: «Ὅτι οἱ χυδαῖοι ἐλάλουν πτωχὸν τι ἰδίωμα, ὡς πίντες οἱ ἐν Εὐρώπῃ ἀμαθεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε τοῦτο ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεδείχθη ὡς γραπτὴ ἐθνικὴ ἢ καὶ ἐπαρχιακὴ γλώσσα. Τοῦτο πρὸς τοὺς ἄλλοις διαθεβαιοῖ καὶ ὁ ἐν τῇ 18' αἰωνοταετηρῆτι ἀκμίσας ἀνώνυμος Ἀθηναῖος διδασκαλός, ὁ σχολιαστὴς τῆς Ρητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους γράφων: «Καὶ τὰ ὀνόματα καὶ αἱ λέξεις οἰκτεῖται ὁ πρῆλινος εἶναι ἐκάστου τῇ ἀξίᾳ· ἄλλα γὰρ ὀνόματα εἰσὶν οἰκτεῖα τῷ ἀγροίκῳ, καὶ ἄλλα οἰκτεῖα τῷ πεπαιδευμένῳ ἡτοῖ τῷ σοφῷ» (Μεσ. Βιβλιοθ. Ζ'. σ. 12).

μικτήν τού. Καί περί τῆς γλώττης ἀποφάνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι λέξεις καλαί καὶ κακαί, ἀλλ' ἢ χρησις ποιεῖ αὐτὰς καλὰς καὶ ἢ ἀχρηστία τούναντίον· «ὄθεν λοιπὸν (sic) καμμ' α γλώτσα καθυπὸ οὔτε καλή οὔτε κακή εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων φαντασιώδη ἰδέαν» (1). Τέλος ὁ ἱεροδιάκονος Νεόφυτος Βάμβας ἐν ἐν Χίῳ διδάσκων κατὰ τὸ 1821 καὶ 1822 ἐξέδωκε «Γραμματικὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώττης» κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Κοραῆ συμμίξας καὶ τύπους τῆς κοινῆς, ἣτις καὶ ἀνεδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1841 καὶ 1846.—Σημειώτέον, ὅτι ὁ Βάμβας δὲν ἦτο τελείως ἀπηλλαγμένος τῶν περὶ γραμματικῆς θεωριῶν τῶν προγενεστέρων· διὸ εἰς τὸ Συνακτικὸν (δ' ἐκδοσις ἐν Ἀθήναις τῷ 1846) προέταξε «σύντομον θεωρίαν τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς μορφώσεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς γραμματικῆς». Ἡ κίνησις αὕτη τῆς καθιερώσεως τῆς κοινῆς γλώττης καὶ γραμματικῆς ἀνεφάνη ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῶν σχολαστικῶν γραμματικῶν, ἀλλ' ὡς συνήθως εἰς τὰ ἀμελέτητα ζητήματα, ὑπερέβη τὰ ὄρια καὶ ἐξηγέρθη ὁ Κοραῆς, ὅστις ἐπεδίωξε τὸν συμβιβασμὸν. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς ἔχομεν τὴν μετάφρασιν τήνδε: «Φίλιππου Βυτυμάννου, ἑλληνικὴ γραμματικὴ πρόηκ μὲν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μεταφράσθησιν κτλ. ὑπὸ Στεφάνου Οἰκονόμου ἱατροῦ, νῦν δὲ μεταυπωθεῖσα μετὰ μ κρῶν ἐπανορθώσεων καὶ προσθηκῶν, τινῶν μὲν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, τινῶν δὲ ἀλλοχόθεν. Δαπάνη τοῦ Ἰονίου Κράτους εἰς χρῆσιν τῶν δευτερευόντων σχολείων τοῦ αὐτοῦ κατὰ δοκιμασίαν τῶν τῆς δημοσίας Παιδείας Ἐπιμελητῶν». Κέρκυρα 1829, 8ον, σ. 520 (2). Περὶ τῆς γραμματικῆς ταύτης γράφει ὁ Βρεττός (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 166) ὅτι ἐθεωρεῖτο ἢ μεθοδικωτέρα ἐξ ὅσων συνελάχθησαν εἰς ξένας γλώσσας· διὸ καὶ εἰσηχθῆ ἄμ' ὧς εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ σχολεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ μεταφραστὴς ἦν ἱατροφιλόσοφος καὶ ἐκδότης πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων καὶ δικαίως ὁ αὐτὰδέλφος τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ὁ ἐξ Οἰκονόμων πλέκει τὸν γεράσιμον ἔπαινον εἰς τὰ «Γραμματικά» (σ. ξς'), παρέλαθε δὲ αὐτὸν εἰς τὸ Γυμνάσιον Σμύρνης διὰ τὴν διδασκαλίαν κυρίως τῶν Φυσικῶν, Χημείας καὶ μαθηματικῶν (3). Ὁ Κοραῆς ἐκατόμβην ἔθυσεν, ὅταν ἔμαθε διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς γραμματικῆς ταύτης· διότι προηγουμένως ἔγραψε πρὸς τὸν Βασιλεῖον διὰ τὴν μετάφρασιν τῆς τοῦ Mathiae: «τόσον εἶναι καλή, γράσει, ὥστε μόλις ἔχει νὰ φανῆ εἰς τὴν γλώσσάν μας καὶ θέλουσιν πεμφθῆ εἰς τοὺς κόρακας δλαί αἱ γραμματικά!» (Ἐπιστ. Β', σ. 83). Μετὰ ἓνα μῆνα ἔγραφε

1. Σάθα Ν. Φιλολ. Παρκοτ. σ. 204. Φρονῶν, ὅτι ἡ σύντομωτέρα εἶναι καὶ ἡ καλλιτέρα γλώσσα, εὐρίσκει ὡς το αὐτὴν τὴν κοινὴν. Ἡ γλώσσά μας δὲν ὁμοιωθεῖ, γράφει, τὴν Ἀττικὴν. ἡμεῖς Ἀττικοὶ δὲν εἴμεσθα, ἀλλὰ Δωριεῖς καὶ Αἰολεῖς καὶ ἐπομένως ἡ γλώσσά μας εἶναι Αἰολοδωρικὴ». Ἐλεγεν «ἐλληνίζομεν καὶ οἱ νῆοι Ἕλληνας, ὅπως οἱ προπάτορες ἡμῶν.» Ὅθεν καὶ ἐξεπόνθησε συγκριτικὸν πῖνακα τῆς νέας πρὸς τὰς δύο ἀρχαίας διαλέκτους. (βλ. Α. Μέγα «Ἱστορίαν τοῦ γλωσσ. ζητήματος», τόμ. Β' Ἀθῆναι 1927. σ. 78—81 ἔχει ὀλόκληρον τὸν πῖνακα).

2. Ἡ α' ἐκδοσις ἐν Βιέννῃ τῷ 1812 γενομένη ἔχει οὕτω: «Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώττης ἐκ τῆς γερμανιστὶ γεγραμμένης Φιλίππου Βυτυμάννου μεταφρασθεῖσα καὶ μεταρρυθμισθεῖσα ὑπὸ Στεφάνου Οἰκονόμου ἱατροῦ, εἰς χρῆσιν τοῦ κατὰ τὴν Σμύρνην φιλολ. Γυμνασίου». Προσφώνεῖται εἰς Ἀλέξ. Βασιλεῖον, τὸ φίλον τοῦ Κοραῆ. Ἀργυροκαστρίτην τὸν καὶ οὐνεργὸν εἰς τὴν ἐκδοσιν.

3. Ἡ γενεαλογία τῶν «αὐταδέλφων Οἰκονόμων», ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμου εἰς τὰ «Φιλολ. συγγράμματα» Α', σ. 452, καὶ 472, δὲν ἔχει καταχωρισθῆ ἀκριβῆς εἰς τὰ νεώτερα β. βλ. α. Ὁ Βρεττός εἰς τὴν Νεοελλ. Φιλολογίαν περὶ τοῦ Κωνσταντίνου γράφει: «Ἡθικὰ διηγήματα τοῦ Φρ. Σοαβίου νῦν πρῶτον μεταφρασθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τοῦ ἐκ Καββαίας κτλ. Βενετία 1816 (σ. 182). Εἰς τὰς ἐν τέλει βιογραφίας γράφει (τόμ. Β' σ. 813): Οἰκονόμος (Στέφανος, ἐκ Καββαίας (sic) μαθητὴς γενόμενος τοῦ Κούμα εἰς Τσαριτζάνην» καὶ «Οἰκονόμος (Κωνσταντίνος) ἀδελφὸς τοῦ προρηθέντος ἐπιστήμιονος ἀνδρὸς καὶ Οἰκονόμος τῆς ἐν Τσαριτζάνῃ Ἐκκλησίας». Ὁ Μαρ. Βρεττός ἔγραψεν εἰς τὸ Ἔθν. Ἡμερολ. τοῦ 1867 «βιογραφικὸν σχεδῆριον τοῦ Στεφ. Οἰκονόμου καὶ εἰς τὸ τοῦ 1886 ἐδημοσίευσεν ἐπιστολὴν τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου, δι' ἧς διαβιβάζει αὐτὸ (σ. 223). Τὸ «Σχεδῆριον» δὲν εἶδον. Παρατηρῶ ὁμως ὅτι ὁ μὲν Ἀνδρέας Βρεττός ἔγραψε περὶ τῆς ἐκ τῶν ὑπερβορείων καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας Οἰκονόμου ζῶντος αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μαρτίνου ἐσυνέχισε τὸ θέμα.

πάλιν: «Σ' ἔγραψα προλιθόντως περὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ Mathiae. Ἄλλ' αὕτη εἶναι διεξοδικωτάτη ἐσυλλογίσθη μετὰ ταῦτα ν' ἀποκτήσῃ τὸ γρηγορώτερον τὴν τοῦ Βυτμάνου... ἣτις εἶναι συντομωτέρη... Εὐκόλον εἶναι νὰ κάμῃς νὰ τὴν μεταφράσῃ τις... καὶ βάλῃ με σύντομον καὶ εἰς τὴν δαπάνην τοῦ τύπου» (σ. 98, 103, 178. Βλ. τὰ τῆς μεταφρ. παρὰ Πιντελάκη σ. 167—171. Εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς γραμματικῆς εἰς τὴν 6' ἐκδόσιν ἐπεστάτησεν ὁ Κ. Ἀσώπιος. Εὐτυχῶς ἔχω ἀντίτυπον, διότι εἶναι rarissime κατὰ Legrand).

Μετὰ τὴν παρέκβασιν περὶ τῆς ἀπὸ τῶν γράνων τοῦ Παπαβασιλοπούλου ἐξελιξέως τῆς γραμματικῆς καθ' ὄλον τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐπανέρχεται εἰς τὸ ζήτημα τῶν διδασκομένων μαθημάτων. Μοναδικὴ εἶναι ἡ περὶ τούτων εἴδησις, ἣν εὕρισκόμεν ἐν τῷ ὑφ' Ἑλληνοσ τῷ 1714 Λατινιστῇ ἐκδοδομένῳ «Status praesens ecclesiae graecae κτλ.» ἐν κεφ. Γ'—Δ', ἅπερ οὕτω μεταφράζει ὁ Εὐαγγελίδης: «Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις τοῦ Γένους σχολαῖς ἀναφέρει ὁ ἐκ Ἀτρίστης λόγιος Ἀλέξανδρος Ἑλλάδιος ἐν κεφαλαίῳ δ', ἐδιδάσκοντο τάδε τὰ μαθήματα: «ἐν τοῖς Γυμνασίοις, τὰ ὅποια χάριτι θεῶν ἐν πάσι ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μετρίως ἀθεοῦν, φοιτῶσιν οἱ μαθηταί, οἵτινες ἀπεπεράτωσαν τὰ ἑαυτῶν μαθήματα, ἐν ταῖς κοινῇς σχολαῖς. Καὶ πρῶτον διδάσκονται τὰ 8 μέρη τοῦ λόγου ἐκ τῆς τοῦ Κ. Λατινικῆς Γραμματικῆς ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν διότι παρ' αὐτοῖς ἰσχύει τὸ ὄσπλον: «Ὁκοδομεῖν χωρὶς θεμέλιου πόνου ἐστὶ μάταιος—γνώσι δὲ γραμματικῆς ἀνεμώλιον ἐπὶ μαθήσει». Ἐἴτα ἐδιδάσκοντο οἱ ὑπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ γενόμενοι ἐκλογαὶ γνωμῶν, κατόπιν οἱ τρεῖς λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, μεθ' ὃ ἡ Ὀμήρου Βατραχομουμαχία καὶ οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου καὶ ὁ τοῦ Κέρητος Θηβίου πίναξ τοῦ Ἰσοκράτους ὁ πανηγυρικὸς, ὁ τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς νέους καὶ οἱ δύο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ λόγοι πρὸς Ἰουλιανόν. Ἐπειτα ὁ παῖς ἐδιδάσκετο τὴν πράξιν καὶ τὴν Ρητορικὴν ἐκ τῶν τοῦ Ἀφθονίου προγιγνασμάτων πρὸς μίμησιν. Μεθ' ὃ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Συναεσίου, Μ. Βασιλείου, Ἡρωδιανοῦ, Ναζιανζηνοῦ, Φαλαρίδου καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν, διδόμενοι τοῖς μαθηταῖς πρὸς μίμησιν μᾶλλον ἢ πρὸς ἐρμηγείαν. Τοῦ κύκλου τούτου τῆς μαθήσεως περατωθέντος, δίδεται ὁ Ἀριστοφάνης, Εὐριπίδης, Σοφοκλῆς, Πίνδαρος, Θεόκριτος καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς φύσεως ποιηταὶ χάριν τῆς μιμήσεως τῶν ὁποίων παρέχεται τὸ Ἐγγερίδιον τοῦ Ἡρακλίου. Κατόπιν διδάσκειται ἡ Ὀμήρου Ἰλιάς καὶ οὕτω περατοῦται ἡ τριετής διδασκαλία τῶν γυμνασίων. Διδάσκονται καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Γεωργίου Σουγδουρή καὶ τὴν τοῦ Ἀθηναίου Θεοφίλου Κορυδαλέως καὶ αὐτὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπίσης ρητορικὴν τοῦ Ἐρμογένους καὶ τὴν τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου καὶ Κορυδαλέως ἠθικὴν, πολιτικὴν τὴν ἀριθμητικὴν τοῦ Νικομάχου Γερατηνοῦ μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Φιλοσόφου Πρόκλου. Ἐπίσης καὶ τὰ μαθηματικὰ τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους, Φυσικὰ δὲ καὶ μεταφυσικὰ καὶ Θεολογίαν (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ) καὶ Ἱστορίαν: Εὐάγριον, Ζωναράν, Σωκράτην, Μαθθαῖον Χρονογράφον, Θουκυδίδην, Πολύβιον, Ἀππιανόν, Ζώσιμον κ.τ.λ.» (ἐθ' ἀνωτ. σ. XCΙ—XCII). Εἰς τὰ ἀνωτέρω δέον νὰ προσθεσώμεν ἐκ τῶν προλεγομένων (σ. 8) τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Μακεδόνος Γεωργ. Κωνσταντινοῦ, ἐκδ. 1757, τὸν Φιλόπονον, Συμπλίκιον Θεμιστιον, τὰ μαθηματικὰ τοῦ Μπαλάνου καὶ εἰς τὴν θεολογίαν τὸν Γεώργ. Κορέσιον καὶ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας. Περὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου διδάσκει ἡμᾶς ὁ Κούμας εἰς τὸν ΙΒ' τόμον σ. 566 (Ἱστορίαι τῶν ἀνθρώπων πράξεων) τὸ σύστημα τοῦ Θεσσαλοῦ ἱερέως Ἰω. Πεζάρου, ὅστις ἐδίδασκεν ἐν Τυρνάβῳ, ἔπου ἐφοίτησεν ὁ Κούμας. (Παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Σάθα σ. 591—592). «Ἐδιαίρει τοὺς μαθητὰς εἰς πολλὰς κλάσεις προβαίνουσας ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλειότερα μαθήματα. Ἡ κλάσις τὴν ὁποίαν ἐγύμναζεν εἰς τὴν τεχνολογίαν τῶν ὀκτῶ μερῶν τοῦ λόγου ἦτο ἡ κατωτάτη. δευτέρα, ἣτις ἤρχιζε νὰ ἀναλύῃ τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου. τρίτη ἣτις εἰσύντασσε θέματα. τετάρτη, ἣτις ἐγυμνάζετο εἰς τοὺς ἐπιστολικούς χαρακτήρας κατὰ τὸν Κορυδαλλέα. ἡ πέμπτη

ἐκαταγίνετο εἰς τοὺς ποιητάς. ἡ ἕκτη ἐγεωμέτρει καὶ ἐφιλοσόφει, ἧτις πολλάκις ἐδαιριεῖτο εἰς δύο. Γραμματικὴν δὲν ἠθέλησε ποτὲ ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ Λασκάρεως. Ἑλληνικὰ μαθήματα παρέδιδε τὰς γνώμας τοῦ Χρυσολωρᾶ, τοὺς Μύθους τοῦ Αἰσώπου, τὸν Λουκιανόν, ἕσα περιεῖχεν ἡ Ἑγκυκλοπαιδεία τοῦ Παπούσα, πολλοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἡρωδιανῶ, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Συνεσίου, τὸν Ὅμηρον, καὶ τοὺς σκηνικοὺς ποιητάς. Θέματα ὑπηγόρευεν αὐτοσχεδίως δις τῆς ἑβδομάδος πρῶτον κατὰ τὰ εἶδη ρημάτων, καὶ ἔπειτα καθ' ἕλα τὰ εἶδη, χωρὶς νὰ ἐμποδίζῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῶν ἄλλων μαθημάτων ἢ διόρθωσις τῶν θεμάτων. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἤρχιζε συγχρόνως τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λογικῆς τοῦ Σουγδουρῆ, καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς Γεωμετρίας τοῦ Εὐκλείδου, με ἐβαινεῖν εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Εὐγενίου, καὶ εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν, εἰς τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ Γενουσησίου, καὶ εἰς τὸ κατὰ Γέσιον μαθηματικὸν τοῦ Εὐγενίου. εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοδοκίου, καὶ τέλος ἐπέθετο τὸ Θεολογικὸν τοῦ Εὐγενίου. Παρέδιδεν ἀδιακρόπως ἕλον τὸν ἐνιαυτόν. Εἰς τὰ ὑψηλότερα μαθήματα ὠμολόγει εὐκρινῶς ἕσα δὲν ἤξευρε, καὶ ἐσύττανεν εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ ζητήσουν, εἰ δυνατόν, τὴν τελειοποίησιν τῶν δι' ἄλλων δασκάλων· οὕτως ἔλεγεν, ὅτι ἡ Φυσικὴ εἶναι ἀτελής, ἐπειδὴ ἔλειπον τὰ πειράματα καθὼς καὶ ἡ γινῶσις τῆς τελειοτέρας Ἀλγέδρας, ἢ τῶν κωνικῶν τομῶν καὶ ἡ τοῦ λογισμοῦ τῆς ὡς ἀπείρου θεωρουμένης ποσότητος». Ἐν γένει τὰ περὶ τῆς διδασκείας ὕλης καὶ τῆς μεθόδου μετὰ τὴν ἄλωσιν θαυμασίως ἐξιστόρησεν ὁ φιλοπονώτατος μακ. Τρύφων Εὐαγγελίδης εἰς τὸν Α' τόμον. «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας», σ. ΧCII ε. ἐγὼ δοξάζω τὸν Θεόν, διότι με ἤξιωσε νὰ γράψω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἕπερ κολακεύομαι νὰ πιστεύσω, ὅτι εἶναι πρωτότυπον καὶ ρίπτει ἀπλετον φῶς περὶ τῶν διδασκομένων μαθημάτων καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς μεθόδου τῶν Ἡπειρωτῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν, οἵτινες συνέχισαν τὴν παράδοσιν.

Συγγράμματα τοῦ Ἀναστ. Παποβασιλοπούλου.

Α'. Κύριον ἔργον τοῦ διδασκάλου τούτου, διὰ τοῦ ἐποίου ἢ φήμη του διέβηκε τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐγένετο περιζήητος διδάσκαλος, εἶναι ἡ Ρητορικὴ του, ἧς τὸ πληρέστερον ἀντίγραφον σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Κοζάνης ἔχον ὡς κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἀντ. Σιγάλα (ἐντ' ἀνωτ. σ. 53 κῶδ. 123 τοῦ ΙΗ' αἰῶνος).

Κοζάνης 123. «Λευχειμονοῦσα Ρητορικὴ ἤγουν Ἀφθονίου Προγυμνάσιατα ἐκ τῆς Λατινίων ἀνθολογηθέντα φωνῆς καὶ ἐν ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ πόνῳ Ἀναστασίου Παπα—Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμῶνι Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενων πρωτοπέριων μαθητῶν». Ἐν κώδικι ἀγ. Παντελεήμονος 821 ἔπεται: «ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψβ'» ὡς καὶ εἰς τοὺς ἰβηρ. κώδικας.

φ. 1β. Ἰακώβου ἱεροδιακόνου Κυπρίου εἰς τὴν βίβλον ποίημα (βλ. κατωτέρω).

φ. 2x-3x. Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Ἀχρῖστης κυρίῳ κυρίῳ Παρθένῳ ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρας Θεσσαλίας καὶ πάτῃς Ἑλλάδος. ἀρχή. Ἐπρεπιν ἄρα, δέσποτα ἀξιόγαστε.

φ. 3x Πρὸς τὸν πανιερώτατον καὶ θεοπρόδλητον δεσπότην μητροπολίτην Ἀρῖσσης κύριον κύριον Παρθένιον ἐπιγράμματα (ἕλ. ἐτ. 1', σ. 1149, ἀνατ. 47 I. Δωδεκάστιχον, II ἐξάστιχον, ἀμφότερα τοῦ Ἰακώβου),

φ. 3β. Προσίμιον εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου. ἀρχή. Ἐνορῶν ὕμῶν τὸν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον (αὐτ. σ. 1151, ἀνατ. 48). Ὁ κώδιξ οὗτος, ὡς φαίνεται εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων, ἀνήκεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλον τὸν ἐκ Βερροίας.

Ἄλλοι κώδικες περιέχοντες τὴν Λευχειμονοῦσαν Ρητορικὴν

2. Ἄγιου Πίνε ἐλεΐμοιος Ἄγιον 235. XVIII αἰῶνος (1734)
 «Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ Ἀναστασίου Παπαδασιλοπούλου» φ. 149α 206β, 4ον.
3. Κωδ. 826, φ. 182 Ἡ ἐπιγραφὴ πλήρωσις ὡς ἄνω μετὰ τῆς χρονολογίας :
 «ἔν ἔτει σωτηρίου αΨβ΄.» Προτάσσεται φ. 1β. «Ἰακώβου ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου
 εἰς τὴν βίβλον» ἐπιγράμμα ἀρχή.
 «Πυκτίδα ρητορικῆς ὁ λατινικῶν.
 φ. 2α. Ἐπιστολὴ πρὸς Παρθένιον Λαρίσης φέρουσα χρονολογίαν αΨβ΄, Φεβρ.
 ς΄. Κώδικες μονῆς Ἰβήρων, δέου ἀφῆκε τὰ συγγράμματά του ὁ ἄνωτέρω πολλά-
 κισ μνημονευθεῖς, Νεόφυτος ἱερομόναχος, ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς γεραρᾶς ταύτης
 Ἀθωαῖδος μονῆς καὶ τῶν ἐν Τυρνάβῳ ἀρίστων ἀκροατῶν τοῦ Παπαδασιλοπούλου,
 διδάξαντος ἔπειτα καὶ ἐν Κιζάνῃ.
 4. Ἰβήρων 106, Ὁ τίτλος πλήρης ὡς ἐν τῷ 1ῳ μετὰ τῆς χρονολογίας αΨβ΄,
 Ἄπρ. ιγ΄. (Διαφρασί: εἰς τὸν... Παπαδασιλοπούλου... Τυρνάβῳ). Προτάσσονται:
 φ. 1α «Ἰακώβου ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου ἐπιγράμματα εἰς τὴν βίβλον».
 φ. 16. Ἀφιέρωσις. «Τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιο-
 τάτης μητροπόλεως Λαρίσης».
 φ. 26 «Προσίμιον εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου».
5. Ἰβήρων 109. «Ρητορικὴ λευχεΐμων ἦτοι τέχνη ρητορικὴ» τοῦ XVIII αἰ-
 ῶνος προτάσσονται:
 α΄. «Προσίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην»
 ἀρχή Τὴν ἐμφυτον ἐπιθυμίαν καὶ ἐφεσιν, ἃ; περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ μαθη-
 ματα φύσει ἔχουσιν ἄνθρωποι.
 β΄. «Προσίμιον εἰς τὰς στάσεις».
 ἀρχή. Ἰκανῶς περὶ τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου ἐξακριβώσαντες κατὰ
 τὸ ἐγγχωρὸν τοῖς εἰσχωγικοῖς καὶ ὡς ἐνὶ διὰ βραχέων ἐρμηνεύσαντες ταῦτα.
 6. Σηροποτάμου 224. ἔτ. 1772.
 «Ἀφθονίου σοφιστοῦ Προγυμνάσματα».
 Ἐν τέλει: «Πόνος Ἀναστασίου πέλω τοῦ καὶ ἀδελφιδοῦς διδασκάλου κυροῦ
 Βασιλείου. Ἀνεψιὸς αὐτοῦ τοῦ Παπαδασιλοπούλου, ἄλλος παρὰ τὸν υἱὸν του Κων-
 σταν (βλ. Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ, 1940, σ. 83).
7. Μονῆς Γρηγορίου 111.
 Ἀναστασίου Παπαδασιλοπούλου Ρητορικὴ λευχειμονοῦσα (ἀκέφαλος) Προτάσσονται:
 1. Ἀφιέρωσις εἰς Παρθένιον Λαρίσης, ἧς ἡ ἀρχὴ λείπει (τὸ ὑπάρχον μέρος
 ἐδημοσιεύσαμεν ἄνωτέρω (Γ΄, σ. 1152, ἀνατ. 49)
 2. Ἐπιγράμμα «πρὸς τὸν αὐτὸν» (δὲρ ἐπίσης ἐδημοσιεύσαμεν ἄνωτ.)
 3. «Προσίμιον εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου».
 8. Μονῆς Ἐσφιγμένου 293 ἔτους αΨη΄ (1790). Φεβρ. ς΄. «Προσίμιον εἰς
 τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου» καὶ τὰ ἐπιγράμματα.
 9. Κωδ. 302. Ἀναστασίου Παπαδασιλοπούλου Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ
 XVIII αἰῶνος.
- 10 Κατάλογ. χειρογράφων Ἰαίου καὶ Βουκουρεστίου ἀρ θ. 378. Λευχειμο-
 νοῦσα ρητορικὴ κτλ. (βλ. Εἰκοσιπενταετηρίς τοῦ ἐν ΚΠόλει ἑλλ. φιλ. Συλλόγου,
 παράρτ. ΙΗ΄ τόμου, ΚΠολις 1888, (σ. 101)
- 11 Κωδ. Γυμνασίου Θ)νίκης Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ κτ.
 (Serruys Catalogue des manuscrits conservés au gymnase grec de Salonique.
 βλ. Λάμπρου Νέος Ἑλληνομν. Α΄, 379).
12. Κωδ. βιβλιοθ. Ζαγοράς Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ.

(Βλ. Κατάλογον συνταχθέντα ὑπὸ Κ. Δουβουινιώτου ἐν Ν. Ἑλλ. Λάμπρου τομ. ΙΓ', 1916 σ. 243).

13 Κώδιξ Ματθαίου Παρανάκα ἔτους 1702 μετὰ τῆς πλήρους ἐπιγραφῆς, πολλῶν ἐπιγραμμάτων καὶ τῆς πρὸς τὸν Λαρίσης Παρθένιον ἀφιερωτικῆς ἐπιτολῆς, ἄπερ ἐκ τοῦ ΙΑ' τόμου τοῦ ἐν ΚΠόλει Φιλολ. Συλλόγου δημοσιεύω κατωτέρω,

14. Κώδιξ 1192 τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ 1702.

«Ρητορικὴ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων, πρωτοπέριων μαθητῶν». Τὸν κώδικα τοῦτον παραλαμβάω παρὰ τοῦ Ἐπιμ. Φαρμακίδου. (1) Οὗτος ἀντέγραψε καὶ τὰ δύο ἐπιγράμματα, ἄπερ φέρουσι, γράφει, τὴν ἐπικεφαλίδά: «τῷ πανιερωτάτῳ μητροπόλει τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Λαρίσης κυρίῳ κυρίῳ Παρθενίῳ ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρῳ Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος α ψ ε', Φεβρ. 5'. τὰ α'. Νῦν Θεὸς ὑψιμέδων μέγα ὤπασε χάριμα Λαρίση. Τὸ β'. Λαμπροφορεῖν σοφίης πάρος ὡς χεῖρισ' ἤρξατο Ἑλλάς».

Τοσοῦτος ἀριθμὸς χειρογράτων τῆς «Λευχειμονούσης ρητορικῆς» τοῦ Παπαβασιλοπούλου προσέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψίν μου ἐκ τῆς προχείρου ἐρεύνης μόνον σχεδὸν τοῦ καταλόγου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Β'. 1. Κώδ. Ἰβήρων 110 τοῦ ΧVIIII αἰῶνος ἐν ἀρχῇ «Στοιχεῖα τῆς ρητορικῆς». φ. 16: «Στίχοι ἠρωϊκοὶ ἐγκωμιαστικοὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Τυρνάβῳ κωμοπόλει σοφρολογιώτατον διδάσκαλον κύριον Ἀναστάσιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὃν ἡ ἀκροστιχὴς Νεόφυτος».

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζάθεε, πρὸς ἔμοιο τ' ἔπη λιτά
εὐ μάλα γὰρ γλίχομαι κορυφὴν σέθεν ἄσμασι στέψαι,
οὔνεκα Τύρναβον ἠμφίσασ πατρίδα φίλην μοι
φαιδρότερον φαιθόντος ἱμάτιον, ἔφ' ᾧ πέμψε σε (2)
ὑψιμέδων θεὸς ἐνθάδε, ἔνθα τελῶν ἐμόγησας,
τέχνην ρητορικῆς, λογικῆς θ' ὑφάνας βαθύλβον,
οὐ πάρος ἐς φάος ἔλθοῦσαν τοῖον. Φ' οὐαθεῖς
σ' εἴπατε οὐν σομόν, ἠδὲν Ἀναστάσιον καμάτων πέρι»(3).

2. Ἰβήρων 237, φ. 24ῶ 136β τοῦ ΧVIIII αἰῶνος. Ρητορικὴ ἀνεπίγραφος.

3. Ἰβήρων 248, φ. 269α 416β, Ρητορικὴ (4).

4. Κώδ. Ἰασίου τῆς Ρουμανίας 78. «Προσίμιον εἰς τὴν Ρητορικὴν τέχνην» ὑπὸ Ἀναστασίου Παπα—Βασιλοπούλου (ἐ.θ' ἀνωτ. σ. 98 καὶ 335, σ. 100)

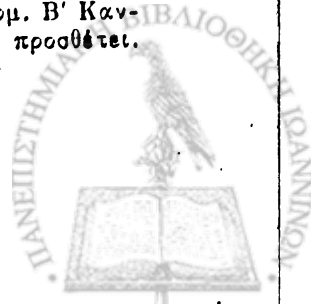
Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ρητορικῶν πραγματειῶν, τῶν εἰς χειρόγραφα ἀναφερομένων τοῦ Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου. Τὰ δύο ὡς ἂν ἔργα μεγάλως ἐθαυμάζοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν (βλ. τομ. Γ', σ. 1149, ἀνατ. 47, δύο ἐπιγράμματα τοῦ ἱεροδιακόνου Ἰακώβου Κυπρίου ὑπηρετοῦντος εἰς τὴν μη-

1. Ἡ Λάρισα ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881) κατ. σ. 102· ἐννοεῖται κακῶς ἐξέβωκεν αὐτὰ καὶ ἔχει λέξεις ἀνυπάρκτους ὡς τὸ θεόσκελα (ἀντὶ θεόσκελα). Νέας δὲ Γραφῆς ὑποκατέστησεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ὡς τὸ Λάρισα. Τοῦτο οὕτω γράφομεν νῦν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν διδχθέντες, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀφήνομεν ὅπως τὸ ἔγραψεν.

2. Ὁ κώδ. ὡς ἐπιπέμψε σε.

3. Τὸ ἐπιγράμμα ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς καὶ εἰς ἀθλίαν ἐκτύπωσιν εὗρισκεται ἀνωτέρω (Γ', σ. 1160 ἀνατ. 48—49). Ὁ εὐγνωμονῶν Τυρνάβιτης μαθητῆς εἶναι ὁ Ἰσηρίτης ἱερομόναχος Νεόφυτος.

4. Κατάλογ. τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλλήν. κωδίκων, τομ. Β' Κανταβρυγία τῆς Ἀγγλίας, 1900, σ. 65—66. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας ὁ Λάμπρος προσθέτει. «Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου».

τρόποιν Λαρίσης). Εύρομεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Παρηνίκα προτασσόμενα δύο ἕτερα ἐπιγράμματα τοῦ ἰδίου, μὴ ἀπνευόμενα εἰς ἄλλους κώδικας καὶ ἐπαναλαμβάνομεν καὶ τὰ δύο κακῶς ἀνωτέρω δημοσιευθέντα καὶ δυσανάγνωστα ἕνεκα τῶν κατετραμμένων στοιχείων, ἐπίτης καὶ τὴν ἀριερωτικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λαρίση Παρθέων.

Προλεγόμενα εἰς τὴν «Λευχειμονοῦσαν Ρητορικὴν»

1. Ἰακάβου. Ἱεροδιακόου τοῦ Κυπρίου εἰς τὴν βίβλιν (ἐπιγράμματα)

Πυκτε δα Ρητορικῆς ὁ' αἰνείδων ὄχετεύσας
ταύτην ἐκ λιβάδω ἔπλεε' Ἀναστάσιος.
ἀφικτέρη· πίνως δια' ἔκτου δεξιὸς ἴδμων-
πλήρης τοῖ σοφίης; καὶ χαρῶν τρόφιμος.

2. Τοῦ αὐτοῦ κατ' ἐρωταπύκρυσιν.

Πεῦν. Τίς σε ἀλουργοροεῖν θέτο, Ρητορικὴν βιβλίον;
τὴν πάρος οὐ τοῖον χάρος ἐσταμένην;

Ἄπ. ἔξοχος ἐν λογίοισιν ἀνήρ σόμει Κιλιότης τε,
ἕνος Ἰωαννίνων θεῖς Ἀναστάσιος,
παίδων ἑλλήνων χάρον αὐτίο' ἔων γε μαθητῶν
πλείστα πονησάμενος; τευχέ μ' ἀλουργοροεῖν,
οὐ τὸ πό' ἐν σφίρη ἄγααι κοινόπολις ἄρει
Τυρνάβου, ὡσαύτως πᾶσι τε Θειταλίη,
Σρῶν ἐνὶ Γυμνασίῳ σελαγιζόντος νεοδημήτω
μαρμαρυγαῖς ἀρετῶν πωλυμαθημοσύνης.

3. Πρὸς τὸν αὐτὸν πνευρώτερον καὶ Θεοπρόβλητον Λαρίση Παρθένιον.

Νῦν Θεὸς ὑψιμέδων μεγάλ' ὤπασε δῶρα Λαρίση
ποιμένα νητεκέως τῶν λογικῶν προβάτων
Παρθένον φλόμουσον ἐν ἀρχερεῖσι φαιινόν,
ἦπιον, ἠδυελῆ, εὐθύδικον, ζάθεον,
ὅς ρ' ἦθη μεμαῶς μεταμείψαι τῶν ὑτὸ χεῖρα
Μούσης ἀγκαλέσει καὶ σοφῆς χάριτας,
Μουσεῖου κατέληξ' ἀνά Τύρναβον ἀξιέτιον,
ἄλλα τ' ἄπειρα τέως θέσκελα ἔργα τελεῖ-
φ' καὶ Ἀναστάσιος τόδε πυκτίον ἠρ' ἀνέθηκε (1)
φωνῆς ἐξ Ἰταλῶν ἀιθολογησάμενος,
Σῆμα μέγ' εὐ' αβίης ἀνέρος ποτι ἄρχιερεῖα
ἔξχον ὕψια φλόν μουσοφόρων ἀνέρων.

4.

Ὁ Αὐτὸς

Λαμτροροεῖν σοφίης πάρος, ὡς χάρος ἤρετο, Ἑλλάς
ἄρει κομᾶν τε ρόδης ἴμοσύνης τε ἴοις.
Τύρναβος ἠδὲ Λάρισσα μέγ' ἀμβρύνεται ἐπ' τοῖς δε-
τοῖς ἀρετῆς ἔργοις Παρθενίου βαθύνου,
ὅς καλάμω θεϊκῆς χερὸς ἀξια προουκεχάρακτο
Ἑλλάδα ἠνιοχεῖν, Θειταλίαν δ' ὀσίως.

Τῆς αὐτοῦ πανιερότητας ἐλάχιστος δοῦλος
καὶ μαθητῆς τῆς ἐν Τυρνάβῳ Σχολῆς

Ἰάκωβος Ἱεροδιακόνος ὁ Κύριος (2)

1. γράφει ἄρ' ἀνέθηκε.

2. Ὁ ἐν Κ)πόλει ἑλλ. φιλολ. Σύλλογος, Σύγγρ. περιοδ. том. 1А' 1878, σελ. 74.

Μετὰ τὰ ἐπιγράμματα ἀκολουθεῖ (σ. 75) ἡ ἐξῆς θαυμασία τοῦ Ἀναστασίου ἐπιστολή.

«Τῷ Πανερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ Μητροπολίτῃ τῆς Ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Χαρίσσης κυρίῳ κυρίῳ Παρθενίῳ, ὑπερίτῳ καὶ ἐξάρχῳ Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος.

«Ἐπρεπεν ἄρα, δέσποτα ἀξιόγαστε, καὶ τῇ Λευχειμονούτῃ Ρητορικῇ ταύτῃ ἀφιερωθῆναι τῇ μεγαλοπρεπεῖ Σου Πανιερότητι, τοῦτο μὲν, ὅτι, εἰμὴ δι' αὐτῆς ἐφυλάττετο καὶ ὡπερ τι ῥόδον περιεθάλλετο, οὐκ ἂν ποτε τῆς Λατινίδος φωνῆς ὡς ἐκ τῶν κελυφῶν τῶν λατινικῶν λέξεων πρὸς τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὴν τῶν Ἑλλήνων, λέγω, διάλεκτον, τὴν διειδῆ καὶ εὐκίνητον, διέκυπτεν· τοῦτο δέ, ὅτι μεταμορθεύσῃ οὐκ ἄλλῳ τινὶ ἔπρεπεν αὐτῇ ἀναχθῆναι, εἰμὴ τῇ ἱερᾷ Σου ψυχῇ, ὡς τὰ μάλιστα ἐφιεμένη ἐπιθεῖν τὸ ὑπ' αὐτῆς ἰθυνόμενον ποίμνιον οἶονεὶ μεταμορφούμενον ἐκ τῆς ἀμαθείας εἰς εὐμάθειαν, ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας, εἰς παιδευσιν καὶ ἐκ τῆς ἀμειψίας εἰς μουσικὴν ἱεράν καὶ ἁρμονίαν εὐφρόσυνον, κατακηλοῦσαν οὐ τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθητήρια, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν, τὴν νοεράν καὶ ἀθάνατον. Ἦς τί ἄλλο γένοιτο θεοειδέστερόν τε ἅμα καὶ ἱερώτερον; Εὐφραίνεσθω τοίνυν ἡ Ἑλλάς, τὸ μέγα καὶ πολυβρύλλητον πρᾶγμα καὶ ὄνομα ἐν τοῖς ἀρχαίοις, τὸ μικρὸν δὲ καὶ δυστυχὲς ἐν τοῖς νῦν. Χορεύσατε καὶ ὑμεῖς, ὦ Μοῦσαι Ἑλικωνιάδες, ἔσαι τε ἐν Παρνασσῷ καὶ ἐν Ὀλύμπῳ, τῷ ὑψηλῷ ὄρει τῆς Θεσσαλίας διατρίβειν ὡς κληρουχίαν εἰλήφατε, καὶ μηκέτι θρηνεῖτε γοερῶς τὴν τοῦ ἡμετέρου Γένους κατάστασιν, ἅτε δὴ μὴ ἔχουσι τοὺς οἰκείους θιατώτας, ἵνα χορεύητε σὺν αὐτοῖς ἐν ταῖς ὑμετέραις σκηναῖς· μουσεῖον γὰρ νῦν ὁ φιλόμουσος ἐν Ἀρχιερεῦσι Κύριος Παρθένιος ἰδρῶτι καὶ πόνῳ χαριζόμενος ὑμῖν ἐνιδρύτατο, ὅπερ, εἰ καὶ τανῦν μικρὸν ἐστὶ καὶ ταπεινόν, ἀλλὰ γὰρ τῇ πολυωρίᾳ τῆς Θείας Προνοίας ἔχομεν χρηστὰς τὰς ἐλπίδας, ἵνα εἰς μείζονα ἔλθῃ αὐξήσιν, ὡπερ καὶ νῦν τῇ δυνάμει ταύτης εἰς φῶς ἐλήλυθε καὶ ἡ παρούσα Λευχειμονούσα Ῥητορικὴ, ἣν ἐπέιγεται τό γε νῦν εἶναι ἐλθεῖν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀρχιερατικῆς Σου πορφύρας, ἀξιόγαστε δέσποτα, ἵνα εἴπερ πού τις Ζωῆλος κατ' αὐτῆς γλῶσσαν ὑβριστικὴν κινήσῃ βουληθείη, αἰδούμενος τὸν προστάτην ἐλαφρῶ δῆγματι, οἶονεὶ κοριζόμενος⁽¹⁾ ταύτην, διασφίξῃ. Ἐρρωμένην καὶ ὑγιαίνουσαν διαφυλάττοι τὸ κρεῖττον τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα, διεγειρον αὐτὴν εἰς ἔργα σωτηριώδη καὶ κοσμοσωτήρια. Ἀμήν.

Κατὰ τὸ αΨβ' ἔτος τὸ σωτήριον, Φεβρουαρίου ς'.

Τῆς ὑμετέρας μεγαλοπρεποῦς Πανιερότητος θεράπων εἰλικρινής

Ἀναστάσιος Παπαῦ Βασιλόπουλος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων⁽²⁾.

Ὅντως τοιοῦτου ἐγκωμίου ἦν ἐπάξιος ὁ Παρθένιος Β', ἱεράρχης ἐξαιρετος, ὅστις ἔθεσε τοιαύτας εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο βάσεις μὲ τὸν θαυμάσιον Παπαβασιλόπουλον, ὥστε νὰ ἀφήσῃ ἐποχὴν καὶ νὰ ὑπερακοντίσῃ ἔλα τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλίας καὶ νὰ παραγάγῃ διδασκάλους ἀρίστους, οἵτινες διαιώνισαν τὸ κλέος τοῦ Τυρνάβου. Τὸ σχολεῖον τοῦτο, οὐ ἄνωτέρῳ ἐξεθέσαμεν τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων καὶ τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον, δύναται νὰ παραβληθῇ μὲ τὰ καλλίτερα σχολεῖα, ἐδίδασκον δὲ καὶ πλείονες τοῦ ἐνὸς διδάσκαλοι⁽²⁾.

Ὁ Παπαβασιλόπουλος ἐφημίζετο ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος τῆς Ρητορικῆς. Οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας περιπαθῶς ἐκαλλιέργησαν τὸν κλάδον διὰ καὶ διέπρεψαν ὡς κήρυκες τοῦ θεοῦ λόγου καὶ τοῦ κόσμου σαγήνευται. Καὶ ἔπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ὁ ρήτωρ ὑπερξείχε τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ρήτωρ ὀνομάζεται «κατὰ τοὺς ὄντως σοφοὺς ὁ ἐν συντο-

1. Κοριζόμενος χαϊδεύων. Ὁ Παρηνίκας ἐξέδωκε κοριζόμενος (ἐκ τοῦ κόρυζα=μύξα!)

2. Βλ. Εὐαγγελίδη, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας Α', σ. 226—228. Ἐν Τυρνάβῳ ὄντως ἀνευρίσκομεν τὸν γνήσιον Γιαννιώτικον διδακτικὸν τύπον.

μία διὰ τῆς γενικῆς ἐπιστήμης τὰ ὄντα περιλαμβάνων κτλ.»⁽¹⁾. Ἡ μὲν φιλοσοφία καλλιεργεῖ καὶ ρυθμίζει τὰς σκέψεις, ἡ δὲ ρητορικὴ διδάσκει πῶς νὰ χρησιμοποιώμεν αὐτὰς καὶ πῶς θὰ διοργανώσωμεν τὰ φυσικὰ τῶν μαθητῶν μετὰ χαρίσματα καὶ νὰ καταστήσωμεν αὐτὰ τοῦ λόγου ὑπηρετικὰ· ὁ μὲν νὰ ἀντιληφθῇ τοὺς κινδύνους μιᾶς ἀκαίρου σφοδρότητος καὶ νὰ χαλιναγωγῆσθῃ τὴν ἑρμῆν του, ὁ δὲ κτώμενος βεβαιότητα καὶ κύρος νὰ διευθετήσῃ τὴν συγκεχυμένην σκέψιν του καὶ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν συλλογιστικὴν εἰς τὴν κατηγορηματικὴν βεβαιώσιν. Ἐν γένει ἡ ρητορικὴ εἶναι ἐν τῶν ἀνιγκαίων παντὶ ἐλευθερίως τρεφομένῳ παιδευμάτῳ, καθότι ὁ λόγος ἔχει ἐξαισιᾶν ἰσχύον καθιστῶν πάντα ὑποχείριον αὐτῷ καὶ τὰ τραχύτατα τιθασσεύων κατὰ Δημοσθένην, καὶ δὲν εἶναι μόνον ὄργανον ἀναγκαῖον πρὸς τὸν τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐνεργόν βίον, ἀλλὰ καὶ τῶν καλῶν πρακτικῶν (Κάτων). Ἡ φήμη τῶν Ἰωαννιτῶν διδασκάλων ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου. Ὁ λόγος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἦτο τὸ μόνον ὄπλον κατὰ τῶν προπαγανδῶν καὶ ὀργιαζόντων σίρειτικῶν, κατὰ τῶν ἀρπάγων καὶ ἀίμοδιψῶν τυράννων καὶ ἐν γένει εἰς στήριξιν τῶν πιστῶν εἰς τὰς συμφορὰς ἐκείνας τὰς ἀνεκδιηγῆτους. Πάντες ἔγραφον τότε ρητορικάς, ὧν αἱ πλεῖσται εἶναι ἀέκδοτοι καὶ μᾶλλον ἐκκλησιαστικαί⁽²⁾. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος διδάσκων ἐν Ἰωαννίνοις ἔγραψε «Ρητορικὴν διαλαμβάνουσαν περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὀμιλίαν συγγράφειν, περὶ τῶν γενῶν καὶ διαιρέσεως τῆς ὀμιλίας» (ἐν κώδ. Ἐσφιγμένου μονῆς 316,2)· εἶναι ἡ σημερινὴ λεγομένη Ὀμιλητικὴ. Προηγῆθη δὲ τούτου ὁ Γ. Σουγδουρῆς μετεργῶν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς «Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὀμιλίαν συγγράφειν,» οὗ τὸ πρωτόγραφον διασώζεται εὐτυχῶς εἰς τὸν 77 κώδικα τῆς ἐν Πιπύθῳ μονῆς τοῦ Μεγ. Σπηλαίου ἐκ φύλλων 139 συγκείμενον εἰς 4ον εἰς τὸ πέρασ τοῦ κειμένου ἐν φ 137 β: «τέλος· μεταφρασθὲν ἐκ τῆς τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων φωνήν» παρὰ Γεωργίου ἱερέως Σουγδουρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν ἔτει 1678^ω ἐν Παταβίῳ. καὶ νῦν μετεγράφη παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ Πλωτοῦ τοῦ ἐκ Δρύνουπόλεως (sic) καὶ Ἀργυροκάστρου ἐπαρχίας καὶ ἐκ χώρου Βομπλοῦ ἐν 1735 ἔτει, ὀκτωβρίου 23^ω⁽³⁾.

Συγχρόνως τῷ Παπαβατιλοπούλῳ συνέγραψε καὶ ὁ πολὺς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὑπὸ τὸν τίτλον: «Σύνοψις ρητορικῆς τέχνης κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν», ὡς ἔχει ἐν κώδικι Ξηροποτάμου 214,2, καὶ ἦν συναντῶμεν εἰς πολλοὺς ἄλλους κώδικας (βλ. καὶ Σάβαν 389) ἀλλὰ καὶ ὁ ὁμότεχνος τοῦ Ἀναστασίου Γόρδιος συνέταξε «Τέχνην ῥητορικὴν», σωζομένην ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ (Λάμπρου Ν. Ἑλλήν. Δ', 109) καὶ ἐν Ρουμανίᾳ, ἣν ἀναγράφει ὁ Ἑρμιπιτσεάνου (ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 82, σ 98). Ἐν τέλει καὶ ὁ Παργινὸς Παῖσιος Δήμαχος ἔγραψε «Ρητορικὰ γυμνάσματα». Ὡς ἐπισφράγισμα εἰς τὴν τοιαύτην τῆς Ρητορικῆς ἀκμὴν ἐν Ἠπειρῷ συ-

1. Γρηγόριος Σιναΐτης παρὰ *Migne Patr. gr.* 150, στ. 1289 c. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῶν ἀρχαίων ρητόρων, ἀλλὰ νῦν μὲ τὴν δυσπερίληπτον τῶν γνώσεων ἑκτασιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ τὸ τοιοῦτον. Τότε δὲ αἱ γνώσεις μόνον ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν εἶχον προχωρήσει, ἐνῶ ὡς πρὸς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν ἱστορίαν παρέμενον αἱ αὐταί. Ὁ πλέον πεπειθευμένος νῦν δὲν δύναται νὰ καυχᾶται ἐπὶ πανδαημοσύνη, ἀλλ' ὅτι γνωρίζει νὰ διευθύνῃ τὴν ἀγνοίαν του ἐν δεδομένῃ σιγῇ, ὡς ὁ ἐντριβῆς ρήτωρ εἰς τοὺς κανόνας τῆς μεθόδου, ἥτις τον καθιστᾷ ἱκανὸν πρὸς τοῦτο.

2. Ὁ Ν. Βάμβας ἐξέδωκεν—καὶ εἶναι ὁ τελευταῖος—ἀμφοτέρως: «Ἐγχειρίδιον τῆς τοῦ ἱεροῦ ἀρθωνος ρητορικῆς». Ἀθῆναι 1851. 8ον, σ. 312 καὶ «Ρητορικὴ τῶν ἐνδοξοτέρων τεχνολογῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων» Ἀθῆναι: ἐκδ. γ', 1856, σ. 388.

3. Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν β) κωδίκων α) χειρογράφων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ὑπὸ Νίκου Βέη. τόμ. Α' Ἀθῆναι 191ῶ, σ. 75. Ἐν Ἀθῶν ὑπάρχουσιν οἱ ἀξίης κώδικες, ὁ ἀρχαιότερος (1791) ἐν 292,6 τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου, Παντελεήμονος 229,4 ἰσῆρων 233. Ἐκ Μετροβιτικῶν κώδικος ἐδημοσίευσε τὴν πραγματείαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Νικ. Τζέροτσελη ὁ κ. Κ. Κούρκουλας ἐν «Ἀναπλάσει» περίοδος Β' ἀρ. 18, Ἰαν. 1954, σ. 267—270 κ. ἰ. ἀλλ' ἔχει μέγα χάσμα ἐν τῇ μέσῳ. Ἰὸ πλήρες ἐν Βατοπ. κώδικι 204 φ. 15.

νέταξεν ὡς πρωτότυπα ὁ Νεόφυτος Δούκας τὴν «Ῥητορικὴν» καὶ τὴν «Ῥυθμικὴν»· διότι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν δεκάτομον τῶν ἀττικῶν ρητόρων ἐκδοσὺν, εἰμὴ κατεῖχε τελείως τὴν ρητορ. τέχνην; Καὶ οἱ μὲν Ἡπειρώται δὲν ἐξέφυκαν τὰς ἐργασίας αὐτάς, ἐξέδιδον ὁμῶς οἱ ἐξῆς κατὰ χρονολ. σειρὰν Σκοῦφος 1681, Μακάριος Ἱεροδιδάσκalos 1755, Κορυδαλεὺς 1768, 1786; Κορνῆλος Ἰωάσαφ 1788, Βαρθολομαῖος, Δαμιῶδός 1815, Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων 1813⁽²⁾. Συγχρόνως ἔκαμνε καὶ ὁ Ν. Βάμβας τὴν α' ἐκδοσὶν συναγωνιζόμενος αὐτῷ.

Νῦν δὲ ζητητέον πόθεν ἐρμώμενος ὁ Παπαβασιλόπουλος πρόεκρινε τὰ «Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου»; Οὗτος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ρήτορος Λιβανίου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἐρμηνεύσας τὸν «τεχνικὸν» Ἑρμογένην, τὸν πατέρα τῆς Ῥητορικῆς, ἤρκησε μεγάλην καθ' ὄλον τὸ Βυζάντιον ἐπιρροήν. Τέως οἱ πάντες μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην, πρῶτον γράψοντα Ῥητορικὴν, ἐβασνίζοντο μὲ τὸν δύσκολον καὶ εἰς ὑπερβατικὰς ἐννοίας ἀναλυόμενον Ἑρμογένην. Ἐγραψε περὶ τὸ 161 π. Χ. εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν, ὅτε ἡ φαντασία ὀργιάζει, καὶ θανατίζσας τὸν νοῦν εἰς τὰ 25 ἔτη ἀπώλεσε τὸ μνημονικόν! Καὶ ὁμῶς οἱ ἀείμνηστοι καὶ ἀκαταπόνητοι πρόγονοι ἡμῶν πρὸ τοῦ Παπαβασιλόπουλου καὶ μετ' αὐτὸν ἐμάνθανον τὴν ρητορικὴν ἐκ τοῦ Ἑρμογένους· καὶ παρυσιάζω τὴν ἐξ 800 περίπου σελίδων εἰς βον ἐκδοσὶν Ἀθῶν. Παρίου, τοῦ ἐκ τῶν κρυφάων ἐν τῇ Ἀθωνιάδι μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου: «Ῥητορικὴ πραγματεία ἦτοί τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως, τοῦ κατ' ἐξοχὴν τεχνικοῦ καλουμένου, Ῥητορικῆς τέχνης ἐξήγησις, συνοψισθεῖσα μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ διαφόρων ἐξηγητῶν καὶ ὡς ἐν: ἀκριβέστατα φιλοπονηθεῖσά τε καὶ ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἀναπληρωθεῖσα τὰ ἐλλείποντα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, νῦν δὲ πρῶτον ἐκδοθεῖσα τοῖς φιλολόγοις κτλ.». Ἐνετίησιν 1799. Ἦτο ἡ τελευταία προσπάθεια νὰ συγκρατηθῇ ἡ παράδοσις τῆς ρητορικῆς. Τίς ἰσχύει σήμερον νὰ διεξέλθῃ τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον; τίς θὰ ἔχη τὴν περιεργίαν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦτον; Ὁμολογῶ, ὅτι ἐγὼ μάτην ἐκοπίασα. Παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ ἐκεῖνη ἀνεπιτρεπτεῖ, ἣτις ἐδημιούργει τοὺς μεγάλους διδασκάλους καὶ ρήτορας. Ὁ Βάμβας πρῶτος μᾶς καταδιβάσει ἀπὸ τοῦ Παρνασοῦ καὶ τελευταῖον ὁ ἅγιος Ἑρμοπόλεως, τέκνον τῆς Ἡπέρου καὶ αὐτός, μᾶς πεζεύει τελείως ἀπὸ τοῦ Πηγᾶσου καὶ ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς μόνον εἰς τὰ συνῆθη νὰ πηδῶμεν ὑποζύγια⁽¹⁾· εἰς τὸ μέγα καὶ πολύμοχθον τοῦτο βιβλίον, ὅπου ὁ συγγραφεὺς πρὸς ἐκπληξίν ἐφιλοτιμήθη ὡς ψίλλερτος μέλισσα νὰ περιῖπταται εἰς πάντα τὰ ἀνθη τῆς ρητορείας καὶ νὰ συλλέγῃ τὸ μέλι ἦτοί τὴν χάριν τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς παντο-

2. Ὁ τελευταῖος σχολικὴν κατὰ τὸ σύστημα τῶν Γιαννιτῶν: «Τέχνης Ῥητορικῆς βιβλία τρία ὑπὸ Κ. Οἰκ. καὶ πρεσβυτέρου τοῦ κατὰ φιλολογικὸν τῆς Σμύρνης γυμνασίον διδασκάλου τῆς φιλολογίας, εἰς χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου». Ἐν Βιέννῃ σ. λθ', 258. Καὶ εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν «Γραμματικῶν» συνάπτει τὴν ρητορικὴν μετὰ τῆς γραμματικῆς ἔξομνῶν τὴν χρησιμότητα αὐτῆς (σ. λθ'). Οἱ ἄλλοι ἔγραψαν μόνον ἐκκλησιαστικὰς ρητορικὰς.

1. Εὐδαγγέλου Ἡμίμα μητροπολίτου Ἑρμοπόλεως, «Ῥητορικὰ δοκίμια». Ἀλεξάνδρεια 1954. Ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς, ὃν οὔτε κατ' ὄψιν γνωρίζω, ἐν τῇ μικρῇ βιβλιογραφίᾳ, οὐδένα ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ρητορικῆς ἀναφέρει, ὑποθέτω, ὅτι θὰ συμπληρώσῃ τὸ χρήσιμον τοῦτο τοῖς ἱεροκλήρουξιν ἔργον, ἐκδίδων τὴν θεωρίαν τῆς ρητορείας, διότι ἄλλως τὰ περὶ αὐτῶν θὰ εἶναι κήρυκα. Τὰ ρητορικὰ καὶ λεκτικὰ οἰήματα, καὶ οἱ τρόποι καὶ αἱ στάσεις τῆς ρητορικῆς δὲν εἶναι τοῦ κάθε ἐνός κήρυκος. Τὰ προσαγόμενα παραδείγματα εἶναι τῶν μεγάλων ρητόρων καὶ διδασκάλων· ἂν ὁ τυχὼν ἀρχάριος θελήσῃ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰ, θὰ πέσῃ ἐκ τοῦ ὕψους, ὅπως ὁ Ἰκαρος, καὶ ἡ μίμησις θὰ καταντήσῃ γελοιοποίησις, ὁ δὲ ἱεροκλήρουξ θεατρὸς μὲ τὰς σπαρτωδικὰς ἐκείνας χειρονομίας. Τὰ «Ῥητορικὰ δοκίμια» ταῦτα εἶναι τὰ «Προγυμνάσματα» τοῦ Ἀφθονίου, ἀλλὰ ταῦτα κατὰ τὸν Σάρδειον ἐπίσκοπον «μικρὰ ρητορικὴ ἐστὶ καὶ καθὼς ἐπὶ τῶν βαναύσων τεχνῶν προηγεῖται τινα πρὸ τῆς καθόλου τέχνης, ὡς ἐπὶ τῶν χαλκῶν τὸ ἀνάψαι ἀνθρακίαν, τὸ φυτᾶν... Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν προγυμνασμάτων ἀπὸ τῶν ἐδωλωτέρων πρῶτον ἀρκτέον, τὸ δὲ ἐστὶν ὁ μῦθος...» (σ. 37). Διὰ δὲ τὰς χειρονομίας λέγω καὶ τοῦτο, θὰ ἀναπληροῦσι τὴν κενότητα τοῦ λόγου. Οἱ Ἄγγλοι ἕτανται ἀκίνητοι κηρύττοντες.

δαποῦς φιλολογίας καὶ λογοτεχνίας, ἡ ρητορικὴ ἀπόλλυσεν ἐντελῶς τὴν ἑννοίαν ὡς ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία τοῦ λόγου, ὅπως προῖδεάσθη ταύτην ὁ μέγας Ἀριστοτέλης καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος· καταντῶ ἀπλῶς τέχνη τοῦ λόγου, εἶναι σῶμα ἀνευ ψυχῆς, εἶναι καθαρὰ μίμησις καὶ οὐχὶ ἔμπνευσις καὶ δημιουργία, περιοριζομένη εἰς τοὺς τύπους μόνον. Ὁ Ἀφθόνιος ἐγένετο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς· ὁ δὲ τὸ νέον τῶν παραδειγμάτων εἶδος, καὶ εἶναι ταῦτα οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Δὲν ἠπλοποίησε μόνον τὸν Ἑρμογένην, ἀλλ' εἰσήγαγε καὶ μέθοδον καὶ ἀσκήσεις καὶ ταῦτα ὠνόμασε Προγυμνάσματα. Ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ εἶτα ἡ Ἀντιόχεια πολλὰ ἐκαινοτόμησαν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ λόγου καὶ ἐδημιούργησαν τὰς «μελέτας», εἰσήγαγον καὶ τοὺς μύθους⁽²⁾. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου καὶ αἱ παραβολαὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅπως αὐταὶ οὕτω καὶ ὁ μῦθος κατὰ τὸν Σαρδιανὸν «τῆς ῥητορικῆς ἀπάσης φέρει εἰκόνα καὶ δύναμιν»⁽³⁾. Κατὰ τὸν αὐτὸν τὸ προγυμνασμά εἶναι «εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγων τῶν κατὰ ῥητορικὴν μερῶν ἢ εἰδῶν χρήσιμά τινα προασκουμένη», ὁ δὲ μῦθος προετάχθη ὡς βιωφελῆς (προλ. V).

Ὁ Παπαβασιλόπουλος σπουδάζων ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ θὰ εἶχεν ἀσχοληθῆ μετὰ τὸν Ἀφθόνιον, εἶχε δὲ καὶ ἐν Ἰωαννίνοις ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ βιβλιοθήκῃ τὸν ἀνώνυμον «Περὶ τοῦ Ἀφθονίου Προγυμνασμάτων»: *Aphthonii Progymnas mata commendarii, inno- minati auctoris. Aldus Pius Manutius. Venetiis 1509* (B.E. 1339). Εἶναι τὸ βιβλίον ἐκ τῶν πρώτων ἐκδόσεων τοῦ περιφήμου τούτου ἐκδότου· τελευταῖον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Wlgo* (ἐνθ' ἀνωτ. I 127). Προέκρινε τὰ Προγυμνάσματα «χάριν τῶν πρωτοπέρων μαθητῶν» μεταφράσας ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον. Ἀλλ' εἰς αὐτὰ εἶχεν ἐπιστήσει πρὸ πολλοῦ τὴν προσοχὴν ὁ πολὺς Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς ἐκδοὺς ἐν Λονδίῳ τῷ 1625 μετὰ τοῦ ἐπιστολαρίου καὶ ἔκθεσιν περὶ ρητορικῆς. Ἡ ἔκθεσις αὕτη, καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς Μοσχοπόλεως (1744), ἦν ἔχω ὑπ' ὄψιν, ὑπάρχει ἐν τέλει (σ. 109—173), προηγούνται ἔμως «Ἀφθονίου σοφιστοῦ Προγυμνάσματα» (σ. 73—108), ὡς σημειοῦται καὶ ἐν τῇ προμετωπίδι⁽⁴⁾. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡδύνατο μὲν ὁ Παπαβασιλόπουλος νὰ ἐπανεκδώσῃ τὸ κείμενον τοῦτο, ἀλλὰ θὰ πεισθῆ πᾶς τις ἐγκύψας εἰς αὐτό, ὅτι τοῦτο, θὰ ἦτο πάντῃ ἀχώνυτον διὰ «πρωτοπέρους μαθητᾶς» καὶ προετίμησε τὸ Λατ. κείμενον, ὅπερ εἶχον καταστήσει εὐπρόσιτον καὶ εὐκατάληπτον εἰς μαθητευομένους.

Ἀκροτελεύτιον εἰς τὰ περὶ «Λευχειμονούσης ρητορικῆς»

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Παπαβασιλόπουλος ἠπλοποίησε τὴν γλῶσσαν δηλ. ἀπεμακρύνθη μικρὸν ἐκ τῆς ἀττικίζουσης τοῦ Ἀφθονίου, ἔγραψε δηλονότι τὴν λογίαν γλῶσσαν, ἣτις ἔσβυσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νεοφύτου Δούκα. Ἐχω ἐνώπιον τὸν 1192 κώδικα τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης, γράψιμον τοῦ Ἰακώβου Κυπρίου, μικρογράμματον, ἐπισεσυρμένον ἐλαφρῶς, καθαρὸν. Παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τοῦ κώδικος, ἔστις ἀριθμῶ 131 φύλλα εἰς 10ον, διαλαμβάνει γενικῶς περὶ ρητορικῆς, εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ ὑπομνηματιστῶν τοῦ Ἀφθονίου (Ἀνώνυμος, Μαξ. Πλανούδης, I. Δοξαπατρῆς, ὁ σπουδαιότερος μετὰ τὸν Σαρδιανόν, καὶ ἕτερος Ἀνώνυμος) οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Prolegomenon sylloge*» ἀπετέλεσαν τὸν XIV τόμον τῶν

2. Βλ. *Croiset A. M. Histoire de la litterature grecque*, τομ. V. Paris 1938, σ. 983—984. Περὶ τῆς χρήσεως, ἣν ἐποιούντο τοῦ Ἀφθονίου οἱ μετὰ ταῦτα ῥήτορες βλ. ἐκδ. *Rabe* ἐν τῇ τεύβνε- ρεῖφ βιβλιοθήκῃ 1930 τῆς συλλογῆς Ἑλλήνων ῥητόρων πρόλογον, καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Προ- γυμν. Ἀφθονίου προλεγόμενα σ. 73, 170, καὶ *Walg—Sprengel Rhetores graeci I—II*.

3. *Ioannis Sardiani commentarium in Aphthonii progymnasmata*, edidit *H. Rabe Lipsiae Teubner 1928*, III, περὶ χρείας, σ. 31, 1. Ὁ Ἰωάννης ἦν ἐπίσκοπος Σάρδεων μετὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἔγραψε τὸ ἑξαιρετικὸν τοῦτο ὑπόμνημα εἰς Ἀφθόνιον.

4. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ἐν μόνῃ τῇ μοσχοπολίτιδι ὑπάρχει ἐκδόσει, μαρτυροῦσα τὴν ἀκριβείαν τῶν ἐκδοτῶν.

Ἑλληνῶν ρητόρων (*Rhetores graeci*) ἐκδοθέντα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Teubner τῷ 1925 ὑπὸ *Hugo Rabe*. εἰς τοῦτον περιελήφθησαν καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰ βιβλία περὶ σιᾶσεων, περὶ εὐρέσεως καὶ περὶ ἰδεῶν τοῦ Ἑρμογένους. Τὸ περὶ ὄρων τοῦ Ἀφθονίου βιβλίου, ὅπερ ἐτύπωσε καὶ ὁ Κορυδαλεύς, ὁ Παπαθασιλόπουλος περιέλαβεν ἐν τέλει, καὶ τοὺς μύθους κατεχώρισεν ἐν τέλει ἐκτὸς τοῦ κειμένου. Τὸ σχολικὸν στοιχεῖον ὅπερ εἰσήγαγεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ κείμενα ταῦτα, εἶναι τὸ «κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν». Τὴν προσθήκην ταύτην ἐθεώρησα καλὸν νὰ κάμω διὰ νὰ γνωρίσω εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἓνα κώδικα ἀριστον τῆς «Λευχειμονούσης ρητορικῆς», ἀποκείμενον ἐν Ἀθήναις. Ἐκφράζω δὲ εὐχαριστίας εἰς τὸν λαμπρὸν διευθυντὴν κ. Κορυθοῦτον, ὅστις προθυμότητα μὲ ἐξυπηρέτησεν.

Τὸ κείμενον τῆς Λευχειμονούσης Ρητορικῆς

Ἐκρίνα ἀναγκαῖον νὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα ἐν τμήμα ἐκ τοῦ περισπουδάστου τούτου συγγράμματος τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου τοῦ γένους, ἵνα ὁ ἀναγνώστης σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ ὕφους αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἑλληνίζουσι τὸν ἴδιον ἐπιστολικὸν τύπον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκομίσῃ. Ἔπρεπε καὶ ἡ τέχνη τοῦ γράφειν εἰς τὸν διδασκαλὸν τῆς Λευχειμονούσης Ρητορικῆς, ἣτις τοσοῦτον ἐξυμνήθη, νὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ. Εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸν ἱβηρικὸν 109, ὅστις πράγματι ἔχει ἀμεμπτον ὀρθογραφίαν. Ἀνεκάλυψα καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἕτερον ἐπίσης καλὸν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην δυστυχῶς νὰ παραβάλω⁽¹⁾. Ἐκ τοῦ κειμένου τούτου, ὅπερ μέχρι τοῦδε δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν, προκύπτουσι νέα συμπεράσματα, ὅτι ἡ Λευχειμονούσα ρητορικὴ δὲν εἶναι καθόλου μετάφρασις, ἀλλ' ἔργον τοῦ Παπαθασιλοπούλου καὶ εἶναι συντεταγμένη, ὡς ἔχουσι τοῦλάχιστον οἱ δύο κώδικες, οὓς ἀνέφερον, εἰς ἀρχαῖζουσιν γλῶσσαν δηλ. τὸ μὲν κείμενον τοῦ Ἀφθονίου διειρηθήν ἀνέπαφον⁽²⁾ ἢ δὲ ἐρμηνεία καὶ τὰ σχόλια εἶναι εἰς ἑλληνικὴν ἀρχαῖζουσιν. Δὲν δύναμαι νὰ λύσω ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ζήτημα, ἀλλ' ὑποτοπάζω, ὅτι μετέφρασε τὸ πρῶτον τὸ σύγγραμμα, ἔπειτα προμηθευθεὶς τὸν Ἀφθόνιον εἰργάσθη αὐτοτελῶς χωρὶς νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μετάφρασιν.

Τοῦ κώδικος τῆς μονῆς Ἰσθίων ἠγαθύνθη ὁ προϊστάμενος αὐτῆς, ὁ καλοκάγαθος προηγούμενος κύρ Χρῦσανθος ἀρχιμανδρίτης νὰ μοι πέμψῃ, ἀντὶ τῶν σελίδων λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς Ρητορικῆς, ἣν καὶ δημοσιεύω καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐπιστολήν. Ἐκ τοῦ τελευταίου μέρους ταύτης μαθαίνει ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἐξακολουθεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἀγιοποιήσεως τοῦ ὁσίου Νικοδήμου ἀγιορείτου, ὅστις εἶχε θεῖον, ὡς νομίζω, τὸν ὀλίγον πρὸ τοῦ 1821 Ἱερόθεον μητροπολίτην Ἰωαννίνων, χάριν τοῦ ὁποῦ ἐγραφε τὸ θαυμάσιον «Συμβουλευτικὸν ἐγχειρίδιον». ⁽³⁾

1. Εἶχον μελετήσει τὸ θέρος τὸν κώδικα καὶ ἕνεκα τοῦ καύσωνος ἀνέβαλον τὴν ἀντιβολήν. Ὄταν μετὰ τὸ θέρος ἐξήτησα, εὐρέθη τὸ τμήμα τῶν χειρογράφων κλειστὸν, διότι ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν ὁ διευθυντὴς τῶν χειρογράφων μετετέθη εἰς ἄλλην ὑπηρεσίαν. Ἴσως ἐν τῇ συνεχείᾳ διορισθῆ ἄλλος καὶ θυνηθῶ νὰ κάμω τὴν ἀντιβολήν.

2. Δὲν ἔχω ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου, ἐν τῷ τμήματι τοῦ Ψυχικοῦ, τὸν Ἀφθόνιον (ἀπόκειται ἐν τῇ λοιπῇ βιβλιοθήκῃ μου εἰς Λαύραν) διὸ καὶ μετεχειρίσθη τὸν Σαρδιανὸν καὶ τὰ «*Prolegomena*».

3. Εἶχον παρακληθῆ νὰ γράψω εἰς τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος, ὅπερ ἐξέδωκεν ἡ «Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη» καὶ ἔγραφα κριτικὴν τοῦ «Πηδαλίου» ὅπερ εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἔργον ὅπερ ὁ Νικοδήμος μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ Λεονάρδου ἐξέδωκεν· ἀλλὰ δὲν περιελήφθη.

Πολυσέβαστέ μοι Σεβασμιώτατε Ἅγιε Κορυθαῖς
Κύριε Εὐλόγιε εὐλαβῶς τὴν δεξιὰν Ὑμῶν κατασπάζομαι

Ἄπαντῶν εἰς τὸ τελευταῖον Σας γράμμα τόσον ἀργά, βαθυσεβάστως γνωρίζω Ὑμῖν ὅτι, καὶ αἱ ἕκτακτοι ἀπασχολήσεις μου συνετέλεσαν, ὡς ἡ ἐπὶ δύο μῆνας ἀντιπροσώπευσις τῆς Μονῆς εἰς τὴν I. K. ἀντὶ τοῦ προηγ. Εὐθυμίου ἀποσταλέντος εἰς Κων)λιν δι' ὑπόθεσιν ἡμῶν μετὰ τοῦ Ἀρχιμ. Παγκρατίου ἡγουμένου τῆς Βλατάδων, καὶ μίᾳ μικρᾷ ἀδιαθεσίᾳ μου ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπορία μου ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματός Σας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντιγραφειῶν ὑπ' ἐμοῦ σελίδων ἐκ τοῦ κώδικος 109 Λάμπρου, δὲν ἠμπόρεσα νὰ εὔρω μέχρι ποίου σημείου ἐσταμάτησα τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν καὶ ἀναφέρομαι εἰς τοὺς τίτλους ἢ ἐπικεφαλίδας διὰ νὰ καθορίσητε τὰ φύλλα τὰ ὅποια ἀντέγραψα· σελίδας δὲν φέρει.

» Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην

» Τὶ ἐστὶ ρητορικὴ

» Τὰ τῆς ρητορικῆς εἶδη τρία· τί τὸ χρήσιμον αὐτῆς;

» Τὶ ἐστὶ ρήτωρ;

» Περὶ τρόπων ἀναγνώσεως ρητορικῆς

» Πόσα δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ζητεῖν παρὰ τῶν ἀκροατῶν

» Περὶ προγυμνασμάτων, καὶ πόσα εἰσὶν

» Τίνα τούτων ἀρμόζει ἐκάστῳ τῆς ρητορικῆς εἶδη ἰδίως καὶ τίνα κοινῶς

» Περὶ μύθου

» Ὅρος μύθου

» Σχολιον.

Τὰ ἀνωτέρω περιέχονται εἰς 5 φύλλα καὶ ἐν τέταρτον τοῦ 6ου φύλλου· νομίζω ὅτι ταῦτα ἀντέγραψα· ἀκολουθοῦν αἱ ἐπικεφαλίδες τοῦ 6ου φύλλου καὶ ἐφεξῆς ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν ἀντέγραψα· αὗται εἶναι τοῦ 6ου φύλλου.

» Ἐκθεσις μύθου

» Ἐτέρα

» Ὅρος διηγήματος

Τοῦ 7ου φύλλου

» Σχολιον

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 7ου φύλλου ἄρχεται

» Περὶ ἀρετῆς διηγήματος

Εἰς τὸ 8ον φύλλον

» Ὅτι πανταχῶς διηγητέον

» Περὶ χρήσεως τούτων

Ἀρχὴ 9ου φύλλου

» Ἐκθεσις (περὶ Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου· ἰδική μου ἐπεξήγησις).

» Ὅρος χρείας

» Ἐρμηνεῖα καὶ συνεχίζεται εἰς τὸ 10 φύλλον

» Χρεία ἐστὶν

» Διαίρεσις χρείας μέχρι τοῦ 1/3 τοῦ 11 φύλλου καὶ ἀκολουθεῖ

» Ἐτέρα διαίρεσις.

Παρέθεσα τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ εὔρητε τὰς σελίδας τὰς ὁποίας ἀντέγραψα. Περὶ τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν.

Ἄπο τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν μέχρι τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις φύλλα 52.

Ἐκ τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις ἀντέγραψα φύλλα 8 μέχρι τῆς ἐπικεφαλίδος 11· ὕλη τοῦ ζητήματος, δύο σειραὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ 8ου καὶ συνέχεια εἰς τὸ 9ον καὶ 10ον.

- Ἄπο τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις μέχρι
- »Βιβλίον δεύτερον Κεφ. α περι τῶν τοῦ λόγου μερῶν φύλλα 28
 - Μετὰ τὴν ἐπικ. «ὕλη τοῦ ζητήματος» ἀκολουθοῦν
 - »Περὶ συνεστηκῶτων ζητημάτων
 - »Διαιρέσεις τῶν δεκατσεσσάρων στάσεων
 - »Ἐτέρα διαιρέσεις συντομωτέρα
 - »Ἐτέρα τῶν αὐτῶν
 - »Ὑποδιαιρέσεις τῶν στάσεων
 - »Στοχασμοῦ διαιρέσεις μέχρι τοῦ 19ου φύλλου

Ἄπο τὸ 20ον

- »Περὶ διαιρέσεως ὄρου
- »Διαιρέσεις ἀντιλήψεως
- »Διαιρέσεις τῶν ἀντιθετικῶν στάσεων
- »Διαιρέσεις τῆς πραγματικῆς
- »Περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς μεταλήψεως
- »Περὶ διαιρέσεως ρητῶν καὶ διανοίας
- »Διαιρέσεις ἀντινομίας
- »Περὶ συλλογισμοῦ
- »Περὶ ἀμφιβολίας
- »Ἐπίλογος
- »Ὅρος εὐρέσεως (μέχρι συμπληρώσεως τοῦ 28 φύλλου).

Βιβλίον δεύτερον μέχρι βιβλίου τρίτου περὶ ἐρμηνείας παρέχοντος τὰ γένη τῶν χρησιμωτάτων χαρακτήρων φύλλα 28.

(Ἄν Σᾶς ἐνδιαφέρουν αἱ ἐπικεφαλίδες γραφατέ με ἵνα παραθέσω αὐτὰς ὅσον καὶ τὰς εἰς τὰ λοιπὰ μέχρι τέλους τοῦ κώδικος).

Τοῦ βιβλίου φύλλα 16

ἔπονται 3 φύλλα ἄγραφα καὶ ἄρχεται: Ρητορικὴ λευχείμων ἦτοι τέχνη ρητορικῆ·

Προγυμνάσματα

Προοίμιον

φύλλα 35

μεθ' ὃ

Διδασκαλία περὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς τρόπου τοῦ διδάσκειν τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐκδοθεῖσα παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ κρητός, ταπεινοῦ τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καθηγουμένου τοῦ τῆς παλαιοπόλεως σεβασμίου Μοναστηρίου φύλλα 19

Προοίμιον ἐν εἵδει χρείας

ἔπονται τρία φύλλα ἄγραφα καὶ ἄρχεται

- »Εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους μέθοδος προδιοίξεις, ἦτοι εἰσαγωγή.
- »Τὶ ἐστὶ λογικὴ καὶ περὶ τῶν τριῶν τοῦ νοῦς ἐνεργειῶν φύλλα 46 μέχρι τέλους τοῦ κώδικος.

Τὰ τρία τελευταῖα φύλλα ἀφιερροῦνται εἰς εἰδικὰ θέματα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφῆως.

- »Περὶ γαμηλίων καὶ ἐπιθαλαμίων ἐγκωμίων

» Περὶ γενεθλιακῶν ἐγκωμίων

» Περὶ ἐπιταφίων ἐγκωμίων

Παρέθεσα πάντα τ' ἀνωτέρω τῶν ἐν τῷ Κώδικι περὶ οὗ πρόκειται μὲ τὴν σκέψιν, ἵσως Σας ἐνδιαφέρει σημεῖον τι ἐξ αὐτοῦ, καὶ εὐχαρίστως θὰ Σας ἐξυπηρετήσω, ὄχι πλέον μὲ τὴν ἐνοχὸν μου αὐτὴν βραδύτητα.

Ἦλθεν τὸ τεῦχος τῆς Ἀγιορειτικῆς βιβλιοθήκης καὶ μετὰ λύπης εἶδον τὴν ἀπουσίαν Σας. Τὰ ἐν αὐτῇ δημοσιεύματά Σας πλέον παντὸς ἄλλου τὰ παρακολουθῶ μὲ περισσὴν προσοχὴν καὶ εὐλάβειαν. Θὰ ἤθελα νὰ ἀναγνώσω ὅσα καὶ ποῦ περὶ Ἀγίου Νικοδήμου ἐγράψατε. Αἱ παρατηρήσεις Σας ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς τελετῆς ταύτης εἶναι ὀρθώταται. Εἶχον εἰσηγηθῆ νὰ γίνῃ αὐτὴ εἰς τὴν I. Σκῆτην Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ εἶχεν ἐπιζωτηθῆ αὐτὴ, ἀλλὰ ἀντέδρασεν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Βατοπεδίου δηλώσας ὅτι δὲν θὰ φιλοξενήσῃ εἰς τὸ ἀντιπροσωπεῖον τοῦ τοῦς Πατρῶν ἐξάρχους καὶ πρὸ τῆς δυσκολίας τῆς I. Κοινοῖτος τὴν ὁποῖαν παρουσιάσῃ ἢ ἀπειλὴ αὐτὴ δὲν ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς τὴν ἀπόφασίν τῆς. Βέβαια θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ γίνῃ εἰς τὴν I. Μονὴν τοῦ Κουτλουμουσίου. Ἐὰν θὰ ἐγένετο εἰς τὸ Σιραΐ πιθανώτατα θὰ ἐσχολιάζετο δυσμενῶς καὶ καλὰ ποῦ ἐματαιώθη.

Ταῦτα καὶ ἐπικαλούμενος τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας Σας κατασπάζομαι τὴν δεδιάν Σας καὶ διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Προηγ. Χρῦσανθος Ἰβηρίτης

Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην(1)

Τὴν ἐμφυτον ἐπιθυμίαν καὶ ἐφείσιν, ἅς περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ μαθήματα φύσει ἔχουσιν ἄνθρωποι (ἐν αὐτοῖς γὰρ καθέστηκεν ἢ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εὐδαιμονία τε καὶ τελειότης) ἐσκεμμένως ἐννοησάμενος ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ: τῶν μετὰ τὰ φυσικά, οὕτω κατὰ λέξιν διέξεισι, «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἶδέναι φύσει ὀρέγονται» τοιγαροῦν εἰ καὶ ἐμφυτος τοῖς ἀνθρώποις ἢ ἐφείσις αὐτὴ καὶ ὀρεξις, ἔμπης οὐκ ἐδωρήθη τοῦτοις τὸ εἶδέναι φύσει; τότε ἄλλα τῶν μαθημάτων καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ δυνάμεις τις ἀριστος δεδοται· δι' ἧς εἰς τὴν τῶν μαθημάτων καὶ ἐπιστημῶν ἀπόκτησιν ἔρχεται ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, ἧτις νοῦς κέκληται. Εὐδηλον δὲ τοῦτο καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ χορηγηθέντων ἡμῖν εὐεργετημάτων. Ὡσπερ γὰρ καὶ ἡ φύσις δυνάμιν τινα ὀπτικὴν τῷ ζῶν παρέσχε καὶ οὐκ ὄψιν δι' ἧς ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ὑποκείμενα σκέπτεται, οὕτω καὶ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἐχορηγήσατο ἐμφυτὸν τινα μάθησιν καὶ γνῶσιν τῶν ὄντων, ἀλλ' ἀρχὴν τινα καὶ δυνάμιν, ὡς προείρηται. Τοῦτου χάριν καὶ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ Κεφ. φ τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ἠθικῶν νικομαχείων ἀποφαίνεται λέγων. Ὡσπερ ἐν σώματι ὄψις ἀγαθὴν τινα γνῶσιν χορηγεῖ, καὶ κοσμεῖ τὸ ζῶν, οὕτω νοῦς ἐν ψυχῇ δυνάμιν τινα νοητικὴν δίδωσι, καὶ ὠραῖζει αὐτὴν ὑπὲρ πᾶσαν δυνάμιν ὥσπερ τοῖνον τὸ ζῶν διὰ τῆς ὀπτικῆς δυνάμεως τῆς ἐκ φύσεως διδομένης αὐτῷ, ἀφ' ἑαυτοῦ μετέπειτα πάντα τὰ τῇ ὄψει ὑποκείμενα σκέπτεται οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ νοῦς ἀρχεται τῆς διδασκαλίας καὶ ἐπιστήμης εἰς γνῶσιν πάντων τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τούτου ὀρμώμενος καὶ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ κεφ. τοῦ πρώτου τῶν ἠθικῶν φησί: «φύσει σοφός μὲν οὐδεὶς». Πρὸς ταῖς ἄλλαις δύο διαφοραῖς ταῖς εὐρισκομέναις κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν, ὑπάρχει καὶ αὕτη, ὅτι ἡ μὲν αἴσθησις ῥαδίως λαμβάνει τὴν γνῶσιν τῶν ταύτης ὑποκειμένων διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν τρόπον ἀπλοῦν καὶ μόνον· κινεῖται γὰρ αὐτίκα ἢ αἴσθησις ὑπὸ τοῦ παρόντος ὑποκειμένου. Ὁ δὲ νοῦς μετὰ πολλῆς τῆς δεινότητος καὶ δυσκολίας ἔρχεται εἰς τὴν τῶν πραγμάτων γνῶσιν καὶ θεωρίαν, διὰ τὸ καταγίνεσθαι αὐτὸν εἰς τὰ καθόλου καὶ διὰ τὸ δυσπόριστον τῆς γνώσεως αὐτοῦ· προάγεται γὰρ ὁ νοῦς ἐκ τῶν γνωριμωτέρων

1. Κώδ. Ἰβήρων 109. «Ρητορικὴ λευχείμων ἦτοι τέχνη ρητορικῆ».

καί σαφεστέρων εἰς τὰ ἀσαφῆ καὶ ἄγνωστα, καὶ τούτου ἕνεκα ἀληθεύειν οὐχ οἷός τε, ἀλλὰ πολλάκις ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ πλανώμενος. Διὰ τοῦτο τοίνυν μὴ δυνάμενος ἀκριβῶς ἐρευνῆσαι τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων ἀφ' ἑαυτοῦ μόνου, δεῖται τινὸς τέχνης τε καὶ μεθόδου, ἢ διδασκαλικοῦ τρόπου πρὸς τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι τὴν κατάληψιν, ὧν ἐφίεται· τούτου δέ, εἰ καὶ πολλὰ τῶν μαθημάτων πρόξενα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν πᾶσι χρήσιμος καὶ ἐπωφελῆς ρητορικὴ τῶν πρώτων καθέστηκε καὶ ἀρίστων.

Τι ἐστὶ ρητορικῆ;

*Ἔστι δὲ ρητορικὴ δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῶ, τέλος ἔχουσα τὸ πείσαι, ἡγρουν τὸ πιθανῶς εἰπεῖν. εἶδη δὲ ταύτης τρία, πανηγυρικόν, δικανικόν, καὶ συμβουλευτικόν· ἕκαστον δὲ τούτου διαιρεῖται εἰς δύο· αὐτῶν τὸ μὲν πανηγυρικόν, εἰς ἐγκώμιον διαιρεῖται καὶ λόγον· τέλος δὲ τούτου τὸ καλόν· χρόνος δὲ ὁ παρεληλυθώς· τὸ δὲ δικανικόν εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογία. ἔσχηκε δὲ τέλος τὸ δίκαιον, καὶ χρόνον τὸν ἐνεστώτα. ὁμοίως καὶ τὸ συμβουλευτικόν προτροπὴ καὶ ἀποτροπὴ διανέμονται ὡς οἰκείον γένος, ἔχει δὲ τέλος τὸ συμφέρον, χρόνος δὲ ὁ μέλλον τούτῳ παρομαρτεῖ.

Τὰ τῆς ρητορικῆς εἶδη τρία.

Τι τὸ χρήσιμον αὐτῆς;

Τὸ δὲ χρήσιμον ταύτης ἐκτείνεται μέχρι τεττάρων τινῶν, ὧν πρῶτον ἐστὶν ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι. Βον τὸ διὰ κοινῶν καὶ πιθανῶν λόγων πείθειν τοὺς πολλούς, ἀλλὰ μὴ δι' ἐπιστημονικῶν, δι' ὧν οὐ μόνον οὐ πείσει τις τοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ εἰς ραθυμίαν ἐμβάλλει, διὰ τὸ παντελῶς ἀδυνατῶς ἔχοντας τοὺς τοιοῦτους ἐπιστημονικῶν ἐπαθεῖν λόγων, ἐν οἷς εἰς τὰ μάλιστα ἡ ρητορικὴ χρήσιμος, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν καὶ ἐνδόξων ἐπιχειροῦσα. Τρίτον τὸ δύνασθαι πρὸς τὰ ἀντικείμενα διὰ λόγου βοηθεῖν ἑαυτοῖς· μέθοδος γὰρ ἐστὶ κατασκευαστικὴ τῶν οἰκείων καὶ ἀνατρεπτικὴ τῶν ἐναντίων. Τέταρτον τὸ ἐκ ταύτης ἡμῖν προσγίνεσθαι πᾶσαν εὐροίαν λόγου, ἣτις πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην ἐστὶ χρήσιμος.

Διὰ ταύτης γὰρ τὰ μαθήματα διδασκαλικῶς ἀπαγγέρονται, καὶ ὁ τρόπος τῆς μάλιστα καταλήψεως διὰ ταύτης γίνεται τοῖς διδάσκουσι καὶ ἀκούουσιν.

Τι ἐστὶ ρήτωρ;(1)

*Ἔστι δὲ ρήτωρ ἀνὴρ πολιτικῶν πραγμάτων ἐπιστήμων, καὶ ἐφ' ἑκάτερα ἐξ ἐνδόξων κατασκευαστής· ἔργα δὲ τούτου τέτταρα, τὸ νοῆσαι, τὸ εὔρειν, τὸ διαθέσθαι εὖ τὰ εὔρεθέντα, καὶ τὸ ἐκλέξασθαι λέξεις μεθ' ὑποκρίσεως· καὶ τῆς μὲν νοήσεως ἐστὶν τὸ νοῆσαι τὸ προβληθὲν πρόβλημα ρητορικόν ἐστὶν ἢ οὐ καὶ συνίσταται ἢ οὐ· εἰσὶ γὰρ τινὰ τῶν προβλημάτων ἀσύστατα λεγόμενα, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν λεχθήσεται· εἶτα ὑπὸ ποῖον εἶδος καὶ ποῖαν στάσιν ἀνάγεται· τῆς δὲ εὔρέσεως ἴδιον τὸ εὔρειν τὰς πίστεις δηλαδὴ τὰ κεφάλαια, ἀφ' ὧν τὰ ἐπιχειρήματα λαμβά-

1. Βλ. *Prolegomenon sylloge, ed. H. Rabe (Lipsiae 1930)* σ. 60 ἐ. τὰ ἐν ἀρχῇ κατὰ λέξιν, εἶτα μικρὸν παρηλλαγμένα.

νονται και προς τη των κεφαλαίων εύρεσει και τους έμπύπτοντας τόπους, άφ' ών αί πίστεις την σύστασιν έχουσιν. και της μέν διάθέσεως ίδιον τό διαθέσθαι την τάξιν των εύρεθέντων κεφαλαίων και έπιχειρημάτων, ίνα μή ο λόγος άτάκτως έδεύση· τό γάρ άτακτον ούχ οπως άσάφειαν έμποιεί, αλλά και άηδίαν. της δέ έκλογής των λέξεων τό έκλέξασθαι λέξεις άρμοδίας τη υποθέσει, σημαίνουσας γνησίως τά λεγόμενα· είρηται δέ μεθ' υποκρίσεως, ίνα και τῷ σχήματι και τη φωνή σχηματίζεται ο ρητορεύων κατά την άκλουθίαν των λεγομένων, έν' ώς άριστα τη ψυχῇ του άκροατοῦ τό λεγόμενον έγκαταθέση.

Περί τρόπων άναγνώσεως ρητορικῆς⁽¹⁾

Τρόποι δέ ρητορικῶ άναγνώστη τρεῖς, πρώτος ο σύντονος, ο μάλιστα έν τοῖς δικανικοῖς άγῶσι πρωτεύων, κατά τό έμηρικόν εκείνο, «έπεα νιφάδεςσιν έοικότα χειμερίητιν» έχει δέ φύσιν μετά σφοδρού του πνεύματος έκφέρεσθαι και προθυμίας ζεούσης. Δεύτερος δέ έστιν ο άνειμένος, ος έστι διαλεκτικός τε και διδασκαλικός και συμβουλευτικός· υπάρχει δέ έπιεικῆς ήρέμα έκφερόμενος, και μελίχρουν τινά φωνήν άποτελών κατά τό έμηρικόν, «του και άπό γλώσσης μέλιτος γλυκίων ρέειν αύδή». Τρίτος ο μέσος έστιν, ος έστιν ο νομικός τε και έπιστολιμαίος και έξηγηματικός⁽²⁾· έν οῖς τό πνεύμα φυσικῶς έκφέρεται, και οὔτε άγαν υπερπηδᾷ, ίνα(μή) άποτελέση τό σύντονον, οὔτε ήρέμα βαδίζει, ίνα (μή) τό άνειμένον, αλλά φυσική τίνι χρῆται οδῶ· νομικός δέ λέγεται, οτι κατά τουτον τον τρόπον οί νόμοι άνανώσκονται και έπιστολιμαίος, οτι τοιαύτη έστιν ή των έπιστολών άνάγνωσις· ομοίως δέ και έξηγηματικός λέγεται, οτι τά μαθήματα οὔ μεθ' υποκρίσεως και συντόνου πνεύματος έξηγούμεθα, αλλά τη φυσική κεχρημένοι φωνῇ ταῦτα τοῖς άκροαταῖς έρμηνεύομεν.

Πόσα δεῖ τον έξηγητήν ζητεῖν παρά του άκροατοῦ⁽³⁾

Τρία δέ πρό πάντων δεῖ τον έξηγητήν ζητεῖν παρά του άκροατοῦ. πρώτον εἰ έννόησε τό ένθύμημα, οῖον: τοιαῦτα ποιῶν παρά πᾶσιν αἰδέσιμος ήν. ένταῦθα δεῖ τον άκροατήν τάς προτάσεις του ένθυμήματος έννοεῖν, φερ' εἰπεῖν, τό ο τά καλά εργαζόμενος παρά πᾶσιν αἰδέσιμος έστιν· διότι τοιαῦτα εργαζόμενος παρά πᾶσιν αἰδέσιμος ήν. Δεύτερον εἰ ξυνηκε την λέξιν, οῖον: άπεθέρισε τους νόμους της πόλεως, τον στολισμόν της κοινότητος άπετρύγησεν. ένταῦθα δῆ τον έξηγητήν έρωτᾶν, εἰ συνηκε τό άπετρύγησε και άπεθέρισε. σημαίνουσι γάρ ταῦτα, οτι πᾶν καλόν της πόλεως άφείλετο. Τρίτον εἰ επέστησε τη τάξει⁽⁴⁾, φερ' εἰπεῖν τους τόπους, άφ' ών τά έπιχειρήματα έλάμβανον τα κεφάλαια, δι' ών οί τόποι την σύστασιν έχουσιν. Πάντως γάρ ο άγνοών έν τι τούτων, άνάγκη πάντα τον λόγον άγνοεῖν. άχάλλοντος δέ του άκροατοῦ, ως μή νοούτος δεῖ τον έξηγητήν έρωτᾶν, τί των λεχθέντων ούκ ένόησε, και μαθόντα σαφηνίσαι τό άγνοούμενον και

1. *Prolegomenon sylloge Lipsiae, Teubner, 1930, edit. Rabe, σ. 62* ελάχιστα μεταβεβλημένα.

2. *Έξηγητικός.

3. *Prolegomenon sylloge, Rabe, σ. 41—42.*

4. συντάξει *Rabe.*

πέμψαι τὸν ἀκροατὴν μηδὲν ἀγνοοῦντα, ὧν εἴρηκε. Ταῦτα μὲν ὡς ἐν εἰσαγωγῆς λόγῳ εἴρηται τόγε νῦν ἔχον. εἰρήσεται δὲ πλατύτερον καὶ τελειότερον μετὰ τὰ προγυμνάσματα ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν στάσεων τοῦ Ἑρμογένους. τὰ νῦν δέ, ἵνα μὴ τοῦ ὅλου σώματος μείζω τὴν κεφαλὴν ὑφανῶμεν, ἀρκεῖ τοσαῦτα πρὸς ἀμυδρὰν κατάληψιν τῆς εἰς τὰ προγυμνάσματα εἰσαγωγῆς.

Περὶ προγυμνασμάτων, καὶ πόσα εἰσὶν.

Προγύμνασμα ἐστὶν ἀσκησις μετρίου πρὸς μείζον πράγματος ἐπίρρωσις, ἢ προγύμνασμα ἐστὶν εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγου τῶν κατὰ ρητορικὴν μερῶν καὶ εἰδῶν χρήσιμά τινα προασκουμένα. Ἐπειδὴ οὐ πρὸς πάντα ὁμοῦ τὰ κατὰ ρητορικὴν μέρη ἢ καὶ εἶδη, ἀλλὰ πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἢ εἰδῶν ἰδίως τοῖς προγυμνάσμασι προασκούμεθα. Εἰσὶ δὲ τὰ προγυμνάσματα τὸν ἀριθμὸν δεκατέσσαρα· μῦθος, διήγημα, χρεῖα, γνώμη, ἀνασκευὴ, κατασκευὴ, κοινὸς τόπος, ἐγκώμιον, λόγος, σύγκρισις, ἠθοποιεῖα, ἔκφρασις, θέσις, καὶ εἰσφορὰ νόμου.

Τίνα τούτων ἀρμόζει ἐκάστῳ τῆς ρητορικῆς εἶδη ἰδίως, καὶ τίνα κοινῶς.

Ἰστέον δὲ ὡς τριῶν ὄντων τῶν εἰκειοτάτων εἰδῶν τῆς ρητορικῆς, δικανικοῦ, φημί, συμβουλευτικοῦ καὶ πανηγυρικοῦ, οὔτε πρὸς πάντα ταῦτα, οὔτε πρὸς ὅλα ἕκαστον τῶν προγυμνασμάτων τὸ οἰκεῖον παρέχεται χρήσιμον, ἀλλὰ τισὶ μὲν τῶν πάντων, μέρεσι δὲ τῶν ὅλων· τούτων γὰρ τὰ μὲν ὑπὸ τὸ συμβουλευτικὸν ἀνάγεται γένος, ὡς ὁ μῦθος, ἢ χρεῖα, ἢ γνώμη καὶ θέσις, τὰ ὑπὸ τὸ δικανικόν, ὡς ἡ ἀνασκευὴ, ἢ κατασκευὴ, ὁ τε κοινὸς τόπος, καὶ πρὸς τούτοις ἢ τοῦ νόμου εἰσφορὰ· τὰ δὲ τοῦ πανηγυρικοῦ εἶδους εἰσὶν, ὡς τὸ ἐγκώμιον καὶ ὁ ψόγος· ἢ τε σύγκρισις καὶ ἠθοποιεῖα. τὰ δὲ πᾶσιν ἐπικοινωνεῖ, ὡς ἡ ἔκφρασις καὶ τὸ διήγημα. Εἴρηται δὲ οὐχ ὅλοις τὸ χρήσιμον πάντα φέρουσι· διὰ τὰ προειρημένα, ὅτι δηλαδὴ τινὰ τούτων ἐκάστῳ τῶν γενῶν προσήκει· ἄλλως γὰρ ἤρκει ταῦτα μαθοῦσι, τὰ προγυμνάσματα· φημί, ἀπηλλάχθαι φιλοπονίας τῆς κατὰ ρητορικὴν καὶ τῆς περὶ τὰς διαιρέσεως ἐκάστου εἶδους· ὅθεν, ὡς ἔφημεν, τὰ προγυμνάσματα οὐχ ὅλους, ἀλλὰ μέρεσι τῶν ὅλων χρησιμεύει.

Περὶ μύθου

Πρῶτον δὲ πάντων τῶν προγυμνασμάτων τὸν μῦθον ἔταξαν· ὡσπερ γὰρ τὸ ἐν ταῖς τελείαις ὑποθέσεσι φεύγοντες δύσληπτον τὴν τῶν προγυμνασμάτων ἐπενόησαν χρεῖαν οἱ ταῦτα τάξαντες ὡς εἰσαγωγικωτέραν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον τῶν ἄλλων προγυμνασμάτων ἔταξαν. πρῶτον φύσει τε ὄντα ἀφελῆ καὶ τῶν ἄλλων ἀπλοῦστερον καὶ ὡς συγγένειαν ἔχοντα πρὸς τὰ ποιήματα, ἀφ' ὧν τοὺς νέους μεταβαίνοντας οὐκ ἔχρησεν ἐντυγχάνειν ἀθρόως ξένοις τισὶ καὶ μηδαμῶς συνήθεσι· τούτου ἕνεκα τὸν μῦθον πάντων προέταξαν⁽¹⁾

1. Οἱ μῦθοι ἐν τοῖς σχολείοις ποροδόθησαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν πρώτων βυζαντινῶν χρόνων, ἵνα μὴ εἴπω ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Ὁ Λιβάνιος ἐν ταῖς ρητορικαῖς «Μελέταις» τοῦ ποιεῖται πολλὴν χρῆσιν· ἐντεῦθεν παρέλαβον καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναφέρω «τοῦ σο-

Τίνος χάριν ἀπὸ τῶν προγυμνασμάτων ἀρχόμεθα;

Κακίονο εἰδέναι δέον, οὐ ἢ ρητορικὴ φύσει μὲν τοῖς ἀνθρώποις παρῆν, ἣν δὲ δύσληπτος, καὶ οὐ ραδίως αὐτοῖς τὴν χρῆσιν παρεχομένη· δι' ὃ οὐδὲ πᾶσιν ἦν κατὰ δὴλος εἶεν οὐδὲ τέχνη ἦν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐμπειρία ἀτελής· μετὰ ταῦτα ἕκαστος τῶν ἐν ταύτῃ, ἐπιμελῶς διακείμενος μέρος τι ταύτης τέχνης παραλαμβάνων τοῖς μετ' αὐτὸν παρεδίδου· καὶ οὕτω κατὰ βραχὺ διήλθεν εἰς διεξόδους τινάς· τούτων δὲ ἐξ ἀρχῆς καταληφθέντων, ἦν μὲν ἤδη σαφέστερα τὰ ἐκ τῆς ρητορικῆς καλὰ, τοῖς δὲ νέοις ὁμοῦς δυσμεταχειρίστον τὸ πρῶτον ἐφαίνετο· οὐ γὰρ ἦν ραδίως τοῖς ἀπτομένοις αὐτοῦ πρῶτον ἀθρόως πάντα τὰ ἐν αὐτῷ καθορᾶν· διὸ προῆλθεν ἡ τῶν προγυμνασμάτων χρεία δι' ὧν οὐ πρὸς τὸ ὅλον, ἀλλὰ πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἰδίᾳ γυμναζόμεθα.

Ὅρος μύθου

«Ὁ μῦθος ποιητῶν μὲν προῆλθε, γεγένηται δὲ καὶ ρητόρων κοινὸς ἐκ παλαιότητος. ἔστι δὲ μῦθος λόγος ψευδῆς εἰκονίζων ἀλήθειαν· καλεῖται δὲ συβαριτικὸς καὶ Κίλιξ καὶ κύπριος πρὸς τοὺς εὐρόντας μεταθεῖς τὰ ὀνόματα· νικᾷ δὲ μᾶλλον αἰσώπειος λέγεσθαι, [τὸ τὸν μὲν Αἰῶπον ἀριστα πάντων συγγράψαι τοὺς μύθους]. Τοῦ δὲ μύθου, τὸ μὲν ἐστὶ λογικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ μικτόν· καὶ λογικόν μὲν ἐν ᾧ τι ποιεῖν ἀνθρώπος πέπλασται, ἠθικόν δὲ τὸ τῶν ἀλόγων ἦθος ἀπομιμούμενον· μικτόν δὲ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἀλόγου καὶ λογικοῦ· τὴν δὲ παραίνεσιν, δι' ἣν ὁ μῦθος τέταχται, προτάστων μὲν ὀνομάσεις προμύθιον, ἐπιμύθιον δὲ τελευταῖον ἐπενεγκών(¹)».

Σχόλιον

Πρῶτον δεῖ θεωρῆσαι τίνος χάριν τὸν μὲν μῦθον μετὰ τοῦ ἀρθρου προήνεγκε. τὰ δὲ λοιπὰ προγυμνάσματα χωρὶς ἀρθρου, ἢ ὅτι ἐν οἷς μὲν ὀρίζεται, οὐ προστίθηναι ἀρθρον, ἐν οἷς δὲ γένεσιν ἢ οὐσίαν ἢ διαίρεσιν αὐτῶν λέγει, καὶ τὸ ἀρθρον προστίθηναι. Φησὶ δὲ ποιητῶν μὲν προῆλθε δι' οὗ καὶ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι μῦθοις ἐχρήσαντο, ἀλλὰ πρῶτοι τούτων ποιηταί. τὸ δὲ ἐκ παλαιότητος σημαίνει, ὅτι οἱ μὲν ποιηταὶ ἡδονῆς χάριν τῷ μύθῳ ἐχρήσαντο, οἱ δὲ ῥήτορες διὰ παραίνεσιν ἐμφαίνει δὲ ἢ ἐκ πρόθεσις ἐνταῦθα ὅτι ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἐπιμυθίου παραίνεσεως οἱ ῥήτορες τὸν μῦθον ὀφείνουσιν, ὡς εἶναι τὴν παραίνεσιν ὀστέραν.

φωτάτου καὶ λογιωτάτου οἴκου. Πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου» τοὺς μύθους οὗς ἐξέδοτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδης τῷ 1910, «Μελέται καὶ μῦθοι» σ. 213—230 οἱ Μῦθοι. Ὁ Γρηγόριος (τέως Γεώργιος) ἐπατριάρχευσε τῷ 1279—1281 καὶ θεωρεῖται εἰς τῶν διαπρεπῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ ῥητόρων καὶ συγγραφεὺς ἐκκλ. λόγων.

1. Ταῦτα τὰ περὶ ὀρισμοῦ τοῦ μύθου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ὀπομνηματογράφου τοῦ Ἀφθονίου Ἰωάννου Σάρδεων. «*Commentarium in Arthonii Progymnasmata*» ἐκδοθὲν ὀπὸ Οὐγου Ραβὲ ἐν Δειψίᾳ 1927, σ. 4—9. Σημειωτέον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει ἐν συνεχείᾳ ἀλλὰ κατ' ἐπιλογὴν τὰ χρήσιμα αὐτῷ. Πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἀφθονίου ὁ ἐκδοτὴς τίθησιν ἀεὶ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, πρὸς διακρίσιν τῶν τοῦ σχολιαστοῦ.

μὲν τῇ τάξει προτέραν δὲ τῇ φύσει, καὶ τῇ δυνάμει. Εἴρηται δὲ μῦθος ἀπὸ τοῦ μυθεῖσθαι, ὃ ἔστι λέγεσθαι. τὸ δὲ λόγος ψευδῆς, δοκεῖ οὐ μόνον τῷ μύθῳ ἀρμόζειν, ἀλλὰ καὶ πᾶσι ψευδέσι λόγοις, ὅθεν πρὸς ἀντιδιαστολήν τούτων πρόκειται τὸ εἰκονίζον ἀλήθειαν· (1) οὐ γὰρ πάντες οἱ ψευδεῖς λόγος ἀλήθειαν εἰκονίζουσιν· εἴτα οἱ ἀπλῶς ψευδεῖς λόγοι πρὸς οὐδὲν βιοφιλέες λέγονται, ἀλλὰ μόνον τυχὸν δι' ἀπάτην· ὁ δὲ μῦθος, εἰ καὶ ψευδῆς ἔστι καὶ πεπλασμένος, ἀλλ' οὖν παραινέσειν ἐμποιῶν τοῖς ἀκούουσι τὰ ἴσα πρεσβεῖα τῆς ἀληθείας ἐπιδέχεται. ὅθεν καὶ τινες ἔφασαν τὸν μῦθον εἶναι μὲν λόγον κατὰ φύσιν ψευδῆ, τὸ δὲ πιθανῶς συγκεῖσθαι, εἰκονίζειν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντὶ ἀληθείας λαμβάνεσθαι, παραινέσεως ἕνεκα καὶ ὠφελείας πλαττόμενος. Δεῖ δὲ τὸν μῦθον πιθανῶς πολλαχόθεν συγκεῖσθαι, ἐκ τόπων, ἐν οἷς τὰ ζῶα διατρέθειν εἰώθασιν. ἐκ καιροῦ, ἐν ᾧ φιλεῖ φαίνεσθαι ὡς ἡ ἀηδῶν ἐν ἔαρι. ἐκ λόγων τῶν τῇ φύσει ἐκάστου ἀρμόζόντων, φερ' εἰπεῖν, τοῖς προβάτοις εὐθήεις περιτιθέναι λόγοις, ἀλώπεξι δὲ δολεροῖς. ἐκ πραγμάτων, ἃ μὴ ὑπερβαίνει τὴν οἰκείαν ποιότητα, ἵνα μὴ ἀπίθανος ἦ ὁ πλαττόμενος μῦθος· οὐ γὰρ πείσει περὶ βασιλείας τῶν ζῶων τὸν μὴ βουλόμενον διηγούμενος.

«Καλεῖται δὲ ὁ μῦθος συβαριτικὸς καὶ κίλιξ καὶ κύπριος, ὅτι οἱ μὲν Συβαρίται τρυφηλοὶ ὄντες ἐκ μόνων λογικῶν ζῶων μῦθον ἐξεῦρον, οἱ δὲ Κίλικες καὶ Κύπριοι ἐμπορευόμενοι καὶ τόπους ἀγνώστους διερχόμενοι ἀνεπλάσαντο τοὺς ἐξ ἀλόγων μύθους, ὡς ἑωρακότες ἐν τόποις τισὶ ξένην μορφήν ἔχοντα τὰ ζῶα. νικᾷ δὲ πάντας ὁ ἀσώπειος μῦθος ὅτι ἐξ ἀλόγων καὶ λογικῶν ἐμπεπλασμένος τυγχάνει. ἡ αἰσώπειος λέγεται ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος, διότι τούτοις μᾶλλον αὐτὸς τῶν ἄλλων ἐχρήσατο πρὸς βιοφιλήν παραινέσιν· ἔστι δὲ ὁ μῦθος τοῦ συμβουλευτικοῦ εἶδους, καὶ τῶν ἐκείνου μερῶν· οὐδέποτε γὰρ ἰδίαν ὑπόθεσιν πληροῖ, ἀλλὰ πρὸς ἄλλου εἰς χρεῖαν παραλαμβάνεται (βλ. «Προλεγ.» σ. 133 ἑ.).

«Διαφέρει δὲ μῦθος χρεῖας καὶ γνώμης, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν ἐξ ἀληθῶν ἔστιν ἡ παραινέσις, ἐνταῦθα δὲ ἐκ ψευδῶν. καὶ ἐκείνας μὲν ἀνασκευάζομεν, μῦθον δὲ οὐδαμῶς· κἀκεῖ μὲν ἐξ ἐνδόξου καὶ ὠρισμένου τὰς χρεῖας καὶ τὰς γνώμας κατονομάζομεν, ἐπαινοῦντες τὰ εἰρηκότα ἢ διαβάλλοντες· ἐνταῦθα δὲ εἰς οὐδένα τὸν λόγον ἀναφέροντες, ἀλλὰ λεληθότως τὴν ὠφέλειαν τοῖς νέοις προσάγοντες, προτρέποντες εἰς τὸ ἀγαθὸν ἢ τῶν κακῶν ἀποτρέποντες· τὴν δὲ παραινέσιν, δι' ἣν ὁ μῦθος τέτακται, τριχῶς ἐξενεκτέον, παραδειγματικῶς, οἷον οὕτω: «νεότης πονεῖν οὐκ ἐθέλουσα παρὰ τὸ γῆρας κακοπραγεῖ». προσφωνητικῶς: «καὶ σύ, ὦ παῖ, τοῖς μύρμηξι μᾶλλον ἢ τοῖς τέτιξι ζήλου». καὶ ἐνθυμηματικῶς, οἷον: «οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιῶντες κατηγορίας εἰσὶν ἄξιοι» (2).

«Ἔστι δὲ τὸ ἐπιμύθιον βέλτερον καὶ ἀνυστικώτερον τοῦ προμυθίου· τῶν γὰρ νέων ὡς ἐπίπαν πεφυκότων τὰς φανεράς ἀποστρέφεισθαι νοουθήσεις, δῆλον πάντως, ὅτι μετὰ τὸν μῦθον εὐπαραδεκτώτερον τὸ ἀπ' αὐτοῦ γεννήσεται χρήσιμον. Ἐπεὶ, εἰ προταττόμενον δρᾷ τι τὸ ἐπιμύθιον ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς, περιττὴ ἢ τοῦ μύθου χρήσις· κακεῖνο ἐπιστητέον, ὅτι ὁ μῦθος ἢ παντελῶς ἔστι ψευδῆς ἢ πιθανός· ὡς ὁ παρών, θέρους ἦν ἀκμή, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι παρ' Αἰσώπῳ.

Σημειῶσαι δὲ, ὅτι τινὲς τῶν ρητόρων καὶ τῷ μύθῳ περιστατικὰ ἀποδιδόασιν,

1. Μῦθος, λόγος κενός εἰκονίζων ἀλήθειαν, στάσις, ὑπόσχεσις (Ἡουχ.). Τὰ ἐφεξῆς ἐλήφθησαν ἐκ τῶν «Προλεγόμενων» σ. 153 ἑ. σχεδὸν κατὰ λέξιν τινά, ἀλλὰ περιττέμων αὐτὰ καὶ ἐκ τοῦ Σαρδιανοῦ σ. 7 ἑ. καθ' ὅμοιον τρόπον.

2. «Καὶ οὐδέ, ὦ παῖ, τῶνδε ἢ τῶνδε ἀπέχου»· τοῦτο ἔχει ὁ Σαρδιανός. Προτιμᾷ ὁ Παπαθ. τὰ παραδείγματα τῶν ὀρισμῶν. τὸ ἐπιμύθιον καλεῖ ὁ Σαρδιανός καὶ ἐπίλογον τοῦ μύθου. καὶ ἔχει ὡς παράδειγμα εἰς τὸ περὶ λαιμάργου κενός τοῦ αἰωπ. μύθου: «Οὕτως ἄρα πολλάκις οἱ τῶν μειζόνων ὀρεγόμενοι καὶ ἑαυτοὺς πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀπολλύουσι» (αὐτ. σ. 13). Τὸ δὲ ἐπιμύθιον ὀρίζει ὡδε: «ἐπιμύθιον δὲ ἔστι λόγος ὁ πρὸς τὸν μῦθον ἐκφερόμενος καὶ δηλῶν τὸ ἐν αὐτῷ χρήσιμον. Τοῦτο δὲ τριχῶς ἐκφέρουσιν, ἢ παραδειγματικῶς ἢ ἐνθυμηματικῶς ἢ προσφωνητικῶς κτλ.» σ. 12, 19.

φέρ' εἰπεῖν τὸ πρᾶξαι πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, χρόνον καθ' ὃν τόπον ἐν ᾧ καὶ τὰ λοιπά, τόπος δι' οἱ καὶ αἰτία δι' ἣν· ἐστὶ γὰρ ταῦτα πάντα εὐρεῖν ἐν τῷ μύθῳ τῷ βουλομένῳ ἐπιστῆναι· οἱ δὲ φασὶ ταῦτα τῷ διηγήματι καθ' αὐτὸ προσεῖναι⁽¹⁾, τῷ δὲ μύθῳ κατὰ συμβεβηκός· τὴν αἰτίαν ἀποδιδούσι λέγοντες, ὅτι διήγημα ἄνευ τῶν ἐξ περιστατικῶν, οὐκ ἂν γένοιτο μῦθος δὲ ἐκ δύο, ἢ τριῶν συγκέοιτο ἂν, καὶ ταῦτα μὲν περὶ μύθου.

Ἔκθεσις μύθου.

«Χειμῶνος ἦν ἀκμὴ, καὶ οἱ μὲν στρουθοὶ τοῖς δένδροισιν ἐφεζόμενοι μουσικήν ἀνεβάλλοντο σύντονον⁽²⁾ ὑποτοπάσαντες δὲ τινα τὰ τοῦ ἔαρος τεκμήρασθαι τῇ ᾠδῇ τοὺς στρουθοὺς ἐξελεῖν περιεγίνετο ἐπ' ἔργα. καὶν τούτῳ ἐξαίφνης κλιδωνος ἐπιγεγονότος, καταιγίδος τε καὶ θυέλλης, μόλις ἐξεγίνετο φθᾶσαι οἴκοι ἐπειγόμενῳ· οὕτω τοι καὶ ὁ πειθόμενος ἀπείροις καὶ ἀδαήμοσι πολλάκις κακοπραγίας ὑφίσταται. οὕτ' ᾧ παῖ σοφοῖς καὶ συνετοῖς ὁμιλῶν οὐδέποτε πειραθείσῃ δεινῶν.

Ἔτερα.

«Τῶν βροτῶν τίς ἄφρων καταλιπὼν τὴν ἑαυτοῦ ὑπουργίαν παρεγένετο περινοστήσαι ἐν πεδίῳ πλόνι· ἑωρακὼς δὲ εἰκίαν τινα τῶν μυρμήκων, ἐκινέζετο τούτοις συμπαίξειν, καὶ οὕτω παίζων ὑπὸν κεράτῃαι· γεινομένου δὲ τοῦ ἡλίου κατὰ δυσμὰς ἠσφάλισται ἢ τοῦ ἄστεως πύλη, καὶ τῷ πυλωρῷ περινοστοῦντι ἀλιεὺς μὴ τῶν πονηρῶν εἶναι ἔφασκε· τοῦ δὲ οὐδὲ πᾶν πιστῶς διακειμένου πρὸς τοῦτον, καὶ λέγοντος, εἰ τῶν πονηρῶν οὐχ ὑπῆρχες ἔμεινες ἂν ἐν τῷ ἔργῳ σου, καὶ οὐ περιοδεύων ἦς ἐν τοῖς ᾠδε· ὥστε εὐπροσώπῳ λόγῳ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐδέβλητο. οὕτω ται καὶ οἱ τῶν βροτῶν, ὅποσοι ἀνθρωποὶ ἐμφύτῳ [ροπή] ὀρμώντες καταλιμπάνουσι τὰς συνθήκας τῆς ἀστεμφους αὐτῶν πίστεως, καὶ διερχόμενοι ἐν πεδίῳ τῆς στυγεραῆς πλημμελείας προσπλέκονται ταῖς ἐφημέροις ἀσχολήσεσιν, οἷς ὁ δαίμων τοῦ αἵματος τούτου παρεντυγχάνων καὶ οὐδ' ἔλωσ πίστει ἐχόμενος⁽³⁾ εὐσεβεῖς εἶναι παρατείνει τούτοις τῇ εἰρκτῇ τῆς κολάσεως.

Ὅρος διηγήματος⁽⁴⁾.

«Διήγημά ἐστιν ἐκθεσις πράγματος γεγονότος, ἢ ὡς γεγονότος. Διενήνοχε δὲ διήγημα διηγήσεως, ὡς ποιήσεως ποίημα. Ποίησις μὲν πᾶσα ἢ Ἰλιάς, ποίημα δὲ ἢ τῶν Ἀχιλλέως ὄπλων κατασκευή. τοῦ δὲ διηγήματος τὸ μὲν ἐστὶ δραματικόν, τὸ δὲ ἱστορικόν καὶ πολιτικόν. καὶ δραματικὸν μὲν τὸ πεπλατμένον· ἱστορικὸν δὲ τὸ παλαιὰν ἔχον ἀφήγησιν. πολιτικὸν δὲ, ᾧ παρὰ τοὺς ἀγῶνας οἱ ῥήτορες κέχρηται. Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἐξ, τὸ πρᾶξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, γρό-

1. Ταῦτα ὄντως ὁ Σαρδιανὸς εἰς τὸ διήγημα ἀναφέρει: «Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἐξ, τὸ πρᾶξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα καὶ τὰ ἐξῆς» σ. 18,4.

2. «Καὶ οἱ μὲν τέττιγες μουσικήν ἀνεβάλλοντο σύντονον» Σαρδ. σ. 12. Ὁ Παπ. ἀντιστρέφει, ὅπως καὶ τὴν ἀρχὴν «Θέρους ἦν ἀκμή», καὶ ἐρμηνεύει ἐκεῖνος τὸ ἀνεβάλλοντο: ἦθον, ἀνέπεμπον. ἀνεκρούοντο ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κιθαριστῶν.

3. Πίστει ἐχόμενος! οὐδὲν σημαίνει καὶ κατὰ λέξιν καὶ κατ' ἐννοίαν τὸ σόλοικον τοῦτο. νομίζω εἶναι σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως ἀντί: παρεχόμενος. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐκθεσις ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ τέλος εἶναι τοῦ Παπαβασιλοπούλου.

4. Σαρδ. II (τὸ I περὶ μύθου)· Περὶ διηγήματος. Μετὰ τὸν μῦθον ἔταξε τὸ διήγημα. . . . ὡς δὲ θῶν φησὶν, ἐπειδὴ συμπλέκονται ὅτε μῦθος καὶ τὸ διήγημα· «ἐκθέμενοι γὰρ τὸν μῦθον ἐπιφέρομεν διήγημα, ἢ ἀνάπαλιν τὸ μὲν διήγημα πρότερον, ὕστερον δὲ τὸν μῦθον· οἷον πεπλατμένον διὲ ἐκάμηλος ἐπιθυμήσασα κεράτων καὶ τῶν ὠτων ἐστέρηται». Τοῦτο προσιπόντες ἐποίησμεν τὸ διήγημα τοῦτον τὸν τρόπον: «Παραπλήσιόν μοι τι δοκεῖ παθεῖν τῇ καμῆλῳ ταύτῃ καὶ Κροῖσος ὁ Λυδός, καὶ ὅλον ἐφεξῆς τὸ διήγημα». σ. 14—15. Ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ ὁ Παπαβ. ἑρμηνεύει καὶ ὁ ἴδιος τὸν Ἀφθόνιον φέρει καὶ ἴδια παραδείγματα ἀφῆνων πολλάκις τὸν Σαρδιανὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἐξηγητὰς. Κυρίως τὰ σχόλια ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον.

νος καθ' ἑν, τὸπος ἐν ᾧ, τρόπος ὅπως, αἰτία δι' ἣν. ἀρεταὶ δὲ διηγήματος, ἡ σαφήνεια, ἡ συντομία, ἡ πιθανότης, καὶ ὁ τῶν ὀνομάτων ἑλληνισμὸς (!).

Σχόλιον.

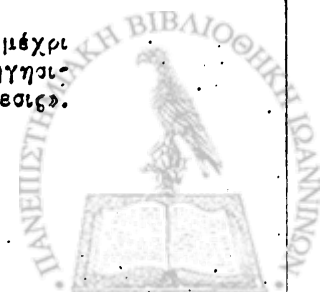
»Τὸ παρὸν κεφάλαιον διπλοῖ, ἂν τις εὐστόχως διαιρεῖ τὴν διήγησιν εἰς πέντε: εἰς τὸν ὄρον, εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ διηγήματος πρὸς τὴν διήγησιν, εἰς τὰ εἶδη τοῦ-του, εἰς τὰ παρεπόμενα, καὶ εἰς τὰς ἀρετάς.

»Ἔστι δὲ ὅρος τὸ λέγον, διήγημά ἐστιν ἐκθεσις πράγματος γεγονότος ἢ ὡς γεγονότος, ἐν ᾧ τὸ μὲν ἐκθεσις λόγου γένους ἐπέχει τὰ δὲ λοιπὰ διαφορᾶς τόπου ἀναπληροῦσι· λέγεται δὲ γεγονότος, πρὸς ἀνυδιαστολήν τῆς προρρήσεως καὶ ἐνδείξεως· τῶν γὰρ παρελθυθῶτων εἰσι τὰ διηγήματα, τῶν δὲ ἐνεστώτων ἐνδείξεις μᾶλλον ἢ διήγησις· τῶν δὲ μελλόντων πρόρρησις, ἀλλ' οὐ διήγησις τὸ δὲ ὡς γεγονότος εἴρηται διὰ τὰ πλασματικὰ ἢ ψευδῆ, ἢ μὴ γεγονότα, ὡς γεγονότα προβάλλονται.

«Περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς τούτου πρὸς τὴν διήγησιν πρόσκειται τὸ «διενήνοχεν». ἀλλ' ὁ μὲν Ἀφθόνιος τῷ καθολικωτέρῳ φησὶ διαφέρειν διήγημα διηγήσεως, ὡς δὴ-λον ἐπὶ τῆς λέξεως. Ἔτεροι δὲ τὴν ἐν δικαστηρίοις ἀμφισβήτησιν διήγησιν εἶπον· ἱστορίας δὲ ἀπαγγελίαν τὸ διήγημα, ἄλλοι δὲ τὴν μὲν τῶν ἀληθῶν πραγμάτων ἐκθεσιν διήγησιν ἔφασαν, τὴν δὲ τῶν ὡς γεγονότων διήγημα· περὶ δὲ τοῦδε τοῦ διηγήματος πρόσχεε, ὅτι ὁ Ἑρμογένης εἰς τέτταρα τὸ διήγημα διείλεν, εἰς τὸ μυθικόν, φερ' εἶπεν ὡς τὸ κατὰ τὸν Περσέα καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰς τὸ πλασματικὸν ὑπερῆστιν ἀμφίδοξον (2) καὶ ἐνδεχόμενον· τὸ δὲ ἱστορικόν, τὸ παλαιὰς ἔχον ἀφηγήσεις καὶ τὸ πολιτικόν, τὸ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι εἰς χρῆσιν ἦκον. Ἀφθόνιος μὲν τοι τὸ μυθικὸν καὶ πλασματικὸν εἰς ἓν συείλε, τὸ δραματικὸν ὀλίγον γὰρ διαφέρει ὁ μῦθος τοῦ πλάσματος ἢ μᾶλλον εἶπεν οὐδὲν ὅθεν τὰ παρ' Ἑρμογένει τέτταρα τοῦ διηγήματος εἶδη τοῖς παρ' Ἀφθόνιῳ τρισὶν οὐκ ἀπάδουσιν. Ἄλλοι δὲ φασὶ τῶν διηγημάτων τὰ μὲν εἶναι ἀφηγηματικὰ τοιαῦτα δὲ εἶσιν ὅσα τὸ τοῦ ἐπαγγέλματος

3. Κατὰ συντομωτάτην τοῦ Σαρδιανοῦ ἐπιτομήν, ἀνευ τῆς διεξοδικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ὅπως ὁ Ἱπποκράτης ἐγνώσθη εἰς τὸν κόσμον καὶ διεσαφηνίσθη ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ, οὕτω καὶ ὁ δύσκολος Ἀφθόνιος διὰ τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων (ὅθεν καὶ Σαρδιανός) Ἰωάννου, ὅστις καὶ ἀπλῶς Σάρδεων ἐκφέρεται. Κατὰ τὸν θεικὸν ῥήτορα Ἀφθόνιον, ὅστις συμπατριώτης τοῦ Λιβαίου τοῦ δημιουργήσαντος τὸν μεγαλύτερον ῥήτορα τῆς ἐκκλησίας, τὸν Χρυσόστομον, ἀρετὴ τοῦ διηγήματος εἶναι καὶ ὁ «ἑλληνισμὸς». Καὶ ὅταν ἔλεγον ἑλληνισμὸν οἱ ἀρχαῖοι· ἠνθούουν τὸν ἀττικισμὸν. ὁ ἀττικισμὸς δὲ εἶναι ἡ καθαρῶστα τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνων. Ταῦτα ἐχρῶντο μάλιστα οἱ ῥήτορες καὶ οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας. Πρὸς διάσωσιν τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀγνότητος τῆς γλώσσης εἰργάσθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι πλὴν τῶν γραμματικῶν καὶ φιλολόγων ὡς π.χ. ὁ Γαληνὸς τῆς τάξεως τῶν ἀσκληπιαδῶν ὁ κορυφαῖος, ὁ δημιουργὸς τῆς ἱατρικῆς γλώσσης καὶ φιλόσοφος ἰατρὸς ἦτο καὶ ἄκρος ἀττικιστής. Ὅπως ἦτο ἐκλεκτικὸς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἐπιδιδῶν σὺνάμα τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν καὶ ἤλεγχε τοὺς δικανικοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ «Περὶ τῶν περὶ τὴν λέξιν σοφισμάτων». (Βλ. *Iwan von Müller Galen abs Philologe 1891 ἐν Verhandl der Philol. Versammelt. München*, σ. 80—91). Νέος Γαληνὸς ἀνεφάνη ἐν τοῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐν τῇ ἐστία τῶν ἑλλήνων γραμμάτων πόλει τῶν Ἰωαννίνων ἡ γεγραρὰ καὶ φιλοσοφικὴ μορφή τοῦ Ἰωαννίτου ἀσκληπιάδου Στεφ. Σαλαμάγκι. ὅστις εἰς τὴν ἀξανάγνωστον ἄρθρον: «Ὀλίγαι ἡμέραι ἀνὰ τὴν Ἑλβετίαν», ἔδειξεν εἰς ὅλους τοὺς νεωτέρους καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν νεωτερίζοντας τὸν τύπον τῆς γραφομένης καὶ τὸν ἄριστον συνδυασμὸν τῆς δημοτικῆς πρὸς τὴν καθαρῶστα: «Δὲν ἦτο πλέον νύξ, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡμέρα ἀκόμη. Τὰ πῆριξ βουνὰ ἐστέφοντο ὑπὸ φωνεινοῦ γύρου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θύλου ἐτρεμύσθονον ἔτι ὀλίγα ἄστρα, ὡς ἐκπνέοντες λύχνοι φωταγωγηθέντος μεγάρου. Πῆριξ ἡμῶν οὐδαμοῦ ἐφαίνετο ὑπαρξίς ζῶσα, μόνον δὲ τὰ πλαταγήματα τῶν ἵππων καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ λαίμου των κρεμάμενοι κωδωνίσκοι διέκοπτον τὴν βιθεῖαν καὶ συχνινητικὴν οἰγήν» (Ἡ Ἡπειρος, Λευκῶμα εἰκονογρ. Ἑλλπ. Μαυρογορδάτου I' 1912 σ. 98.).

1. Ἀμφίδοξον, ἀμφίβολον. Ταῦτα συνοπτικῶς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Σαρδιανοῦ σ. 16 μέχρι τοῦ ἦκον δηλ. οἷτος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἐξῆς: Διενήνοχε δὲ διήγημα διηγήσεως... διήγησις μὲν ἐστὶν ἡ πολλῶν πραγμάτων περιληπτικὴ ἐκθεσις, διήγημα δὲ ἡ περὶ ἐνὸς πράγματος ἐκθεσις.

ἐμφαίνει πρόσωπον μόνον, ὡς τὸ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὀρφέου· τὰ δὲ εἰσὶ δραματικά, ἐν οἷς τὸ τοῦ συντεθέντος μὲν οὐ παρεμφαίνεται πρόσωπον, εἰσάγεται δὲ πρόσωπά τινα ὡς ἐν διαλόγῳ σχηματιζόμενα· οἷα εἰσὶ τὰ τῶν τραγῳδῶν καὶ τὰ κωμικά· τὰ δὲ ἐκ τούτων μικτά, ἐν οἷς τότε τοῦ συντεθέντος πρόσωπον καὶ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα ἐμφαίνεται, οἷα εἰσὶ τὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου.

Περὶ τῶν παρεπομένων τῷ διηγήματι.

᾿Παρέπονται δὲ τῷ διηγήματι κατὰ μὲν τὸν Ἀφθόνιον ἔξ (1), κατὰ δὲ τινὰς τῶν ρητόρων καὶ ἡ ὕλη ἑβδομον στοιχείον τούτοις προσαριθμεῖται, διαιρούντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ τῷ μὲν τρόπῳ ἀπονέμοντες (2) τὸ παρανόμως φερ' εἰπεῖν ἢ θιαίως πράξει ἢ ἔπωσον ἄλλως. τῇ δὲ ὕλῃ τῷ εἴφει τυχὸν ἢ λίθῳ ἢ ῥάβδῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ ἦν δὲ τις τὸν τρόπον τῇ ὕλῃ ἀδιάφορον θήσῃ οὐχ ὑπερβήσεται τὸν κατὰ Ἀφθόνιον ἀριθμὸν.

Παρατήρησις. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων τῆς περιφήμου «Λευκειμονούτης Ρητορικῆς» μερῶν, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως μεταφράζει ἐκ τῶν Προγυμνασμάτων τῶν ἐκδοθέντων Λατινιστί, ἀλλ' ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτὸν τοῦτον τὸν συντάκτην αὐτῶν, τὸν δεινὸν διδάσκαλον τῆς ρητορικῆς Ἀφθόνιον, ἐρμηνεύει, ἐξηγεῖται καὶ σχολιάζει αὐτόν. Κάμνει δηλ. συνθετικὴν ἐργασίαν, ὅπως ἂλοι οἱ ἐξηγηταί, ὑπομνηματισταὶ καὶ σχολιασταὶ αὐτοῦ. Τούτου ἕνεκα ἐξέφρασα τὴν γνώμην καὶ ἐπιμένω, ὅτι δύο ἐκδόσεις (χωρὶς νὰ ἀξιωθῇ νὰ τὰς ἴδη τυπωμένας) ἐποίησατο τῆς «Λευκειμονούτης Ρητορικῆς» ὁ Παπαβασιλόπουλος, μίαν τὴν εἰρημένην μετάφρασιν καὶ τούτην τοῦ Πανεπιστ. κώδικος, ἧτις πᾶν ἄλλο ἢ μετάφρασις ἐκ τῆς λατινίδος εἶναι. μάλιστα εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ἑλληνίζουσαν γλῶσσαν, ὅμοιαν σχεδὸν πρὸς τὸ ὑπόμνημα τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων, ἐν παρὰ πόδας ἀκολουθεῖ. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ κατατάξωμεν αὐτὸν εἰς τὴν δμάδα, ἣν ἀναφέρει ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδιξ 897, οὕτως ἐπὶ λέγει: «Συναγωγὴ τῶν ἀναγκασιότατων ἐξηγήσεων εἰς τὴν ρητορικὴν, τῶν ἀποδοθειῶν ὑπὸ τε χριστιανῶν ἐξηγητῶν καὶ ἑλλήνων (=ἑθνικῶν) ὧν εἶπεν χριστιανὸν μὲν Ἰωάννης φιλόσοφος μέγας καὶ ὀρθόδοξότατος (sic) ὁ Σικελιώτης καὶ ἕτερος Ἰωάννης διδάσκαλος ὁ Γεωμέτρης, Γρηγόριος μητροπολίτης Κορίνθου, ἕτερος μητροπολίτης Σάρδεων (ὁ εἰρημένος Ἰωάννης ὁ καὶ Σαρδιανός), ὁ Δοξαπατρῆς (3) κύριος Ἰωάννης, Γεώργιος ὁ Διαιρέτης λεγόμενος. Ἕλληνας δὲ Σιμπλίχιος, Λογγίνος, Συριανός, Ἰάμβλιχος» (4). Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων εἶναι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐν τοῖς ἀνεκδότοις χειρογράφοις κρυπτόμενοι, ὧν τινὰς ἐξέδοτο αὐτὸς ὁ Rabe, οἷον: Τροφῶνιος, Ἀνώνυμος (οὐχὶ εἰς) Τρωίλος Σοφιστής, Μάξιμος ὁ Πλανούδης, Ἰ. Ἀργυρόπουλος, Φειθάμμων, Ἰω. Σικελιώτης, Μάξιμος ἕτερος κλπ. (5). Ὁ ἀναγνώστης μεταξὺ τούτων διακρίνει καὶ κληρικούς· διότι ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἤδη χρόνων τὸ βῆμα τῆς Πυκῆς ἀντικατέστησεν ὁ ἄμβων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Ρητορικὴ.

1. «Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἔξ: τὸ πρᾶξαν πρόσωπον καὶ τὸ πραχθὲν πρᾶγμα καὶ τὰ ἔξης· οἷον. τίς, τί, ποῦ, πῶς τότε, διὰ τί. ταῦτα καὶ περιστατικά καὶ στοιχεῖα ὡς παρεπόμενα τῷ διηγήματι λέγεται. καὶ στοιχεῖα μὲν ἐστὶ τὰ ἔξ ὧν συντίθεται τι καὶ εἰς ἃ ἀναλύεται, περιστατικά δὲ λέγεται, ἐν οἷς περιστάται καὶ συνεχεται πᾶσα πράξις καὶ πᾶσα ὑπόθεσις» Σαρδ. σ. 18.

2. Αἱ μετοχαὶ διαιρούντες καὶ ἀπονέμοντες εἶναι ὀνομαστικαὶ ἀπόλυτοι. Αὐταί, ὅπως «ὁ Μάρτιος ἀπὸ τὴν Τεσσαρακοστήν» οὕτε ἐλείψαν, οὕτε θὰ λείψουν ποτὲ ἀπ' ὄσους βιάζονται νὰ ἑλληνίζουν!

3. Δοξαπατρῆς κάλλιον εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτέρων ὑπομνηματιστῶν (βλ. *Prolegom.* σ. 80—155 καὶ 360—374.)

4. *Ioannis Sardiani, Commentarium in Aphthonii Progymnasmata* edidit. Hugo Rabe, Lipsiae 1928, σ. XV.

5. *Rhetores graeci Vol. XIV. Prolegomenon sullage* ὑπὸ τοῦ ἰδίου Rabe. Λειψία 1930.

1. Περί τῆς «Ἑρμογένους τοῦ τεχνικοῦ Ῥητορικῆς τέχνης», ἐξ οὗ ὁ Παπαβασιλόπουλος ἤντησε τὸ «Περί στάσεων ρητορικῶν» κεφάλαιον.

Εἶχον ἐκφράσει ἀνωτέρω τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι δύο τύποι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι τῆς «Λευχειμονούσης Ῥητορικῆς» τοῦ Παπαβασιλοπούλου, καὶ ἄφησα τὸ ζήτημα, ὅπερ θὰ λυθῆ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν χειρογράφων. Εἰς τὴν γνώμην αὐτὴν ἐνισχύομαι ἤδη δημοσιεύων τὸ «Περί στάσεων» κεφάλαιον, ὅπερ βεβαίως δὲν ἀνήκει εἰς τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου. Ταῦτα περιέχουσι τὰ χειρόγραφα τοῦ πρώτου τύπου, ὅστις προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως. Ἄλλ' ὁ Ἀφθόνιος δὲν ἔγραψε κατὰ τὸν *Rabe* προγυμνάσματα εἰς Ἑρμογένην ἀναφερόμενα, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν οἷον «Μικρὰ Ῥητορικὴ» κατὰ Συριανὸν (εἰς Ἀφθόνιον σ. 3,7) διὸ καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ πάντοτε χρήσει. Βεβαίως συναντᾶται ἐνίοτε καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν κορυφαῖον διδάσκαλον τῆς «Ῥητορικῆς τέχνης», ἀλλὰ δὲν ἐσχολίασε, δὲν ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς αὐτόν, ὅπως τόσοι. Κατὰ ταῦτα οὔτε περὶ στάσεων ἔγραψεν. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἐπινόησις καὶ δημιούργημα τοῦ Ἑρμογένους. Εἶναι δικανικὸν διδασκόμενον εἰς τὴν σχολὴν τῆς Ῥητορικῆς, ἐνθα ἐδίδαξεν εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, δεκαπενταετίας. Μετὰ διεστῆ διδασκαλίαν κατώρθωσε νὰ ἐκδώσῃ τὸ βιβλίον, ἐφ' ᾧ ἐθαυμάσθη. Ἠγόρευσε δὲ ὡς δικηγόρος αὐτοσχεδίως· διὸ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος ὁ Αὐρήλιος ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀκροασθῆ αὐτοῦ. Ὠνομάσθη «τεχνικός» ἢ τεχνογράφος (ὑπὸ τῶν νεωτέρων)· διότι λέγοντες οἱ παλαιοὶ ρήτορα ἠγόρουσιν τὸν Δημοσθένην. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐθεωροῦντο ὡς κανόνες καὶ διεσώθησαν εἰς πλείστα χειρόγραφα⁽¹⁾. Δυστυχῶς ἐνεκα προώρου ἀναπτύξεως 19ετῆς ὑπέστη κατάπτωσιν διὸ ὁ σοφιστὴς Ἀντίοχος σκώπτων εἶπεν: «Ἑρμογένης ὁ ἐν παιδί γέρων, ἐν δὲ γηράσκουσι παῖς»⁽²⁾. Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του εἶναι, τὸ καὶ δυσκολώτατον, τὸ «Περί ἰδεῶν», ὅπερ καὶ νῦν θεωρεῖται χρησιμώτατον ἐν τῇ πράξει.

Τὰ κεφάλαια τῶν Προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου εἶναι τὰ ἐξῆς: μῦθος, διήγημα, χρεῖα, γνώμη, ἀνασκευὴ, κατασκευὴ, κοινὸς τόπος, ἐγκώμιον, ψόγος, σύγκρισις, ἠθοποιΐα, ἔκφρασις, θέσις, εἰσφορὰ νόμου. Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῶν Προγυμνασμάτων, ἐξ ὧν λείπει καὶ αὐτὴ ἡ λέξις στάσις. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ κεφάλαια ἄπαξ ἀναφέρεται στάσις, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον «πραγματικὴ». οἷον «ἐργάσῃ δὲ αὐτὴν κεφαλαίως, εἰς καὶ τὴν πραγματικὴν», ἣτις ἐρμηνεύεται: «πραγματικὴ ἐστὶ στάσις ἢ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔχουσα ζήτησιν» (Σαρδ. σ. 263,10. «Ἐξηγήσεις εἰς τὰ Ἀφθονίου προγυμνάσματα»). Συνήθως πάντες οἱ τεχνογράφοι προτάσσουσι τὰ «Προγυμνάσματα» τοῦ Ἀφθονίου ὡς πρακτικώτερα τῶν τοῦ Ἑρμογένους πρὸς ἀσκήσιν· διότι «σκοπὸς ἐστὶ τῷ Ἀφθονίῳ ἐν τῇ τῶν Προγυμνασμάτων ὑποθέσει

1. Βλ. τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Rabe* 1913 ἐν τῇ *Bibliotheca Teubneriana*, ἣτις θεωρεῖται ἡ ἀρίστη καὶ *Norden, Die antike Kunstprosa*, τόμ. Α', 1898, σ. 382 ἔ. *Provat, De Hermogenis dicendi genere*. Strassburg 1910 κ. ἄ.

2. Ἐπειδὴ δὲ ἀνευ νόσου ἢ ἄλλης αἰτίας ἀφηρέθη τὴν ἔξιν τῆς ρητορικῆς οἱ βάσκανοι «ἔφασαν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀτεχνῶς καὶ Ὁμηρον πεπερόντας εἶναι ἀποβεβληκῆναι γὰρ αὐτοὺς τὸν Ἑρμογένην καθάπερ περὶ ἄ» (Α. Πάριος, σ. 43 Δ).

προασκήσαι καὶ προεδίσαι ἡμᾶς εἰς τὰ κατὰ τὴν ρητορικὴν εἶδη καὶ μέρη, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη»⁽¹⁾. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀφθονίου. Περὶ δὲ Ἑρμογένους ἔχομεν ἔργον ἐρμηνευτικὸν περισπούδαστον, ὅπερ ἀγνοοῦσι δυστυχῶς οἱ Εὐρωπαῖοι, τοῦ ἱερομονάχου Ἀθανασίου Παρίου, μαθητοῦ Εὐγ. Βουλγάρως ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ καὶ σχολαρχοῦντος ἐν αὐτῇ.

«Ῥητορικὴ πραγματεία ἦτοί τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως... Ῥητορικῆς τέχνης ἐξήγησις, συνοψισθεῖσα μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ διαφόρων ἐξηγητῶν καὶ ὡς ἐνὶ ἀκριβέστατα φιλοπονηθεῖσά τε καὶ ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἀναπληρωθεῖσα τὰ ἐλλείποντα...»⁽²⁾.

Καὶ ἐνταῦθα προηγούνται τὰ τοῦ Ἀφθονίου προγυμνάσματα, σ. 1—33⁽³⁾. Ἐπονται Προλεγόμενα σ. 34—45 καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κύριον μέρος «Περὶ τῶν στάσεων», σ. 47—274 (δὲν εἶναι πλήρεις αἱ στάσεις, ὅσαι εἶναι γνωσταὶ νῦν παρὰ *Rabe* σ. 28—92). «Περὶ εὐρέσεως καὶ σχημάτων» τὰ 4 βιβλία, σ. 275—532 (τὰ τελευταῖα περὶ σχημάτων, ἐρμηνείας καὶ ὑποκρίσεως). Παρέλειψεν ὁ Πάριος τὰ «Περὶ ἰδεῶν λόγου» δύο βιβλία ὡς καὶ τὸ «Περὶ μεθόδου δεινότητος» (σ. 213—456) δηλ. τὸ ἡμῖσι τῆς «Ῥητορικῆς τέχνης» τοῦ Ἑρμογένους. Θέλων δὲ νὰ συμπληρώσῃ τοῦτον ἐν εἴδει παραρτήματος ἐν τέλει προσέθηκεν ἐρανισάμενος ἐξ ἄλλων συγγραφέων τὴν «Περὶ ἐπιδεικτικοῦ γένους» πραγματείαν (σ. 1—216) χάριν πρακτικῶν σκοπῶν διὸ καὶ ἐπεράτωσεν αὐτὴν λόγων ρητορικῶν ἐκ τῆς θύραθεν καὶ ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Θεωρεῖ δὲ τὸν Ἑρμογένην «ὡς τὴν μόνην κλεῖδα» πρὸς κατανόησιν τῶν δημοσθενείων λόγων⁽⁴⁾.

2. Περὶ στάσεων ἐν τῇ Ῥητορικῇ.

Πραγματευόμενος ὁ νεώτερος Ἕλληνας περὶ ἔργων ἀρχαίων ἢ γεγραμμένων εἰς ἀρχαίαν ἑλληνίζουσαν γλῶσσαν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐξηγήσῃται τοὺς ὅρους τοὺς τεχνικοὺς πρὸς παντός, ὅτινες ἤλλαξαν τελείως σημασίαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γραφομένη γλῶσσῃ. Ἀλλ' ἐνιστάμενός τις θὰ ἔλεγε καὶ πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου τῆς ρητορικῆς ἐμάνθανον τότε ταύτην τὴν «Λευχειμονοῦσαν»; ἀπλούστατα, διότι διεσαφῆνιζε τοὺς ὅρους ὁ διδάσκων καὶ διότι, ἐφόσον ἡ διδασκαλία ἐγένετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλῶσσῃ, ἦσαν ἐξοικειωμένοι πλέον ἡμῶν. Δυστυχῶς οὔτε τὰ ὑπάρχοντα Λεξικά καὶ αἱ Ἑγκυκλοπαιδεῖαι βοηθοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον, οὔτε οἱ συγγραφεῖς ρητορικῶν ἐγχειριδίων ἠθέλησαν νὰ ἀσχολη-

1. «Προλεγόμενα τῶν Ἀφθονίου Προγυμνασμάτων» (*Prolegomenon sylloge*, ἐκδ. *Rabe*, σ. 74,9). Ὅλα δὲ τῶν Προγυμνασμάτων τὰ κεφάλαια πρὸς ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀφορῶσιν. «Ἀποροῦμεν, ὅτι πῶς ἰδ' ὄντων τῶν Προγυμνασμάτων ἓνα σκοπὸν οἶονται ἀποδοθῆναι ἀπάντων. καὶ λέγομεν, ὅτι...ὡς περ ἰγ' στάσεων διαιρέσεις ἐν τῷ «Περὶ στάσεων» βιβλίῳ τοῦ Ἑρμογένους οἱ τοῦτου τοῦ βιβλίου ἐξηγηταὶ ἓνα σκοπὸν δεδώκασι...οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐδὲν ἀτοπον, εἰ εἰς σκοπὸς ἀποδίδοται πλείονων ὄντων τῶν προγυμνασμάτων» (σ. 73—74). Ἐνταῦθα ἐξόφθαλμον φαίνεται ὅτι μόνος ὁ Ἑρμογένης ἔγραψε περὶ στάσεων.

2. Ἐν Βενετίᾳ 1799, εἰς 8ον μῆγ, σ. 16, 572, 216.

3. Δὲν γνωρίζω διατί δὲν παρέλαβε τοῦ Ἑρμογένους τὰ Προγυμνάσματα (παρὰ *Rabe* σ. 1—27); ἴσως διότι εἶναι δύσκολα.

4. Προλεγ. σ. 5. Εἰργάσθη πρὸς σύνταξιν τοῦ ὀγκώδους τοῦτου ἔργου ἐπὶ τῇ βάσει κώδικος Ἰβήρων, ὅστις δὲν ὑπάρχει νῦν.

θώσιν. Οὕτω περὶ τοῦ ὄρου στάσις μόνον εἰς ἓν Λεξικὸν συνήντησά, εἰς τὴν 10 τῆς λέξεως σημασίαν, τὴν ἐξήγησιν: «στάσις, ἡ ὑπόθεσις, τὸ θέμα τῆς δίκης», πρᾶγμα, ὅπερ δὲν θὰ κατελαμβάνομεν, ἐὰν δὲν ἔρριπτεν ὁ Παπαβασιλόπουλος φῶς γράφων «ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀνταγωνιζομένους (ἐν τοῖς πολιτικοῖς) ἀπὸ τοῦ ἐστάναι τούτων ἐκάτερον ἐπὶ τοῖς οἰκείοις δικαιολογήμασι, καθάπερ ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας κρηπίδος». Ἐν ταῖς Ἑγκυκλοπαιδείαις, ἐν αἷς ὁ δεύτερος ἀντιγράφει τὸν πρῶτον καὶ οὗτος μεταφράζει τοὺς ξένους χωρὶς νὰ ἐννοῇ, δίδεται ὁ ἐξῆς ἀκατανόητος ὀρισμός: «Τῶν ρητορικῶν ζητημάτων αἱ στάσεις εἶναι κυρίως τρεῖς· στοχασμός, ὄρος (ὀρική στάσις), ποιότης» καὶ ἀντὶ νὰ ἀκούσωμεν τὴν ἐξήγησιν, ἀναγινώσκομεν: «ἐὰν τὸ περὶ οὗ ἡ κρίσις εἶναι ἀφανὲς καὶ γεννᾶται περὶ αὐτοῦ ἀμφισβήτησις ἐκ τινος φανεροῦ σημείου ἢ ἐκ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ἡ στάσις τοῦ λόγου λέγεται στοχασμός»⁽¹⁾ καὶ παραπέμπει ὁ Ἑπειρώτης ἀρθρογράφος εἰς τὴν λ. στοχασμός ὅπου παρατάσσει τὰ εἶδη τοῦ στοχασμοῦ ἢ τὰ κεφάλαια: παραγραφικόν—τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους—ἀντίληψις—πιθανὴ ἀπολογία—κοινὴ ποιότης». Ἄλλ' ἐκ τούτων ἐλάχιστα καταλαμβάνει ὁ ἀναγνώστης, δὲν εἶπε, τί ἐστὶ στοχασμός, καὶ τὸν ὀρισμὸν σύντομον καὶ σαφῆ, ὡς εὗρισκω εἰς ἀρχαίους ρητορικοὺς συγγραφεῖς «στοχασμός, ἡ διαίρεσις εἰς κεφάλαια»⁽²⁾: καταστοχάζεται πρᾶγματι τῆς οὐσίας· εἰδὸτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ὀρισμός τῆς οὐσίας γνωρισμός». Περισσότερον φῶς εἰς τοῦτο ἐπιχέει ὁ Ἀθ. Πάριος εἰς τὸ προοίμιον «Περὶ τῶν στάσεων τῆς Ἑρμογένους ρητορικῆς τέχνης» (βλ. ἀνωτέρω): «ὅτι δεῖ πρῶτον τὴν διαίρεσιν ἐπιγνῶναι τῶν κεφαλαίων σαφῶς καὶ τὴν στάσιν, ἣτις καθέστηκε, καὶ πρὸ τούτων τὰ τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, πρὸς ἃ ἀνάγκη τοὺς λόγους ἐπενεγκεῖν... κεφάλαια δέ... τὰ εἰς ἃ ἐκάστη διαίρεται τῶν στάσεων, ὅλον τὰ στοχαστικά, τὰ ὀρικά, τὰ ἀντιληπτικά καὶ τὰ ἐξῆς, ἃ τοῖς τοῦ λόγου μέρεσι συμπλεκόμενα τὸν λόγον συμπληροῖ»⁽³⁾.

Κατὰ ταῦτα ἐν παντὶ δεδομένῳ ζητήματι ὁ ῥήτωρ δεόν νὰ διακρίνη περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται, ἐν τίνι ἴσταται ἡ ζήτησις, τοῦτο λέγεται στάσις· ἐὰν δὲν εἶναι φανερόν καὶ γεννᾶται ἀμφισβήτησις, ἡ στάσις τοῦ λόγου λέγεται στοχασμός· ἐὰν δὲ φανερόν, ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται περὶ τοῦ τί ἐστίν, ἡ στάσις λέγεται ὀρική· καὶ τέλος ἐὰν τὸ κρινόμενον εἶναι φανερόν καὶ τί ἐστί, ζητῆται δὲ νὰ γνωσθῇ ὁποῖόν τι ἐστίν, δηλ. ἂν εἶναι δίκαιον, συμφέρον, ἔνομον ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἡ στάσις λέγεται ποιότης. Ἐκ τῶν τριῶν αὐτῆς γενικῶν στάσεων τῶν ρητορικῶν ζητημάτων προέρχονται ἄλλαι εἰδικώτεραι ἢ νομική, ἡ λογική, ἡ πραγματική, ἡ δικαιολογία, ἡ ἀντίληψις, ἡ ἀντίστασις, νὸ ἀντέγκλημα, ἡ μετάστασις, ἡ συγγνώμη· αὗται ἐνὶ λόγῳ λέγονται λογικαὶ στάσεις. Ὁ στοχασμός ἐπίσης, ὅταν ἔχη πρόσωπα καὶ πράγματα κρινόμενα, διακρίνεται εἰς ἀπαίτησιν ἐλέγχων, βούλησιν, δύναμιν, τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, μετάληψιν, μετάθεσιν αἰτίας, πιθανὴν ἀπολογίαν, ποι-

1. Τοῦτο εἶναι εἰλημμένον ἐκ τοῦ κεφ. «Μέθοδος περὶ στάσεων» τῆς ρητορικῆς τοῦ Ἑρμογένους «ἔστι γὰρ στοχασμός ἀδήλου πράγματος ἐλεγχος ἀπὸ τινος φανεροῦ σημείου ἢ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ὅλον πεφώραται τ.ε. θάπτων νεοσφαγῆς σῶμα ἐπ' ἐρημίας καὶ φόνου φεύγει· ἀπὸ γὰρ τοῦ θάπτειν φανεροῦ ὄντος, ἀφανὲς τι πρᾶγμα ζητοῦμεν, οὐσιωδῶς τὸ τις ὁ φονεύσας» (*Hermogenis opera, edidit Hugo Rabe. Lipsiae, Teubner 1913, σ. 36* καὶ κατ. εἶτε ἀπὸ τοῦ στασιάζειν (εἰρηται στάσις) τοὺς ἀγωνιζομένους εἶτε ὀθενοῦν. παρήμι).

2. Κεφάλαια ἐν τῇ δικανικῇ ρητορικῇ εἶναι τὰ μέρη τοῦ λόγου, ἀποτελουμένου ἐκ νοημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν ἀποδείκνυται τὸ προκείμενον πρᾶγμα, καὶ ὅπερ ἡ κεφαλὴ ἔχει τὸ κῦρος τοῦ σώματος ἐν γένει, οὕτω καὶ ταῦτα τὸ κῦρος τοῦ σὺμπαντος λόγου. Ἡ εἰς τὰ δικανικά διαίρεσις τῶν ζητημάτων, ἔχει προηγουμένην τὴν εἰς κεφάλαια τομὴν, δηλ. τὸ μὲν στοχαστικόν εἰς τὰ στοχαστικά, τὸ ὀρικόν (περὶ ὄρων) εἰς τὰ ὀρικά. ἔστι γὰρ ὀρική ὀνόματος ζήτησις περὶ πράγματος, οὗ τὸ μὲν πάπρακται, τὸ δὲ λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ ὀνόματος. δηλ. ἐκλεψέ τις χρήματα ἰδιωτικὰ ἐξ ἱεροῦ (ναοῦ) πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ χρήματα ἦσαν ἱερά, ἵνα ὡς ἱεροσυλός καταδικασθῇ (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 37). Ἡ ἱεροσυλία εἶναι βαρυτέρα τῆς κλοπῆς.

3. «Ρητορικὴ πραγματεία κτλ.» σ. 74—75.

ότητα κοινήν. Ἐχομεν δὲ διαφόρους στοχασμούς κατὰ διάφορα πρόσωπα καὶ πράγματα, τελείους καὶ ἀτελείς, ἀπλοῦς καὶ διπλοῦς κ.ο.κ. (1). Ὁ Παπαδασιλόπουλος ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξῃ εἰς τὰ περὶ στάσεων βραχέα τινὰ «πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης ῥητορικῆς».

3. Προοίμιον εἰς τὰς στάσεις.

«Ἰκανῶς περὶ τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου ἐξακριβώσαντες, κατὰ τὸ ἐγγυροῦν τοῖς εἰσαγωγικοῖς καὶ ὡς ἐνὶ διὰ βραχέων ἐρμηνεύσαντες ταῦτα, ἐπομμενον ἂν εἶη καὶ περὶ τῶν στάσεων προσεχῶς διαλαθεῖν καὶ ἐφ' ἐκάστου τούτων θεωρίαν τινὰ καὶ ἐρμηνεῖαν ἐξηγηνοχένας (*). Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐρμηνείας ταύτης ῥητέον ἅττα πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης ῥητορικῆς συμβαλλόμενα.

»Τρισὶ γὰρ δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κοσμηθείσης καὶ τρισὶν ἐνεργείαις τὸν ἄνθρωπον κατακεκοσμεῖσθαι ἐπάναγκες, ὅπως οὐ μόνον χάρισμασι φυσικοῖς, ἀλλὰ καὶ αἰκείοις εὐρήμασιν ἔχει σεμνύνεσθαι· ὅθεν καὶ διὰ μὲν τῶν ἐπιστημῶν, ἀπταιστον λόγον ἔχουσῶν, τὸν ἀπταιστον νοῦν ἀναλόγως κοσμεῖσθαι τοῖς πάλαι σοφοῖς ἔγνωσται τε καὶ κέκριται τὴν διάνοιαν δὲ διὰ τῶν τεχνῶν κοσμεῖσθαι καὶ μεγαλύνεσθαι, διὰ τὸ ἀμφοτέρας ἐνλοτε τῆς ἀληθείας ἐκτρέπεσθαι. διὰ δὲ τῆς ἐμπειρίας τὴν δόξαν καλλύνεσθαι, φύσει συγγένειαν πολλὴν πρὸς ἀλλήλας κτωμένων· ἀμφοτέραι γὰρ ἀγνοοῦσι τὰς τῶν πραγμάτων αἰτίας.

»Θαυμάζεται τοίνυν ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης ὢν δεκτικός· καὶ τὸ παρὰ θεοῦ εἰς ἀνθρώπους μέγιστον ἀγαθὸν καταπεμφθέν, τὴν φιλοσοφίαν φημί, ποριζόμενος· ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ διὰ τῶν θείων τεχνῶν, δι' ὧν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐμπειρία ἐνεσπαρται.

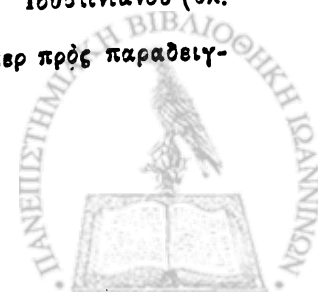
»Ὅθεν καὶ τὴν τοῦ Ἑρμοῦ τέχνην προσποριζόμενος, ἦν καὶ θείαν εἰπὼν τις οὐκ ἂν τοῦ ἔρθου διαμάρτοι λόγου, οὐχ ἦττον θαυμασθήσεται· ὀητορικὴ γὰρ ἐν τοῖς πολιτικοῖς λόγον ἔχει ὅσον καὶ ψυχὴ σώματι· δι' ἧ καὶ προσηκόντως τοῖς τε παλαιοῖς ἐπεσπούδαστο· καὶ τοῖς ἤδη ἐν ἐπιστήμασι καὶ ταῖς ἄλλαις ἐμπειρίαις φιλοπονουμένοις πολλὴ ἢ περὶ αὐτῆς σπουδὴ τε καὶ ἐπιμέλεια. Τοιγάρτοι μέλλουσιν εἰς τὴν τῶν στάσεων ἐρμηνεῖαν προβαίνειν ἀνάγκη ἄσιν διαλαθεῖν πόσα τὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη, καὶ πρὸ τούτου πόθεν ἢ ῥητορικὴ τὴν σύστασιν ἔσχε, τίς τε ὁ ἕρος ταύτης καὶ ὁ ἕρος ταύτης καὶ ὁ σκοπός.

Πόθεν ἢ ῥητορικὴ τὴν σύστασιν ἔσχε;

»Τῆς ῥητορικῆς ἢ μὲν φυσικὴ καὶ ἄτεχνος ἢ δὲ ἐντεχνος· καὶ λόγων μακρο-

1. Οἱ ὅροι οὗτοι δὲν εἶναι ἐν χρήσει βεβαίως σήμερον. Τὸ Βυζάντιον ὡς κράτος ἐμόρφωσε τὸ πολίτευμα καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, οὐ ὑπῆρξε συνέχεια καὶ ἐξέλιξις, καὶ ὁργανώθη κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὅπερ κυριαρχεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὸν κόσμον. Γίνεται ἀπὸ δύο καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδων ἀγῶν μέγας πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ φιλελευθέρου τῶν ἐλληνικῶν συμπολιτειῶν πολιτεύματος, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐγένετο ἐν Ἀμερικῇ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀθηναίων πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους (1891) πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀπολυταρχικοῦ δικαίου. Ἀλλ' οὐδὲν κωλύει μέχρις ἐπιτεύξεως καὶ παρ' Ἑλλήσιν τοῦ προγονικοῦ αὐτοῦ ἀγαθοῦ νὰ εἰσαγάγωσιν ἐν τῷ δικαίῳ τῆς θαυμασίους τούτους ὄρους, οἵτινες παραμένουσιν ὡς γρίφοι ἐν τοῖς δέλτοις τῶν ἀρχαίων ῥητόρων. Ἀνάγκη δημιουργίας γλώσσης ἐλληνικῆς τῶν νομικῶν ὄρων. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐδανείσθησαν τοὺς νόμους παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τὴν δωδεκάδελτον ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοὺς ὄρους, οὐς ἔκτοτε ἐξερωμάισαν διὰ νὰ τοὺς ἐπιβάλωσιν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ εὐρωπαϊκά. Καταλαμβάνεται τις ὑπὸ ἀηδίας ἀναγινώσκων Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ, συγγραφέως τοῦ 5' μ.χ. αἰῶνος, τὸ «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας» ἔργον (ἐκδ. Λειψίας 1903 ὑπὸ Rich. H. W.ensch) διὰ τὸ πλῆθος τῶν λατινικῶν λέξεων, αἵτινες ἔκτοτε εἶχον πολιτογραφηθῆ εἰς τὸ Βυζαν. πρὶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (δλ. *Index glossarum* σ. 173—178).

2. Τὰ μέχρι τούδε ἦσαν ἐκ τῶν «Προγυμνασμάτων» τοῦ Ἀφθονίου, ἅπερ πρὸς παραδειγματισμὸν ἐδημοσιεύσαμεν ἐνταῦθα.

τέρων δεομένη, ὅτι δὲ ἐστὶ φυσικῶς ἐγκατεσπαρμένη τοῖς ἀνθρώποις πρόδηλον· δρῶμεν γὰρ ἀγρίους ἀνθρώπους καὶ πίσης ἀμοιροῦντας παιδείας, οὐ μόνον ἐπαινοῦντας καὶ ψέγοντας, ἀλλὰ καὶ ἀπολογουμένους, ὡς περ φυσικῶς διαλεγόμενους καὶ συλλογιζομένους καὶ θέσεις τινὰς κατασκευάζοντας ἐνθυμήμασι φυσικοῖς· ἀλλὰ περὶ ταύτης ὡς δῶρον ἐπιγινώσκοντας φύσεως. ἐνθάδε παρήσομεν τὴν πολυπραγμοσύνην περὶ τῆς ἐντέχνου ποιούμενοι.

Τῶν γοῦν ἀρχαίων οἱ πλεῖστοι μύθοις τερπόμενοι τὴν ἐντεχνον ρητορικὴν ἄσπονδοι θεοὶς περιάπτουσι, καὶ τὸ ὁμηρικὸν εἰσφέρουσιν ἔπος, ἐν εἴδει δημηγορικῶν προφερόμενον «οἱ δὲ θεοὶ παρ' Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο» (ἀρχὴ τοῦ Δ' Ἰλιάδος) καὶ ἀπὸ τούτων εἰς ἥρωας καταρρυθῆναι ἔφασαν· ἔθεν καὶ τὸν Πρίαμον παρειαχούσιν εἶδει ἐγκωμιαστικοῦ κεχρημένον καὶ οὕτως λέγοντα· «ὦ μάκαρ Ἀτρείδῃ, μοιρηγεῖές, ὀλβιόδαιμον»⁽¹⁾. Εἶθ' οὕτω τὸν Νέστορα συμβουλευτικῶς κεχρημένον εἶδει, «ἀλλὰ καὶ ὕμμες πίθεσθέ μοι· καὶ γὰρ ποτὲ καὶ ἀρείσιν ὕμιν ὠμίλεον»⁽²⁾· μεθ' ὧν καὶ τὸν Ὀδυσσεῖα δικανικῶς κεχρημένον εἶδει, τούτου γὰρ ἦσαν τὰ «ἔπεα νιφάδεσιν ἐοικότα χειμερίοισιν»⁽³⁾, καὶ ἀπὸ τούτων πρὸς πάντας ἀνθρώπους διασπαρῆναι, ὡς ἤδη ὄρατε, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως⁽⁴⁾.

» Ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἱστοριογράφων ὡς ἐν καταμαθεῖν τοῖς προσέχουσιν ἐπιμελῆς τοῖς τούτων λειψάνοις· φέρεται Κόραξ τινὰ λεγόμενον ἐν Συρακούσαις. μετὰ τὸν Ἰέρωνος θάνατον ἐφευρετὴν καὶ μυσταγωγὸν τῆς ρητορικῆς εἶναι· ὁ γὰρ δῆμος, φασί, τῶν Συρακουσίων τῆς Ἀγῆς τυραννίδος ἀπαλλαγῆναι πειρώμενος, (τοιαύτη γὰρ ὠμότητι ὁ Ἰέρων ἐχρῆτο ἐν τῇ αὐτοῦ τυραννίδι, ὥστε Συρακουσίοις ἐπιτάττειν τὸ παράπαν μὴ φθέγγεσθαι, ἀλλὰ ποσὶ καὶ χερσὶ σημαίνειν τὰ πρόσφορα, ἐξ οὗ καὶ τὴν ὀρχιστικὴν ἀφρομᾶς λαβεῖν λέγουσι) τὴν τυραννίδα εἰς δημοκρατίαν μετέθηκεν· ἔθεν μεθ' Ἰέρωνα ὁ Κόραξ παραδυναστεύειν βουλόμενος, καὶ πείθειν τὸν ὄχλον πειρώμενος ἀκούειν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ Ἰέρωνος πρότερον, εἶτα νομίσας ὡς ὁ δῆμος ἄτακτον πέφυκε πρᾶγμα ἔγνω διὰ λόγου τὸν ὄχλον εὐνάσαι, καὶ λόγῳ δεῖν ταῦτον προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν· εἰδὼς δὲ· λόγῳ ἀνθρώπου τρόπος ρυθμίζεται. Τόινυν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, ἔνθα τὸ πλήθος συνήθροιστο, πρότερον λόγοις θεραπευτικοῖς καὶ ὡς εἰπεῖν αἰμυλίοις καταμαλάσων, τὸ θορυβῶδες τοῦ δήμου καὶ ἀγρίον ἐπειράτο καταπραῦναι. εἶτα τοῦ δήμου κατασιγάσαντος περὶ ὧν ἦκε συμβουλεύσων, ἤρξατο λέγειν ἐπικυρῶν ἄμνα καὶ τὸ δοκοῦν· τὰ πέντε τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη ἐξεργάσατο. προοίμιον δηλονότι, διήγησιν, θέσιν, καὶ ἀντίθεσιν καὶ ἐπ' ἄλλοις εὐρών τε καὶ ὀνομάσας⁽⁵⁾. Εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ὁ Κόραξ ἐπεχειρεῖ διδάσκειν, ὧν πρῶτος ἀκροατῆς Κόρακος ὁ Τισίας λέγεται, ἐξ ὧν καὶ ἡ παροιμία, «κακοῦ κόρακος κακὸν ὄν»· ὁ γὰρ Τισίας ἀγγέλου· ὧν ἐσοφίζετο πρὸς

1. Ὀμήρου Ἰλιάς Γ, 182.

2. Αὐτ. Α. οἱ στίχοι περικεκομμένοι ἦτοι ἐκ τοῦ
260 ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείσιν, ἠέπερ ἱμῖν,
ἀνδράσιν ὠμίλησα.

274 ἀλλὰ πίθεσθε καὶ ὕμμες· ἐπεὶ πείθεσθαι ἄμεινον.

3. 222 καὶ ἔπεα νιφάδεσιν ἐοικότα χειμερίοισιν.

4. Ταῦτα δὲ κοινὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τεχνογράφοις μᾶλλον ἐξέθηκεν ὁ συγγραφεὺς κατ' ἴδιον τρόπον πλουτίσας διὰ τῶν ὁμηρικῶν φράσεων καὶ στίχων, ὧν οἱ ἄλλοι μόνον τὸν πρῶτον ἀναφέρουσι στίχον. Τὸ ἐφεξῆς ἱστορῆμα, γνωστὸν πᾶσι τοῖς φιλολογοῦσι, λαμβάνει σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τῶν «Προλεγόμενων» (ἐκδ. *Rabe* σ. 24—27) ἐπιταμιῶν ἐνιαχοῦ.

5. Ἐνταῦθα ὁ ἀνώνυμος τοῦ *Rabe* «...περὶ ὧν εἶδει συμβουλεύειν τῷ δήμῳ καὶ λέγειν ὡς ἐν διηγῆσει καὶ μετὰ ταῦτα ἀνακεφαλαιοῦσθαι καὶ ἀναμνησκεῖν ἐν συντόμῳ περὶ τῶν φθασάντων καὶ εἰς σύνοπτον καὶ ὑπ' ὅψιν ἀγειν τὰ λεχθέντα τῷ δήμῳ, καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἐκάλεσε προοίμιον, τὰ δὲ δεύτερα ἐκάλεσεν ἀγῶνας, τὰ δὲ τρίτα ἐκάλεσεν ἐπιλόγους». (σ. 25—26). Ἐκ τοῦ ἀνεκδότου τούτου καὶ τοῦ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Τισίου, ὅπερ κατήντησε παροιμιῶδες, ἔμεινε ἀθάνατον τὸ ὄνομα τοῦ Κόρακος. Ὁ σοφιστὴς Συριανὸς εἰς τὰ «Σχόλια εἰς τὴν Ἑρμογένους τέχνην» γράφει: «Γνωστῆον δὲ ὅτι· καὶ Κόραξ ὁ τεχνογράφος τῷ τῆς καταστάσεως ὄνο-

τὸν ὑφειλόμενον μισθὸν τῆς μαθήσεως Κόρακι: αὐτὸς μὲν γάρ, ἔλεγεν, ὡ Κόραξ ἐδίδαξάς με τὸ πείθειν, ἰδοὺ πείθω σε μὴ λαβεῖν τὸν μισθόν, εἰδ' οὐ μ' ἐδίδαξας, οὐδὲ ὑφείλω σοι»· ὁ δὲ Κόραξ ἀντέλεγε πρὸς ταῦτα: αὐτὸς μὲν τὸ πείθειν διδάχθεις πείθεις με μὴ λαβεῖν, ὑφείλεις τὸν μισθόν ὡς διδάχθεις τὸ πείθειν. εἰ δὲ πάλιν οὐ πείσεις με μὴ λαβεῖν, ὑφείλεις δοῦναι ὡς μὴ πείσας με»· ἔθεν καὶ οἱ δικασταί: «κακοῦ κόρακος κακὸν ὦν» εἶπον⁽¹⁾. Τῷ οὖν Τισίας ἤδη τὴν τέχνην πλατύναντι μαθητεύει Γοργίας, ὅστις πεμφθεὶς ἀπὸ Λεοντοπόλεως Σικελίας⁽²⁾ συμμαχίαν αἰτήσων Ἀθηναίους ὑπὲρ πατρίδος. Ἀθηναῖοι τὴν συμμαχίαν πέμψαντες τοῦτον κατέσχον εὐδοκίμουνα τοῖς λόγοις, καὶ δὴ τῷ Γοργίᾳ τότε πολὺς ἀκρατῶν σύλλογος τὴν φιλοσοφίαν παρὲς τὴν ρητορικὴν ἐπαιδεύετο, καὶ ἐπὶ μέγα τὸ τῆς ρητορικῆς ὄνομα παρ' Ἀθηναίους ἤρθη τὸ τηνικαῦτα· ἔθεν φασι καὶ Πλάτων ὑπὸ φθόνου λόγον τινὰ συντιθεὶς Γοργίαν ἀπεκάλεσεν ἐν ᾧ πολλὰ τῆς ρητορικῆς κατατρέχει⁽³⁾. Ἐξ Ἀθηνῶν ἄρα καὶ οἱ δέκα ἀνεφάνησαν ῥήτορες, Ἀντιφῶν, Λυσίας, Ἰσοκράτης, Ἰσαῖος, Ἀνδοκίδης, Δημοσθένης, Αἰσχίνης, Λυκούργος, Ἐπεριδῆς καὶ Δείναρχος· ἀλλὰ περὶ τούτων οὐ τοῦ παρόντος σκοποῦ, ἀποχρήσει δὲ μόνον περὶ ρητορικῆς, τὰ πέντε περιστάτικα γινώσκειν, πρόσωπον τὸν Κόρακα, τόπον τὴν Σικελίαν, χρόνον δὲ μετὰ τὸν Ἰέρωνος θάνατον, τρόπον τὰ μέρη τοῦ λόγου, αἰτίαν τὸ πείσαι.

ματι κέχρηται προοίμια τοῦ λόγου τὴν κατάστασιν καλῶν... τὸ μὲν γὰρ διηγέσθαι φιλὸν τὸ πρᾶγμα οὐ σφόδρα ἐντεχνον, τὸ δὲ οὖν κηταιτίσει διηγέσθαι τεχνικώτατον». (*Syriani in Hermodogenem commentaria* edidit Hugo Rabe, vol. II, *Commentarium in librum* περὶ στάσεων. *Lipsiae* 1893, σ. 127. Τὴν δὲ κατάστασιν οὕτως ὀρίζει: «κατάστασις δὲ ἐστὶ λόγος πρὸς τὸ τῷ πράγματι συμφέρον καθιστὰς τὴν διήγησιν καὶ τὰ ἐμπύκτοντα προαναίρων τῆς τῶν ἀκουόντων ἐννοίας· διαφέρει δὲ διηγήσεως, ὅτι ἡ μὲν ψιλὴν ἔχει τὴν ἐκθεσὶν τῶν πραγμάτων, ἡ δὲ τῶντε πρὸ τοῦ πράγματος... καὶ τῶν μετὰ τὸ πρᾶγμα καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», σ. 64.

1. Εἰς «τὰ Προλεγόμενα τῆς τέχνης Ῥητορικῆς» τοῦ Ἑρμογένους ὁ ἀνώνομος οὕτως ἐκτίθησι τὸ γεγονός: Τισίας δὲ τις μαθεῖν καὶ αὐτός, ἐθέλων τὴν ρητορικὴν καὶ ἰδὼν ὡς πολλοὺς εἰσπράττεται μισθοὺς ὁ Κόραξ τῆς διδασκαλίας, προσῆλθε πρῶτον τῷ Κόρακι προδιαλεγόμενος αὐτῷ ταῦτα, ὡς «μαθεῖν ἐθέλω τὴν ρητορικὴν, καὶ νῦν μὲν μισθοὺς οὐκ ἔχω, μαθὼν δὲ ἀποτίσω διπλοὺς τοὺς μισθοὺς». Κόραξ δὲ φιλάνθρωπος φερόμενος ὑπέρχετο καὶ ἐδίδαξε τὸν Τισίαν τὴν ρητορικὴν, μαθὼν τοίνυν ὁ Τισίας τὰ τῆς τέχνης ἀγνωμονεῖν ἐπειράτο τὸν διδασκάλον καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν: «ὦ Κόραξ, λέξον ἡμῖν τὸν ὄρον τῆς ρητορικῆς». ὁ δὲ φησὶ: «ρητορικὴ ἐστὶ πειθοὺς δημιουργός». Λαθὼν τοίνυν τὸν ὄρον ὁ Τισίας πειράται συλλογίζεσθαι τὸν διδασκάλον καὶ φησὶν, ὅτι «δικάζομαι σοι περὶ τῶν μισθῶν, καὶ εἰ μὲν πείσω μὴ δοῦναι με μισθοὺς, ὡς πείσας οὐκ ἔδωκα, εἰδὲ μὴ βούλωμαι πείσαι, πάλιν οὐκ ἔδωκά· οὐ γὰρ ἐδιδάχθην παρὰ σοῦ τὸ πείθειν». Ὁ δὲ Κόραξ ἀντίστρεψεν αὐτόν: ὅτι «δικάζομαι καὶ γὰρ, καὶ εἰ μὲν πείσω λαβεῖν με μισθοὺς, ὡς πείσας ἔλαβον, εἰδὲ μὴ πείσω λαβεῖν με, καὶ πάλιν ὑφείλω λαβεῖν μισθοὺς, ὅτι τηλικούτους ἐξέθρεφα μαθητάς, ὥστε τῶν διδασκάλων ἐπικρατεῖν». Τότε οἱ παρεστηκότες ἐπεδόθησαν λέγοντες: «κακοῦ κόρακος κακὸν ὦν». ἀντὶ τοῦ «δεινοῦ διδασκάλου δεινότερος ὁ μαθητής». (αὐτ. σ. 26—27).

2. Λεοντοπόλεως, κακόπλαστος λέξις ἀντὶ Λεοντοπόλεως· ἀλλ' οὐδ' οὕτως φέρεται, Λεοντίνη δὲ καὶ Λεοντίνος ὁ κάτοικος.

3. Ὁ γνωστός διάλογος, ἐνῶ ἐξετάζεται ἡ ρητορικὴ «περὶ τι τῶν ὄντων τυγχάνει οὐσα» καὶ στηλιτεύεται ἡ σοφιστεία. Οὗτος εἶναι ὁ «τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν» καὶ δημαγωγῶν τοὺς νέους διὰ τῆς σοφιστικῆς ἀγυρτείας. Κατὰ τὸν Ἀντιλλόν καὶ ὁ Θουκυδίδης «ἐζήλωσεν ἐπ' ὀλίγον καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρῳάζεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων». (ἐν βίῳ Μαρκελλίνου βλ. «Θουκυδίδου ἑυγράφη von K. Krüger τόμ. Β', τεύχος 2. Berlin 1861 σ. 190, 36). Τὸ ἱστορῆμα εἰς «*Prolegomenon sylloge*» σ. 27—28.

“Ορος τῆς ρητορικῆς

«Οἱ τῷ Τισίᾳ καὶ Κόρακι μαθητεύσαντες καὶ τοῖς ἐκείνων περὶ ρητορικῆς γνωμοδοτήμασι συγγενόμενοι τὴν ρητορικὴν ὠρίσαντο πειθοῦς εἶναι δημιουργόν, ἀγνοήσαντες, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ χρήματα καὶ κάλλος δύναται πείθειν, τοῖς δὲ τέχνην δόξασιν εἶναι ὠρίσται οὕτωςιν»:

“Ορος ρητορικῆς κατὰ Παπαβασιλόπουλον.

«*Ρητορικὴ ἐστὶ δύναμις τεχνικὴ, πειθανοῦ (sic) λόγου, ὡς ἐν πράγμασι πολιτικοῖς, ἔργον ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν*(¹). Τέλος τὸ πείσαι ἢ γοῦν τὸ πειθανῶς εἰπεῖν· καὶ δύναμιν μὲν ἐκάλεσεν, ὅτι δύναται προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν ὁ ρήτωρ δι’ αὐτῆς, καὶ ψέγειν καὶ ἐπαινεῖν, κατηγορεῖν τε καὶ ὑπεραπολογεῖσθαι ἄλλ’ ἐπεὶ καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸ κάλλος, ὡς εἴρηται, δυνάμεις πιστικαὶ εἶναι δοκοῦσι, διὰ τοῦτο τὸ τέχνη προσετέθη τῷ ὄρω ἐκείνων τῶν πειθόντων ἀτεχνῶς· καὶ αὐθις ἐπεὶ ἡ τεκτονικὴ δύναμις ἐστὶ τεχνικὴ· δύναται γὰρ ὁ τέκτων καὶ πρὸς σωτηρίαν κατασκευάσαι οἶκον, καὶ ταύτη χρῆσθαι καλῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ κακῶς κλίμακα τεκταινόμενος πρὸς κλοπὴν, ὅθεν καὶ τὸ πιθανοῦ λόγου τέθειται, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐκείνου, ἔτι καὶ τῆς ἰατρικῆς δυνάμεως οὔσης πιθανοῦ λόγου· πείθει γὰρ πολλάκις καὶ ὁ ἰατρός, τὸ ἐν πράγματι πολιτικῷ προσετέθη· τὸ δὲ εὖ λέγειν, ὅτι τοῦ ρήτορος ἴδιον ἔργον καὶ τὸ πείθειν ὡς τέλος εἰσὶ προφανῆ καὶ ἐρμηνείας οὐ δεῖται· εἰ δὲ καὶ διαλεκτικῆς τὸ γένος καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ τῆς ρητορικῆς ὄρου ζητήσωμεν εὐρήσομεν γένος τὴν δύναμιν· ἡ γὰρ δύναμις ἐστὶν ἐντεχνός τε καὶ ἀτεχνός· τὸ δὲ τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ λόγον ἔχει διαφορᾶς· καὶ γὰρ ἢτε ἰατρικὴ καὶ γεωμετρία πιθανὰς μὲν ἔχουσι τὰς ἀποδείξεις, ἄλλ’ οὐκ ἐν πράγμασι πολιτικοῖς· διὸ καὶ τὸ πείσαι τῆς κακοτεχνίας ἢ ματαιοτεχνίας διενήνοχε· κακοτεχνία γὰρ, ὡς ἡ φαρμακεία, καὶ γοητεία, ἐπὶ κακῷ γὰρ εἴρηται καὶ βλάβῃ τῶν πολιτειῶν, ματαιοτεχνία δέ, ὡς ἡ ὀρχιστικὴ καὶ ἀθλητικὴ, αὐταὶ γὰρ οὐδὲν ἀπολιμπάνουσι μετὰ τὴν ἐνέργειαν, ὅθεν καὶ ματαιοτεχνία εἰκότως ἐκλήθησαν ὡς ἀτελεῖς. ἡ δὲ ρητορικὴ τὸ οἰκεῖον τέλος καὶ πανσήμενη κατέλειπεν, ἐν μὲν ἐκκλησίᾳ τὸ συμφέρον, ἐν δὲ δικαστηρίοις τὸ δίκαιον, ἐν δὲ θεάτροις τὸ καλόν»(²).

1. «Δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν» (*Prolegom. Kabe*, σ. 61, 10).

1. «*Τί ἐστὶ ρητορικὴ, καὶ πότε, καὶ πῶς εὔρηται, καὶ ἠϋξῆται;*». «Ὅτι μὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς οὖσιν ἡ ρητορικὴ, ἐκτὸς κείται ζητήματος καὶ οὐδεὶς περὶ τούτου ἀμφισβητήσσει. Τί δὲ ἐστὶ ρητορικὴ, ὁ ὄρος αὐτῆς ἢ δέον ἡμῶν ὑποδηλώσει. *Ρητορικὴ τοίνυν ἐστὶ δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν.* τὸ γοῦν δύναμις ἐν τῷ ὄρω ἀντὶ γένους εἰληπται. δύναμις δὲ εἴρηται ὅτε δυναμένη καὶ εἰς καλὸν καὶ εἰς κακόν, εἴτ’ οὖν ἐπὶ τὰ ἐναντία τὴν ἑαυτῆς χρῆσιν παρασχεῖν· δύναμιν γὰρ ἔχειν λέγεται πᾶν, ὡς περὶ δύναται τις καὶ καλῶς καὶ κακῶς χρῆσασθαι. ἐπεὶ γε μὴν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸ κάλλος δύναμις λέγεται. (καὶ γὰρ ἐστὶ τούτοις καὶ καλῶς καὶ κακῶς χρῆσασθαι, ὡς ἡ πείρα βεβαιοῖ.) διὰ τοῦτο πρόκειται τὸ τεχνικῷ· οὐδέτερον γὰρ ἐκείνων δύναμις ἐστὶ τεχνικὴ· τὸ δὲ πιθανοῦ λόγου, εἰκότως προστίθεται, ἵνα διαστελλῆ αὐτὴν τῆς τεκτονικῆς, (ἴσως δὲ καὶ τινῶν ἄλλων τεχνῶν), ἥτις δύναμις μὲν ἐστὶ καὶ αὕτη τεχνικὴ (δύναται γὰρ καὶ ὁ τέκτων καὶ καλῶς καὶ κακῶς τῇ τεκτονικῇ χρῆσασθαι), οὐ μὴν πιθανοῦ λόγου· λόγῳ γὰρ ὁ τέκτων οὐ κέχρηται τοῦτ’ ἐστὶ προφορικῷ τεχνικῷ. τὸ δὲ ἐν πράγματι πολιτικῷ διὰ τὴν ἰατρικὴν· καὶ γὰρ κακείνη δύ-

Διαίρεσις τῆς ρητορικῆς

Περὶ τῶν μερῶν καὶ εἰδῶν τῆς ρητορικῆς διαφοροὶ ἐπικρατοῦσι γινώμαι παρὰ τοῖς τεχνικοῖς καὶ σχολιασταῖς. Οὕτω ἔ τὰ ὑπ' ἀριθ. 13, «Προλεγόμενα τῶν στάσεων» γράψας ἀποφαίνεται: «Ἀκόλουθον ἐπὶ τούτοις περὶ τάξεως τοῦ βιβλίου (τοῦ Ἑρμογένους) διαλαθεῖν καὶ δῆλον, ὅτι προσηκούσης ἔτυχε τάξεως· τρεῖς γὰρ εἰσὶν αἱ ρητορικαὶ ἔς καὶ αὐτὸς Ἑρμογένης συνεγράψατο, ἢ τε τῶν Προγυμνασμάτων καὶ ἡ παρούσα τῶν Στάσεων καὶ ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν (αὐτ. 203, 15). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν εἰδῶν· ἀλλὰ παρατηρεῖται καὶ ἡ ἐξῆς λεπτομέρεια: αἰδὸς γὰρ ἐστὶν ὁ σκοπός, ἰδέα δὲ ἡ φράσις» (3, 299, 12). Ἴσωμεν νῦν καὶ τὰ μέρη τῆς ρητορικῆς.

«Πόσῃ τῆς ρητορικῆς τὰ μέρη;»

«Τὰ μέρη τοίνυν τῆς ρητορικῆς εἰσὶ πέντε, εὐρεσις, διάθεσις, ἐρμηνεία, μνήμη καὶ ὑπόκρισις· Ἄον μὲν γὰρ εὐρετέον ὅσα λέγειν ὀφείλομεν περὶ τοῦ προτεθέντος προβλήματος, εἶτα τὰ εὐρεθέντα καὶ τὰς τάξιν διατιθέναι. Γον λέξεσι ταῦτα καὶ τρόποις ποικίλοις καὶ σχήμασι κοσμήσαι, μεθ' ὃ τῇ μνήμῃ ταῦτα ἐναποταμιεύσαι· καὶ τέλος τῇ τε τῆς φωνῆς καὶ τῶν μελῶν σχηματίζει καὶ κινήσει τὰ λεγόμενα ὑποκρίνεσθαι»⁽¹⁾.

«Τι ἐστὶν εὐρεσις;»

«Εὐρεσις ἐστὶν ἐπίνοια καὶ διανόησις νοημάτων προσηκόντων καὶ ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι, ἢ καὶ ἄλλως· νόησις ἀληθῶν ἢ πιθανῶν πραγμάτων»⁽²⁾.

«Τι ἐστὶ διάθεσις;»

«Διάθεσις ἐστὶ διαίρεσις τῶν εὐρεθέντων κατὰ τάξιν εὐμεθόδως πρὸς τὸν σκοπὸν παρειαγούσα τὸν ἀγωνιζόμενον»⁽³⁾.

ναμιν ἔχει τεχνικὴν πιθανοῦ λόγου, ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν τοῦ σώματος. Τὸ δὲ εὖ λέγειν τέλος ἴδιον μόνου τοῦ ρήματος· δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ καλῶς καὶ πιθανῶς λέγειν, καὶ εἰ πείθειν οὐ μέλλει. καλῶς δὲ τὸ εὖ λέγειν τέλος εἴρηται τῆς ρητορικῆς τέχνης· ἢ γὰρ μὴ τέλος ἔχουσα εὖ τε καὶ καλὸν ἢ ματαιοτεχνία ἐστὶν ἢ κακοτεχνία. ματαιοτεχνία μὲν, ὡς ἡ ὀρχηστικὴ, ἢ κωδευτικὴ. κακοτεχνία δὲ ἢ βλάβην ἐμποιοῦσα ἢ τῷ σώματι ἢ τῇ ψυχῇ, ὡς ἡ γοητευτικὴ. λέγεται δὲ καὶ συνοπτικώτερον ἢ ρητορικὴ, τέχνη τοῦ εὖ λέγειν. καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρὰ πολλοῖς φέρονται αὐτῆς ὄρισμοί. ὁ μὲν τοὶ ἀκριβέστερός ἐστὶν, ὁ ἤδη ἀναπτυχθεὶς. («Ρητορικὴ πραγματεία ἦται τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσῆως. Ρητορικῆς τέχνης ἐξήγησις... ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερομονάχῳ ἐλαχίστου Ἀθαν. τοῦ Παρίου...» Ἐνεσίτην, 1799, σ. 35—36).

1. *Prolegom. Rabe*, σ. 60—61: «Πόσα ἔργα τοῦ ρήτορος; δ'. τὸ νοῆσαι, τὸ εὐρεῖν, τὸ διαθεῖναι τὰ εὐρημένα καὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι. Ἔστι δὲ τῆς μὲν νοήσεως τὸ νοῆσαι, εἰ ρητορικὸν τὸ πρόβλημα ἢ μὴ, καὶ εἰ συνίσταται ἢ οὐ. καὶ ὑπὸ τοῦτον εἶδος ἢ ποῖαν στάσιν ἀνάγεται».

2. «Τῆς δὲ εὐρέσεως τὸ εὐρεῖν τὰ εἰς τὰ κεφάλαια ἐπιχειρήματα πρὸς τῆ τῶν κεφαλαίων εὐρέσει, ἔτι καὶ τοὺς ἐμπέποντας τόπους» καὶ 236.1: «Εὐρεσις ἐστὶν ἐπίνοια τῶν πιθανῶς προσόντων τοῖς προκειμένοις προβλήμασιν ὀνομάτων τε καὶ νοημάτων».

3. «Τῆς δὲ διαθέσεως τὸ διαθεῖναι τὴν τάξιν καὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν εὐρεθέντων κεφαλαίων καὶ ἐπιχειρημάτων». (προβλ. σ. 236.9, «ὅτι ἡ διάθεσις διττὴ...»), ἀρα διάθεσις εἶναι ἢ κατάταξις τῆς ὕλης.

«Τί ἐστιν ἔρμηνεία;»

«Ἐρμηνεία δὲ ἐστὶ ρημάτων καὶ διανοημάτων καὶ γνωμῶν διακόσμησις πρὸς τὴν εὐρεσιν ἐπιτηδεῖω; ἀναφερομένη»⁽¹⁾.

«Τί ἐστὶ μνήμη;»

«Ἡ δὲ μνήμη τῶν οὕτω διατεθέντων καὶ ἐρμηνευθέντων ἐναποθησαύρισις καὶ ἐναποταμίευσις καὶ βεβαία κατάληψις»⁽²⁾.

«Τί ἐστὶν ὑπόκρισις;»

«Ἡ δὲ ὑπόκρισις ἐστὶ φωνῆς καὶ κινήματων σωματικῶν, πάθους καὶ διαθέσεως παίδευσις. Ταῦτα δὲ καὶ εἴτις εἴποι καὶ ἔργα ῥήτορος, οὐκ ἂν τοῦ ἀληθοῦς διαμάρτοι, ἀπερ ἐν τοῖς προλεγομένοις ἦτοι προγυμνάσμασιν⁽³⁾ εἴρηται, νόησις, εὐρεσις διάθεσις λέξις καὶ ὑπόκρισις»⁽⁴⁾.

Τὸ περὶ ὕλης ρητορικῆς κεφάλαιον

Ἐξ ὧν περὶ τῆς ὕλης ἐκτίθεται ἐνταῦθα ὁ ἀναγνώστης ὀλίγα πράγματα θὰ ἐγνοήσει· διὸ καὶ καταφεύγω πρῶτον εἰς τὸν Πάριον, ὅστις σαφέστερον ἀναπτύσσει τοῦτο τὸ ζήτημα ἐν ἀρχῇ ἀκριβῶς τοῦ «Ἀφθονίου τοῦ σοφιστοῦ περὶ προγυμνασμάτων».

1. «Ἐρμηνείας δὲ ἀρεταὶ δ' ἐλληνισμὸς (=ἡ καθαρὰ γλῶσσα), σαφήνεια, συντομία, πιθανότης» (ἀδλ. 177,14).

2. «Μνήμη ἐστὶν ἐπανάληψις καὶ κατοχὴ μεθοδιῇ διὰ τύπων καὶ ιδιωμάτων τῶν προεπινοηθέντων καὶ διατυπωθέντων πραγμάτων καὶ ρημάτων» (αὐτ. σ. 300,1).

3. Ὁρθῶς κατὰ ταῦτα ὁ *Rabe* ἐπέγραψε τὴν συλλογὴν τῶν Προγυμνασμάτων—ὄρος καθιερωθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν—«*Prolegomena*», διότι ὄντως εἶναι ὅλαι αὗται, αἵ τε ὀνομασμέναι καὶ αἱ ἀνώνυμοι, εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ἑρμογένην (βλ. «*Ioannis Sardiiani, Commentarium in Aphthonii Progymnasmata*», σ. 1—4. (Πάριον «Ἀφθονίου περὶ προγυμνασμάτων» σ. 1έ.)

4. «Ἐπίκρισις ἐστὶ φωνῆς καὶ σχήματος πιθανὴ διάθεσις πρέπουσα τῇ ὑποκειμένῃ προσώπῳ καὶ πράγματι· δεῖ γὰρ εἰς τὰ πράγματα λόγους μὲν πρῶτον εὐρεῖν, ἔπειτα τάξαι, τρίτον ἐρμηνεῦσαι, τέταρτον μνημονεῦσαι, πέμπτον ὑποκρίνασθαι· τὸ γὰρ τεχνικὸν εἶδος τῆς ρητορικῆς μέρη ἔχει πάντε· εὐρεσιν, οἰκονομίαν, φράσιν, μνήμην καὶ ὑπόκρισιν», (σ. 299,15.) Σαφέστερον ἐν σ. 60: «Πόσα ἔργα τοῦ ῥήτορος;...καὶ καταλήγει: «τῆς δὲ ὑποκρίσεως, ἵνα καὶ τῇ σχήματι καὶ τῇ φωνῇ ὡς ἂν τραγηδὸς ἄριστος τοῖς λεγομένοις συσχηματίζεται». Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τούτου ὑπενουμίζομεν ὅτι ὁ Ἑρμογένης κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ *Rabe*, «*Rhetores graeci, vol. VI. Hermogenis opera*» Lipsiae, Teubneri 1913, ἔγραψε: «Προγυμνάσματα», σ. 1—27, «Περὶ στάσεων», σ. 28—92, «Περὶ εὐρέσεως», σ. 93—212, «Περὶ ἰδεῶν λόγου», σ. 213—413, καὶ «Περὶ μεθόδου δεινότητος», σ. 414—456. Καὶ ταῦτα εἶναι ἡ «*Ρητορικὴ τέχνη*». Τὰ τρία πρῶτα ἐξέδωκε εὐρέως ἐξηγησάμενος ὁ Πάριος ὢν ἐν τέλει περὶ ὑποκρίσεως σ. 526—529, καὶ περὶ μνήμης 519—530 προθεὶς τὸν «Ἐπιλογὸν τῆς ὅλης πραγματείας» σ. 530—532. Ἀντὶ δὲ τοῦ περὶ μεθόδου δεινότητος προσήρτησεν ἴδιον βιβλίον. «Ἐγχειρίδιον διδάσκον ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ (=πανηγυρικοῦ) γένους» σ. 1—28. Ἐφεξῆς «Θεωρίαι ἀναλυτικαὶ εἰς τὸν περὶ παραπρεσβείας» κατὰ Αἰσχίνου λόγον τοῦ Δημοσοθένους» σ. 29—85 καὶ ἄλλα τινὰ ὡς ὑποδειγματικά, σ. 86—210.

των μετὰ τῶν εἰς αὐτὰ παλαιῶν ἐξηγήσεων» (1) ἐνταῦθα ὁ ρήτωρ δὲν περιέλαβεν εἰς τὰ παρεπόμενα τοῦ διηγήματος τὴν ὕλην. Γράφει δὲ ὡδε: «παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἕξ: τὸ πράξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, χρόνος καθ' ὃν, τόπος ἐν ᾧ, τρόπος ἔπος, αἰτία δι' ἣν.» (αὐτ. 4E). Ταῦτα κοινῶς καλοῦνται περιστατικά καὶ ἔπονται οὐ μόνον ἐν ταῖς διηγήσεσιν, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ· ἐπιφέρει δὲ ὁ Πάριος, ὅτι «τινὲς δὲ τούτοις καὶ τὴν ὕλην ἑβδομον στοιχεῖον προσέθηκαν διαιροῦντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου· τὸ μὲν γὰρ φέρ' εἰπεῖν παρανόμως ἢ βιαίως πρᾶξαι ἢ ἄλλως πως, τρόπου, τὸ δὲ ξίφει τυχόν ἢ λίθῳ, τῆς ὕλης» (σ. 5A). Ἄλλὰ καὶ ἄλλως πως θεωρεῖται ἡ ὕλη· κατὰ τὸν σοφιστὴν Γροφώνιον, οὔτινος παρὰ *Kabe* προτάσσονται τὰ «Προλεγόμενα εἰς τὴν ῥητορικὴν». «δύο ταῦτα περὶ ἡμᾶς, ὕλη καὶ τέχνη. καὶ τὴν μὲν ὕλην ἢ φύσις, τὴν δὲ τέχνην ὁ λόγος δίδωσιν. ὡς οὖν εἰσι λίθοι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ξύλα, τέχνην δὲ περὶ ταῦτα ἢ τε λιθοξοικὴ καὶ τεκτονικὴ καὶ ἄλλαι τοιαῦται λόγῳ κοσμοῦμεναι. . . ὑπόκειται γάρ, φασι τῇ ῥητορικῇ ὁ μὲν λόγος καθάπερ ὕλη, ὃ τε προφορικὸς καὶ ὁ ἐνδιάθετος, κοσμεῖ δὲ αὐτὸν ὁ τεχνικός. εἰ οὖν πᾶσα ὕλη κοσμουμένη λόγῳ κοσμεῖται καὶ διατάσσεται, ὁ δὲ λόγος τέχνη, καθὼ καὶ τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸν ἀριστοτέχνην φασι λόγῳ τὴν ὕλην κοσμήσαντα καὶ τάξαντα καὶ εἰδοποιήσαντα (πρβ. Δαβίδ: «τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν» (Ψαλμ. ΛΜ', 6), πῶς οὐχὶ καὶ τὸν δίκην ὕλης τὸν λόγον αὐτὸν κοσμοῦντα λόγον τέχνην εἶναι νομίζομεν;» (*Proleg.* σ. 7, 11). Ἐν ἔτι κλασσικὸν παράδειγμα. «ὕλη δὲ τοῦ ἐγκωμίου εἰσὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, οἳ τε καιροὶ καὶ τόποι καὶ λιμένες τε καὶ κῆποι καὶ ἄλλα ζῶα καὶ φυτὰ καὶ τὰ λοιπὰ.»(2) καὶ κατωτ. «ὅτι τὰ ἐνδοξα ὕλη τυγχάνει τῷ ῥήτορι καὶ δέχεται ταῦτα ὡς ἀληθῆ· τοῦτο γὰρ στοιχεῖον τῆς τέχνης. ὥστε οὐ περιεργάζεται τὴν φύσιν· ἴδιον γὰρ τοῦτο φιλοσοφίας. . . οὕτω γοῦν καὶ τὰ μυθικὰ τῶν διηγημάτων κατασκευάζομεν καὶ ἀνασκευάζομεν ὡς εἰς ἕκαστον διδόντα τὴν ἐπιχείρησιν τῷ τυγχάνειν ἀμφίδοξα· τῇ μὲν γὰρ φύσει τῆς ὕλης ὑπάρχει ψευδῆ, τῇ δὲ δόξῃ τῶν εἰπόντων ὡς ἀληθῆ παρὰ τῶν λεγόντων καὶ ἀκούοντων παραλαμβάνεται.» (σ. 31—32)

«Περὶ τῆς ὕλης τῆς ῥητορικῆς»

«Ὅτι μὲν πάση ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ ὑποκείμενον ἴδιον ἀποκεκλήρωται πρόδηλον· καὶ γὰρ ἄνευ ὑποκειμένου καὶ προσηκούσης ὕλης οὐδεμία τῶν ἐπιστημῶν ἢ τεχνῶν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν προβάλλεται· οἷον ἡ ἀριθμητικὴ τὸν ἀριθμὸν ὑποκείμενον ἔσχηκεν, ἡ φυσικὴ τὸ φυσικὸν σῶμα, ἡ γεωμετρία τὸ συνεχὲς ποσόν· ἔστι δὲ καὶ τις τέχνη ἢ ὡς ἄλλως εἴποι τις ἐπιστήμη, ἣτις καὶ περὶ πάσας ἐκτείνεται τὰς

1. Ἐνταῦθα μᾶς δίδεται πλήρως ὁ δρος: «*Προγύμνασμα ἔστιν ἄσκησις μετρίων πρὸς μειζόνων ἐπίρρωσιν πραγμάτων, ἢ οὕτως, εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγων τῶν κατὰ τὴν ῥητορικὴν μερῶν καὶ εἰδῶν χρησιμὰ τινα προασκουμένη... ἐπειδὴ οὐ πρὸς πάντα ὁμοῦ κατὰ τὴν ῥητορικὴν μέρη ἢ εἰδη, ἀλλὰ πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἢ εἰδῶν, ἰδίως τοῖς προγυμνάσμασι γυμναζόμεθα*». ὁθεν καὶ ὁ Σαρδιανὸς τὸ προγύμνασμα μικρὰν ῥητορικὴν λέγει (σ. 3.7).

2. Σαρδιανός, «*Εἰς Ἀφθονίου Προγυμνάσματα*». VIII β' γκώμιον, *Kabe*, σ. 126, 23.

ἐπιστήμας καὶ τὰ ἰδιάζοντα ἐκάστη ὑποκείμενα τῷ τρόπῳ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐργασίας ἐνοποιεῖ καὶ οἰκεῖον αὐτῆς ὑποκείμενον ἀπεργάζεται· οἷόν ἐστιν ἡ διαλεκτική. ὡσαύτως καὶ ἡ ρητορική ὑποκείμενον ἔχει καὶ ὕλην ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ, ἐκεῖνο περὶ ὃ τὸ πείθειν εἰρίσσεται. καὶ ὅλως οὐκ ἔσχηκεν ὑποκείμενον ἴδιον· φαίνεται γὰρ τῶν φιλοσόφων οἱ πάλοι ταύτη κατὰ κόρον χρησάμενοι⁽²⁾ ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν συγγράμμασιν· ἰδιαίτερον ὅμως ὑποκείμενον ταύτης τὰ πολιτικὰ ζητήματα φαίνεται. κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει τῆς διαλεκτικῆς, καθ' ὅσον ἐκεῖνη ὁμοίως πλανᾶται περὶ τὰς ἐπιστήμας πάσας, αὕτη δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὰ πολιτικὰ ζητήματα⁽³⁾· τί δὲ ἐστὶ πολιτικὸν ζήτημα ἐφεξῆς ῥηθήσεται».

«Περὶ τέλους»

«Τὸ δὲ τῆς ῥητορικῆς τέλος ἀπὸ τοῦ ὅρου καταφανὲς γίνεται. τέλος γὰρ ῥητορικῆς τὸ πείσαι ἢ γοῦν τὸ πιθανῶς εἰπεῖν.⁽¹⁾ καὶ γὰρ, εἰ καὶ μὴ πείσει, ἀρκεῖ τὸ καὶ μόναις πιθαναῖς μεθόδοις χρήσασθαι. ὡσπερ γὰρ ὁ ἰατρὸς κἂν μὴ ὑγιάσῃ, οὐχ ἦττον ἐστὶν ἰατρὸς ταῖς ὑγιαστικαῖς μεθόδοις χρησάμενος. οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ, κἂν μὴ πείσῃ, οὐχ ἦτιόν ἐστι ῥήτωρ, καὶ τοῦ τέλους ἐπήβολος διὰ τὸ πιθαναῖς μόνον ἐφόδοις χρήσασθαι· τὸ γὰρ μὴ πείθειν ἐνίοτε συμβαίνει διὰ τὴν ψυχὴν αὐτοκίνητον εἶναι καὶ αὐτεξούσιον καὶ αὐτοπροαίρετον, καὶ μᾶλλον ἐπιρροεπῶς ἔχουσαν περὶ τὸ τῇ οἰκείᾳ βουλήν πείθεσθαι ἢ ἐτέρων⁽²⁾· διαφέρει δὲ τὸ τέλος τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἔργου τοῦ κατὰ ῥήτορα, ὅτι τὸ μὲν ἔργον ἀνάγκη γίνεσθαι, οἷον τὸ χρῆσθαι μεθόδοις πιθαναῖς τὸν ῥήτορα καὶ λέγειν καλῶς πρὸς πειθῶ, τὸ δὲ τέλος, ὅπερ ἐστὶ τὸ πείσαι, εἰ καὶ ἐνίοτε οὐ γίνεται, διὰ τοῦτο ἡ τῆς ῥητορικῆς ἀξία οὐ διαλυμαίνεται· ὅτι δὲ καὶ ἐπωφελῆς ἡ ῥητορικὴ καιάδηλον πᾶσι. πείθουσα καὶ εἰς ἓν συλλέγουσα τὰς μεμερισμένας ψυχὰς τῇ βουλήσει, ψυχὴ ταῖς πολιτείαις γίνεται, ἐν μὲν

2. «χρησάμενοι», ἀνευ ἀποδόσεως. φαίνεται ἐξέπεσε τὸ ρῆμα.

3. Κατὰ Ἰω. Δοξαπατρίν (*sic*) ἀδιαφέρει γὰρ τῆς διαλεκτικῆς τῇ τε ὕλῃ καὶ τοῖς ὀργανοῖς· τῇ μὲν ὕλῃ, ὅτι ἡ μὲν ρητορική ὕλην ἔχει τὰ πολιτικὰ, ἡ δὲ διαλεκτικὴ περὶ πάντων ἀπλῶς, ὡς τισι δοκεῖ, διαλεχθήσεται». («Εἰς Ἀφθονίου προγυμνάσματα», *Kabe*, σ. 104,6).

1. Κατὰ Σαρδ. εἰς Ἀφθον. Προγ. «τέλους γὰρ ὄντος αὐτῷ τοῦ πείθειν, οὐχ οἷόν τε τυχεῖν ἀνευ τοῦ πιθανοῦ» (σ. 24, 10). Κάλλιον κατὰ Τροφώνιον: «Φέρονται δὲ ὀρισμοὶ τῆς ρητορικῆς... πλείονες, ἀλλ' ὃ γε κυρίως ὀρισμὸς οὗτός ἐστι ρητορικὴ ἐστὶ τέχνη περὶ λόγου δύναμιν ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον» (*Proleg.* σ. 11, 7) καὶ τὸ ἀπλούστερον: «τοῦτο γὰρ ἐστὶ τέλος τῆς ρητορικῆς τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον» (13, 12).

2. Ὁλόκληρον εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῶν προλεγομένων τῆς τέχνης ρητορικῆς· Ἀνωμόμου «Τέλος δὲ τῆς ρητορικῆς οὐ τὸ ἀπλῶς πείσαι, ἀλλὰ τὸ πιθαναῖς χρήσασθαι μεθόδοις. ὡσπερ γὰρ ὁ ἰατρὸς, κἂν μὴ ὑγιάσῃ, ταῖς ὑγιαστικαῖς χρήσεται μεθόδοις, ἐστὶν ἰατρὸς· καὶ ὁ φιλόσοφος, κἂν μὴ πάντας ποιήσῃ καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, πάλιν ἐστὶ φιλόσοφος. οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ, κἂν μὴ πείσῃ, πιθαναῖς δὲ χρήσεται μεθόδοις, ἐστὶ ῥήτωρ. εἰκότως δὲ συμβαίνει τῇ τε ἰατρῇ μὴ ὑγιάζειν ἀεὶ καὶ τῇ φιλοσοφῇ καὶ τῇ ρητορίᾳ, τῇ μὲν μὴ ποιεῖν, τῇ δὲ μὴ πείθειν· ὑπόκειται γὰρ ψυχῇ αὐτοπροαίρετος, αὐτοκίνητος, αὐτεξούσιος, παλιμβολος (*sic*), ὅστις ἀπὸ ἐτέρου εἰς ἕτερον μεταπίπτουσα καὶ μᾶλλον ἐπιρροεπῶς ἔχουσα πρὸς τὸ ἑαυτῇ πείθεσθαι ἢ ἐτέροις» (*Proleg. Kabe*, σ. 32—33).

τοῖς δικαστηρίοις ἐπίγνωσιν εἴκτουσα τῶν ἀληθῶν καὶ δικαίων, ἐν δὲ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τῶν συμφερόντων, ἐν δὲ τοῖς θεάτροις τῶν καλῶν, πρὸς πάντα τὰ ἀντικείμενα βοηθοῦσα διὰ λόγου καὶ εὐρεσιν δωρουμένη λόγων πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην χρησιμεύουσαν».(¹)

Τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ λόγου

Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ σπουδαιότερον κεφάλαιον τῆς ρητορικῆς εἶναι τὰ εἶδη τοῦ λόγου διὸ καὶ εἰς αὐτὸ συμφωνοῦσι πάντες οἱ γράψαντες εἰς τὰ τρία εἶδη καὶ ὑποδιαίρεσεις μόνον ἔχομεν. Ὁ Σαρδιανὸς εἰς τὸ περὶ ψόγου κεφάλαιον προτάσων τὸν τοῦ Ἀφθονίου ὄρισμόν «ψόγος ἐστὶ λόγος ἐκθετικὸς τῶν προσόντων κακῶν» φιλοσοφεῖ ὡς ἑξῆς: «Προτάσσεται ὁ ὄρισμὸς ἐκάστου γυμνάσματος παρὰ Ἀφθονίου καὶ Ἑρμογένους τῶν εἰδῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως δι' αἰτίαν τοιαύτην, ὅτι ὁ μὲν ὄρισμὸς ἀναλογεῖ τῇ μονάδι, ἡ δὲ διαίρεσις τῷ πλήθει· τοῦλάχιστον γὰρ ἡ διαίρεσις ὁράται εἰς δύο γινομένη· ἐπειδὴ οὖν ἡ μονὰς παντὸς ἀριθμοῦ προτερεῖ, χάριν τούτου καὶ ὁ ἀναλογῶν αὐτῇ ἕρος προηγείται τῆς διαιρέσεως· ἐκάστου δὲ εἴδους ρητορικοῦ διαιρουμένου διχῆ τὸ μὲν δικανικὸν εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τοῦ δὲ συμβουλευτικοῦ εἰς τὸ αἰρετόν καὶ τὸ φευκτόν, ἀκολουθῶν καὶ τὸ ἐγκωμιαστικὸν εἶδος, ὃ πανηγυρικὸν ἐκάλουν οἱ παλαιοί, διήρηται εἰς τὸ ἑμῶνυμον λεγόμενον ἐγκώμιον καὶ τὸ ἐναντίον εἰς ψόγον· ὥστε καὶ ὁ ψόγος ὑποπίπτων τῷ γένει ἐγκώμιον κατὰ γένος κληθήσεται· τὰ εἶδη γὰρ ὑποπίπτει τοῖς γένεσιν. ἐπεὶ οὖν εἶδη τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ μέρους τῆς ρητορικῆς ὁ ψόγος καὶ τὸ ἐγκώμιον, εἰκότως καὶ τὰ εἶδη τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν, οἷς καὶ τὰ γένη, κληθήσεται, . . . αὐτίκα τὸ ὄξος παρά τισι γλυκὺ εὐφρόμως προσαγορεύεται». (σ. 167).

Περὶ τῶν γενῶν τῆς ρητορικῆς(²)

«Διορισθέντων οὕτω τῶν τε μερῶν τῆς ῥητορικῆς, τῆς ὕλης αὐτῆς, καὶ τοῦ τέλους καὶ συμφέροντος, ἔπομενον ἂν εἴη διαλαβεῖν καὶ περὶ τῶν γενῶν αὐτῆς. Τριῶν οὖν ὄντων τῶν τῆς ψυχῆς μορῶν, λογικοῦ, θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ, ἀφ' ἐκάστου τούτων ἓν γένος τῆς ῥητορικῆς προσελήλυθε»(³) ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ λογικοῦ τὸ

1. Βλ. γενικώτερα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ρητορικῆς αὐτ. σ. 61,26. 68,7.

2. Τὰ γένη τῆς ρητορικῆς εἶδη μᾶλλον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ὡς γράφει καὶ ὁ Πάριος «λέγεται γὰρ ἑκάτερα»(σ. 41). Ἐν τούτοις ὁ Μαρκελλῖνος γράφει περὶ διαφορᾶς αὐτῶν: «μάθωμεν τί ἐστὶ γένος καὶ τί εἶδος καὶ τί διαφορὰ κτλ» (Proleg. 276. 14 ἐ. πρβλ. 34,5). Ἄλλοι τὰς ὑποδιαίρεσεις ἐκάλουν εἶδη (Πάριος, σ. 41).

3. «Τρία τοίνυν τὰ ἀνωτάτω εἶδη τῆς ρητορικῆς, συμβουλευτικόν, δικανικόν, πανηγυρικόν. καὶ συμβουλευτικόν μὲν ἐστὶ, δι' οὗ συμβουλευόμεν τὰ πρόσφορα γενέσθαι, δικανικόν δὲ δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, πανηγυρικόν δὲ, δι' οὗ τοὺς ἐπαινουμένους ἢ

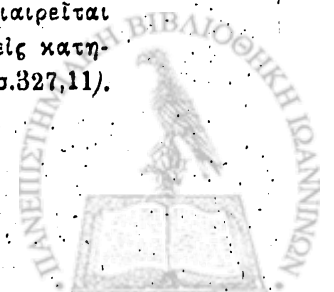
πανηγυρικόν· ὁ γὰρ πανηγυρίζων λόγῳ κέχρηται ἡρέμῳ καὶ ὑπ' οὐδενὸς ταραττομένῳ πάθους· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις γένεσι πάθη ἔμπεριέχεται. τὸ δὲ δικανικὸν ἀπὸ τοῦ θυμικοῦ κατηγορία γὰρ ἐνταῦθα καὶ λοιδορία κατὰ τοῦ φεύγοντος ἐξ ὧν ὄργῃ προσγίνεται καὶ θυμός. ἀπὸ δὲ τοῦ ἐνθυμητικοῦ τὸ συμβουλευτικόν· ἐξ ἐπιθυμίας γὰρ ὀρμάται, ὃ συμβουλεύειν ἐθέλων ἢ συμβουλεύεσθαι, καίτοι καὶ τῶν τριῶν τούτων διαλόγων τὴν κύρωσιν εἰληχότων, ἔμπης ἕκαστον τούτων, ἂρ' ἥς ἕξεως ἐκινήθη τὴν προσηγορίαν ἐκκληρώσατο· ἐν μὲν γὰρ τῷ δικανικῷ, θυμός καὶ ὄργῃ, ἐν δὲ τῷ συμβουλευτικῷ, ἐπιθυμία, ἐν δὲ τῷ πανηγυρικῷ ἦτοι ἐπιδεικτικῷ, ὁ λογιστικὸς λόγος αἰτία καθίσταται.⁽¹⁾ ὅθεν τὰ ἀνωτάτω τῆς ῥητορικῆς γένη εἴτουν εἶδη τρία εἰσὶ : δικανικόν, συμβουλευτικόν καὶ πανηγυρικόν εἴτουν⁽²⁾ ἐπιδεικτικόν, καὶ δικανικὸν μὲν ἔστι, δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, ὅπερ διαιρεῖται εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν· τέλος δὲ τούτων τὸ δίκαιον, χρόνος ὁ παρεληλυθὼς τόπος τὰ δικαστήρια, πρόσωπον οἱ δικασταί, αἰτία ὁ θυμός. συμβουλευτικὸν δὲ ἔστι, δι' οὗ τὰ πρόσφορα συμβουλεύομεν, οὗ διαιρουμένου εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν τέλος τὸ συμφέρον, χρόνος ὁ μέλλον, τόπος αἱ ἐκκλησίαι, πρόσωπα οἱ συμβουλευταί, αἰτία ἢ ἐπιθυμία. ὡσαύτως καὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ διαιρουμένου εἰς ἐγκώμιον καὶ ψόγον τέλος τὸ καλόν, χρόνος ὁ ἐνεστώς, τόπος τὰ θέατρα, καταχρηστικῶς δὲ παστάδες καὶ τάφοι, πρόσωπα οἱ θεαταὶ ἦτοι ἐκκλησίαι, αἰτία ὁ λόγος.⁽³⁾ Ἰστέον ὅτι τῆς ῥητορικῆς κατὰ πέντε τρόπους ἐκλαμβανομένης, μιὰ μὲν ἔστιν ἡ Αἴ και κυριωτάτη, ἡ

ψευδομένης δημοσιεύομεν· διαιρεῖται δὲ τὸ συμβουλευτικὸν εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν, τὸ δὲ δικανικὸν εἰς δύο, κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τὸ δὲ πανηγυρικὸν εἰς δύο, εἰς ἔπαινον καὶ ψόγον» (αδτ. σ. 33—4). Συντομώτατα παρὰ Σαρδιανῶ 11,15 καὶ συνολικῶς: «ἐπαινοῦμεν τὰ καλὰ καὶ κατηγοροῦμεν τῶν κακῶν καὶ προτρέπομεν ἢ ἀποτρέπομεν, ὡς ἀπὸ τούτων ἵχνος καταλαμβάνειν τὸν νέον τῶν [τριῶν] τῶν ῥητορικῶν εἰδῶν» σ. 34,5. Παραθέτομεν τὰ παράλληλα χωρία ὄχι πρὸς ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς «Λευχειμονούσης ῥητορικῆς» δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὸν Ἀφθόριον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ῥήτορας καὶ σχολιαστάς, τοῦθ' ὅπερ ἀπ' ἀρχῆς ὑπεστηρίξαμεν, καὶ εἰς τοῦτο ἠκολούθησε τῇ ὁδῷ καὶ τῷ παραδείγματι τῶν παλαιῶν.

1. «Φύεσθαι δὲ τὰ εἶδη ταῦτα τινὲς βούλονται ἐκ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς· οἷον τὸ μὲν δικανικὸν ἐκ τοῦ θυμικοῦ· ἡ μὲν γὰρ κατηγορία ὄργῃ καὶ θυμῷ ῥιπίζει κατὰ τοῦ φεύγοντος... Τὸ δὲ συμβουλευτικὸν ἐκ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ· ἐξ ἐπιθυμίας γὰρ τοῦ τινος τυχεῖν ἀγαθοῦ ἐπὶ τὸ συμβουλεύεσθαι κινεῖται πᾶς ἄνθρωπος· τὸ δὲ πανηγυρικὸν ἐκ τοῦ λογιστικοῦ ἤρτηται... ἅτε διὰ λόγου γινόμενον καὶ μέχρι λόγων ἰστάμενον» (Πάριος, «Προγυμνάσματα Ἐρμογένους», σ. 42).

2. Εἴτουν, ὁ διαζευκτικὸς οὗτος σύνδεσμος εἶναι τοῦ παρακμάζοντος ἐλλητισμοῦ καὶ δὲν εἶναι ἀποτεθησαυρισμένος ἐν τοῖς Λεξικοῖς· ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ εἴτε οὖν καὶ ἀνατιβάζει τὸν τόνον, διότι ὑπεριοχθεῖ τὸ εἴτε, ὅπως ἐν τῷ οὐκ οὖν (=ὄχι λοιπὸν) παρὰ τὸ οὐκοῦν (λοιπὸν).

3. Τὸ μέρος τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ «περὶ στάσεων» βιβλίον τοῦ Ἐρμογένους: «Τρία τοίνυν τὰ ἀνωτέρω εἶδη τῆς ῥητορικῆς, συμβουλευτικόν, δικανικόν, πανηγυρικόν, καὶ ἔστι συμβουλευτικὸν μὲν, δι' οὗ συμβουλεύομεν τὰ πρόσφορα γενέσθαι, δικανικὸν δὲ, δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, πανηγυρικὸν δὲ, δι' οὗ τοὺς ἐπαινοὺς καὶ τοὺς ψόγους δημοσιεύομεν. διαιρεῖται δὲ τὸ συμβουλευτικὸν εἰς δύο, εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν, τὸ δικαστικὸν εἰς δύο, εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τὸ δὲ πανηγυρικὸν ὁμοίως εἰς ἔπαινον καὶ ψόγον» (*Proleg. Rabe*, σ.327,11).

τῆ φιλοσοφία ἀντίστροφος, ἣ ἐχρήσατο Πυθαγόρας, Σωκράτης καὶ Πλάτων· εἰ γὰρ περὶ τῶν ἐχόντων ἀεὶ ὡσαύτως πραγμάτων τοὺς λόγους ἐποιοῦντο οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' οὖν πειθοῖ τινα κεχρημένοι⁽¹⁾· ἀμήχανον γὰρ καὶ τὸ ἀληθές καὶ τὸ ὁμολογούμενον χωρὶς πειθοῦς ἀποδείξει. Βα, δὲ ἐστὶν ἡ ἀντίστροφος τῆ πολιτικῆ, ἣς ἠγήσατο Μιλτιάδης καὶ Κίμων καὶ Θεμιστοκλῆς. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει πολιτικὴ τῆς κατὰ φιλοσοφίαν ἀντιστρέφου, ὅτι ἡ μὲν τῆ φιλοσοφία ἀντίστροφος περὶ τῶν καθόλου διαλαμβάνει, ἡ δὲ τῆ πολιτικῆ⁽²⁾ περὶ τῶν τῆ πολιτεία μόνον συμφερόντων πραγμάτων. Γη, δὲ ἡ ἀντίστροφος τῆ διαλεκτικῆ· διαφέρει δὲ διαλεκτικὴ ῥητορικῆς, ὅτι ἡ μὲν πολιτικὴ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν ποιεῖται τὴν ζήτησιν, καὶ συλλογιστικῶς, ἡ δὲ ῥητορικὴ διεξοδικῶς περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἐνθυμηματικῶς· ἠγήσαντο δὲ ταύτης Δημοσθένης τε καὶ Λυκούργος καὶ ἄλλοι. Δη, ἡ ἀντίστροφος τῆ συκοφαντικῆ ἣς ἠγήσατο Ἀριστογείων καὶ Ἠγήμων, τέλος δὲ τὸ ψεῦδος ἐσχηκυῖα. Εη, ἡ κολακευτικὴ, ἣς ἠγήσατο Δημάδης τε καὶ Ἀριστόδημος. Τοιγαροῦν τοσοῦτων ὄντων εἰδῶν τῆς ῥητορικῆς ἡμεῖς σὺν θεῷ τὴν Γην μετερχόμεθα, τὴν ἀντίστροφον τῆ διαλεκτικῆ, ἣς Δημοσθένης ἠγήσατο»⁽³⁾

«Περὶ πολιτειῶν»

«Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ πολιτεία τῆ ῥητορικῆ ὑπόκειται καὶ αἱ ταύτη ἐπιφυόμεναι ὑποθέσεις, αἱ καὶ στάσεις καὶ ζητήματα λέγονται, τῆ ῥητορικῆ διευθετοῦνται, ἀνάγκη εἶπεῖν καὶ περὶ πολιτειῶν.»

«Ἔστι τοίνυν πολιτεία ἀρχὴ καὶ συνήθεια πραγμάτων⁽⁴⁾, καθ' ἧς δέον πολιτεῦσθαι καὶ ζῆν πάντας τοὺς βιοῦντας⁽⁵⁾ ἢ καὶ πεισθέντας ἀνθρώπους. εἰσὶ δὲ αἱ ἀνωτάτω πολιτεῖαι τρεῖς, ὧν κατ' ἐκπτώσιν ἀναφύονται ἕτεραι τρεῖς. ἀλλ' ἵνα τὸ λεγόμενον σαφὲς γένηται,⁽⁶⁾ οὕτω διαιρετέον. ἐν ἐκάστη πολιτεία ἢ ἓνα⁽⁷⁾ ἄρχειν δεῖν ἢ ὀλίγους ἢ πάντας· καὶ οὗτοι ἢ καλοὶ εἰσιν ἢ κακοί. καὶ εἰ μὲν εἷς ἄρχει καὶ ἐστὶν ἀγαθὸς ποιεῖ τὴν βασιλείαν, εἰ δὲ κακὸς ποιεῖ τὴν τυραννίδα. εἰ δὲ ἄρχουσιν ὀλίγοι καὶ ἀγαθοὶ ποιοῦσι τὴν ἀριστοκρατίαν, εἰ δὲ πάντες ἄρχουσι, οἱ μὲν ἀγαθοί, ποιοῦσι τὴν δημοκρατίαν οἱ δὲ κακοί, ποιοῦσι τὴν ὀχλοκρατίαν».

1. Πρόθεσις: «τοὺς λόγους ἐποιοῦντο».

2. «ἡ δὲ τῆ πολιτικῆ» γράφ. ἡ δὲ πολιτικῆ.

3. Τὸ μέρος τοῦτο περιλαμβάνον τοὺς 5 τρόπους τῆς ῥητορικῆς σχεδὸν κατὰ λέξιν πλὴν τῆς φράσεως: «τέλος δὲ τὸ ψεῦδος ἐσχηκυῖα» ἐκ τῶν «Προλεγόμενων τῆς ῥητορικῆς τέχνης» τοῦ Ἀνωνύμου (*Proleg. Rabe*, σ. 37—38). Ἐκεῖ λείπει τὸ «συλλογιστικῶς».

4. Καὶ τὰ περὶ πολιτειῶν εἶναι εἰλημμένα κατὰ λέξιν σχεδὸν ἐκ τοῦ Ἀνωνύμου· θὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα τὰς ὀλίγας σπουδαίας διαφορὰς. ἃς ἐπήνεγκεν ὁ Παπαβασιλόπουλος.

5. βιοῦντας, Ἀνών. βιασθέντας.

6. ἵνα δὲ ἡμῖν ἐκ διαιρέσεως φανερόν γένηται.

7. ἀνάγκη ἓνα.

Περὶ διαφορᾶς τῶν πολιτειῶν

«Διαφέρουσι δὲ αὐταὶ αἱ πολιτεῖαι ἀλλήλων, ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς νόμοις πειθόμενος ποιεῖ βασιλείαν ζητῶν τὸ λυσιτελὲς τῶν ἀρχομένων καὶ οὐ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ εὐεργεσίας αἰεὶ προσανέχον· ὁ δὲ τύραννος μὴ πειθόμενος τοῖς πρὸ αὐτοῦ νόμοις, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ χρήσιμον ζητῶν καὶ οὐ τὸ τῶν ἀρχομένων, ποιεῖ τυραννίδα»⁽¹⁾ ὅθεν καὶ τὸ τοῦ... βασιλέως μὲν τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ νόμος ὁ τρόπος. Ἐν δὲ ἀριστοκρατίᾳ οἱ ἄριστοι κατὰ τὰς γνώμας ἀρχοῦσι καὶ τὸ τῆς πολιτείας λυσιτελές, ἀλλ' οὐ τὸ ἑαυτῶν ἀτιλῶς ζητοῦσιν· ἐν δὲ τῇ ὀλιγαρχίᾳ οἱ πλουσιώτατοι καὶ δυνάσται τὸ ἑαυτῶν μᾶλλον ζητοῦντες λυσιτελές· ἡ δὲ δημοκρατία διαφέρει τῆς ὀχλοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ κατὰ νόμους καὶ ψηφίσματα καὶ ἀρχὰς καὶ τάξεις πολιτεύονται πάντες, ἐν δὲ τῇ ὀχλοκρατίᾳ ἀνόμως, ἀτάκτως, ἀνάρχως ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ ζητῶν»⁽²⁾.

Περὶ στάσεων

«Τῶν πέντε μερῶν τῆς ρητορικῆς, τὰ μὲν μεθόδου καὶ ὁδηγίας δεῖται, οἷον εὐρεσις, διάθεσις, καὶ ἐρμηνεία, τὰ δὲ ἥκιστα, οἷον μνήμη καὶ ὑλόκρισις, καὶ ὧν ἐν τῇ τάξει Αη ἐστὶν ἡ εὐρεσις· ἐστὶ δὲ εὐρεσις μέρος ρητορικῆς ἐν παντὶ γένει παρόντων τὸ ζήτημα, τὰ κεφάλαια, τὴν τῶν κεφαλαίων ἀπόδειξιν καὶ τοῦ λόγου τὰ μέρη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ περὶ εὐρέσεως τὸν Αον τόπον εἰλήχασιν αἱ στάσεις, ἦτοι τὸ ζήτημα, ἀναγκαῖον περὶ τῶν στάσεων διαλαβεῖν. Στάσις τοίνυν λέγεται ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀνταγωνιζομένους, ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα· ἢ ἀπὸ τοῦ ἐστάναι τούτων ἐκάτερον ἐπὶ τοῖς οἰκείοις δικαιολογήμασι, καθάπερ ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας κρηπίδος. ἔστι δὲ στάσις ζήτημα ἐν ᾧ κείται ὁ τῶν ἐναντίων ἀγὼν τοῦτε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ ἀπολογουμένου· οἷον Τεῦκρος φησὶ πρὸς τὸν Ἰθακήσιον, ἀπέκτεινας, ὧ Ὀδυσσεῦ, τὸν ἐμὸν ἀδελφὸν Αἴαντα· ὁ δὲ φησὶν οὐκ ἀπέκτεινα. ἐκ τούτου ἐγείρεται ἡ στάσις ἦτοι ζήτημα, εἶπερ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέκτεινεν Αἴαντα, ὅλλ' ἐπέπερ ἡ στάσις ἐστὶ ζήτημα, ὀρθέον ἢν εἶη καὶ περὶ ζητήματος. ἔστι δὲ ζήτημα ἀμφισβήτησις λογικὴ ἐπὶ μέρους ἐκ τῶν παρ' ἐκάστοις κειμένων νόμων, ἢ ἐθῶν περὶ τοῦ νομισθέντος δικαίου ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος ἢ καὶ πάντων ἅμα ἢ τινων. Ἐν τούτῳ τῷ ὄρω τὸ μὲν ἀμφισβήτησις λόγον ἔχει γένους τὰ δὲ λοιπὰ διαφορᾶς. λέγεται λογικὴ πρὸς διαφορὰν τῆς τῶν ἀθλητῶν ἀμφισβήτησεως διὰ χειρῶν ἀγωνιζομένων περὶ στεφάνου καὶ τῶν στρατιωτῶν δι' ὀπλων περὶ λαφύρου. τὸ δὲ ἐπὶ μέρους εἴρηται

1. *Proleg.* σ. 41. «Διαφέρει δὲ βασιλεὺς τυραννίδος, ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς νόμοις πειθεται καὶ τὸ τῶν ἀρχομένων λυσιτελές, οὐ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ, ὁ δὲ τύραννος οὔτε πείθεται τοῖς νόμοις τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ χρήσιμος ζητεῖ καὶ αὐτὸ τῶν ἀρχομένων».

2. αὐτ. σ. 40: «Ταύτη διαφέρει ὀχλοκρατία δημοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ, κατὰ νόμους καὶ ψηφίσματα καὶ ἀρχὰς καὶ τάξεις πολιτεύονται πάντες, ἐν δὲ τῇ ὀχλοκρατίᾳ ἀνόμως, ἀτάκτως, ἀνάρχως πᾶς ὁ δῆμος συμφέρει τὸ δεῖν κρατεῖν ἐθέλειν τῶν πραγμάτων. Διαφέρει δὲ ὀλιγαρχία ἀριστοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀριστοκρατίᾳ, οἱ ἄριστοι τὰς γνώμας ἀρχοῦσι καὶ τὸ τῆς πολιτείας, οὐ τὸ ἑαυτῶν λυσιτελές ζητοῦσιν, ἐν δὲ τῇ ὀλιγαρχίᾳ οἱ πλουσιώτατοι καὶ δυνάσται καὶ τὸ λυσιτελέστατον τὸ ἑαυτῶν ζητοῦντες, οὐ τὸ τῶν ἀρχομένων». (Προλεγόμενα τῆς τέχνης ρητορικῆς ἀνώνυμα).

πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἀμφισβητήσεων, αἵ περ ἐπὶ τῶν καθόλου, οἷον ἐστὶ κίνησις, κενὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, τῶν δὲ παρ' ἐκάστοις κειμένων, ὅτι Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος καὶ Λακεδαιμόνισι τοῖς Λυκούργου ἐχρῶντο νόμοις· τὸ δὲ νομισθέντος εἴρηται, ὅτι ἕκαστος τῶν ἀμφισβητούντων τὸ δοκοῦν νόμιμον οἶεται, τὸ δὲ πάντων ἅμα ἢ ἐνίων εἴρηται, ὅτι τὸ πολιτικὸν ζήτημα ὅλον οὖν καλὸν καὶ συμφέρον καὶ δίκαιον ἐστίν, ἢ ἐν τούτων ἢ καὶ δύο. ἔστι δὲ νόμος κοσμητικῆ τῶν ἐν τῇ πόλει πραγμάτων καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἀπονεμητικῆ. τὸ δὲ ἔθος ἐστὶ συνήθεια ἄγραφος ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων συνιστάμενον οἷον τὸ παρ' Ἀθηναίοις τετιγοφορεῖν⁽¹⁾ κακεῖνο ἡμᾶς ἐπίστασθαι δεόν, ὅτι ἐν μὲν τῷ πανηγυρικῷ γένει ἐν καὶ μόνον ἀναφύεται ζήτημα δηλονότι ὅτι οὗτος ἐπαίνου ἐστὶν ἄξιος ἢ οὐ; ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ συμβουλευτικῷ τοῦτο πρακτέον ἢ οὐ; ἐν δὲ τῷ δικανικῷ πολλὰ καὶ διάφορα τὰ ζητήματα, ἕπερ καὶ στάσεις καλεῖται⁽²⁾.

Ἄλλα τοῦ Παπαβασιλοπούλου συγγράμματα.

γ. Ῥητορικὴ ἀπλῶς ἐπιγραφομένη: «Στοιχεῖα Ῥητορικῆς».

Σώζεται ἐν κώδιξιν Ἰβήρων μονῆς 110 (χειρὶ Νεοφύτου). 237, φ. 24α 136 248, φ. 269α—416β ἐν τισιν κώδιξιν εὑρίσκεται χωρὶς τὸ «Προοίμιον εἰς τὴν Ῥητορικὴν τέχνην» (Καταλ. συνοπτικὸς τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἑλλήν. χειρογράφων ὑπὸ Κ. Ἐρμπιτσεάνου ἐν τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ἑλλ. φιλολ. Συλλόγου ΚΠόλεως, ἀριθ. 21, σ. 97, 78, σ. 98 καὶ ἀνωνύμως ἀριθ. 335, σ. 100, 378, σ. 101). Κῶδ. Ἀκαδ.

1. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ὡς σύμβολον τῆς αὐτοχθονίας αὐτῶν ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρυσοῦν τέτιγα.

2. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ Παπαβασιλοπούλου δὲν ὑπάρχει αὐτοῦσιον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥητοροῖ καὶ σχολιασταῖς. Εἶναι σύνθεσις αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Οὕτως ἐπραξε καὶ ὁ Πάριος προτάξας εἰς τὸν Ἐρμογένην «Προλεγόμενα εἰς ἅπασαν τὴν Ῥητορικὴν πραγματείαν ἐκ τῶν ἀρχαίων τεχνολογῶν συνοψισθέντα» (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 34 ἐ.).

Ἰστέον ὅτι πρῶτος ἐδηροφόρησε τοῖς Ἕλλησι τὸ ἐφόλιον τῆς Ῥητορικῆς, τοῦ «Ἀφθονίου» σοφιστοῦ τὰ προγυμνάσματα» Θεόφιλος ὁ Κορυθαλεὺς, ἅπερ τύποις ἐξεδόθησαν τὸ 6' ἐν Μοσχόπολει 1744 εἰς τὸ περιώνυμον τυπογραφεῖον τοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου τοῦ Κωνσταντινίδου, πρῶτον τοῦτο συσταθὲν ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ ὡς παράρτημα τῆς ἐνδόξου «Νέας Ἀκαδημείας». Τὸ ἀκτινοβολῆσαν ἐνταῦθα φῶς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦτο μὲν πρόσκαιρον, ἀλλ' ἀρκετόν, ὥστε νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἑλλην. ἐπανάστασιν τοῦ 1773 (βλ. Ἐβλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς κτλ., Ἀθήναι, 1935 σ. 46—60). Ὁ τίτλος τοῦ κολλάκις ἐκδοθέντος τούτου χρησιμωτάτου βιβλίου ἔχει ὡδε: «Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου Κορυθαλεῦς τοῦ Ἀθηναίου... Περὶ ἐπιστολικῶν τύπων... ἐν οἷς περιέχονται καὶ ἐτέρων διδασκάλων ἐπιστολαὶ καὶ Ἀφθονίου προγυμνάσματα ἔτι τοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου περὶ Ῥητορικῆς ἐκθέσεως». Τοῦ Ἀφθονίου σ. 73—173 (τὸ περὶ Ῥητ. ἐκθέσεως παραλείπεται).

Συμπέρασμα. Ἐξ ὧν εἶπεν ἡ Δευχαιμονοῦσα Ῥητορικὴ ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶναι μετάφρασις, ἀλλ' ἔργον ἴδιον τοῦ Ἀναστασίου. Οἱ Ἴταλοι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ 1192 (ἐκ. 131) κῶδ. τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης, παρέφρασαν εἰς τὴν λατινικὴν τὸ κείμενον τοῦ Ἀφθονίου, τοὺς δὲ μύθους ἔθεσαν ἐν τέλει. Ἐν ἀρχῇ ἔχει γενικά τινα περὶ Ῥητορικῆς, ἅπερ μικρὸν σχετίζονται πρὸς τὸν Ἀφθόνιον, ἔπειτα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὄρων τῆς Ῥητορικῆς (ὅπως κἀμινεὶ καὶ ὁ Κορυθαλεὺς). Εἶναι ταῦτα εἰλημμένα ἐκ τῆς α' ἐκδόσεως τῶν «Προλεγομένων». Ἡ φράσις καὶ τοῦ Ἀθηναίου κῶδικος εἶναι ἑλληνίζουσα.

Βουκουρεστίου 65 ἐν τέλει: «Στοιχεῖα ῥητορικῆς», φ. 112^ο: Κατὰ τὸ «ἄψην», Μα-
 τίου 20». Οἱ κώδικες πάντες τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ ῥητορικὴ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω,
 ἔσχε μεγίστην ἐπίδυσιν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐφημέριον μεγάλως ἡ «Τέχνη
 ῥητορικῆ» τοῦ Βικεντίου Δαμῶδου 1759. Πρὸ αὐτοῦ δὲ «Ῥητορικὴ» τοῦ καθηγη-
 τοῦ τοῦ ἐν Βενετίᾳ ἐλληνικοῦ σχολείου Φραγκίσκου Σκούφου ἐκδοθεῖσα τῷ 1681
 καὶ πολλῆς ὠφελείας πρόξενος γενομένη· ὁ Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐξέ-
 δοτο εἰς μικρὸν τεῦχος ἐν Βιέννῃ τῷ 1813 «Τέχνης ῥητορικῆς βιβλία τρία». Εἰς
 τοὺς παλαιοὺς ἔθεσαν τέρμα δύο φιλόλογοι ὁ Νεοφ. Βάμβας (εἰς γ' ἐκδοσιν τῷ
 1856) (1) καὶ ὁ Χ. Παμπούπης γυμνασιάρχης ἐκδοὺς ὑπὸ τὸν καινοπρεπῆ τίτλον:
 «Πεζογραφικὴ καλλιλογία ἤτοι ῥητορικὴ καὶ ῥητορεία». Ἀθῆναι, 1857. Τὴν τῆς
 ῥητορικῆς διαίρεσιν εἶχεν ἐπινοήσει καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀναστάσιος καὶ ἔγραψε ἐκκλη-
 σιαστικὴν ῥητορικὴν ὡς ἱεροκλήρυξ τῆς Μ. ἐκκλησίας.

δ'. «Κρήνη δωδεκάκρουνος λίαν ὠφέλιμος διὰ τοὺς ἱεροκλήρους». Προσθήκη:
 Ἐν κώδικι 65 τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου(2) προηγεῖται: «Λευχειμονοῦσα ῥητορι-
 κῆ εἴτουν Ἀφθονίου προγυμνάσματα ἐκ τῆς Λατίων ἀνθολογηθέντα φωνῆς καὶ ἐν
 ἐλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ πόνῳ Ἀναστασίου παπα Βασιλοπού-
 λου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντος χά-
 ριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων πρωτοπέρων μαθητῶν». Ἀκολουθεῖ ἡ ἀφιέρωσις
 εἰς τὸν Λαρίσσης Παρθένιον «ἔξαρχον δευτέρας Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος».
 εἶτα τὸ προοίμιον καὶ τὰ «Στοιχεῖα τῆς ῥητορικῆς» ὅθεν δεδαιούται ὡς ἔργον τοῦ
 Ἀναστασίου. Λεπτομερῶς περιγράφεται ἡ Λευχειμονοῦσα καὶ ἐν κώδ. 123 Κοζά-
 νης (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 53).

Οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἐγνώριζον ὅτι ἄνευ τῆς ῥητορικῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ
 διεισδύσωσι εἰς τὸ βάθος τῆς πλοκῆς τῶν ῥητορικῶν λόγων καὶ νὰ ἐννοήσωσι τοὺς
 ἀρχαίους ῥήτορας καὶ νὰ ἐρμηνεύσωσι αὐτοὺς δεόντως. Ὁ κράτιστος τῶν νεωτέρων
 φιλολόγων Νεόφυτος Δούκας ὡς πρωτότυπα προγυμνάσματα πρὸς ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν
 τῶν ἀττικῶν ῥητόρων ἐξέδοτο «Ῥητορικὴν» καὶ «Ῥυθμικὴν» ἤτοι μετρικὴν, ὡς
 ἔπειτα ὠνομάσθη αὕτη (3). Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐφήρμοσεν ὁ Πάριος ἀναλύσας ἐν
 τέλει τῆς «Ῥητορικῆς τοῦ Ἐρμογένους» λόγους τοῦ Δημοσθένους κ. ἄ. ἐπὶ τῇ βίψει
 τῶν κανόνων τῆς ῥητορικῆς.

Εἶπομεν, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος πρῶτος ἐδίδαξεν ἐν τῇ τοῦ Γκιούμα σχολῇ τὰ
 μαθηματικὰ κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα, ὅπερ προήγαγεν ἐπὶ πλέον ὁ διαδεξά-
 μενος αὐτὸν Μεθ. Ἀνθρακίτης. Ὁ δὲ Γ. Σουγδουρῆς μετ' αὐτοῦ ἐπεξέτειναν τὰς
 στοιχειώδεις ἀρχὰς τῆς γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας (4).

ε' Ἀριθμητικὴ. Τὸ βιβλίον τοῦτο παρ' Ἀναστασίῳ ἔχει ἓνα περίεργον τίτλον:

1. Οὗτος διήρσε τὴν ῥητορικὴν τὸ 1851. «Ἐγχειρίδιον τῆς τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος ῥητο-
 ρικῆς συνταχθὲν ἐκλεκτικῶς καὶ ἀφιερωθὲν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Ἀθῆ-
 ναι, 8ον. σ. 312 με ὠραῖον ἐπίτιτλον: «ἔργον ποιήσον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληρο-
 φόρησον» Β. τόμ. δ'. 5. Ἡ ῥητορικὴ αὕτη εἶναι ἔργον κλασσικόν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐξέ-
 δωκαν ὁ καθ. Φιλ. Παπαδόπουλος καὶ τινες ἄλλοι, ἀλλὰ δὲν συγκρίνονται πρὸς τὸν ἱεροδιά-
 κωνον Νεόφυτον Βάμβαν, τὸν πρῶτον ρασοφόρον καθηγητὴν τῆς φιλολογίας ἐν τῇ ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

2. «Manuscritele grecesci din biblioteca Academiei române de Const. Litzaica (ἀπόσπ. τῶν
 χρονικῶν τῆς Ἀκαδημίας, σειρά II, τόμ. 23). Bucuresci, 1900, σ. 57.

3. Βλ. «Ζηνοβίου Κ. Πώπ, «Μετρικῆς βιβλία Β'» Βιέννη 1803, 8ον. Κατὰ τινὰς εἶναι
 ἔργον καὶ τοῦτο τοῦ Ἠπειρώτου κλεινοῦ Λάμπρου Φωτιάδου. Παρὰ τοῦτο ὁ Πώπ μαθη-
 τευθεὶς ἐν τῷ Λυκείῳ τοῦ Βουκουρεστίου ἐγκατεστάθη μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐν Βιέννῃ ὡς
 ἔμπορος ἔδωκεν εἰς τὸ φῶς διὰ τοῦ τύπου τὸ οὐγγραμα, ὅπερ ἀφιερώνει εἰς τὸν σοφὸν διδά-
 σκαλὸν τοῦ μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων καὶ ὕμνων, ἀξίων τοῦ ἠνομιμένου Ἐνταῦθα φαίνεται «μάλ-
 λον ὡς ἐκδότης παρὰ ὡς συγγραφεὺς αὐτοῦ» τοῦ πονήματος (κατὰ τὸν Παπαδόπουλον Βρετόν.
 Νεοελληνικὴ φιλολογία ἤτοι κατάλογος κτλ.» Ἀθῆναι, 1857, τόμ. Β', σ. 128).

4. Βλ. Χρυσάλλης, Δ'. 1886, σ. 581 καὶ Μιχαλόπουλον σ. 35. Πανδώρα, Α', 1851, σ. 497α
 κατὰ Καλλιγάν.

«Σύνοψις γενική τῆς λογικῆς ἕξεως ἢ Εἰσαγωγή μαθηματικῶν κτλ. (βλ. ἀνάτ. σ. 49)· καὶ εἰς ἄλλους κώδικας, τοιαύτην φέρει ἐπιγραφὴν. ἀλλ' ἐν τῷ 112 ἰθρ. κώδικι περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Λογικὴν καὶ ἔχει: «Ἄρθρον πρῶτον. Περί φύσεως τῆς λογικῆς καὶ ὅπως τὴν γίνεσιν εἴληφεν. Ἄρχ. Οὐκ εὐφρῶς ἔχοντας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς πρὸς τὸ ὀρθῶς κρίνειν τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. Τέλ. τῆς ὄλης πραγματείας. Τὰ πλεῖστα ἠρασιόαμην παρά τινος συγγραφέως οὐ πολὺ κλέος ἐν σοφοῖς τῶν Λατίνων. ἔθεν λαβὼν τὰς ἀφορμὰς τυπικὴν τινα γνῶσιν τῆς λογικῆς ἕξεως τῇ ὑμετέρᾳ ἀγγινοῖα συνελεξάμην· ἦν δὲ διδῶ Θεὸς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς λογικῆς ἕξεως διεξοδικώτερον τρανώσομεν, καίτοι πολλοὺς ἔχοντας τοὺς κατηγορήσοντας. Οἶδαμεν γὰρ ὡς μωμήσεται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται».

Προτάσσεται. «Προσίμιον πρὸς τὸν αἰτήσαντα». Ἄρχ. Πᾶσα φιλοσοφικὴ ἀκρότης, οἰδεσιμώτατα τῶντι καὶ φιλικῶς τῇ ἀρετῇ προσέχων κύριε Φιλάρετε. Τοῦτο ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωτέρω (σ. 49 ἀνατ.) Ἐν τέλει: «Πεφίλοπόνηται ἢ παροῦσα εἰσαγωγικὴ λογικὴ ἕξις Ἀναστασίῳ τῷ Παπαβασιλοπούλῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων χαριζομένῳ τῷ αἰτήσαντι κατὰ τὸ «αὐχὺς» (1696) ἔτος τὸ σωτήριον κατὰ μῆνα Νοέμβριον ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις. Γέγραπται δὲ χειρὶ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου «αὐχ» (1703), Ἰουλίου 9ῆ, ἡμέρα 6ῆ» (1).

Ἐν ἄλλοις κώδιξι ἐῖναι ἀνευ τῆς ἐν λόγῳ εἰσαγωγῆς, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἑξῆς: «Εἰσαγωγή μαθηματικῆς ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς μετοχεταιθεῖσα καὶ τῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθεῖσα σπουδῇ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ Λογιωτάτου κυρ Ἀναστασίου ἱεροδιδασκάλου τοῦ Παπαβασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Εἰς ἄλλον κώδικα τὸ ἔτος 1695 (2).

Εἰς τὸν 45 κώδικα τῆς Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, ὅστις περιέχει καὶ ἄλλων συγγραφέων πραγματείας περὶ λογικῆς, ὡς τοῦ Γ. Σουγδουρῆ, Νικ Βλεμμύδου κ. ἄ. ἐν φ. 276—416 ὡσαύτως περιέχεται «Εἰσαγωγή μαθηματικῆ ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς μετοχεταιθεῖσα καὶ τῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθεῖσα (sic) σπουδῇ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ λογιωτάτου κυρ Ἀναστασίου ἱεροδιδασκάλου τοῦ Παπαβασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Προσίμιον τῷ πρωτοπεῖρῳ μαθητῇ. Τέλ. Ἰσαι δυοῖν ὀρθαῖς εἰσι πάντα μεταλαμβάνομεναι» (3).

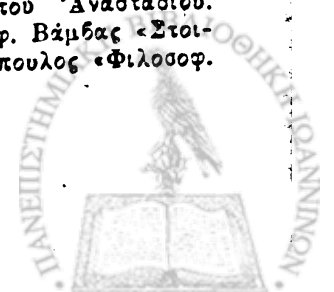
Φιλοσοφία. Ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐγκυκλίων μαθημάτων ἐν Ἰωαννίνοις ὑπῆρ-

1. Καταλ. χειρ. κωδίκων Ἁγίου ὄρους ὑπὸ Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β'. σ. 21. Φαίνεται, ὅτι ἔπειτα τούτῳ προέταξεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκ τῆς τῶν Λατίνων μεταφρασεῖσαν ἀριθμητικῆν. Ὁ μεταφραστὴς ἄκτοτε ἐφρόνει, ὅπως νῦν πάντες παραδέχονται, ὅτι τὰ μαθηματικὰ εἶναι ἢ ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγένοντο ἀναπόσπαστον μάθημα τῆς ἐγκυκλίου παιδείσεως. Τοῦτο εἶλον ἐφαρμόζει καὶ οἱ Βυζαντινοί. Κατὰ Τζέτιζην ἐν «Χιλιάδι», ΙΑ' 367.

« ἐγκύκλια μαθήματα καλοῦνται
ὁ κύκλος, τὸ συμπέρασμα πάντων τῶν μαθημάτων
Γραμματικῆς, Ρητορικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας.
τῆς Ἀριθμῶσεως, Μουσικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας
καὶ τῆς οὐρανοβάμονος αὐτῆς Ἀστρονομίας».

2. (βλ. ἀνωτ. σ. 49 τοῦ ἀνατύπου). Ὁ Χριστοφ. Φιλητᾶς παρατηρεῖ ἀναγράφων τὸν τίτλον ἐν Πανδῶρα Η'. 1858, σ. 550 τὰυτα: «ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ τῆς οὐστάσεως τῶν σχολείων καὶ ἐφεξῆς οἱ διδάξαντες ἠγῶναν, ἐκτὸς ἐνὸς ἢ δύο ἀπαντες μὲ τὴν τῆς πατρίου κοίτην τῆς λατινικῆς ἀκόμη φωνῆς γνῶσιν, ὁ Σουγδουρῆς, ὁ Παπαβασιλόπουλος, ὁ Ἀνθρακίτης, ὁ Εὐγένιος, ὁ Τρύφων, ὁ Κοσμᾶς (Μπαλάνος) καὶ ἐσχάτως ὁ μακ. ἡμέτερος διδασκαλὸς Ἀθαν. Ψαλλίδας, ὅστις καὶ ποίημα λατινιστὶ ἐξέδωκε ἐπιγραφόμενον *Devera felicitate* ἦτοι περὶ ἀληθοῦς εὐδαιμονίας».

3. Ἄντ. Σιγάλα, «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλλήν. κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας κτλ. Θεσσαλονίκη, 1939, σ. 26. ὁ ἐκδότης ἔχει ὄνομα ἐπὶ κεφαλίδι: «Ἰωάννου Παπαβασιλοπούλου, οὐτινος καὶ ἄλλα τοιαῦτα σφάλματα ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα δύο καθηγηταὶ Πανεπιστημίου ἔγραψαν: Ὁ Νεοφ. Βάμβας «Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς» β' ἔκδ., Ἐν Ἀθήναις 1845 καὶ ὁ Χρ. Παπαδόπουλος «Φιλοσοφ. ἠθικῆ».

ξεν ανέκαθεν ἡ φιλοσοφία. Μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παπαδασилоπούλου εὐ-
ρίσκεται ἐν χειρογράφοις καὶ τὸ ἑξῆς: «Ἐγχειρίδιον τῆς ἀναζητήσεως ἠθικῆς φιλο-
σοφίας γραφὲν ὑπὸ ἀνωνύμου καὶ μεταφρασθὲν ἀπὸ τῆς λατινικῆς, ἐν ᾧ ἡ ἀλήθεια
τῆς φύσεως ἀναπτύσσεται καὶ πλεῖστα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἀμαρτήματα διὰ
κανόνων καὶ ἄλλων τινῶν ἀποδείξεων λαμπρῶς φανεροῦνται, ἕπερ μετεστρώθη ἀπὸ
τῆς λατινίδος ἐπὶ τὴν ἑλληνίδα διάλεκτον σπουδῇ καὶ πότῳ τοῦ λογιωτάτου καὶ
σοφωτάτου Ἀναστασίου παπα-Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμοπόλει
Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ «αψα» ἔτος σωτήριον, Μαιμακτηριῶνος ἐβδόμη
Ἰσταμένου» (1). Ἔτερον φιλοσοφ. ἔργον εἶναι ἡ «Φυσικὴ φιλολογία Παπαδασило-
πούλου», χειρόγραφον εἰς δύο γνωστὰς μὲν κώδικας, (2) οὓς δὲν ἐδόθη μοι εὐκαιρία
νὰ ἐξετάσω, ἵνα ἐξηγήσω καὶ τὸν περιεργὸν τίτλον. Γνωρίζομεν ἕμῳ ἀπὸ τοῦ Ἀρι-
στοτέλους, ὅτι εἰς τὰ φιλοσοφικὰ περιλαμβάνοντο καὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα, ἅπερ
ἐδιδάσκοντο ἐν Ἰωαννίνοις: Ἐν κώδ. Λαύρας Κ66 εἶναι: «Θεοφίλου Κορυδαλέως.
Περὶ τῶν ὀκτῶ βιβλίων τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως», μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς ᾠδ. Ἐν
τέλει: «,αχ'ζ' (1697) Ὀκτωβρίου α', εἰς Ἰωάννινα». Βλ. σ. ἀνωτ. σ. 35 ἀνατύ-
που, ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο τοῦ Κορυδαλέως ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἀναστάσιος ἐν Τυρνάβῳ.
Ἴσως ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη καὶ φυσικὴ φιλολογία, ὅρος γενικώτερος ἀντὶ τοῦ καθι-
ερωθέντος φυσικῆς φιλοσοφίας, διότι τὰ τῆς φύσεως δὲν εἶναι μόνον φιλοσοφικὴ ἔρευ-
να, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικὴ, θεωρία καὶ πράξις, ἕθεν καὶ φιλολογία. Κατ' ἐμὴν γνώμην
ἀφιλοσόφητος νοῦς δὲν δύναται νὰ ἐναρμονίσῃ τὰς γνώσεις, νὰ συμβάσῃ τὰ ὑλικά
πρὸς τὰ πνευματικά κατὰ τὸ μέτρον, ὅπερ εἶχον ἀνακαλίψει μόνον οἱ ἀρχαῖοι «πᾶν
μέτρον ἄριστον»! Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μουσικὴ τῆς παιδείας, ἕθεν καὶ Μοῦσαι ἐκλή-
θησαν αἱ θεότητες τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν, τῆς μουσικῆς καὶ ποιητ. ἐμ-
πιεύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὕτως
γράφει ὁ Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων: «εἶναι μεταξὺ τῶν σήμερον παιδευμένων νέων
τινές, οἱ ὅποιοι νομίζουσιν, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φι-
λοσοφίας καὶ ἀμελοῦσι τὴν γραμματικὴν παιδείαν. Εἶναι καὶ τινες, οἵτινες περι-
κλείονται εἰς τὴν γραμματικὴν παρατρέχοντες ἐπιπολαίως τὰ φιλόσοφα μαθήματα.
Οἱ πρῶτοι γίνονται φιλόσοφοι ἀγράμματοι, οἱ δεύτεροι ἀφιόσοφοι γραμματικοί...
καὶ καταλήγει: «ἐνόητε (sic) τῆς φιλοσοφίας τὴν μεγαλοπρέπειαν μὲ τὰς χάριτας
τῆς φιλολογίας». καὶ ἐπιλέγει ὁ σοφὸς ἱερομύστης τῆς ρητορικῆς, οὗ ἰσάξιός δὲν
ἀνεψάνη ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς στερεώματι μετὰ 100 ἐτῶν πάροδον ἐλευθέρου βίου καὶ
καλλιιεργείας τῶν γραμμάτων: «Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν εἶναι ἡ ἀληθὴς τῶν γραμμα-
τικῶν τεχνῶν ὁδηγὸς καθὼς καὶ τὰ γράμματα ἀμοιβαίως ὑπάρχουσιν οἱ πιστότατοι
ἐρμηνεῖς καὶ σύντροφοι καὶ συνεργοὶ τῆς φιλοσοφίας. Αἱ Μοῦσαι περιπατοῦσι πάν-
τοτε συνημμένοι μὲ τὰς χάριτας. Εἰς μάτην κοπάζουσι νὰ τὰς χωρίσουν ἀπ' ἀλλή-
λων ὅσοι δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀπὸ τῆς ἡδίστης συζυγίας ὀφέλεια» (3). Ἀξίαν καὶ
πανταξίαν ἐθεώρησα τὴν ἐπανάληψιν τῶν χρυσῶν τούτων λόγων ἐνταῦθα εἰς τὴν
οἰκείαν θέσιν.

Θὰ μοὶ ἦτο λίαν εὐχάριστον ν' ἀποδώσω τὸν «Φωσφόρον» μετ' ἄλλων εἰς

1. Σάθα, Ν. Φιλ. σ. 442. Τὸ χειρόγραφον ἐσώζετο παρὰ Σοφοκλεῖ Οἰκονόμῳ, υἱῷ τοῦ
Κων. Οἰκονόμῳ, ὅστις ἐγεννήθη καὶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα ἐν Τσαριτσάνῃ καὶ ἔπειτα ἐν
τῇ ἀκμαζούσῃ ἐτι σχολῇ Τυρνάβου. Ἐντεῦθεν εἶχε λοιπὸν τὸ χειρόγραφον. Ὁ τίτλος τοῦ συγ-
γράμματος ἦτο ἐγχειρίδιον—ἀπὸ τῆς λατινικῆς, ὃν ἐπλάτυνεν, ὡς φαίνεται, ὁ ἀντιγράφος Κ.
Οἰκονόμος. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ ὀνομάσας τὸν Ἀναστάσιον λογιώτατον καὶ σοφώτατον.

2. Οἱ κώδικες ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν «Νέῳ Ἑλλην.» ζ', 1909, ὁ πρῶτος
τῆς Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, σ. 340 καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ Ν.
Βλαχούλη, σ. 348.

3. Κων. Οἰκονόμου. «Γραμματικῶν ἢ ἐγκυκλίων παιδευμάτων...» τόμ. Α'. Βιέννη, 1817,
σ. 5' καὶ 12—13.

τὸν ὠραῖον κάλαμον τοῦ Ἀναστασίου, ἐὰν δὲν μὲ ἐκώλυον σοβαροὶ (ἴ) λόγοι πείθοντες, εἶτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἀναστασίου Πόπα. Ἡ σύγχυσις προήλθεν, διότι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου ἐλλείπει τὸ ἐπωνύμιον Πόπας. Ἄλλ' εἶναι γεγονός, ὡς ἐξ ὧν τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀναγεγραμμένων ἐνταῦθα ἐκφαίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος Ἀναστάσιος τίθησιν πάντοτε πλήρες τὸ ὄνομά του. Ταῦτα δὲ ἐν τῷ συνόλω δὲν εἶνα εἰς ἀπλῆ φράσει» συνθεσθέντα, ἀλλ' ἑλληνικῆ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι ὁ «Φωσφόρος» ὑπάρχει ἐν τῷ 750 Βατοπ. κώδικι ἔχων πλήρες τὸ ὄνομα «Ἀναστασίου Πόπα» φ. 10α καὶ 10β. «Στίχοι λαμβικοὶ πρὸς τὸν Μιχαλάκη». Ἐπίσης ἐν κώδ. 383, φ. 162α. «Στίχοι ἠρωελεγεῖοι, ποίημα Ἀναστασίου Πόπα τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐξήγησις αὐτῶν». Ὁ «Φωσφόρος» ἐν τῇ πληρῶτητι εὑρεται καὶ ἐν κώδ. 107 τῆς ἐν Μηλεαῖς Πηλίου βιβλιοθήκης (2).
Ἐν τέλει ἀναδημοσιεύομεν τὸ ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς Ἠπειρ. Ἐστίας, σ. 1150 (ἀνάτ. σ. 48—49) κατὰ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ ἰθρη. κώδικος 110, φ. 1β ἐπίγραμμα.

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζάθεε, πρὸς ἐμοῖο τ' ἔπη λιτά'
εὐ μάλα γὰρ γλίχουμαι κορυφὴν σέθεν ἄσμοσι στέψαι,
οὐνεκα Τύρναβον ἠμφίσας πατρίδα φίλην μοι
φαιδρότερον φαέθοντος ἱμάτιον, ἐφ' ᾧ ἔπι πέμψε σε
ὑψιμέδων Θεὸς ἐνθάδε, ἐνθα τειῶν ἐμόγησας
τέχνην ἠτορικῆς, λογικῆς θ' ὑφάνας βαθύολβον,
οὐ πάρος ἐς φάος ἔλθοῦσαν τοῖον. φιλομαθεῖς
στέψατε οὖν σοφόν, ἦδ' ἰδὼν Ἀναστάσιον καμάτων πέρι».

Τὸ ἐπίγραμμα συντάσσεται ὑπὸ Νεοφύτου τοῦ Ἰθρητίου, ὃς μαρτυρεῖ ἡ ἀκροστιχίς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Νεοφύτου τούτου ἐγράψαμεν ἰκανὰ ἐν σ. 34—38 ἀνατόπου κ. ἀ. ἀλλ' εὑρήμεν καὶ Νεόφυτον Ἰωαννίτην ἱερομόναχον ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων. Τούτου ἐν κώδ. 256, φ. 2015—2106 ὑπάρχουσι 292 στίχοι.

«Διήγησις διὰ στίχων ὠραίων περὶ τοῦ θεσκού, ὃς οὐ ἐφανερῶθη εἰς τὸν Μωρέα κατὰ τὸ 1767 ἐν μηνί Σεπτεμβρίῳ 18».

Ἄρχῃ Ὁ νοῦς μου μὲ παρακινᾷ καὶ ὁ λογισμὸς
τοῦ κόσμου τὰ καμώματα νὰ δίνη καὶ νὰ πέρνη
βλέποντας πῶς οἱ Χριστιανοὶ δὲν θέλουν νὰ
τῶν διδασκάλων διδασχὰς καὶ ὅ,τι τοὺς μιλῆσουν

Τέλ. Χίλιοι ἑπτακόσιοι ἐξήντα ἐπτὰ τὸ ἔτος
ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καθὼς τρέχει ἐφέτος
(sic), εἰς τὰς δέκα καὶ ὀκτώ μηνὸς τοῦ Ὁκτωβρίου.

Ἐτελειώθη ἡ ρήμα αὐτῆμέ χάριτος Κυρίου.

2. Ἐπιγράφεται ὡς ἐξῆς: «Βιβλίον ἄριστον καλούμενον Φωσφόρος συνταχθὲν ἀπλῆ φράσει παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυρίου Ἀναστασίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἀφιερῶθ' ἐν τῷ ἀξιοτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἐν ἰατροῖς κυρίῳ Μιχαλάκῳ τῷ Πρεδικάκῳ (sic) τῷ ἐκ Νοεμβρίου, ἐν ᾧ ἐρωτᾷ ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀποκρίνεται ὁ Ἀναστάσιος φιλαλήθως καὶ ὀρθοδόξως. Ἀδελφὸς τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου ἀγίου Σερρών κ.κ. Στεφάνου. Ἐν εἰσι αψιθ', Σερρών τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐμὴ ἐλπίς ἐν τῇ ἀρνίῳ». Νῦν πρῶτον τύπῳ ἐκδόθ' ἐκδοθὲν παρὰ τινῶν εὐρισκομένων ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν τῇ πόλει Βιέννα ἐν εἰσι, 1756. ὁ Πρεδικάκης αὐτὸς εἶναι ὁ πάπυρος τοῦ Μιχ. Πρεδικάκη (ἐν τοῖς χειρογράφοις) ὅστις συνέταξε τὴν περίφημον κατὰ τῶν τότε ἀριστοκρατῶν, ἰερωμένων τε καὶ λαϊκῶν καὶ κατὰ τῶν Σαρδαναπάλων ἀρχιερῶν τὸν «Ἐρμηνοσολογίαν» καὶ κακῶς γράφει ὁ Σάβας (N. Φιλ. σ. 444) ὅτι παρέτινε τὸν βίον του μέχρι τοῦ 1819. Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἀρχαίου Κοζάνης ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐξῆλθε εἰς δύο τόμους ἐν δημόδιε γλώσσῃ αὐτὸν ἐν Ἑλλάδι νὰ τῷ δώσῃ θέσιν. Ὁ «Ἐρμηνοσολογία» εἰς δύο τόμους ἐν δημόδιε γλώσσῃ κατὰ στίχον γεγραμμένους ἐξεδόθη λίαν πιθανῶς ἐν Πόστῃ τῷ 1817, (βλ. K. Τσιτσολίχην. «Δύο ἀγνωστοὶ Μακεδόνες ποιηταὶ Γ. Σακελλάριος καὶ Μ. Πρεδικάκης». Νέα Ἐστία, τόμ. ΙΑ'. 1932. σ. 252—257). Ὁ Λιούσης εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Κοζάνης» γράφει πολλὰ περὶ τούτου, ὅθεν ἐλαβον καὶ οἱ γράψαντες τὸ ἄρθρον ἐν τῷ ΙΘ' τόμῳ τῆς Ἑλλην. Μεγ. Ἐγκυκλ. σ. 924. Μένει ἐπιβλ. ἐν Σέρραις ἐνθα διαδεξάμενος τὸ Παπαβασιλόπουλον ἐδίδαξεν ἐπὶ 40ετίαν (1702—1742). Ἐνεσθὲν φρονῶ προήλθεν ἢ διασταύρωσις τῶν δύο ὀνομάτων (βλ. σ. 39 ἀνατόπου).
2. Βλ. Κατάλογον ἑλλήν. κωδίκων ἐν «Ἐπετηρίδι φιλολ. συλλ. Παρνασσῶ, ἐτ. Β', σ. 68.

«Ἡ παροῦσα ρημάδα ἐστάθη ἀπὸ τὴν Λάρισσαν εἰς τὸν Μπέροκο εἰς Ἰωάννινα (1) ἀπὸ κάποιους φίλους του καὶ ξεπέφτωντας καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἀντέγραφα εἰς μάθησιν τῶν φιλομαθῶν. Νεόφυτος ἱερομόναχος Ἰβηρίτης ὁ ἐξ [Ἰωαννίνων]». Τούτου ὑπάρχουσιν ἑμιλίαι καὶ ἄλλα ἔργα (βλ. καταλ. Λάμπρου ἐν εὐρετηρίῳ σ. 542).

Συμπληρώσεις καὶ προσθήκαι

Εἰς σ. 4. Μεταξὺ τῶν Ἰωαννιτῶν στιχουργῶν προσθετέος καὶ ὁ Πολυζῶης Κοντός: ὡς ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος διατελέσας μακρὰν τῆς Ἠπείρου ἐν Βενετίᾳ, Πέστη, Βιέννῃ καὶ Τοκαῖα τῆς Οὐγγαρίας κ. ἄ. ἔγραφε καὶ ἐστιχοῦργε διαρκῶς κατὰ Σάθαν «ἦν ἐκ τῶν καλῶν ἑλληνιστῶν τῆς ἐποχῆς του, εὐφάνταστος ποιητής, κριτικὸς οὐχὶ εὐκαταφρόνητος» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 653). Ὁ Θερειανὸς (Ἄδαμ. Κοραΐς, Π, σ. 125) οὕτω χαρακτηρίζει αὐτόν: «ὀλίγω τι πρεσβύτερος τοῦ Κοραΐ ἦτο ἐκ τῶν χρηστῶν διδασκάλων τοῦ γένους: διότι ἐδίδαξεν ἐν Ἐνετίᾳ, Βιέννῃ, Βούδα καὶ ἀλλαγῶ τῆς Οὐγγαρίας, εἶτα δὲ ἐν Παραδουναβίοις ἡγεμονίαις καὶ μάλιστα ἐν Πλοεστίῳ. Ἄμοιρος μεγάλης καὶ εὐμεθόδου παιδείας, σπουδάσας περὶ τὰ καλὰ γραμματικὰ ἐν Ἰωαννίνοις ὁ φιλόπατρις οὗτος κληρικὸς διέπρεπεν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ὁμίληκων διδασκάλων ἐπὶ μεγάλῃ εὐχερείᾳ πρὸς κατασκευὴν ἑλληνικῶν στίχων καὶ μάλιστα ἀρχαίων ἑξαμέτρων. ἦτο στιχουργὸς μᾶλλον ἢ ποιητής, ἀλλὰ γόνιμος στιχουργός. ἐνόμιζε δὲ τὴν στιχουργικὴν αὐτοῦ εὐφορίαν γνησιώτατον προῖόν ποιητικῆς μουσομανίας κτλ.»

Εἰς σ. 9. Περὶ καπνοῦ. «Ὁ ταμβάκος τοῦ Μαζαρακίου εἶναι περιζήτητος καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν» Α. Πετριδῆς «Χρονικὸν Δρυοπίδος (Νεοελλην. ἀνάλεκτα, Τόμ. Α', Μέρος 2, φυλλ. α.' Ἀθήναι, 1881, σ. 50).

Ὁ ἄγγλος *Leake (Travels in Greece, I)* λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς μανίας τῶν Τόσκιδων πρὸς τὸν ταμβάκον ὑποστηρίζει τὴν ἐν πολλοῖς μεγάλην ὁμοιότητα αὐτῶν πρὸς τοὺς Σκώτους. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἕτερα κοινά, ἅτινα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν μεσαιων. χρόνων, ὅτε ἐν Σκωτία ἐκλήθησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σκενδέρβη ὡς ὄργανοὶ τοῦ ἱππικοῦ. Τότε ἔλαβον οἱ Σκωτέζοι παρ' αὐτῶν τὴν ἑγχρωμον φουστάνελλαν (ὡς βεβαιῶσι ὁ Σάθας εἰς τὴν γνωστὴν μονογραφίαν περὶ τῶν «στρατιωτῶν» ἢ «στρατιωτῶν ἐν τῇ Δύσει») (2) καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἐπικυροῖ καὶ ἔγραψε ἐπισκεψάμενος τῇ 1937 κατ' Αὐγουστον μῆνα τὸ Ἐδιμβούργον καὶ θαυμάσας τὸν πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀνώτατον τῆς Μαρίας Στουάρτ) ὄρει-χάλκινον ἀνδριάντα τοῦ ἐφίππου κόμητος τῆς Ἀβανίας (ἐπαρχίας, ἢ ἐπωνόμασαν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀλβανῶν ὄργανοι). Ὁ φιλοπερίεργος ἀναγνώτω τὰ ἐν τῇ

1. Κατ' Ἀραβαντινὸν (Χρονογρ. Β', 263) τότε ἠκμαζεν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ εὐπατριδῆς Ἀναστ. Μπέροκος συγγραφεὺς (βλ. Ἑλλ. Φιλολ. συλλ. ΚΠολεως ΛΓ', 1914, σ. 79) ἐν τέλει τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἢ πολυμελῆς καὶ ἀνεῦσα αὕτη οἰκογένεια ἐξέλιπεν. Ἐν τούτοις ὁ κ. Βρανούσης ἐν τῇ «Ψαλίδα» σ. 143 ἀναφέρει τὸν Μπέροκον τῆς Μπράντισας, ὅστις, ὅταν ὁ Βελῆς ἔκαμε τριπλίσι τὸ χωρίον ἀνεχώρησε τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ ἀπέθανεν ἐν Βενετίᾳ. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἔχω συναντήσει τὸν Πάνον Μπέροκον τῇ 1662, ὅστις ἔκτοτε ἴδρυσεν τὸν μέγαν ἐν Βενετίᾳ ἐμπορικὸν οἶκον, διαρκέσαντα σχεδὸν ἐπὶ 200 ἔτη. Τὸν ΙΗ' τὸν Νικόλαον 1722, 1729, 1730 τὸν Ἰωάννην 1741, 1749, τὸν Δημήτριον 1741, 1743, τὸν Ἀναστάσιον 1750. Τὸν ΙΘ' ἕτερον Ἀναστάσιον 1841.

2. Εἶναι τὸ ἀληθές, ὅτι ἀνεμίσχθησαν καὶ Ἕλληνας Μανιάται καὶ ἐκ τῶν Ἀλβανοκατοικημένων μερῶν τῆς Πηνήσου, ἀλλὰ πρὸ παντὸς Ἠπειρώται ὧν ὀνομαστοὶ ἀναφέρονται οἱ Σουλιῶται. ὅθεν ὁ Σάθας ἐπέγραψε τὸ ἔργον του «Ἕλληνας στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει» (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς Ἐστίας. ΙΕ', 1883, ὅπου ἐν σ. 180 γράφει: «Διωχθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Ἕλληνας τιμαριούχοι διεσπάρθησαν ἀνά τὴν δυτ. Εὐρώπην καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Stradioti* καὶ *Mordati* περιφανῆ κατέχουσι θέσιν εἰς τὰ πολεμικὰ χρονικά τῆς ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐξ ἐπαγγέλματος μισθοφόροι εἰς ἀναζητήριον πολέμου». Οὗτοι ἐπὶ τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας ἦσαν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἀρχηγοὶ τῶν ἀκριτῶν διό καὶ ἐνέμοντο τὰς ἐπαρχίας ὡς στρατοτοπία· σώζονται δὲ μέχρι σήμερον χωρὶα φέρονται ὀνόματα ἐνδόξων στρατηγῶν).

«Πανδώρα», Ζ' σ. 221—222, ΙΑ', σ. 278 και πρὸς μείζω πίστωση τὸν γηγενῆ Pingerton, «*Sur l'origine des Scythes ou Gotthos*», σ. 57 και 355. Οὗτος ἐκφέρει τὴν παράδοξον γνώμην, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ προήλθον ἐν τῇ Ἰλλυρία ἐκ τῆς Σκωτίας, ἀπὸ ὅλη σχεδὸν ὠνομάζετο Ἀλβαία (ἑλ. Ἀθαν. Σταγειρίτου, «Ἡπειρωτικά, ἤτοι ἱστορία και γεωγραφία τῆς Ἡπείρου παλαιά τε και νέα και βίος τοῦ Πύρρου», 1819, σ. 357. Τὸ βιβλίον ἐτυπώθη ἐν Βιέννῃ, ὅπου ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὰς ἀνατολ. γλώσσας). Ἡ παρέκκλισις ἐγένετο, ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ Ἡπειρώται και Ἀλβανοὶ εἶπερ τις και ἄλλος μετὰ τὴν ἄλωσιν διετήρησαν τοῦ πολιτισμοῦ τὰς παραδόσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς γράμμασιν ἀλλὰ και ἐν τῇ στρατιωτικῇ τέχνῃ (*).

Ὁ Ἀνθρακίτης γράφων πρὸς τὸν Ἀναστάσιον προσαγορεύει «διδάσκαλε τοῦ ἐν Τρίκκῃ φρονιτιστηρίου» και παρ' ἄλλων φέρεται, ὅτι ἐδίδαξε και ἐν Τρίκκῃ ὁ Παπαβασιλόπουλος εἰς σχολὴν ἰδρυθεῖσαν τῷ 1721 ὑπὸ μαθητοῦ τινος τοῦ Γορδίου Μιχαὴλ ἐνομαζομένου. «ἐφεξῆς δὲ τῷ 1735 και ἐν Τυρνάβῳ Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος ἐξ Ἰωαννίνων, μεθ' ὧν (1751—1759) Νικόλαος ὁ Ζερζούλης ὁ ἐκ Μετσόβου» ἐδίδαξεν, ὡς γράφει Ἡπειρώτης λόγιος (**).

Εἰς σ. 39. Εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Σερρῶν ἐδίδαξεν ἀρχομένου τοῦ 10' αἰῶνος τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ὁ Κύρος Ἱερομόναχος τοῦ Μπαλάνου μαθητῆς ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ἀφ' οὗ διάδοχον Μηνᾶν τὸν Μηνωῖδην. Ἦτο καλὸς τοῦ ἀμείνων Ἱεροκλήρουξ(*), ἀλλὰ συνέβη ἐν περιέργῳ σκάνδαλον, ὡς γράφει σύγχρονός τις Ἑλλήν. Οἱ Σερραῖοι ἐναδρυνόμενοι ἐπὶ τῇ ἐξηγγελισμένῃ ὡς ἐνόμιζον, προφορᾷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἂν και δὲν ἦτο εἰς πάντας ἢ πάτριος, διὸ ἀντήχει θραεῖα και ἐπαχθῆς εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων ὁ δὲ Κύρος και τοὶ ἐν Ἰωαννίνοις διὰ γλώσσας καλλιπεπτάτης μορφωθεῖς, «διὰ τῆς ἀλβανικῆς ἀπαγγελίας του οὕτως προσέκρουεν εἰς τὰ ὠτα τῶν ἀκρατῶν, ὥστε ὁ ἐκ τῶν λόγων του καρπὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι τελεσφόρος» (**).

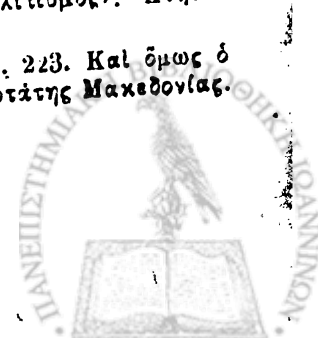
σ. 40. Ὁ Μαρούλης δὲν ἦτο τυχαῖος παδαγωγός. Ἐπιδοθεῖς τελευταῖον εἰς τὴν Ἰδρυσιν τῶν «Μαρουλείων διδασκαλείων» ἀφῆκεν ἀοίδιμον μνημόσυνον ὡς τὰ μάλιστα συντελέσας εἰς τὴν ἀρίστην διαπαιδαγώγησιν τῆς νεότητος. συγγράφας πλὴν ἄλλων παδαγωγικῶν ἔργων και λαμπρὰν πρχματεῖαν «Περὶ μορφώσεως Ἑλλήνων δημοδιδασκάλων», Ἀθῆναι, 1888. Συνεχισταὶ τοῦ ἔργου του πλὴν τοῦ Χαρισίου Παπαμάρκου ὑπῆρξαν ἐν Ἀθῆναις δύο Σερραῖοι ἀριστοὶ παιδαγωγοὶ ὁ Δέλλιος και ὁ Δημ. Μακρῆς. Οὗτοι διὰ τῶν ἰδρυθέντων «Λυκείων» εἰργάσθησαν μετ' ἀξιοθαυμάστου ζήλου και εὐτυνευδησίας και κατώρθωσαν ν' ἀναγάγωσιν εἰς περιωπὴν τὴν ἰδιωτικὴν ἐκπαίδευσιν μορφώσαντες δύο γενεὰς φερελπίδων νέων τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας.

1. Καὶ ἐνταῦθα ἐπαληθεύει τό: «Γιάννενα πρῶτα σι' ἄρματα—στὰ γρόσια και στὰ γράμματα».

2. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη πάντως ἐγράφη μετὰ τὸ 1723, ὅτε εἶχε πλέον καταδικασθῆ ὁ Μεθόδιος (ἑλ. ἀνωτ. Ἡπειρ. Ἐστία Δ', 438 Ἀν. 80). Μαθῶ. Παράνικα, σχεδίασμα κτλ. ΚΠολις, 1867, σ. 81. Ὁ Εὐαγγ. λίδης. «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας», Α', σ. 229 γράφει, ὅτι ἐδίδαξε τῷ 1739 ἢ 50 μετὰ τοῦ Νικ. Ζερζούλη, ὡς ἀναφέρει ὁ Σάργιος (Σάβας αὐτ. σ. 237) δηλ. ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς «Μεσ. βιβλιοθήκης». Δὲν ἔθεσα λοιπὸν ταῦτα ἐν τῷ κειμένῳ (σ. 48) διότι αἱ χρονολογίαι ἀλληλοσυγκρούονται. Εἶναι ἀδόξατον νὰ ἔζη τῷ 1750 ὁ Ἀναστάσιος. Τὸ διὰ τὴν Ἰδρυσιν τῆς σχολῆς πατρ. σιγγίλλιον ἐξεδόθη ἐν τῇ «Ἐκκλήσ. ἀληθ.» Κ', σ. 202).

3. Εὐλόγιος Κουρίλα Λαυριώτου. «Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης (ἀρχιεπίσκοπος Κύβοας) ὁ μεταφραστὴς τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. ἤτοι αἱ βίσεις τῆς ἀλβανικῆς φιλολογίας και γλώσσας. Ἡ Ἀκαδημία τῆς Μετσόπολεως. Ἡ ἱστορία αὐτῆς και ὁ πολιτισμός». Ἀθῆναι 1935, σ. 151.

4. Ἀναστ. Πολυζωίδου, «Τὰ Νεοελληνικά», τόμ. Β' Ἀθῆναι 1875, σ. 223. Καὶ ὁμως ὁ γράφων ταῦτα δὲν ἦτο κἀν γαλαζόαιμος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Μελενίκου τῆς βορειοτάτης Μακεδονίας.

Ἐπιστολαὶ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου πρὸς διαφόρους καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς αὐτὸν σταλεῖσαι εἰς Τύρναβον ἐν ὄλῳ 17 καὶ ἄλλα τινά.

Ἦπ. Ἐστία, Γ', σ. 770—780 Δ', σ. 333—341. Ἀνατύπου σ. 22—32, 69—81

Ἐπιστ. 1. Τῷ Μερκοβίτῃ ἱερομονάχῳ. Περιεχόμενον. Γρηγόριος Σουγδουρῆς διδάσκαλος Παπαβασιλοπούλου, παρ' ᾧ συνεμαθήτευε μετὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Μερκοβίτου ὃ (1). Οὗτος διέτριβεν εἰς Βενετίαν, 10, 16, ὅπου διέτριβον «ἄξια πρόσωπα», ἐν οἷς ὁ «οἰκονόμος τῆς πολιτείας Ἀνθρακίτης Μεθόδιος. Παρὰ τούτου ἔμαθεν ὁ ἐπιστέλλων περὶ Μερκοβίτου (βλ. Βελοῦδην ἐνθ' ἄνωτ. σ. 182). Περί τοῦ Ἀνθρακίτου γράφει: «ἐωράκαμεν γὰρ ἀληθῶς ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιᾷ σεμνυόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν, ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τοῦ τῶν λόγων εὐαρμοστίᾳ», 11.

Ἐπιστ. 2. Νεοφύτῳ ἱεροδιακόνῳ. Ὀνομάζω αὐτὸν «παῖδα Ἑρμοῦ καὶ Μουσῶν γνώριμον»(2). διὰ τὰς χάριτας τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐν τέλει: «Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ, ᾧ Μουσῶν αὐτόχρημα καὶ προσφυῆς ἄγαλμα». 12.

Ἐπιστ. 3. Παπαβασιλοπούλῳ τῷ σοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ. Εἶναι ἀνώνυμος τοῦ Νεοφύτου ἀπάντησις.

Ἐπιστ. 4. Τοῦ μεγάλου διερμηνέως τῆς βασιλείας Νικολάου «τῷ πανιερωτάτῳ Λαρίσσης ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρου Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος τῷ αἰδεσιμωτάτῳ καὶ προσφιλεστάτῳ» ἢ ἐπιστολῇ εἶναι ὕμνος πρὸς φίλον: «διὰ στόματος ἔχω τὸ χρυσοῦν αὐτῆς ὄνομα, ἐπαινέτης εἰμὶ τῶν ἀρετῶν, αἷς δορυφορεῖται καὶ στέφεται», 21. «ἀντιτίλει τὸν θερμῶς σε φιλοῦντα», 28. δικανικὸς δ' ἄνθρωπος ἐν τῷ γράφειν.

Ἐπιστ. 5. Ἀπαντητικὴ τοῦ Λαρίσης ἀπὸ Τυρνάβου, 1704 ὁ ἱεράρχης ὁμοῦς δικανικώτερος εἰς ἀπάντησιν καὶ διὰ τοῦ ἰδίου προγ. ἀνατρέπει τὴν πρόφασιν τῆς ἐκείνου σιωπῆς. Τὸν ὀνομάζει «στέλεχος ἀγλαόμορφον τῆς φιλοσοφίας τῆς εὐγενείας καὶ κοσμιότητος», 30.

Ἐπιστ. 6. Ἀναστάσιος Ἰακώβῳ. Τὸν Λαρίσης Παρθένιον ὀνομάζει: «τῶν χαρίτων τὸ ἀγλαόμορφον Παλλάδιον» ὁ «Στίχοι εἰς τὸ πραιτόριον τῆς ἐν Λαρίσση μητροπόλεως», 13.

Ἐπιστ. 7. «Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ.» Τοῦ Ἰακώβου ἀπάντησις ἄνευ τοῦ ὀνόματος. Τὸν ὀνομάζει «ἀττικίζουσαν μέλισσαν», 7. καὶ γράφει: «τὸ ἐμμελές σου τῆς Καλλιόπης, τὸ τῆς ρητορείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναποστράπτει ἀγλαόν τε καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδιδαιτῶνται τῇ ἱερᾷ σου ψυχῇ τοῦ ἐν διδασκάλοις διαπρέποντος παγχρήστου καὶ παγχρύσου Ἀναστασίου», 9 γράφει διὰ τὸ ἐπίγραμμα τῆς μητροπόλεως τοὺς ἐπαίνους τοὺς τελευταίους.

Ἐπιστ. 8. Λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ εὐγενέστατε ἐν ἄρχουσι... Μαργ. Μάνθος, 1704.

1. Αἱ ἐπιστολαὶ εἰσιν ἡριθμημέναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τίθεται ἐν ἀρχῇ, ὁ δὲ ἐν τῷ κειμένῳ δηλοῖ τὸν στίχον.

Ἐπιστ. 9. Ἀπάντησις 1701 Ιαν. κ'. εἰς τὸν Μαργαρίτην Μάνθον, τὸ λογοπαίγιον: «ὁ Ἰάκωβος τῷ Ἀναστασίῳ φίλος—ὁ Ἀναστάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος—ἀρα καὶ ὁ Ἰάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος».

Ἐπιστ. 10. «Τιμιώτατε καὶ λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ φίλων ἄριστε...» Δημ. ὁ Γλυκὺς.

Ἐπιστ. 11. Ἀπάντησις (διὰ πολλῆς φιλίας ἐσχετίζετο). «εἰς τοὺς ὀρισμούς τῆς Ἀναστάσιος».

Ἐπιστ. 12. Ἀναστασίῳ Δημήτριος «Ἀναστάσιος ὁ ἄριστος τῶν φιλοσόφων». 4, ὁ Γλυκὺς οὕτω γράφει περὶ αὐτοῦ.

Ἐπιστ. 13. Ἀπάντησις, 1701 τοῦ Ἀναστασίου.

Ἐπιστ. 14. Παρρήσιος ἱερεὺς: «Λογιώτατε καὶ σοφώτατε ἐν διδασκάλοις κύριε κύριε Ἀναστάσιε» ἐρωτᾷ διὰ τὰ παραδιδόμενα ὑπ' αὐτοῦ μαθήματα θέλων νὰ ἀφήσῃ τὸν Γόρδιον Ἀναστάσιον, ὅστις εἰς δύο ἔτη «μηνῶν μαθήματα δύο παραδέδωκε», 7.

Ἐπιστ. 15. Ἀπάντησις «ἀπὸ Τυρνάβου, 1703» τοῦ Διονυσίου: «διδάσκομεν μαθήματα γεωμετρικά, ρητορικά καὶ γραμματικά», 13.

Ἐπιστ. 16. Τῷ Ἀνδριανουπόλει (Ἀθανασίῳ Α'). Θέλει νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς σχέσεις τις οἶδε διὰ τίνα λόγον διακοπέσας καὶ γράφει ὁ Διονύσιος «προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν σοφολογιότητα καὶ πανυπερσέβαστον κορυφὴν ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτὲ καὶ ὡς οἶμαι γεγηρακίας.. ξυνηθείας... Ἐρρωσθε (μᾶλλον ἐρρωσθαι) εὐχόμενοι ὑμῖν», 9.

Ἐπιστ. 17. Πρὸς τὸν Ἄρτης καὶ Νευπάκτου Νεόφυτον διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. «Ἀναστάσιος ἱερεὺς Βασιλείου ἱερέως». Μόνον ἐνταῦθα ἔχει πλήρες τὸ ὄνομα κατὰ τὸν τύπον τοῦτον.

Ἐπιστ. 18. Μερκούριος «τῷ λογιωτάτῳ κτλ. τῷ κατὰ πάντα ἀνδρὶ ἀρίστῳ». (Ἡπειρ. Ἔστ. Γ'. 1032, Ἀνάτ. 36).

19. «Βίος τοῦ μακαρίτου... Μελετίου συγγραφέως τῆς Παρούσης εἰδίου» ὑπὸ Α. Παπαβασιλοπούλου(*).

20. Ἐπιστολὴ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου πρὸς Παπαβασιλόπουλον (Ἡπ. Ἔστια Δ'. σ. 438—439, Ἀν. 80—81).

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Α. Παῖσιος Μικρὸς στιχουργὸς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων* μαστίγιον τῶν καπνιστῶν.

Περὶ τοῦ ἐπωνυμίου Μικρὸς καὶ τῶν συγγραμμάτων του, Γ', 657—658, ἀν. 1—3 * καὶ 661, 5.

Ὁ γνωμολόγος καὶ παροιμιογράφος Παρθένιος Κατζιούλης καὶ ἄλλοι γνωμολόγοι. Πολυζῶης

* Γ'. «Ἡπειρωτ. Ἔστιας» τόμ. Γ'. Ἀν[άτυπον] οὕτω σημειοῦνται αἱ παραπομπαὶ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τόμους. Σημείωμα σκουδαίου. Ὁ ἀναγνώστης δεῖν νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ δὲν περιορίζομαι εἰς τὸν Παῖσιον τὸν Μικρὸν καὶ τὸν Ἀν. Παπαβασιλόπουλον, ἀλλ' ἐκ διαφόρων σημείων τοῦ βίου καὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως αὐτῶν ἐρμώμενος ἐπεκτείνωμαι εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀκμῆς τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὅπως ἐπραξε καὶ ὁ Θερεϊανὸς ἐκδοὺς τὸ τρίτομον ἔργον «Ἀδαμάντιος Κοραῆς».

Κοντός, Γ', 658—60, άν. 3—4.

Βησσαρίων Μακρής ό διδάσκαλός του, Γ', 660—1, άν. 4—5.

Στιχουργοί 'Ηπειρώται, Γ', 661—3, άν. 5—7.

Τό κατά τοϋ καπνοϋ ποίημα τοϋ Παΐσιου, τό

ιστορικόν και ό θριμύς έλεγχος, Γ', 663—7 άν. 5—11.

Τό κείμενον, στίχοι 163 εις άπλήν γλώσσαν με-
τά γλωσσικών σημειώσεων, Γ', 668 - 72, 'Αν. 12 - 16.

Πώς γραπτόν έγινα ή έγεινα; Γ', 670, 'Αν. 14.

Β. 1. 'Αναστάσιος ιερεϋς Παπαβασιλόπουλος 'Ιωαννίτης και ή άνέκδοτος άλληλογραφία του.

Διδάσκαλοι και χειραγωγοί της πνευματικής κινήσεως οι 'Ιωαννίται και δὴ οι ιερομένοι Οί χρησμοί της Δωδώνης πώς έρμηνεύονται; Παϋλος και 'Επίκτητος έν Νικοπόλει, Γ', 765—7, άν. 17—9.

Διατί είναι άγνωστος ό 'Αναστάσιος καιτοι άξιόλογος διδάσκαλος; Τι γράφει ό Ζαβίρας; 'Η σύγχυσις και άφομοίωσις προς τον Μπαλάνον, Γ' 767, 'Αν. 19.

'Η άλληλογραφία του ρίπτει αρκετόν φώς (περιληψις έν τέλει). Τό κείμενον, Γ', 168—180, άν. 20—32.

Νεόφυτος 'Ιβηρίτης ό ευγνώμων μαθητής, ό διασώσας τās επιστολάς και έργα αυτού, Γ', 1029—32, άν. 33—36.

'Επιστολή Μερκουρίου προς Δημήτριον φιλική, Γ', 1032 άν. 36.

Δύο Νεόφυτοι ιερομόναχοι 'Ιεηρίται, Γ', 1033 άν. 37.

'Αναστάσιος και 'Ανθρακίτης. Τά 'Ιωάννινα, ό ακτινοβόλος φάρος και τό κοινόν Διδασκαλείον, Γ', 1034, άν. 38.

'Ο 'Αναστάσιος και σειρά 'Ηπειρωτών διδασκάλων έν Σέρραις, οι παιδαγωγοί Δημ. Μαρούλης και Β. Βωζάνης. 'Η θρησκευτ. άγωγή έν τοις σχολείοις, Θεολογία και Φιλολογία βάσις της εκπαιδεύσεως, Γ', 1034—38, άν. 38—42.

'Ο χρυσός αιών των γραμμάτων έν 'Ιωαννίνοις. Τά διδασκόμενα μαθήματα Γ', 1039, άν. 43.

'Η έκθεσις τοϋ Δ. 'Αθανασίου περι της ριζοσπαστικής διδασκαλίας τοϋ Ψαλλίδα, Γ', 1040—2, άν. 44—46.

'Η σχολή Τυρνάβου και ή άρχαία Δωδώνη έν Θεσσαλία. 'Ο Λαρίσης Παρθένιος και ό έγκωμιστής του 'Ιάκωβος Κύπριος, μαθητής 'Αναστασίου, Γ', 1148—50, άν. 46—8.

Νεόφυτος ό ύμνητής 'Αναστασίου. Δείγματα

της χειρός αυτού: Προσίμιον εις «Λευχειμονοϋσαν ρητορικήν» και εις «Σύνοψιν λογικής έξεως», Γ', 1150—2, άν. 48—50.

Τά 'Ιωάννινα και ή Μοσχόπολις κέντρα τοϋ λογίου και κερδίου 'Ερμού. 'Ο σύνδεσμος μετά των ευρ. άγορών. 'Ο τύπος των πλουσίων, οι μεγάλοι ευεργέται. 'Ο άρτος εφευρεσις των Πελασγών, ή μεγαλυτέρα κατάκτησις τοϋ πολιτισμοϋ. Οί φωμάδες 'Ηπειρώται Δ', 4—11, άν. 50—52.

'Ηπειρώται και 'Αλθανοί έν τη διασπορά άνά τās έλλην. χώρας ένέσπειραν μετά τοϋ έμπορίου και τά έλληνικά γράμματα. Τά 9 αρβανιτοχώρια, έστει φωτός, Δ' 11—3, 122—3, άν. 52—54.

'Αρβανιτοχώριον Τυρνόβου έν Βουλγαρία, άλλη Μοσχόπολις «έλαμπεν ώσαν καθρέπτης» δια τον έλλητισμόν. ή έθρα αυτή των πρώτων βασιλέων, Δ', 122—125, άν. 54—56.

Τό Τύρναβον ως εκκλησι. κέντρον και Πατρι-
αρχείον, τι γράφει ό καθ. 'Αμαντος; Πώς απέφυγε τον κίνδυνον της Ουνίας; τό φυλετ. ζήτημα. 'Ο εσχατος λόγιος των 'Αρβανιτοχωριτών Ν. Πίγκολος, Δ', 125—8, άν. 56—60.

'Αρβανιτοχωριται λόγιοι και διδάσκαλοι έν 'Ιασιφ και Βουκουρεστίφ. 'Η επίδρασις τοϋ έλλ. πολιτισμοϋ έν Ρουμανία και οι Φαναριώται. Οί φωτισται! 'Ηπειρώται και 'Αλθανοί, Δ', 237—8, άν. 61—2.

'Ο έλλητισμός της 'Ηπειρου. 'Η αρχαιότης της Δωδώνης. Πελειάδες και Σελλοί. Χρονικόν Δρυοπίδος, Δ', 238—42, άν. 62—6.

Πότε ιδρύθησαν τά 'Ιωάννινα; Οί μεγάλοι ευεργέται και ή άκμή της πόλεως. «Μουσειον της 'Αθηνάς». 'Η έλλ. γλώσσα έπεβλήθη και εις τους Τουρκαλθανούς, όπως και εις τό Παγώνιον. 'Ο 'Αλή Πασάς έπίσημον γλώσσαν ειχε την έλληνικήν. 'Η αντίδρασις της τουρκ. κυβερνήσεως. «'Ηπειρ. αδελφότης» και σχολεία Δ', 242—4, άν. 66—8.

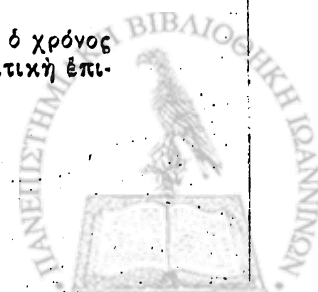
2. 'Εργα και ήμέραι τοϋ Παπαβασιλοπούλου, σχέσεις προς τοϋς συγχρόνους λογίους. Θαυμασμός και έγκώμια προς τον σοφόν διδάσκαλον—Τό μέγα κατόρθωμα ή έκδοσις της σπουδαίας Γεωγραφίας τοϋ 'Αθηνών Μελετίου.

Οι διώκται παντός Δογίου Μπαλανατοι έθαφαν ζώντα τον Παπαβασιλόπουλον. «'Ερις έν Μούσαισι». Οί θαυμασται αυτού οι Γλυκεΐς και ή άλληλογραφία. Διατί δέν έξέδωκαν την Ρητορικήν του; Οί Σουζουρηδες Γρηγόριος και Γεώργιος, Δ', 333—6, άν. 69—71.

'Ο προσφιλης μαθητής 'Ιάκωβος. 'Ο μουσοφιλής Μαργ. Μάνθος. ό θαυμαστής ιερεϋς Παρρή-

σιος και ό Γόρδιος. Τις ό 'Αθριανουπόλεως 'Αθανάσιος προς όν γράφει; 'Η έκδοσις της Γεωγραφίας και αι προσπάθειαι τοϋ 'Αναστασίου, ό 'Ιωαννίτης χορηγός Δήμου Στάνος. 'Η υπό τοϋ 'Αναστασίου ειογραφία Μελετίου, Δ', 339—41, 435—7, άν. 69—80.

'Αναστάσιος και Μεθ. 'Ανθρακίτης. ό χρόνος της διδασκαλίας έν 'Ιωαννίνοις, ή έλεγκτική έπι-

ωάννης ἄριστος ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀφθονίου. «ἀρε-
ῆ τοῦ ρήτορος ὁ Ἑλληνισμός». Τοῦ καθ' ἡμᾶς
ἑλληνισμοῦ» τὸν τύπον παρέχει ὁ ἀσκληπιᾶδης

Στ. Σαλαμάγκας ἐν Ἰωαννίνοις. Παρεπόμενα δι-
ηγήματα. Ἐξηγηταὶ ὀνομαστοὶ τῆς ρητορικῆς,
Ἡπειρ. Ἔστ. Δ', 1096—1100, ἀν. 114—17.

β'. Περὶ τῆς «Ἑρμογένους τοῦ τεχνικοῦ Ῥητορικῆς τέχνης».

Οἱ δύο τύποι τῆς «Λευχειμ. ρητορικῆς» καὶ
ἢ «Μικρᾶς ρητορικῆς» τοῦ Ἀφθονίου. Τὸ «πε-
ρὶ στάσεων βιβλίον τοῦ Ἑρμογένους» ὄθεν ἦν τλη-
εν ὁ Ἀναστάσιος. Τίς ὁ Ἑρμογένης καὶ πῶς
νεδείχθη; Κεφάλαια προγομινασμάτων Ἀφθονίου,
στάσις» δὲν συναντᾶται. Ταῦτα ἦσαν χρησιμώ-
ερα τῶν τοῦ Ἑρμογένους. Τίτλος τῆς τοῦ Παρί-
υ ἐκδόσεως, δὲν περιέχει τὸ σύνολον. Περὶ στά-
σεων ἐν τῇ ρητορικῇ Ὅροι ἀνεξήγητοι ἐξηγητοῦ-
ενοι παρὰ τοῦ Ἀναστασίου. Παραλληλισμὸς πρὸς
ὁ κείμενον τοῦ Ἑρμογένους. «Προσίμιον εἰς τὰς
τάσεις». Ἀνάγκη δημιουργίας ὄρων Ἑλληνικῶν
ἀντὶ τῶν λατινικῶν. Πόθεν ἡ ρητορικὴ τὴν οὐ-
τασιν ἔρχε; Τὸ ἀνεκδοτὸν περὶ Τισίου καὶ Κό-
ρακος. Πῶς συντάχθη τοῦ Πλάτωνος ὁ Γοργίας;
Ἡπειρ. Ἔστια Ε', 33—38, ἄν. 118—123.

Ἄσκληπιᾶδης καθ' Ἑρμογένην καὶ Παπα-
βασιλόπουλον. Διαίρεσις τῆς ρητορικῆς (ἐν ὑπο-
σημειώσεσιν ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι). Τὰ μέρη:
Εὔρεσις, διάθεσις, ἐρμηνεία, μνήμη, ὑπόκρισις. Τὸ
περὶ ὕλης ρητορικῆς κεφάλαιον. Ὁ Πάριος ἐν τέ-
λει «Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ γένους».
Ἄσκληπιᾶδης προγομινασμάτων. Ἰγὴ ρητορικῆς. Τὸ τέ-
λος (ἀσπὸς) ρητορικῆς Τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ
λόγου. Τὰ γένη τῆς ρητορικῆς. Περὶ πολιτειῶν,
Ε', 269—275, ἀν. 123—130. Περὶ διαφορᾶς πολι-
τειῶν Ε', Ἡπειρ. Ἔστια σ. 342 ἀν. σ. 131. Περὶ
στάσεων, ἦτοι περὶ ζητημάτων τῆς ρητορικῆς ἀμ-
φισβήτησις λογικῆ. Ὅρισμός νόμου καὶ θεομοῦ
θεοφ. Κορυθαλεὺς ἐκδότης Ἀφθονίου Ἡπειρωτ.
Ἔστια Ε', σ. 343 ἀν. 131—132.

Ἄλλα τοῦ Παπαβασιλοπούλου συγγράματα.

α'. Ρητορικὴ ἢ «Στοιχεῖα Ῥητορικῆς».

Κώδικες τοῦ III' αἰῶνος. Ρητορικὰ μετὰ τὴν
ἰλωσην (Σκούφος, Δαμῶδες, Οἰκονόμος, Βάμβας,
Παμπούκης). Παραλειφθεῖς κώδιξ τῆς «Λευχει-
μονούσης ρητορικῆς».

β'. «Κρήνη δωδεκάκρονος» (ρητ. τοῦ ἄμβωνος)

Τοῦ Ἀναστασίου (Βάμβας καὶ Φ. Παπαδόπου-
λος). Ἄξια ρητορικῆς κατὰ Ν. Δούκαν καὶ Ἀθ.
Πάριον. Ὁ α' ἐξέδοτο ρητορικὴν καὶ ῥυθμικὴν,
ὁ β' ἐφήρμοσεν αὐτὴν ἀναλύσας λόγους τῶν ρη-
τόρων, Ε', σ. Ἡπειρ. Ἔστιας 343—344 ἀν. σ. 132—133
ε'. Ἀριθμητικὴ ἢ εἰσαγωγὴ μαθηματικῆ·.

Πρῶτος ἐδίδαξεν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Ἀναστά-
σιος «Σύνοψις γενικὴ τῆς λογικῆς ἔξωρ ἢ εἰσα-
γωγὴ μαθηματικῶν». Ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπως ἐν
Βυζαντίῳ, ἐδιδάσκοντο ὅλα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα.

γ'. Φιλοσοφία ἢ «Ἐγχειρίδιον τῆς ἀναζητήσεως ἠθικῆς φιλοσοφίας».

Οἱ λατινομαθεῖς Ἰωαννῖται διδάσκαλοι. Ὁ

Κ. Οἰκονόμος ὀνομάζει τὸν Ἀναστάσιον «λογι-
ωτάτον καὶ σοφώτατον». Τὰ «Φυσικὰ μαθήματα» ἢ
ἢ «Φυσικὴ ἀκρόασις» τοῦ Ἀριστοτέλους. Σχέσις
γραμματικῆς καὶ φιλοσοφίας κατ' Οἰκονόμον. τὰ
δὲ δύο εἶναι ἀχώριστα. Ἡπειρ. Ἔστ. Ε', σ. 344—
346 ἀν. σ. 133—135.

δ'. Ἀμφιβαλλόμενα.

«Βιβλίον ἄριστον καλούμενον Φωσφόρος». Ἀλό-
γοι περὶ τὸν, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ Παπαβασιλοπού-
λου. Τίς ὁ Μιχ. Περδικάρης εἰς ὃν ὁ συγγραφεὺς
Ἀναστάσιος Πάπας ἀφιερῶναι τὸ βιβλίον; Εἶναι
δύο οἱ Περδικάραι. Ποῦ ἐγνωρίσεν ὁ Πάπας
αὐτόν;

Ἀνατύπωσις τοῦ κατ' ἀκροστιχίδα ἐπιγράμ-
ματος τοῦ Νεοφύτου Ἰβηρίτου. Ἄλλος Νεοφύ-
τος Ἰβηρίτης ἐξ Ἰωαννίνων. Τὸ στιχοῦργημά του
«Περὶ τοῦ βοσκοῦ». Τίς ὁ Ἰωαννῖτης Μπέρκος,
ὄθεν ἀντέγραψε τοὺς στίχους; Ἡ οἰκογένεια Μπέρ-
κων. Ἡπειρ. Ἔστ. Ε', σ. 346—348 ἀν. σ. 135—137.

Συμπληρώσεις καὶ Προσθήκαι. Συνοπτικὴ περίληψις τῶν ἐπιστολῶν

Πολυζώης Κοντὸς Ἰωαννῖτης στιχοῦργός. Ὁ
χαρακτηρισμὸς τοῦ Θερεϊανοῦ. Ὁ ταμβάκος τοῦ
Μαζαρακίου. Ὁμοιότης τῶν Σκώτων πρὸς τοὺς
Ἀλβανούς. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σκενδέρβη ὀργανω-
ταὶ τοῦ ἱππικοῦ ἐν Σκωτίᾳ μετέδωκαν τὴν
φουρτανέλλαν εἰς τοὺς Σκώτους. Ὁ κόμης τῆς
Ἀλβανίας ἐν Ἐδιμβούργῳ καὶ ἡ Ἀλβανία ἐπαρ-
χία. Ἄλλη παράδοξις ἐξηγήσις τοῦ Pingerton.
Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες στρατιῶται μισθοφόροι ἐν
τῇ Δύσει. Ὁ Ἀναστάσιος διδάσκαλος ἐν Τρίκλῃ
τῷ 1721. Κύρος ὁ Ἀργυροκαστριτῆς διδάσκαλος

ἐν Σέρραις, ἀποδοκιμάζεται ἢ θραεῖα προσφορά
του ὡς ἱεροκήρυκος. Ὁ Μαρούλης ἐξαιρετικὸς παι-
δαγωγός ἰδρυτὴς διδασκαλείων καὶ συγγραφεὺς.
Οἱ συνεχισταὶ τοῦ ἔργου του Σερραῖοι παιδαγω-
γοὶ ἐν Ἀθήναις. Συνοπτικὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ
Παπαβασιλοπούλου καὶ ἄλλων λογίων Ἡπειρω-
τῶν καὶ μαθητῶν του περίληψις. Περιεχόμενα ἐν
περίληψι.

Τυπογραφικὰ σφάλματα καὶ παροράματα.
Ἡπειρ. Ἔστια Ε', σ. 348 καὶ 448—451 ἀν. 187
—148.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

• Ηπειρ. Έστ. Τόμ. Γ' σ. 659	(άνάτ. σ. 3) μέσ. χάριν θάνατον, γράφ. χάριν ἀθάνατον. αὐτ. στ. 14 κατ. ὑπὸ τὰ, προσθ. ὀνόματα.
» » σ. 661	» σ. 5, μέσ. β. 66—71, γρ. σ. 66—71.
» » σ. 662	» σ. 6, στ. 17 κάτ. λόγους τοῦ Ἀχέροντος, γράφ. γόους τοῦ Α.
» » σ. 668	» σ. 12, στ. 6 ἄνω. ἄθευμον, γρ. ἄθεσμον.
» » σ. 669	» σ. 13, οἱ ἀριθμοὶ τῶν στίχων μετὰ τὸν στίχον 55 νὰ διορθωθοῦν καὶ 163 καὶ οὐχὶ 122.
» » σ. 669	» σ. 13, στ. 6 κάτ. ἐδῶ ἢ 1 σημ. τῆς ἐπομένης σελίδος.
» » σ. 670	» σ. 14, μέσ. Στυριανόν, γρ. Σκυρισιόν.
» » σ. 769	» σ. 21, στ. 11 ἄνω. καλλιέργεια, γρ. καλλιέπεια.
» » σ. 1032	» σ. 36, στ. 14 κάτ. παριγγυῶ, γρ. παρεγγυῶ.
» » σ. 1148	» σ. 46, μέσ. Τεταρήσιον, γρ. Τιταρήσιον.
• Ηπειρ. Έστ. τόμ. Δ' σ. 33,	» σ. 69 κάτ. στ. 11, 1919, γρ. 1719, στ. 5, Γχιούνμα, γρ Γχιόνμα
» » σ. 443	» σ. 86 στ. ἐν μὲν τῇ Ἠπ. Έστ. 5 κάτ. ἐν δὲ τῷ Αν. 18, γρ. δὲν ἔλαβεν. καὶ Ἀρκαδίου ἀντὶ Ἀμποδίου.
» » σ. 996	» σ. 106 στ. 1 κατ. σημ. 3, ἀγαπητοῦ, γρ. Ἀγαπίου.
» » σ. 1100	» σ. 118 μέσ. σημ. 1, Δεξαπάτρῆς κάλλον, γρ. Δοξαπατρὶς μάλλον.
» » σ. 1002	» σ. 112, στ. 2, εἶδη, γράφ. εἶδει.
» » σ. 1097	» σ. 115, μέσ. τόπος δι' οἷ καὶ αἰτία δι' ἦν, γρ. τόπος δι' ὄν καὶ αἰτία δι' ἦν.
» » σ. 1097	σ. 115, στ. 32, περιεγένετο... κλίδωνος, γρ. περιεγίγοντο... κλύδωνος.
» » σ. 1097	σ. 115, στ. 35, πειραθείση, γρ. πειραθήση.
» » σ. 1098	σ. 116, στ. 14 κάτ. σημ. 3, <i>abs Philologe</i> γρ <i>als Ph.</i>
» » σ. 1099	σ. 117, στ. 2 ἄνω, διπλοῖ, γρ. δηλοῖ.
• Ηπειρ. Έστ. Τόμ. Ε' σ. 33, ἀν.	σ. 118, στ. 7 ἄνω, ἐξ οὔ, γρ. ἐξ ἤς.

